

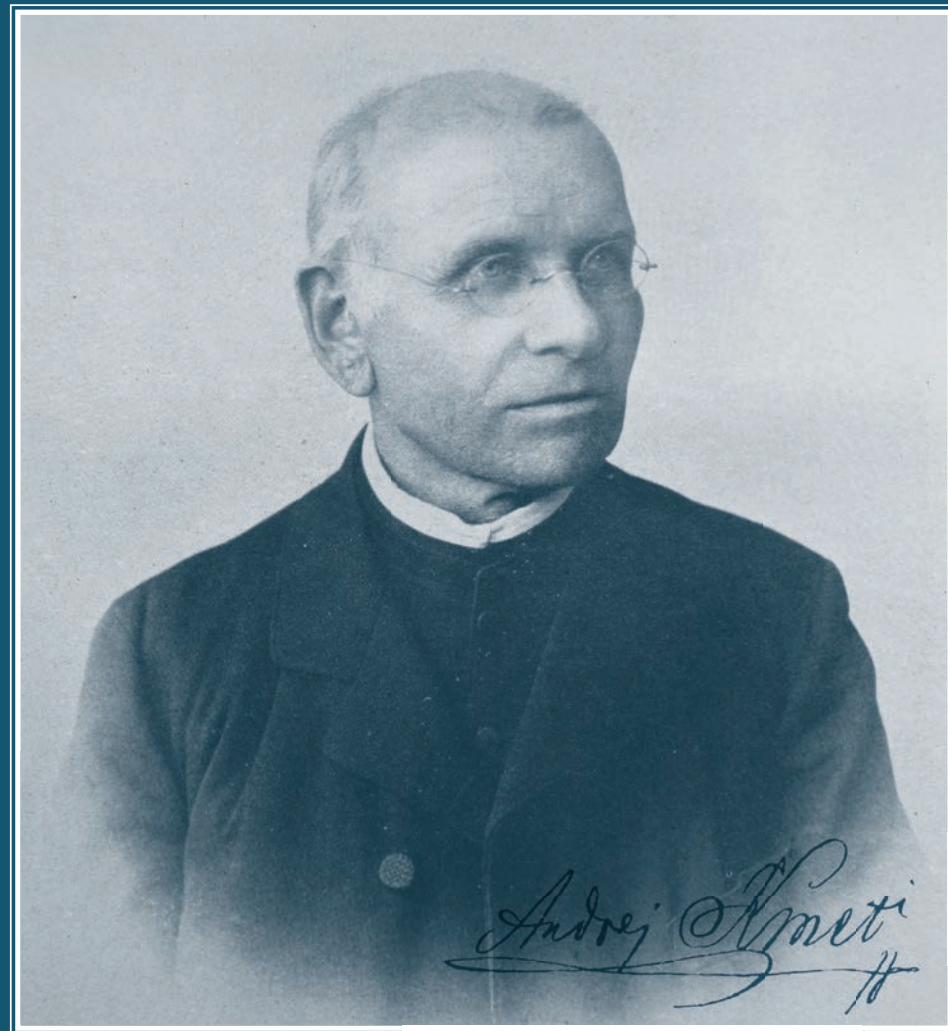
HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Poradové číslo 4164
ISBN 978-80-224-1480-7

KAROL HOLLÝ

ANDREJ KMEŤ A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE

ANDREJ KMEŤ

KAROL HOLLÝ

A SLOVENSKE
NÁRODNÉ HNUTIE

SONDY DO ŽIVOTA
A KREOVANIE HISTORICKEJ
PAMÄTI DO ROKU 1914

VEDA

vydavateľstvo
Slovenskej akadémie vied

HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie

Sondy do života a kreovanie historickej pamäti do roku 1914

© Karol Hollý

© Historický ústav SAV

Recenzenti:

RNDr. Miroslav Tibor Morovics, CSc.

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Grafická úprava:

Jozef Hupka

Fotografia na obálke knihy je prevzatá z prvého vydania (1913) biografie Andreja Kmeťa od K. A. Medveckého.

Vydal Historický ústav SAV vo Vede, vydavateľstve SAV

Bratislava 2015

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV – 0119-11 v Historickom ústave.

Autor bol pri práci na tejto knihe podporený Literárnym fondom a Štipendiom Vzdelávacej nadácie Jana Husa

Poradové číslo 4164

ISBN 978-80-224-1480-7

ANDREJ KMEŤ

A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE

SONDY DO ŽIVOTA A KREOVANIE
HISTORICKEJ PAMÄTI DO ROKU 1914

KAROL HOLLÝ

VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
HISTORICKÝ ÚSTAV Slovenskej akadémie vied

OBSAH

Úvod	7
1. „Národné prebudenie“ (Ostrihom)	11
2. Osveta	35
2.1 Senohrad	35
2.2 Krnišov	49
2.3 Matica slovenská	77
3. Veda	97
3.1 Od zatvorenia Matice slovenskej do druhej polovice osemdesiatych rokov 19. storočia	98
3.2 Ku genéze Muzeálnej slovenskej spoločnosti	133
3.3 K postojom A. Kmeťa k Muzeálnej slovenskej spoločnosti a slovenskému národnému hnutiu	152
4. Pamäť	173
4.1 Umieranie, pohreb, náhrobok, podobizne a nekrológy	173
4.2 K pokusom zmeniť účel Muzeálnej slovenskej spoločnosti	222
Záver	239
Pramene a literatúra	243
SUMMARY	261
Register	263

ÚVOD

Nie je veľa osobností zo slovenských dejín z prelomu 19. a 20. storočia, o ktorých by bolo napísaných viac textov než o Andrejovi Kmeťovi.¹ Pri tomto konštatovaní sa prirodzene ponúka otázka, či má vôbec zmysel sa ním naďalej vedecky zaoberať. Ja som presvedčený, že určite áno, čím samozrejme nespochybňujem kvalitu doterajšej spisby o Kmeťovi. V rámci nej môžeme nájsť mnoho seriózných textov, vychádzajúcich z primárnych prameňov a ponúkajúcich nové poznatky o živote tohto katolíckeho kňaza, vedca a národovca. Na druhej strane, keď som v rámci výskumu k tejto knihe videl, aké množstvo prameňov k životu a postojom A. Kmeťa existuje, tak som si spätne uvedomil, že výskumný potenciál je v tomto prípade stále veľmi bohatý.

Moja práca, samozrejme, tento potenciál ani zďaleka nevyčerpáva. Som presvedčený, že ak chceme skutočne efektívne zužitkovať tieto priame doklady o Kmeťovom živote, musí tomu predchádzať edičná práca. Jednoducho, vydanie vzájomnej korešpondencie Kmeťa s L. V. Riznerom,² resp. ďalšie čiastkové edičné práce,³ ani zďaleka nepostačujú na komplexnejšie poznanie tejto osobnosti. Kmeť totiž korešpondoval v mimoriadnom rozsahu a tieto listy sú väčšinou dostupné. Bez

1 Menovať na tomto mieste relevantné práce presahuje priestorové možnosti poznámky pod čiarou. Viacero z týchto prác citujem ďalej v texte. Pokiaľ niektoré z nich necitujem, neznamená to, že ich pokladám za menej dôležité. Vyplyva to jednoducho z faktu, že predmetom tohto textu je len špecifická oblasť Kmeťovho života a zároveň z toho, že som sa usiloval pracovať predovšetkým s pôvodnými prameňmi. Len na ilustráciu toho, aké množstvo literatúry o Kmeťovi existuje, tu uvediem dve bibliografie, ktoré obsahujú len staršie práce (avšak aj vrátane publicistiky). Pozri: LEPIŠOVÁ, Anna. *Andrej Kmeť. Personálna bibliografia*. Martin : Okresná knižnica v Martine, 1981, s. 29-48; JASENÁK, Ladislav. *Andrej Kmeť 1841 – 1908. Život a dielo*. Bratislava : Ústredná správa múzeí a galérií, 1987, s. 55-119. Novšia literatúra, datujúca sa najmä od 150. výročia narodenia Kmeťa (1991) by si už pomaly tiež zasluhovala nové bibliografické spracovanie.

2 SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Ludovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi*. Martin : Matica slovenská, 1970; SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Andreja Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin : Matica slovenská, 1984.

3 Kmeťove listy sú čiastočne obsiahnuté v edíciách korešpondencie venovaných iným osobnostiam (napr. Jozef Škultéty, Svetozár Hurban Vajanský, Franko Vítazoslav Sasinek). Vydanie Kmeťových listov J. Škultétymu v podobe príspevku v *Literárnom archíve* citujem ďalej v texte.

ich edície však budú stále známe len veľmi malému počtu špecialistov. Vzhľadom na to, že Kmeť bol aj publicisticky mimoriadne aktívny, bolo by prínosné edičné spracovanie aj týchto textov.⁴ Až seriózna práca na poznámkovom aparáte k týmto prameňom by skutočne posunula naše poznanie o Kmeťovi na novú úroveň. Týmto som naznačil, že mi v žiadnom prípade nejde o komplexné spracovanie postojov a aktivít Andreja Kmeťa. Zámerne som v podnadle tejto práce zvolil slovo „sondy“, pretože skutočne ide len o načrtnutie vybraných aspektov Kmeťovho miesta v národoveckej komunite. Prirodzene, mnoho faktov, s ktorými som pracoval, je už známych. Usiloval som sa však vo väčšine prípadov pracovať s primárnymi prameňmi. Táto práca s korešpondenciou a publicistikou ukázala, že na viacero otázok z Kmeťovho života sa dá pozrieť aspoň čiastočne novou optikou a v niektorých prípadoch aj spresniť náš doterajší obraz o ňom. Ako vyplynie z ďalšieho textu, mnohé čiastkové problémy som síce nevyriešil, ale pokúsil som sa aspoň naznačiť možné smerovanie ďalšieho bádania. Predkladané interpretácie si teda nenárokujú na svoju definitívnu platnosť. Pokiaľ bude táto práca podnetom k diskusií a novým výskumom postojov a aktivít A. Kmeťa, resp. jeho miesta v národoveckej societe, splní tým svoje poslanie.

V monografii sledujem, akú predstavu mal Andrej Kmeť o význame roly národovca a ako ju naplňal v praxi.⁵ V jeho živote som z tohto hľadiska identifikoval tri fázy, čomu zodpovedajú tri kapitoly tejto práce (1. stotožnenie sa s národným hnutím; 2. primárne osvetová práca; 3. primárne vedecká práca a snaha o inštitucionalizáciu vedy v slovenskom národnom hnutí). Okrem analýzy týchto troch oblastí sa v práci usilujem zachytiť aj Kmeťov postoj k rôznym frakciám v slovenskom národnom hnutí (Nová škola, Stará škola, tzv. martinské centrum SNS, hlasisti, skupina okolo F. R. Osvalda). Domnievam sa, že obraz Kmeťa v kontexte

4 Niektoré Kmeťove texty (ide však len o veľmi malú vzorku) som edične spracoval, pozri: HOLLÝ, Karol. *Věda a slovenské národné hnutie : snahy o organizovanie a inštitucionalizovanie vedy v slovenskom národnom hnutí v dokumentoch 1863-1898*. Bratislava : Historický ústav SAV v Týposeť Print s.r.o., 2013. Viacero prameňov z tejto publikácie analyzujem aj v predkladanej knihe, spravidla však citujem pôvodný zdroj.

5 Z toho zároveň vyplýva, že mnohými inými aspektmi Kmeťovho života sa nezaobieram vôbec. Istý dôraz, ktorý kladiem na botaniku, nesleduje cieľ predstaviť Kmeťa ako botanika, ale približuje jeho chápanie vedy a jej miesta v národoveckých aktivitách.

národného hnutia vhodne dopĺňa aj analýza jeho „posmrtných osudov“. V texte postupne upozorňujem na skutočnosť, že aké množstvo materiálu existuje na analýzu tejto témy. Veľký záujem o Kmeťa aj po smrti vlastne dokresľuje jeho aktívny život v národoveckej societe. Preto si myslím, že analyzovať túto osobnosť až do roku 1914 má svoj zmysel.⁶

Verím, že predkladaná publikácia aspoň čiastočne prispeje k novým interpretáciám Andreja Kmeťa a poukáže na nové možnosti výskumu. Na svojich bádateľov totiž skutočne čaká ešte dostatočné množstvo pramenného materiálu.

6 Štvrtá kapitola je upravenou a doplnenou verziou štúdie: HOLLÝ, Karol. Formovania historickej pamäti o Andrejovi Kmeťovi. In *Forum Historiae*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 1-47. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39392/Holly.pdf>

1. „NÁRODNÉ PREBUDENIE“ (OSTRIHOM)

Z „maďarónika“ národovec

Základnou podmienkou participácie jednotlivca na aktivitách národného hnutia je jeho stotožnenie sa s jeho ideológiou a cieľmi. Ako vyplýva zo spomienok A. Kmeťa, v jeho prípade to nebola cesta priamočiara. V súvislosti s obdobím jeho stredoškolských štúdií v Banskej Štiavnici a v Trnave Kmeť totiž sám o sebe napísal: „Maďarónikom bol som »ako iní, tak i ja«, a o prebudení Slovákov nevedel som ničoho.“ Zároveň však dodal, že povedomie o základnom postuláte príslušnosti k slovenskému národnému hnutiu – pestovaní národného jazyka, získal už počas týchto štúdií: „pritom však ako v Štiavnici, tak v Trnave navštevoval som hodinu reči slovenskej,⁷ vedený jedine tým správnym citom, že ako rodenému Slovákovi náleží vzdelat' sa v svojej materinskej reči.“⁸ Zásadný prelom

7 V súvislosti so štúdiom v Trnave dodal: „V Trnave vyučoval nás slovenčine otec rádu sv. Františka, ale jedine dialekt trnavský; no doniesol mi raz mluvnicu Bernolákovu a Štúrovu, aby som porovnal. Potom verejne na hodine pýtal sa ma, ktorej dám za pravdu. Ja rozhodol som sa za Štúrovu, na čo on stúlil plecami a nechal tak. Maďarčinu učil som sa privátne. Ináč panovala dosť dobrá rovnosť a bezpovednosť; každý hútoril ako vedel, a produkoval sa čím vedel.“ Pozri: [KMEŤ, Andrej]. Autobiografia Andreja Kmeťa. (Napísal ju 8. apríla 1895.). In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a zostavil). *Andrej Kmeť. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenec, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladom spisovateľovým, 1913, s. 17.

8 Tamže. Tu sa žiada doplniť aj Kmeťovu reflexiu vyslovovania jeho mena v tomto období, keď na štiavnickom gymnáziu začali jeho priezvisko vyslovovať dvojslabične: „každý čítal moje jednoslabičné dvojslabične, žiaci za nimi tiež tak, a tým činom ostal som, nič nevediac, prečo a ako Kme-tym. Nazdával som sa, že to tak musí byť. Taktó spotvorilo sa azda stá a tisíce slovenských priezvisk. Znášal som to trpelive cez celé gymnázium, až v Trnave v ôsmej triede začal som protestovať, ohradzujuúc sa tým, že či nevedia po maďarsky čítať, že ja nie som Kme-ty ale Kmety (čítaj Kmeť).“ Pozri: tamže, s. 16-17. Podľa spomienok Kmeťa, až v prostredí ostrihonského seminára sa začal konzekventne podpisovať slovenskou verziou jeho priezviska: „Nás bola hŕstka, tých [maďarských seminaristov – K. H.] stálo proti nám vyše sedemdesiat, nadto na ich strane stál superiorát i s tými, ktorí hovorili, »Ypsilon panslavismus sapit«“. Tomuto rozumel som ja tak, že

v tejto veci však nastal až na teologických štúdiách v Ostrihome, na ktoré Kmeť nastúpil koncom septembra 1861.⁹ Podľa vlastných spomienok sem prišiel „ako maďarónik, úplne nepovedomý svojho slovenstva.“ Avšak prítomnosť národne uvedomelých Slovákov v tomto prostredí zásadne ovplyvnila Kmeťa v tejto veci: „[...] šiel som už spať, prvý raz v seminári ostrihomskom,¹⁰ ako prebudený a nevýslovne horlivý Slovan.“¹¹ Pri tomto opise takmer okamžitého „národného prebudenia“ treba samozrejme brať do úvahy, že pochádza z autobiografie Kmeťa, ktorá, okrem toho, že má do veľkej miery beletristický charakter, bola písaná s odstupom viac ako troch desaťročí¹², a teda jeho podanie nemusí nevyhnutne úplne korešpondovať so skutočnosťou. Fakt, že Kmeťovo stotožnenie sa so slovenskou národnou ideou bolo s najväčšou pravdepodobnosťou otázkou dlhšieho procesu, vyplýva aj z konštatovania jeho spolužiaka v Ostrihome, Michala Radimeckého, ktorý v roku 1861 Kmeťovi písal: „Z počiatku zdal si sa byť nepriateľom a nenávisníkom slovenskej reči, a ecce, akým priateľom si sa stal našej materčiny. Nechápem, odkiaľ si čerpal toľkú chuť i prítulnosť k slovenskej reči?“¹³ Realistickejšie teda vyznieva Kmeťovo hodnotenie svojho prvého školského roku na ostrihomskom seminári: „Na

odhodil som z môjho mena y a písal som sa tak, ako teraz s mäkcčenom.“ Pozri: tamže, s. 18. Napriek tomu sa Kmeťovo priezvisko niekedy uvádzalo v maďarskej forme („Kmetry“). Skutočnosť, že táto vec Kmeťa zrejme rozčuľovala, možno ilustrovať na nasledujúcom fragmente z jeho listu z roku 1876: „Jako curiosum sdelujem Ti, že som dávno súc vyzvaný Drom Rómerom, s ktorým soznámil som sa z príležitosti dodávania výstavných predmetov, stal sa na jeho odporúčanie členom maďarskej prírodokúmatelskej spoločnosti. Diplom dostal som pod menom „Kmetry Endre“. Vem vás đas! aj s vašim ypsilonom!“ Pozri: list A. Kmeťa S. Zachejovi z 3. 1. 1876. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), sign. 73 A 33.

9 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 17.

10 Kmeť tu spomína rozhovor v slovenčine v prvý večer svojho pobytu v Ostrihome. Diskusiu v tejto spoločnosti viedol Florian Vagáč zo Starej Turej. Pozri podrobnejšie: tamže.

11 Tamže, s. 17-18.

12 Toto treba samozrejme zohľadniť aj pri iných častiach tohto textu.

13 Tento fragment z Radimeckého listu cituje v biografii Kmeťa K. A. Medvecký v kapitole o Kmeťovom literárnom pôsobení, pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 50.

prvé prázdniny z Ostrihomu prišiel som cele iný, než aký som išiel ta, t. j. v plnom smysle slova národovec.“¹⁴ Ak však berieme do úvahy aj iné pramene, nemáme relevantný dôvod pochybovať o tom, že prostredie ostrihomského seminára na začiatku šesťdesiatych rokov bolo v tomto smere podnetné a pre Kmeťove stotožnenie sa s hodnotami slovenského národného hnutia aj určujúce. Tu je potrebné zohľadniť celkovo relatívne priaznivú klímu pre aktivity slovenského národného hnutia v tomto období. Prejavilo sa to aj na ostrihomskom seminári. Pavel Príhoda v tejto veci písal nasledovne: „Spomenúť ešte musím len to, že vtedajší predstavení seminára neboli ešte takí šovinisti, ako neskorší. Že by nás boli osobne prenasledovali, to nemôžem povedať; predsa, hoci nás i nemilovali, aspoň boli ešte dosť spravodliví. Seminár držal pre nás ešte i niektoré slovenské časopisy a nehatil nás držať niektoré i privátne. Mohli sme si ešte i slovensky zaspievať, čo sme koľko ráz dosť hrmotne vykonávali.“¹⁵ Príhoda spomína aj konflikty založené na „národnostných treniciach“, ktoré sa však týkali spravidla samotných klerikov a nie predstavených. Konkrétne spor Kmeťa s istým Galambosom, spirituálom, ktorého dôsledkom bola hrozba vyhodenia Kmeťa zo seminára.¹⁶ V tomto kontexte je zaujímavé, že Kmeť, zrejme mysliac na tento konflikt, písal o tom, že sám chcel zo seminára odísť: „[...] Ráno písal som domov pre svetské šaty a peniaze na cestu, že sa vyzlečiem. Peniaze a šaty došli hneď, to myklo nepriateľmi; vtedy ešte nebola verejná mienka pripravená, obrobená a zdemoralizovaná na vyhadzovanie slovenských chovancov (čo však, bohužiaľ, v krátkom čase nasledovalo; o dva-tri roky pozdejšie boli by ma sami vyhnali).“ V súlade s Príhodovým podaním (hoci porovnanie Kmeťovho a Príhodovho textu jasne hovorí o tom, že Kmeť interpretoval celý slovensko-maďarský konflikt ostrejším jazykom), Kmeť písal o pomerne pokojnej atmosfére na seminári, v čase po spomenutom konflikte: „Ja mal som pokoj, áno

14 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 20.

15 PRÍHODA, Pavel. Zo života na ostrihomskom semeništi. In MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 49.

16 Podrobnejšie: tamže.

i všetci, ba nastala i dosť dobrá harmonia a spravodlivosť. Ktorí vedeli slovensky, všetci próbne kázne (v obedovni) držali i po slovensky, jeden práve i horvatsky.“¹⁷

Tu som sa však dotkol už neskoršieho obdobia. Vracajúc sa k počiatkom Kmeťovho pôsobenia v Ostrihome, chcem zdôrazniť dôležitý faktor čítania národoveckej tlače, ktorý spomenul v citovanom fragmente aj P. Príhoda. Túto vec totiž prízvukoval aj Kmeť: „Pešťbudínske Vedomosti« vychoďily vtedy ročník druhý; prvý ročník a predchádzajúce čísla z druhého ročníka takrečeno som prehltoľ.“¹⁸ Skutočné nacionalistické „zapálenie“ u Kmeťa však vyvolalo až čítanie Kollárovej *Slávy dcéry*: „Keď som prečítal »Slávy Dcéru« a »Výklad« k nej, chodil som zelený, žltý od zlosti na virolomných Nemcov, a keby som bol mohol, každého bol by som v zuboch roztrhal za tie krivdy do neba volajúce, ktorých dopustili sa sverepí Teutoni na holubičom kmene slovanskom. Hneď vtedy vstúpil som i za člena Svätójánskeho Dedictva v Prahe.“¹⁹

„Cirkevno-literárna slovenská škola chovancov semenišťa ostrihomského“

Angažovanie sa v národnom hnutí však nevyplývalo len z čítania národoveckých publikácií a tlače, ale predovšetkým z faktu, že slovenskí ostrihomskí seminaristi mali ambíciu organizovať svoje aktivity smerujúce k pestovaniu slovenčiny a slovenskej literatúry. Pretože na tejto škole už existovala maďarská cirkevno-literárna škola,²⁰ vzišla od tamojších slovenským študentov myšlienka organizovať literárne aktivity aj v slovenčine.

17 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 19.

18 Kmeť v súvislosti s tlačou napr. uvádza, že na ostrihomskom seminári bolo „do tridsať“ predplatiteľov *Sokola*, pozri: tamže, s. 18.

19 Tamže. Ako uvádza Š. Baranovič, spomenutý pražský spolok vznikol roku 1830, mal vyše dvadsaťtisíc členov rôznych národností a jeho cieľom bolo vydávanie poučných kníh. Pozri: BARANOVIČ, Štefan. Poznámky a vysvetlivky. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *KMEŤ, Andrej. Veleba Šitna*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 233.

20 Pozri k nej napr.: *Emlékkönyv. Kiadta az esztergomi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája alapítványának ötvenedik évfordulójára alkalmából*. Esztergom : Nyomatott Laiszky Jánosnál, 1883, s. 71-89 a inde.

Zaujímavé sú v tejto súvislosti napr. už citované spomienky P. Príhodu: „Medzi viac nežli 80 klerikmi bolo nás asi 16, ktorí sme boli osvedčenými Slovákmi a ktorí sme sa na hájení svojich národných práv a cvičení sa v slovenčine sdružili.²¹ Ushovorili sme sa, že budeme všetky svoje povinnosti čo najlepšie plniť, že budeme sa usilovne učiť, aby nám s tejto stránky nič vytykať nemohli, a dosiahli sme to, že týmto činom Slováci skutočne zostali najlepšimi žiakmi.“²²

Snahy o vytvorenie združenia slovenským seminaristov v Ostrihome však sprevádzali viaceré problémy a peripetie, ktoré vyplývali zo slovensko-maďarského antagonizmu a obáv či nedôvere voči tomuto projektu zo strany vedenia seminára.²³ Napokon sa však cieľ dosiahol a slovenskí seminaristi v Ostrihome sa mohli oficiálne schádzať.²⁴ Prvé stanovky vypracoval Štefan Bezák,²⁵ ktorý sa stal aj prvým predsedom „Cirkevno-literárnej sloven-

21 Kmeť uvádza, že ich bolo dvanásť, porovnaj: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 18. Na druhej strane, Príhoda nielen spomína šesťnástich členov, ale ich aj konkrétne menuje. Pozri: PRÍHODA, *Žo života...*, s. 49.

22 PRÍHODA, *Žo života...*, s. 48.

23 Podrobnejšie: PRÍHODA, *Žo života...*, s. 48-49; KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 18-19.

24 Vedenie seminára nebolo priaznivo naklonené tomuto projektu, spočiatku sa Slováci pridružili k maďarskej cirkevno-literárnej škole, kde mali podľa určenej schémy realizovať aj svoj program v slovenčine (resp. „v slovanskom jazyku“). Aj tu však boli konflikty, ktoré napokon vyústili do založenia samostatnej slovenskej cirkevno-literárnej školy. Vychádzajúc z textu R. Nováka možno tu identifikovať dve kľúčové postavy: Štefana Bezáka, ktorý bol považovaný za vodcu „slovenských buričov“ (kvôli tomu, že bol autorom pozdravnej básne určenej Štefanovi Moyzesovi, ktorá mala rozhorčiť maďarských seminaristov) a kanonika a ostrihomského biskupa Michala Feketeho. Bezák mal byť totiž vylúčený zo seminára a Fekete sa zastal nielen jeho, ale zasadil sa aj za právo Slovákov vzdelávať sa v materinskom jazyku. Fekete mal okrem iného povedať nasledovné: „Konečne žiadam jako rodený Maďor, aby se Slovacom v této věci tolko práva dalo, ako Maďorom, bo ich ešte viac potrebujeme pro diocesku jako Maďorov a nemôžu za to, že ich slovenské matky porodily.“ Pozri: NOVÁK, Rud. (Z Ostrihomu 1879.). Počátek a konec „cirk. lit. slov. školy“ na semeništi ostrihomském. In HLAVINKA, Alois (ed.). *Růže Sušilova. Almanach bohoslovců v seminářích českých i brněnských, jakož i z Ostrihoma a z Vídně*. Brno : Nákladem vlastním, 1885, s. 30-31, citát zo s. 31, podrobnejšie: s. 27-32.

25 Prijaté boli pravdepodobne na začiatku roku 1862. Porovnaj: tamže, s. 29-31. Stanovky boli upravené roku 1863, pozri: tamže, s. 31. Tento dokument, ako ani zápisnice zo zasadnutí som nemal k dispozícii.

skej školy chovancov semenišťa ostrihonského“ (ďalej CLSS).²⁶ Súbežne s funkciou prvého predsedu existovala funkcia druhého predsedu (lebo Š. Bezák bol vo štvrtom ročníku, mala sa tým zabezpečiť kontinuita vedenia), ktorým sa stal Kvetoslav Vagáč. Ten, potom ako Bezák skončil štúdium, nastúpil na predsednícky post. Prvé verejné zasadnutie tohto združenia slovenských bohoslovcov sa podľa podania Rudolfa Nováka uskutočnilo 19. 2. 1862.²⁷ Po Vagáčovi sa stal predsedom P. Príhoda a po ňom A. Kmeť.²⁸ Kmeťovi táto funkcia pripadla v čase, keď končil tretí ročník,²⁹ t. j. niekedy na jar, resp. začiatkom leta roku 1864.

Vďaka listu Kmeťa Andrejovi Radlinskému z roku 1863 máme k dispozícii jeho hodnotenie fungovania tohto spolku. Z listu vyplýva, že spočiatku sa v CLSS veľmi nepracovalo, čo bolo zrejme impulzom na zmenu stanov, ktorá podľa Kmeťa aj skutočne priniesla svoj efekt: „Naša cirk. lit. škola slovenská vloni ledva mala práce dajakej cez pol roka, lebo pracoval každý, keď sa mu chcelo. Toho roku zahúdli sme ináč. Dľa doneseného stanova³⁰ musel na každú hodinu byť hotový jedon s pôvodnou prácou, jedon s prekladom, a jedon rečník: a prác bolo vždy, že nám hodina nestačila.“³¹ Zaujímavé je, že Kmeť v autobiografii písal, že táto reforma

26 Tu možno dodať, že Bezák sa neskôr (v roku 1892) stal správcom Spolku sv. Vojtecha, keď nahradil dočasného správcu J. Karella. Pozri: HANAKOVIČ, Štefan. *Dejiny Spolku svätého Vojtecha*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 168. Pozri tiež: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 19.

27 NOVÁK, (*Ž Ostrihomu 1879.*)..., s. 31-32. Tu treba upozorniť na nesúlad v prameňoch, pretože článok v *Cyrillovi a Methodovi* z roku 1865 uvádza ako dátum prvého zasadnutia 19. 1. 1862, pozri: B. L. [LACHMANN, Bohdan]. *Cirkevno-literárna škola na semeništi ostrihonskom*. In *Cyrill a Method. Časopis cirkevný*, 25. 3. 1865, roč. 15, č. 9, s. 67. Je možné, že tento údaj je presnejší, ak berieme do úvahy menší časový odstup od prvého oficiálneho zasadnutia slovenských bohoslovcov v Ostrihome.

28 Porovnaj: PRÍHODA, *Žo života...*, s. 49.

29 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21.

30 Porovnaj vyššie spomenutú zmienku R. Nováka, že stanovy boli roku 1863 zmenené.

31 List A. Kmeťa A. Radlinskému z 22. [júna? – pravdepodobné určenie mesiaca archívom] 1863. LA SNK, sign. M 84 A 9. Tu možno dodať, že tento list prepísala vo svojej dizertácii K. Hincová, pozri: HINCOVÁ, Katarína. *Andrej Kmeť (1841-1908) – život a dielo*. Doktorandská dizertačná práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Ko-

bola zavedená na jeho podnet (čo však v liste Radlinskému nespomenul): „Aby však práce literárne pravidelne dochodily, roztriedili sme sa (na môj návrh) tak, že na každú hodinu (od jednej do druhej v nedeľu popoludní) neomylnne musela prísť jedna pôvodná práca, jeden preklad a jedna rečňovanka.“³²

V súvislosti s Radlinským treba dodať, že z citovaného Kmeťovho listu možno vyvodzovať, že sa aktívne staral o slovenských ostrihomských seminaristov. Išlo zrejme o zasielanie *Cyrilla a Methoda*, resp. možno aj iných slovenských publikácií: „Už blíži sa ku koncu prvý polrok, prez ktorý prijímal som Cyrillo-Methoda z Vašej, Vysokovážený Pane, dobrotivosti. Dojímavá je v skutku Vaša starostlivosť o mladú vrstvu, ktorá aspon dobrú vôľu má, keď aj nie prostriedky. No dá dobrotivý Boh, že budú z dobrej vôľe aj skutky, ktorými odmeníme sa Vašnosti za otcovskú starostlivosť. [...] Budú to poklady iste na bohaté úroky vyložené.“³³

Celkom zrejme z toho teda vyplýva prepojenosť slovenských seminaristov na katolícku časť slovenského národného hnutia. Skutočnosť, že táto participácia bola postavená na širšej platforme, možno ilustrovať napr. tým, že podľa Kmeťovej autobiografie, všetci členovia CLSŠ vstúpili do Matice slovenskej.³⁴ Tomu predchádzal aj napr. pozdravný list od slovenských seminaristov pre biskupa Štefana Moysesu,³⁵ čoho dôsledkom bol konflikt s maďarskými seminaristami.³⁶

menského, Katedra slovenských dejín a archívniectva, 1999, príloha č. 1, s. 210-213. Exemplár dizertácie som študoval v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

32 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 18.

33 List A. Kmeťa A. Radlinskému z 22. [júna? – pravdepodobné určenie mesiaca archívom] 1863. LA SNK, sign. M 84 A 9. Hoci z citovaného fragmentu možno vyvodzovať bezplatné zasielanie *Cyrilla a Methoda* ostrihomským seminaristom, Kmeť na tomto mieste spomínal viacero svojich kolegov z Ostrihomu, ktorí mali záujem o toto periodikum, pričom pri niektorých z nich spomenul aj spôsob doručenia peňazí za predplatné.

34 Š. Baranovič identifikoval päť členov CLSŠ ako členov Matice slovenskej. Podrobnejšie: BARANOVIČ, *Poznámky...*, s. 235.

35 Podrobnejšie: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 19; BARANOVIČ, *Poznámky...*, s. 235.

36 Porovnaj poznámku č. 24.

Cirkevno-literárna škola na semeništi ostrihomskom (*Cyrrill a Method*, 1865)

Pretože som pri písaní tohto textu nemal možnosť študovať archívne pramene viažuce sa primárne k CLSŠ a úlohe Kmeťa v jej rámci, dôležitým zdrojom poznatkov zostáva najmä dobová publicistika. Za zvlášť zaujímavé pokladám v tejto súvislosti dva články z časopisu *Cyrrill a Method* z roku 1865. Prvý z nich je podpísaný iniciálami „B. L.“. Ak vychádzame z Riznerovej bibliografie, ide o Theodora Bohdana Lachmanna,³⁷ Kmeťovho kolegu z CLSŠ. Nachádzame v ňom interpretáciu motivácií vzniku, cieľov a činnosti tohto literárneho združenia slovenských bohoslovcov v Ostrihome. Lachmann v texte dbal na negatívne vymedzenie CLSŠ, t. j. čitateľstvo uistoval o tom, čo nebolo motiváciou pri jej zakladaní. Okrem iného boli čitatelia ubezpečení, že motiváciou nebola „zášť snád proti Maďarom, ktorí sa už od niekoľko rokov schádzavali a schádzajú vojedno, tvoriac cirk. lit. školu maďarskú, ku vzdelaniu seba a k zveľadeniu aj slovesnosti maďarskej;“. Rovnako nešlo o reakciu na „nenávisť snád naproti reči maďarskej, – nie! bo Slovák, áno každý Slovan na svedomie by si vzal, jestli by druhou rečou alebo národom pohrdal; on len svoje žiada o cudzé nestojí, čo aj z toho vysvitá, že nenájdeš ani jedného slovenského bohoslovca u nás, ktorý by všetky tri hlavné krajinské reči neznal;“.³⁸ Prechádzajúc k pozitívnemu vymedzeniu motivácie založenia školy Lachmann zdôraznil, že to bola predovšetkým „potreba, a to najsúrnejšia reči slovenskej, ktorú pocítil každý novovysvätený kňaz, jestli semeno slova božieho mal rozsievat' na poliach slovenských a nenašiel slôv sladkých, ktorými by zaštepoval do útlých srdc veriacich zákony učenia božského a mravov kresťanských, a ktorú cíti aj včul' každý a zaiste aj pocíti, jestli, zakaiaľ má

37 Rizner síce neidentifikuje skratku „B. L.“, ale pri hesle Theodor Lachmann (druhé krstné meno Bohdan neuvádza) uvádza tento text, pozri: RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L–O*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932, s. 6. Lachmanna ako autora tohto textu uvádza aj L. Jasenák, pozri: JASENÁK, *Andrej Kmeť...*, s. 56.

38 B. L., *Cirkevno-literárna škola...*, s. 65-66, podrobnejšie: s. 66.

príležitosť sa v nej sdokonáliť sa nevynasnažuje, lež ňou ešte pohŕda a od nej sa odťahuje. Či to už neni potom nevďačnosť, ba bezbožnosť, zapovrhovať reč tú, ktorej snáď budem musieť zaďakovať moju výživu, a zapovrhovať s ňou spolu aj jej národ, z ktorého žiť zamýšľam?!“ Inými slovami, z citátu vyplýva, že dôležitým argumentom popri úcte k materinskému jazyku bolo poukázanie na potrebu zdokonaľovania sa v reči, v ktorej budúci kňazi mali vykonávať svoju kňazskú službu. Tento praktický aspekt efektívneho šírenia viery bol rozvinutý aj ďalej: „[...] kto by sa však nebál Boha a opovážil tvrdiť, že v biskupstvách celkom, alebo z väčšej čiastky slovenských neni potrebná dokonála vzdelanosť reči slovenskej, ku ktorej naučeniu sa nám mladým skoro dovčulka príležitosť chybála, ten by musel za zbytočnú uznať aj vedomosť u kňaza reči tej, v ktorej má hlásať evanjelium, nech by ona bola ktorákoľvek.“ Táto myšlienka bola ďalej rozvinutá v tom zmysle, že pokiaľ je potrebné zdokonaľovať sa v maďarčine, tak o to viac sa ukazuje táto potreba aj v prípade slovenčiny: „Jestli potrebné, alebo bár nie tak potrebné, ale aspon prospešné je a to z rozličného ohľadu, vzdelávať sa aj ďalej na semeništiach v reči maďarskej, ktorú si za čas behu gymnasiálneho osvojiť dostatočne mohol ktorýkoľvek bohoslovec: čím viac prospešné, ano potrebné musí byť pre nás Slovákov vzdelávanie sa v našej reči, v ktorej nie len že vzdelat', ale ktorú ani poznať, o ktorej kráse a milozvučnosti ani sa presvedčiť, tým menej ju zamilovať nikdy sme nemali príležitosti? Bo jako zamilovať dačo, o čom sa ti ani nesníva? V cudzote súc vychovaní, cudzotou vzdelávaní, cudzotou napájání, či div že toľko zaslepených a odnárodných synov Slávy?“ Z poslednej vety, ale aj z iných častí textu, možno dedukovať v podstate samozrejmu vec, že motivácia pre štúdium v slovenčine a slovenčiny nebola len čisto praktická, ale sledovala aj ideologický cieľ rozvíjania pocitu národovectva, resp. identifikovania sa s národnou komunitou.

V texte je venovaná pozornosť aj praktickým aspektom, konkrétne napríklad pri otázke početnosti členov bol autor k slovenským seminaristom kritický. Pri tejto príležitosti je však aj naznačené, ako škola fungovala v

praxi: „Ach, jak bych som sa tešil a so mnou všetci opravdiví rodoľubovia, keď bych tú radostnú a spravodlivú novinu zvestovať mohol, že v takom pomere stojí slov. škola k tunajšej maďarskej, jako ostrihonského arcibiskupstva slovenská časť k maďarskej! Lež, bohužiaľ, nie tomu tak, jako to prirodzenosť samej veci žiada! Bo zo všetkých tuná Slovákov, ktorý by si to mali za svätú povinnosť pokladať, že by navštevovali cirk. lit. školu slov.; len piata čiastka podiel berie na zasadnutiach, ktoré sa každý týdeň raz a to síce po nedeliach od $\frac{1}{2}$ 2 – $\frac{1}{2}$ 3 popoludní vydržiavajú, a v ktorých mimo rečňovaniak, ktorými lásku a vernosť jak naproti Cirkvi svätej tak naproti národu nášmu v sebe vzbudzujeme a nimi až celí okrievame a rozličných prekladov, v ktorých sa tiež cvičíme, čítajú sa obzvlášte a to po každý raz aj pôvodné práce, na ktoré najväčšiu usilovnosť vynakladáme, aby čo sme vo školách nevoľne zanedbali, tu to doplnili, t. j. aby sme si nadobudli schopnosti dačo poriadneho a poriadne na papier položiť.“ Ďalej Lachmann poukázal na to, že „za všetky tie tri roky ani jedna hodina“ neprešla takým spôsobom, že by ju členovia školy nevyužili „do poslednej minútky“. Dokladom toho má byť „zápisnica“,³⁹ zrejme sa tu však myslia zápisnice z jednotlivých zasadnutí. Hoci tento prameň nemám k dispozícii, žiada sa tu pripomenúť vyššie citovanú Kmeťovu zmienku v liste Radlinskému, v ktorej sa negatívne vyjadril o aktivite CLSŠ v priebehu roku 1862. V texte sa okrem iného spomína, že hoci škola zatiaľ nevydala žiadnu publikáciu, jej členovia publikovali v národoveckej tlači.⁴⁰ Zaujímavé je tiež poďakovanie konkrétnym osobnostiam, ktoré školu podporovali,⁴¹ ako aj redakciám časopisov, ktoré zdarma zasielali exempláre časopisov pre slovenských seminaristov v Ostrihome. Išlo o redakcie: *Cyrilla a Methoda*, *Slovesnosti*, *Vojtecha*, *Sokola* a *Obzoru*. Záver článku je charakteristický,

39 Tamže, s. 66.

40 Podrobnejšie: B. L., *Cirkevno-literárna škola...*, s. 67. Zároveň sa tu spomína, že škola za tri roky „odchovala“ 12 členov. Možno tu ešte dodať, že publikačné aktivity CLSŠ hodnotí Kmeť vo svojej autobiografii ako „prepočetné a vítané“, pozri podrobnejšie: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 19.

41 Podrobnejšie: B. L., *Cirkevno-literárna škola...*, s. 68.

lebo je ňom vyslovené pranie, aby „z nás boli a zostali, ani jedného nevyvímajúc, dobrí a horliví národovci, ešte ale lepší a horlivejší katolíci;“.⁴² Tento text nám teda aspoň čiastočne umožnil priblížiť sa k ideovému zázemiu prostredia, v ktorom Kmeť aktívne pôsobil. Tu treba ešte zdôrazniť, že vzhľadom na úlohy a ciele tejto školy sa autor textu explicitne odvolával na prednášku samotného Kmeťa, „ktorú pri otvorení štvrtého roku jej jestvovania držal a ktorú aj k lepšiemu objasneniu cieľu a úlohy tejto školy v Cyrille uverejniť sme uzavreli.“ Redakcia *Cyrilla a Methoda* v poznámke pod textom deklarovala uverejnenie Kmeťovej reči.⁴³

A. Kmeť o CLSŠ v časopise *Cyrill a Method* (1865)

Kmeťov príspevok o CLSŠ bol naozaj publikovaný a priblíženie vybraných častí jeho obsahu má význam z hľadiska poznania Kmeťových názorov v období jeho teologického štúdia na ostrihomskom seminári. Po úvodnom zamyslení sa nad pozitívami združovania sa, resp. zakladania spolkov postupne prešiel k literárnemu spolku slovenských seminaristov v Ostrihome: „Br. M. my sme slabí, my máličko vyvíesť vládzeme, keď sme osamoteli: a preto spojili sme sa v toto družstvo pod menom c. l. školy slov.“ Tomuto spolku prikladal význam predovšetkým v zmysle rozvíjania duševného potenciálu⁴⁴ a dôležitosti pre národ: „Nech sa nikto nediví, že já tejto na oko tak malichernej veci pripisujem význam, a to význam pre národ. On je spolok *cirk. literárny slovenský* [kurzíva v origináli – K. H.], a tieto tri pochopy doviedna spojené podajú nám význam školy našej, ktorej údami sme.“⁴⁵ V ďalšej časti svojho vystúpenia teda Kmeť osvetľoval význam CLSŠ prostredníctvom spomenutých troch pojmov. Prvý rozmer bol cirkevný: „Škola naša, v ktorej sa my duchovne a mravne vzdeláva-

42 Tamže, s. 68.

43 Tamže, s. 66.

44 Porovnaj: „Keď hmotný vývin žiaden z nich [zo spolkov – K. H.] z očí nezapustí: o duchovný stará sa zvlášte, a takýto je aj náš spolok.“ Pozri: A. K. [KMEŤ, Andrej]. čl. c. l. slov. školy. Začiatky štvrtého a posledného roku prvej generácie cirk. liter. školy na semeníšti ostrihomskom. In *Cyrill a Method. Časopis cirkevný*, roč. 15, 15. 4. 1865, č. 11, s. 81.

45 Tamže.

me, je predto všetkým cirkevná. Toto prímene zahŕňa ju do nejakého svätého nymbu, a berie pôvod v stave našom, ku ktorému sa z božej milosti, pripravujeme, a svedomite sa aj pripraviť chceme. – Daromný je nymbus, jestli je pozbavený tela skutočnosti; daromné je slovo, jestli je u nás bez tela, jako je daromný hromozvod na dome našom, jestli nie je spojený so zemou.⁴⁶ Touto metaforou Kmeť zrejme mieril k tomu, že kňaz, ktorý neovláda základný prostriedok vykonávania svojej služby, t. j. reč veriaceho ľudu, nemôže zodpovedne vykonávať toto povolanie: „[...] My dostávame v tomto ústave duchovný pokrm pre ľud veriaci v hojnej miere, ale prostriedku, ktorým by sme drahý poklad viery Kristovej ľudu, zvlášte slovenskému, sdeliť mohli, sa nám nedostáva.“ V tomto aspekte teda Kmeť videl zmysel slovenského literárneho spolku: „On [prostriedok – K. H.] sa v nás predpokladá, ale my ho v sebe nenalezáme, a tu práve v tejto škole zaopatríť si chceme. Či to nedodáva významu našej škole, ktorá pracuje v záujmoch spôsobilosti našej kňazskej, v záujmoch Cirkve samospasiteľnej [...].“ Kmeť sa okrem iného venoval aj nožnej výčitke, že v rámci CLSŠ⁴⁷ sa pestuje „vysoký jazyk“, ktorému ľud nerozumie. Kmeťovo riešenie tohto problému je charakteristické aj pre jeho neskoršie postoje, pretože jednoznačne obhajoval potrebu znalosti „vyššieho“, t. j. vzdelaného, erudovaného jazyka: „[...] Ale já poviem na toto: Kto vyššie písať, alebo vo vyššom vzdelanejšom slohu umie hovoriť, že ten bude vedieť písať a hovoriť aj v nižšom slohu. [...] Orol, ktorý bystrým letom k slncu sa vznáša, môže pohodlne i blízko po nad zem poletovať: nejapná prepelica ale, alebo chriaštel veru nemôže sa vyšvihnúť k nebu, ba ani na zemi nejde mu to bárs obratne.“

Kmeť v texte jednoznačne zastával cirkevný charakter CLSŠ, ale spravidla sa dostával k otázkam jazyka a národa. Viditeľné je to najmä pri jeho interpretácii druhých dvoch prívlastkov v názve školy, t. j. pojmov „literárna“ a „slovenská“. Kmeť tieto dva termíny objasňoval spolu, lebo

46 Tamže, s. 81-82.

47 Toto z textu vyplýva len nepriamo, porovnaj: tamže, s. 82.

v nich videl súvislosť: „Veľkej ceny dodáva to našej škole, že je slovenská a tak vlastne blaho slovenského ľudu na zreteli majúca. [...] Ďalej, jaká je táto pomoc, ktorú my hodláme nášmu národu priniesť? Mimo tej najvznešenejšej, nebeskej, pochádzajúcej z viery Kristovej – je oná pomoc duchovná, lebo literatúra zaoberá sa so vzdelávaním ducha. Už ale udeľovanie duchovného pokrmu, to jest vyučovanie a osvecovanie, neni nikdy nikomu zakázané, [...]. Všetkie národy obrovskými krokami postupujú k sláve na poli literárnom: len Slovákovi by toto malo byť zločinom?“⁴⁸ Kmeť v tejto veci prejavil svoj zápal a agitáciu: „Nedajme sa odstrašiť; tým väčšia je sláva, čím menšie sú výhľady na odmenu tohoto sveta! Nedajme sa odstrašiť od práce, kým máme čas a príležitosť. Priložme predovšetkým ruku k vlastnému svojmu vzdelaniu, jako nás k tomu vedie naša Škola, v ktorej len byť, je víťazstvo a sláva.“⁴⁹ Kmeť následne reflektoval skutočnosť, že on, ako aj jeho kolegovia sú v mladom veku. V tomto faktore však nenachádzal žiadnu nevýhodu, práve naopak: „My sme mladíci, číra, útla mládež, ale v mládeži majú korene nádeje nášeho Národa; v nej zabezpečuje sa ích splnenie. A to ešte mládež duchovná, ktorá ponese sebou *opravdivú osvetu*; [kurzíva v origináli – K. H.] ktorá neprístupnejšia je chůtkam sebeckým (keď raz za rod zahorí); ktorá ťažšie od pravdy poblúdi, vedená jasnou hviezdou náboženstva katolíckeho. Bo vedieť máte, Bratia Milení, že len tá osveta je pravá, ktorá berie svoje svetlo od svetla učenia Kristovho.“ Kmeť zároveň upozornil aj na rozmach „nepravéj osvetý“, ktorá neberie ohľad na Boha: „Však predca do svetla osvetý katolíckej (Boha) mnohí tak bezočivo a nehanebno blúskajú, jakoby ho nebolo, alebo aspon snažia sa ho zastieniť; a podarí sa im to, keď ho do zábudlivosti donesú, a všetkého vplyvu na spoločenský život pozbavia.“ Spomenuté negatívne prúdy sa v Kmeťovej interpretácii šíria prostredníctvom „národností a živých rečí“. Tento fakt si teda mali bohoslovci uvedomiť a vyvodit' z neho dôsledky: „My teda musíme sa ozbrojit' predne

48 Tamže, s. 82.

49 Tamže, s. 82-83.

štitom samospasiteľnej viery katolíckej a mečom živej reči ľudu, a získať národnosť na našu stránku.“ Možno to teda chápať tak, že ak sa malo zabrániť šíreniu „nepravej osvety“ (t. j. bezbožnej) medzi slovenským ľudom, bolo potrebné šíriť katolicizmus po slovensky. Kmeť následne riešil dilemu medzi univerzálnym katolicizmom („Prvú zbraň nadobúdame si tu rovnobežne s druhými Spolubratmi [...]“; t. j. zrejme mal na mysli maďarských seminaristov) a špecifikom (slovenskej) národnosti katolíckeho ľudu, čo pokladal za problematickejšie („[...] druhú odchodne, a jakoby naproti zvykom domu tohoto“ – za „dom“ zrejme považoval ostrihomský seminár). Vzhľadom na tento problém však malo mať prioritu náboženstvo, ktoré prirodzene pritiahne za sebou aj národnosť (samozrejme pri predpoklade šírenia náboženstva v reči národnosti)⁵⁰: „Náboženstvo vo svojom nebeskom blesku musí predchádzať, áno jakoby ani ohľad neberúc na národnosť, ísť svojou cestou: Národnosť bude ho nasledovať, jako krotká ovečka (bo kresťanstvo neodnárodňuje národy – omnia omnibus factus sum,⁵¹) a tak vykvitne pravá osveta, porážajúca sama bleskom svojím pekelné nápady.“ V otázke vzťahu kňazov k národnosti sa však vyjadril celkom jednoznačne: „Daromné je čvirkanie, že kňazovi netreba dbať na národnosť; keby sa jasnejšie vyslovili, znelo by to: na národnosť slovenskú, bo sami nič drahšieho nemajú nad svoju národnosť.“ Tu teda Kmeť zrejme reaguje na výčitky tej časti maďarských kolegov, ktorí brojili proti slovenským národne uvedomelým klerikom. Kmeťova úvaha pokračuje myšlienkou, že každý národ má rovnaké potreby a medzi nimi sú aj potreby duchovné. Aplikujúc túto ideu na Slovákov, konštatoval: „[...] bo, že aj Národ naš zacítil svoju potrebu, a zapýtal pokrm duchovný, to len slepý nevidí. Dávajme; až nedáme my, dajú mu druhí. Ktorí? Už znáte – tí nepovolání, tým menej vyvolení. Až nebude mať kto dávať, vezme si sám, a potom nemôžeme povedať, že sme povinnosť vyplnili, že sme Národ od zkazy odvrátili, že sme duše spasili, že sme česť božiu zachrá-

50 Toto vyplýva z tohto fragmentu textu len nepriamo.

51 Pre všetkých som sa stal všetkým. Fragment z Biblie – 1. listu Korintánom (1Kor 9, 22).

nili, alebo rozšírili.“⁵² Pri tomto fragmente sa možno zamyslieť nad tým, či Kmeť pod „skazou“ mal na mysli, len šírenie bezbožných myšlienok, alebo tým smeroval aj napr. k hrozbe maďarizácie. Z dikcie celého textu by sa dalo čiastočne prikloniť aj k druhej možnosti, hoci takto priamo to formulované nie je. V každom prípade v texte možno nájsť prinajmenšom latentné napätie medzi hodnotami kresťanstva, nezávislými od národnej idey a agitáciou v prospech slovenskej národnosti. V tejto súvislosti sa jednoznačne zdôrazňuje praktický aspekt (šírenie katolíckej viery v slovenčine), otázkou však ostáva, nakoľko tým Kmeť sledoval aj národoveckú agitáciu.

Kmeť sa v texte napokon ešte vrátil k motívu vzdelanosti. Táto hodnota podľa neho priamo súvisela s vierou: „Bo čím vzdelanejší je človek, tým lepšie pozná božie pravdy, a Boha, a tým čistejšia je aj láska jeho k Bohu.“⁵³ Teda celkové pozdvihnutie miery spokojnosti slovenských veriacich má byť cieľom slovenských kňazov: „Keď prinavrátíme klesnutého človeka slovenského nazpak k jeho prvotnej dokonálosti; keď bohoruhavé hany na neho kydané a jemu život strpčujúce, jejich sily pozbavíme a jemu spokojnosť s jeho osudom a pôvodom zaopatríme: či nerozširujeme slávu božiu? Úlohou kresťanského náboženstva je, prinavracat všade spokojnosť: len nášho človeka mala by ona ranit? Ku všetkým národom je matkou, len naproti našemu mala by byť macochou? [...] len našemu Národu, tak dobrému a krotkému nechcela by ani tú obeť priniesť, aby s nim čisto slovensky hovorila?“ Toto je teda ústredný motív celého Kmeťovho textu. Zasadzuje sa za šírenie Božieho slova po slovensky a zdá sa byť zrejmé, že tým nesledoval iba otázku praktickú, ale aj ideologickú, pretože celkovo mu pravdepodobne išlo o pestovanie a utužovanie slovenského národného povedomia. Jedným z cieľov budúcich slovenských kňazov mala totiž byť „oslava národa“: „prajem našej slov. Škole, aby čím viac takých mužov Národu dochovávala, alebo aspon pripravovala, ktorí pozdvihnú česť slo-

52 A. K., *Začiatky štvrtého a posledného...*, s. 83.

53 Tamže, s. 83-84.

venského kňazstva, a oslávä Náród.“ Prirodzene, nezabudol v tejto veci budúcich kňazov náležite povzbudiť a hodnotiť ich ako „božích bojovníkov“ za správnu a nanajvýš potrebnú vec: „O Drahí Bratia, len zmužilosť, smelosť a vytrvalosť Vám prajem od Boha Všemohúceho, ktorý mocný je vzbudiť z kameňov svojich bojovníkov. V ňom dúfajte; On svoju vec nedá zahaňbiť, a vy premôžete svet. Nastúpili ste dobrú cestu; kráčajte po nej aj ďalej, až na koniec, kde je koruna vytrvalým prichystaná. Príde čas aj uznanosti, a to bude Vašou odmenou, bo neverím, žeby odporníci tak urputne navždy oči svoje zatvárali pred vecou spravodlivou. [...] Hlboko klesol Náród, a veľkých obetí a namáhaní potrebuje, aby bol vyslobodený z prepasti a vykúpený; vykúpený potom a mozolami mládeže slovenskej, ktorú nedarmo tak často, tak vrelo naši básnici ospevujú; ktorú nedarmo naši výtečníci milujú a ctia, bo v nej nachádzajú opravdivú podstatu svojich nádejí. Bez mládeže niet nádeje pre nás! [...]“ Napokon zdôraznil význam združovania sa pre národnú činnosť a konkrétne aj význam CLSŠ: „A keď by voľfaktorý malátnel: tu má družinu, spolok, v ktorom sily nadobudne. Hoj len spoločnosť vyškrábe sa na nebetyčný Kriváň. Spoločnosť je prúd, ktorý schytí aj ťarbavého. A keď Vás neresti smútkom naplnia, hľadajte potešenie v hojnom donášaní prác, [...] Boh je s nami, kto proti nám? [...]“⁵⁴

Z hľadiska ďalšieho vývoja osobnosti Kmeťa a jeho aktivít, je tento článok v mnohom veľavravný. Je to predovšetkým najmä jeho zápal pre národnú myšlienku, ktorú spájal s povolaním kňaza. Dajú sa z neho vytušiť aj neskoršie problémy Kmeťa s cirkevnou hierarchiou, vyplývajúce najmä z maďarsko-slovenských napätí a konfliktov, ktoré mali svoje miesto aj v rámci, vo svojej podstate, univerzálnej platformy katolicizmu.

Z listu A. Kmeťa A. Radlinskému (jún 1863)

O Kmeťových postojoch v období jeho bohosloveckého štúdia dobre vypovedá jeho, už citovaný, list A. Radlinskému z roku 1863. Potvrďuje sa

⁵⁴ Tamže, s. 84.

v ňom Kmeťova silná túžba zladíť poslanie katolíckeho kňaza a národovca, resp. posilniť pozíciu katolíkov v národnom hnutí. V súvislosti s nedostatkom podporovateľov časopisu *Cyrrill a Method* napríklad písal: „V prázdninách, čo týče sa mňa, budem hľadať niektoré kostoly odberateľmi spraviť. Neviem, jak posluží mi šťastie pri tom. – Vysokovážený Pane, veľmi žerie mi srdce naša, katolíkov, netečnosť, nevšímavosť, lenivosť, ba aj voliaka škodoradosť, ktorá z celkovitého takrečeno odmrštenia sa od jediného cirkevného listu vysvitá. Namietajú už to, už to – a nikto nechopí sa pera, aby voliaky poučný článok napísal, a veru z oboru náboženstva, z oboru krásnych obradov len môže voľačo napísať. Ale, ale – nechce sa – rozpadnutí sme, a nemá nás kto na uzde držať a v robote poháňať. [podčiarknuté v origináli – K. H.] Vyzerá to, jako keď organ rozoberú; jednotlivá píšťala aj zapíska, ale organ hrať nebude, až len nebude složený, a skúsený človek pri ňom. – Jednotlivci jesto, ale neveje v nich voliakosi žiadon duch – už nech by bol trebárs duch tížiadosti, keď nie za česť náboženstva, za dobro Národa! – Vysokovážený Pane, (odpusťte, že taký výraz použijem) ja predstavujem si Vašnosť jako organistu, a číslá Cyrillo Methoda sú tie dietky, ktorými spojení sú jednotlivci s Vašnosťou.“⁵⁵ Zaujímavé je ďalej, že Kmeť ako mladý študent nemal problém dávať rady a odporúčania takej autorite, ako bol Radlinský: „Vysokovážený Pane, nepochybujem, že máte niektorých vrstovníkov medzi odberateľmi, alebo aspon takých, o ktorých ste presvedčení, že sú v stave dačo podať. Či by nebolo dobre aspon dvaciatich k spolupracovaniu zaviazať [podčiarknuté v origináli – K. H.], áno tomu lebo tomu, čo len olovkom na číslo Cyrilla thema naznačiť, trochu nastíniť: aby to vypracoval? Potom nechybovala by, ufám, v žiadnom čísle kážeň jadrná na budúcu nedeľu (to pritiahlo by P. farárov), poučné články, jako výklad sv. omše, 7 darov Ducha sv.[.] 7 sviatostí, 7 boľastí P. M. atď. čo ešte v prvších ročníkoch nebolo. To pritiahlo by zas inšie nábožné čitateľstvo a odberateľstvo. Vysokovážený

55 List A. Kmeťa A. Radlinskému z 22. [júna? – pravdepodobné určenie mesiaca archívom] 1863. LA SNK, sign. M 84 A 9.

Pane, neráče mi vziať za zle moju smelosť. [...] ⁵⁶ Ja myslím, mnohí Slováci sú v tej domnienke, že všetko máme, kdežto nemáme nič. Spojené sily vyvedú voľačo. [...] Vysokovážený Pane, kde koľvek o kom viete, a jeho schopnosti znáte, ráčte ho povzbudiť, a smer jeho prácam dať, obzvlášte katolíkom, bo luteráni, tí pracujú sami od seba.“ Po viacerých návrhoch (všeobecných, ale aj konkrétnych) zdôraznil motív súperenia s evanjelikmi: „Bože! Bože! koľkú výhru a prevahu nad luteránov získali by sme kroz to!“ Súperenie s inými societami je zrejme aj z nasledovného citátu: „Nuž ale s tou pamiatkou sv. Cyrilla a Methoda sme vygazdovali. – To je hrúza, ani len životopisok volíaky neobjaví sa na Slovensku, kdežto na Morave jích je nazbyt. [...] Dobře by bolo asnaď niektoré malé životopisy české pre slovenské obecnstvo, jako aj obrazy sv. C. a M. lacné [...] oznámiť. Zahanbili by sme aspon Čechov a Moravanov v jejich vzájomnosti slovanskej.“ ⁵⁷

Tento list teda dokresľuje obraz Kmeťa v Ostrihome a dobre ilustruje charakter jeho intenzívneho „národného prebudenia“ v tomto období. ⁵⁸ Z listu je zrejmä najmä jeho angažovanosť a zápal pre rozvoj katolíckeho prúdu v slovenskom národnom hnutí. Je tu vidno, že charakteristická črta celého Kmeťovho života – konkrétne výzvy k aktivite a organizovaniu prác na „národnom poli“ a zároveň ostrá kritika pasivity, boli Kmeťovi vlastné už v jeho mladom veku.

Z konkrétnych výstupov Kmeťa v tomto období treba spomenúť jeho rukopis nazvaný *Prvé pokusy slovesnosti*, ktorá vznikala postupne, práve v čase jeho ostrihomských štúdií. Okrem iného obsahuje aj zbierku parémii nazvanú

56 Kmeť na tomto mieste vyjadril nádej, že aj „chovanci rozdielnych semenísk“ budú participovať na publikačnej činnosti [slovenských katolíkov] a pripomenul publikačné výstupy v *Katolíckych novinách* od „chovancov peštianskych“. V tejto veci ďalej dodal: „uvidíme, čo dá sa vykonať. Aspoň preklady z výborných diel sv. Otcov... budeme podávať, jestli ráčite prijať.“ Pozri: tamže.

57 Tamže.

58 Pre zber konkrétnych faktov o tomto období Kmeťovho života, je tento list zaujímavý aj preto, že sa v ňom spomína, okrem iného, aj napr. plán vydania detských knižiek. Podrobnejšie pozri: tamže. Výsledkom týchto snáh bola pravdepodobne práca *Radovánky pre dobré školské deti v poučných príkladoch* (pozri k nej nižšie).

Porekadlá slovenské (datovanú 24. 3. 1862).⁵⁹ Fakt, že A. Kmeť bol v tomto období nadšeným zberateľom slovenského etnografického materiálu potvrdzuje aj jeho aktivita počas prázdnin v roku 1863, kedy zozbieral a znotoval veľké množstvo vianočných piesní.⁶⁰ Kvalita tohto výstupu bola ocenená v medzivojnovom období etnomuzikológom Dobroslavom Oreloom.⁶¹ Je pravdepodobné, že tieto svoje výstupy prezentoval aj v rámci činnosti CLSŠ. Z konkrétnych výstupov tohto slovenského ostrihomského združenia, treba spomenúť prácu *Radovánky pre dobré školské deti v poučných príkladoch*, ktorú vydal Ján Mallý-Dusarov roku 1865 v Skalici. Podľa L. Jasenáka mal Kmeť na tejto práci „nemalý podiel“.⁶² Z tohto obdobia sa v pozostalosti Kmeťa zachovala aj napr. rozprávková knižka *Anjel strážca*.⁶³ Za zmienku stojí tiež Kmeťova aktivita v čase jeho predsedníctva v CLSŠ, keď sa mu na späťcestnej ceste z púte v Šaštíne (roku 1864) podarilo zozbierať pre CLSŠ 25 zlatých a 12 kníh.⁶⁴ Tu možno vidieť ďalšiu charakteristickú črtu jeho

59 Podrobnejšie: PROFANTOVÁ, Zuzana. Andrej Kmeť a slovenské príslovia. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 104-107. Ako vyplýva z citácie Z. Profantovej, spomenutý rukopis sa nachádza v Archíve Slovenského národného múzea, pobočka Martin.

60 L. Jasenák, vychádzajúc zrejme archívneho dokumentu, kvantifikuje túto zbierku piesní číslom 282. Pozri: JASENÁK, Ladislav. Andrej Kmeť – osudy a snaženia. In KRÁLIKOVÁ, Eva (ed.). *Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia 32*, roč. LXXXV – 1991. Martin : Slovenské národné múzeum – Národopisné múzeum, 1991, s. 14-15. Na druhej strane Kmeť vo svojej autobiografii píše o 118 piesňach (zbierať ich mal s nemenovaným kolegom, ktorému sa však podarilo zozbierať iba 7 piesní). Pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21. V pozostalosti Andreja Kmeťa sú v tejto veci zachované dve zbierky: *Nápevy vianočných piesní* a *Prostonárodné vianočné piesne*. Obsahujú textové (v slovenčine, ale aj v nemčine) a notové zápisy piesní. Pozri: PETKO, Tomáš. Pozostalosť Andreja Kmeťa. In ASTALOŠ, Boris – HALMOVÁ, Mária (eds.). *Zborník Slovenského národného múzea v Martine. Kmetianum*, roč. XI – 2008. Martin : Slovenské národné múzeum v Martine, 2008, s. 30.

61 Podrobnejšie pozri: JASENÁK, *Andrej Kmeť – osudy...*, s. 14-15.

62 Tamže, s. 14. K. A. Medvecký uvádza, že túto prácu „sostavoval“, pozri: MEDVEČKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 50.

63 PETKO, *Pozostalosť...*, s. 30.

64 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21. Na tomto mieste Kmeť s veľkou radosťou spomínal na návštevu pomníka Jána Hollého na Dobrej Vode a stretnutie s Jozefom Miloslavom

neskoršieho pôsobenia, lebo Kmeť fakticky počas celého svojho života organizoval finančné zbierky.

CLSŠ by nepochybne mala byť predmetom ďalších výskumov, a to aj v súvislosti s pôsobením A. Kmeťa v nej. Z doterajšieho textu je zrejmé, že sa mi podarilo len načrtnúť niektoré aspekty tejto problematiky.⁶⁵ Spomenuté výstupy alebo citované texty z *Cyrylla a Methoda* však jednoznačne potvrdzujú, že Kmeť svoje štúdiá prežil aktívne a toto obdobie ho z hľadiska jeho ďalšieho smerovania zásadne sformovalo. Napokon treba spomenúť, že práve v Ostrihome nadviazal blízku spoluprácu s osobnosťami ako Ján Mallý-Dusarov⁶⁶ či Ján Nepomuk Bobula.⁶⁷ Nepochybne aj v tejto súvislosti treba vidieť príčinu Kmeťovho záujmu (v čase jeho pôsobenia v Krnišove) o aktivity v rámci Novej školy slovenskej, ako aj jeho

Hurbanom v Hlbokom, resp. aj ďalšími osobami, súčasníkmi Hollého. Podrobnejšie: tamže. Týmto stretnutiam Kmeť pripisoval veľký význam.

65 O tejto veci však spravidla nepodáva omnoho hlbšie poznatky (snáď až na niekoľko faktov, ako vymenovanie členov školy a tak podobne) ani sekundárna literatúra o Kmeťovi. V tejto veci sú okrem Medveckého biografie Kmeťa (ktorej súčasťou je Kmeťova autobiografia či spomienky P. Príhodu) zaujímavé najmä *Poznámky a vysvetlivky* ku Kmeťovej autobiografii od Š. Baranoviča, pozri: BARANOVIČ, *Poznámky a vysvetlivky...*, najmä s. 230-239, kde je vysvetlených viacero ďalších, tu nespomenutých, faktov a súvislostí.

66 Mallý sa na Kmeťa obracal najmä s požiadavkami na preklady. K. A. Medvecký napr. spomína, že: „Na pole katolíckej spisby slovenskej uviedol Kmeťa znamenitý niekedy dr. Mallý, sveriac mu roku 1863 ešte v seminári preklad životopisu sv. Ludvíka.“ Pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 133. K tejto problematike pozri podrobnejšie: list J. Mallého A. Kmeťovi z 21. 4. 1863. Archív Slovenského národného múzea (ďalej A SNM), pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Mallý oslovil Kmeťa, a prostredníctvom neho aj ďalších členov CLSŠ, už krátko po založení CLSŠ s požiadavkou na preklady z diela Lorenza Kellnera *Ausgewählte Musterstücke. Sätze, Sprichwörter, Räthsel und Gedichte für Volksschulen* (pravdepodobné určenie diela mnou). Pozri k tomu: list J. Mallého A. Kmeťovi z 27. 3. 1862. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

67 O spolupráci Kmeťa s Bobulom dobre vypovedajú Bobulove listy Kmeťovi z rokov 1863-1864, v ktorých sa píše o viacerých konkrétnych projektoch (najmä publikačných). Pozri: A SNM, pobočka Martin, fond A. Kmeť. L. Kačírek uvádza, že Bobula v roku 1864 vydal druhý zväzok *Jánošíka* v spolupráci s Kmeťom a ďalšími členmi CLSŠ. Kačírek v tejto súvislosti cituje aj jeden z Bobulových listov Kmeťovi. Pozri: KAČÍREK, Luboš. Od Parnasu k redaktorstvu. Spolupráca Kolomana Banšella s Novou školou. In *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 2, s. 48-49. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/326431/kacirek.pdf>.

konkrétnej spolupráce s týmto politickým zoskupením, ktorá sa prejavila jednak publikačnými aktivitami v *Slovenských novinách* či brožúrami vydanými v tlačiarňi Minerva (pozri nižšie). Keď ku spomenutým osobnostiam, s ktorými Kmeť nadviazal spoluprácu, pripojíme aj A. Radlinského, je evidentné, že aj neskoršie Kmeťovo angažovanie sa na pôde Spolku sv. Vojtecha⁶⁸ malo svoju genézu už počas jeho štúdií v Ostrihome.

Na koniec tejto podkapitoly som si nechal dva citáty z Kmeťových textov. Prvý sa týka dôležitosti, akú samotný Kmeť pripisoval s odstupom rokov tomuto obdobiu svojho života, resp. tejto jeho aktivite v Ostrihome. Už som citoval z jeho autobiografie písanej v polovici deväťdesiatych rokov 19. storočia, kde sa v tejto veci vyjadroval veľmi pozitívne a zdôraznil zásadnú rolu školy na jeho „národnom prebudení“. Na tomto mieste by som však chcel upozorniť na text písaný začiatkom 20. storočia, ktorý vyšiel až po jeho smrti. Ide o prácu o Jurajovi Holčekovi. Nasledovný citát dobre ilustruje skutočnosť, že Kmeť v podstate po celý život považoval svoje mladické skúsenosti z Ostrihomu za zásadné pre jeho neskoršie národovecké aktivity: „Prv než započnem písať o Holčekovi, musím preniesť sa v duchu do semenišťa ostrihomskeho a sprítomniť sebe mládenecký zápal a vznešené ideále, ktorým zahoreli sme a ktorými oduševňovali sme sa my tehdajší zakladatelia a údovia bývalej (bohužiaľ!) Cirkevno-literárnej školy slovenskej. Týmto zápalom horíme skoro všetci; týmito vznešenými ideálmi vedení sme skoro všetci až dosiaľ; ja aspoň neque ad dextram, neque ad sinistram⁶⁹ neodchýlil som sa od cesty raz nastúpenej za cirkev, za národ, za Slovanstvo! Pomáhaj nám Pán Boh i Panna Mária, aby naša práca daromná nebyla!

Zlaté časy, ktoré nikdy nevráťa sa viac do semenišťa ostrihomskeho! Zlatý zápal, zlaté ideále, ktoré vymohly nám úctu, rešpekt, moc nielen u seberovných, ale i u predstavených. Škola slovenská bola soľou semenišťa! Ako

68 Kmeť napr. napísal propagačnú brožúru o tomto spolku, pozri: KMEŤ, Andrej, farár krnišovský. *Spolok Svätého Vojtecha*. Pešť : Tlačou „Minervy“, [1873].

69 Ani na pravo, ani na ľavo.

zodpovedia vinu svoju pred Bohom, pred svetom tí, ktorí zrušili ju bez všetkej príčiny, z púheho šovinizmu!⁷⁰

Moje vkročenie do semeníšta ostrihomského bolo mojím úplným prebudením sa; mojím poznaním seba i mojej úlohy!

70 Kmeť sa kriticky vyjadril k zániku školy aj vo svojej autobiografii, kde okrem iného spomenul, že ostrihomský arcibiskup [János] Simor, ktorý školu potvrdil, ju v roku 1881 aj zrušil. Rovnaký osud postihol aj podobné školy v Pešti a B. Bystrici. Pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21. Podľa spracovania O. Ralbovského slovenská škola v Ostrihome niekoľko rokov pred jej zánikom „mohutne účinkovala“, čo sa malo datovať od časov, keď prišla „do spojitosti s Brnom“. Nárast členov a literárnych prác spôsoboval pozornosť „maďarských slúdičů“. Okrem toho sa k Slovákom pridali aj príslušníci rusínskeho (ruthenskeho) etnika. To malo spôsobovať represie zo strany vrchnosti, konkrétne najmä hrozby prepustenia zo seminára. Čo sa týka samotného zániknutia školy, Ralbovský na rozdiel od Kmeťa nespomína „zavretie školy“, ale jej postupný zánik z dôvodu represii: „Škola tato tedy není zavřena z jakéhosi rozkazu, ale nedostatkem členů, čehož příčinou jsou samo představení, kteří každou vlasteneckou snahu již v zárodku dusí ve slovenských jinoších, chtějce docílití, aby nikdy více škola tato nebyla otevřena.“ Sprievodným javom bol zákaz čítania politických časopisov, a neskôr aj katolíckych (z povahy veci vyplýva, že tu má autor na mysli slovenské periodiká). Zaujímavé sú informácie o majetku školy: 500 zlatých a „krásna knižnica“. (Kmeť uvádza majetok 800 zlatých, pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21.). Tento majetok sa v čase, kým bol Ralbovský v Ostrihome (do roku 1882) nepodarilo zachrániť ako ani odovzdať dedičom, ktorých určovali stanovy: slovenskému gymnáziu v Kláštore pod Znievom (to však už neexistovalo) a Spolku Sv. Vojtecha. Podrobnejšie pozri: RALBOVSKÝ, Ondřej. Letoší dopis. In HLAVINKA, *Růžže Sušilova...*, s. 32-34. Pre výskum CLSŠ je dobrým prameňom text z roku 1875, v ktorom sa konštatuje, že hoci škole hrozil zánik, stále funguje. Hoci tento prameň vypovedá o období, keď už Kmeť nebol v Ostrihome, považujem za zaujímavé pripomenúť niektoré fakty o tejto inštitúcii, ktorú Kmeť spoluzakladal; vypovedajú totiž o tom, že celý projekt sa ujal a pomerne dobre fungoval (hoci z nich vyplývajú aj represívne zásahy zhora): „Škola táto má svoju istinu složenú v miestnej sporiteľni, ktorá obsahuje asi 300 zl. r. č.; má svoju knihovňu, ktorá najviac zo slov. kníh pozostáva. Drží časopisy, jako: „Katólicke Noviny“, „Orla“, „Národného Hlásnika“, „Obzor“ a „Světozor.“ „Národnie Noviny“ tiež dochodily, toho roku ale, vyšším nariadením predstavenstva od 10. okt. m. r., vchod jejich do seminára zastavený jesto. Účinkovanie školy pozostáva z riadnych a mimoriadnych zasadnutí. Drží ona zasadnutie každú nedeľu. Mimoriadne v čas dôležitých príčin barskedy, v čase na to súcom. Školu spravuje predseda a zápisník. Predmety riadnych zasadnutí zasahujú najviac do pola cirkevneho.“ Pozri: Š. J. Ostrihom, v januári. (Nečo o cirk. lit. slov. škole na semenisku tunajšom.). In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 1. 1875, roč. 6, č. 1, s. 27.

Ale načo spomínam toto v úvode k životopisu Holčekomu? Nato a preto, že Holček bol prvý starý Slovák-národovec, ktorého videl som ja v živote mojom národnom.⁷¹ Tu možno len kvôli kontext dodať, že stretnutie s Holčekom sa udialo práve v Ostrihome.⁷²

Druhý citát, ktorý považujem za dôležitý v záujme lepšieho pochopenia Kmeťovho ďalšieho vývinu, som vybral z už citovaného textu jeho prednášky venovanej významu CLSŠ: „Devätnáste stoloetie ktosi nazval spolkovitým, a právom, bo kamkoľvek obrátíme zreteľ, vidíme hromadiť a družiť sa jednotlivcov, a z osôb fizičných povstávajú osoby mravné, ktoré prevyšujú tamtie, jako útlu zelinku silný košatý strom. Zdá sa ono mať svoju príčinu v ľudskej malomocnosti, ktorú pocíti, jaknáhle dačo väčšieho chce dosiahnuť? Silní a bohatí odtahujú sa od veľkých činov, ačpráve všeobecná túha opanovala ľudstvo po skutkoch, ktoré by obdivoval svet. Čo prv vykonávala obetovavosť jednotlivcov, to včul konajú sily spojené! „Viribus unitis,⁷³ je tiež heslo našo Najjasnejšieho Mocnára.“⁷⁴

Kmeťovo nadšené hodnotenie moderného fenoménu združovania sa je pre pochopenie jeho ďalších aktivít mimoriadne dôležité. „Spájanie síl“, vyzývanie k spoločným aktivitám, t. j. nabádanie k zakladaniu spolkov je skutočne jedným z najviditeľnejších prejavov jeho aktivít v podstate počas jeho celého ďalšieho života.

A napokon, predtým než sa budem venovať vybraným aspektom Kmeťových aktivít a postojov po jeho odchode z Ostrihomu, chcem ešte upozorniť na jednu dôležitú súvislosť. Už citovaný P. Príhoda totiž spomínal, že „Na dôkaz, že on už ako klerik obľuboval botaniku, slúži, že on už v slovenskej škole čítal raz svoju prácu, ktorá mala za predmet »floru biblickú«, kde spomínal a opísal všetky byliny, ktoré v Písme svätom sú na-

71 KMEŤ, Andrej. *Juraj Holček. Životopisný nástin (Odtisk zo »Slovenských Pohľadov«)*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku, 1908, s. 4. Z citátu som vynechal Kmeťove poznámky pod čiarou.

72 O stretnutí s Holčekom pozri podrobnejšie: tamže; [KMEŤ, Andrej]. *Autobiografia...*, s. 20.

73 Spojenými silami, heslo cisára Františka Jozefa I.

74 A. K., *Žačiatky štvrtého a posledného roku...*, s. 81.

značené. Škoda, že ani nevieme, či tento rukopis niekde je zachovaný.⁷⁵ Táto, možno na prvý pohľad nedôležitá zmienka, je v kontexte ďalšieho Kmeťovho vývoja mimoriadne významná. Botanika predstavovala jednoznačne najvýznamnejšiu časť jeho neskoršej vedeckej činnosti a domnievam sa, že ak chceme pochopiť podstatu jeho výziev na založenie vedeckého spolku, ako aj jeho koncepcii národnej vedy, musíme vychádzať práve z jeho priam živelného nadšenia pre botaniku (pozri k tomu nižšie).

75 PRÍHODA, *Žo života...*, s. 49; KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 21. V tomto kontexte však treba dodať, že Kmeťov záujem o botaniku sa prejavil už počas jeho stredoškolských štúdií. Podrobnejšie o tom, ako aj o jeho botanických aktivitách na ostrihomskom seminári pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 14-15.

2. OSVETA

2.1 Senohrad

Andrej Kmeť bol 8. marca 1865 po úspešnom ukončení svojich teologických štúdií vysvätený za kňaza a koncom marca bol už na svojom novom pôsobisku v Senohrade.⁷⁶ Tu však treba dodať, že Kmeťova kariéra sa mohla vyvíjať aj iným smerom. Ešte ako seminaristu mal oňho totiž záujem Ján Juriga, správca farnosti v Borskom Sv. Jure, keď argumentoval, že potrebuje „živého“ a nie „mŕtveho“ kaplána. Toto sa však zhodou administratívnych príčin nepodarilo uskutočniť.⁷⁷ Lenže už ako kaplána v Senohrade ho volal samotný A. Radlinský (do Kútov), pričom mu ponúkal redaktorstvo časopisov, ktoré vydával a okrem kaplánskeho platu aj „redaktorský honorár 400 zl.“. Tomuto kroku, ktorý by s veľkou pravdepodobnosťou znamenal zásadnú zmenu v jeho ďalšom smerovaní, podľa spomienok Kmeťa, zabránila jeho choroba: „Bohužiaľ, vtedy vstával som z môjho prvého zapálenia pľúc, takrečeno z hrobu, úplne a navždy zničený, i s krvácajúcim srdcom musel som sa pekného postavenia a cele inej dráhy, než po akej kulhám, zrieknuť.“⁷⁸ Kmeť sa teda namiesto do jedného z významných centier života slovenských katolíkov, dostal do Senohradu, o ktorom, ako spomína, ani nevedel, kde sa vlastne nachádza: „Ani ja, ani moji rodičia nevedeli sme, kde leží Senohradz, kam treba ísť.“⁷⁹ Kmeť sa tak dostal do, z hľadiska národoveckých centier, pomerne periférnej oblasti⁸⁰ a v tomto hontianskom kraji ostal až do roku 1906, keď sa odsťahoval do Turčianskeho sv. Martina. Z hľadiska perspektívy ďalších Kmeťových aktivít však možno bez obáv konštatovať, že sa s týmto

76 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 22. Prvú sv. omšu slúžil vo svojej rodnej Bzenici, pozri: tamže.

77 Tamže, s. 21.

78 Tamže, s. 22.

79 Tamže, s. 22, poznámka č. 2.

80 Samozrejme, slovenskí národovci boli prítomní aj v tomto kraji, čo napokon potvrdzujú aj Kmeťove neskoršie aktivity (často to však bol samotný Kmeť, kto národovecké aktivity inicioval a organizoval).

určitým deficitom vyrovnal viac ako úspešne. Relatívnu absenciu intelektuálneho a národoveckého kvasu, vyvažoval napr. nesmierne rozsiahlou korešpondenčnou agendou. Svoju prítomnosť v tomto kraji, bohatom na prírodné a etnografické bohatstvá, využil s mimoriadnou intenzitou.

V súvislosti s Kmeťovým odchodom z Ostrihomu do Senohradu sa žiada zacitovať fragment z listu Jána Mallého-Dusarova, ktorý sa ho koncom roku 1865 pýtal, či udržiava kontakty a podporuje svojich bývalých kolegov z CLSŠ: „Či podporujete dajako Ostrihomčanov, ktorí toho veľmi potrebujú. Vy jakožto bývalý význačný úd mali by ste jich aspoň 2-3 zlatými ročite napomáhať. Oni toho veľmi potrebujú to viete, zvlášte teraz, keď začnú dačo vydávať. A či by sa tam na Vašich stranách nedalo s knižôčkami dačo robiť? Tam ešte neznám nikoho, komu bych jich posielat' môhol.“⁸¹ Pretože nemám k dispozícii Kmeťovu odpoveď Mallému, je len ťažko odhadnúť, ako sa k nastoleným problémom a otázkam staval. Nepriamo však možno dospieť k čiastočným odpovediam prostredníctvom Kmeťovho listu jeho mladšiemu kolegovi z CLSŠ, Jozefovi Karellovi. Zmienka o aspoň čiastočnej podpore CLSŠ sa nachádza v nasledovnom fragmente: „Za Schematismus posielam Vám čo patrí; čo zbudne, nech je škole, jako kaplánsky honorár za poslané dve knižôčky.“ Z inej časti listu sa však dozvedáme, okrem jeho záujmu o dianie v Ostrihome, aj o cirkevných a národných pomeroch v Senohrade: „Zvestovanie vydávania dieločka skrz našu Školu ma nevyslovne potešilo.“⁸² Zdar Boh! Už to neviem, kolkej pomoci vám já nasbieram, keď dôjdu pretplatné archy, lebo katolíctvo je tu maďarónske a na samé maď. diela najvyšš' neobetavé. Ostatnie okolie je zas luteránske. Nuž ale uvidím. Nuž a koľko že Vás je údov? Kto že je predsedom? atď.“⁸³ Z tohto fragmentu sa dá nepriamo

81 List J. Mallého A. Kmeťovi z 12. 12. 1865. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

82 Nateraz nedisponujem informáciou o aké dielo išlo.

83 List A. Kmeťa J. Karellovi z 18. 5. 1866, Archív Spolku svätého Vojtecha (ďalšie A SSV), fasc. 99, č. 38. Tu možno ešte dodať, že Kmeť spolupracoval s CLSŠ aj neskôr, keď napr. už počas pôsobenia v Krnišove „r. 1870 opravil preklad výkladu Dehorbeovho

odhadnúť aj možná odpoveď na Mallého otázku ohľadom možnosti predávania slovenských (zrejme katolíckych) kníh v okolí Senohradu. Kmeť sa teda dostal do prostredia, ktoré bolo nielen vzdialené od významnejších kultúrnych centier, ale aj do pomerov, v ktorých ako katolícky kňaz a horlivý slovenský národovec nemal úplne ideálne podmienky na realizáciu svojich cieľov.⁸⁴ O tom, aké ciele si mladý kaplán A. Kmeť v tomto čase stanovoval, dobre vypovedajú jeho dva texty, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou písal už vo svojom novom pôsobisku.⁸⁵ Ich predstavenie považujem za užitočné z hľadiska poznania duchovného a národoveckého profilu A. Kmeťa, v období krátko po jeho kňazskej vysviacke.

Kmeťova úvaha o úlohách „kňaza-národovca“

Oba texty publikoval v časopise *Cyrill a Method*, ktorý redigoval vyššie spomenutý A. Radlinský.⁸⁶ Prvý z nich sa týkal témy, ktorá sa mu stala blízkou už počas štúdií v Ostrihome. Týkala sa predovšetkým vzťahu medzi úlohami kňaza a národovectva (charakteristický je už názov tohto textu: Jak blahonosne môže účinkovať kňaz, ktorý je spolu i horlivý národovec). Z textu vyplynie, že prepojenie povinností kňaza s úlohami národovca bolo v Kmeťovom myslení silným faktorom. V prvom rade definuje „národofubstvo“ ako

Malého Katechizmu.“ Táto práca bola vykonaná pre CLSŠ. Pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 50.

84 Preto treba obozretne pristupovať k fragmentu jeho autobiografie, v ktorom písal o Senohrade nasledovne: „Lud, kroj, mluva, všetko rýdže staroslovenské.“ Pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 22. Z citovaného fragmentu totiž napr. P. Kuka vyvodil nasledovný záver: „Z toho vidieť, že Senohrad bola čisto slovenská obec.“ Pozri: KUKA, Pavol. *Andrej Kmeť*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo pre Vlastivedné múzeum vo Zvolene, 1963, s. 12. Kmeťova zmienka z korešpondencie o pomaďarčenom katolíctve takéto hodnotenie relativizuje. Kmeť mal v autobiografii na mysli zrejme najmä etnografické reálie. Zbieraniu ľudového umenia v Senohrade a okolí sa naozaj intenzívne venoval (pozri nižšie). V súvislosti s citovanou prácou P. Kuku, treba dodať, že obsahuje viaceré nepresnosti, keď napr. odchod Kmeťa do Krnišova určuje dátumom 7. 9. 1873. Pozri: KUKA, *Andrej Kmeť...*, s. 15.

85 Vychádzam tu z toho, že boli publikované až v septembri 1865.

86 Je možné, že práve v čase vzniku, resp. publikovania týchto textov, A. Radlinský ponúkal Kmeťovi miesto kaplána redaktora v Kútoch (ako som spomenul vyššie).

lásku k bližnému, ktorá však nie je univerzálna, ale týka sa tých osôb, ktoré sa identifikujú s národným spoločenstvom: „Predovšetkým čo že je to „Národofubstvo?“ – Národofubstvo, jako ho já tu beriem, je láska k bližnému, a síce k takému, ktorému sme už skrz to tiež zaviazaní, že sa za synov toho národa pokladáme, ktorý on za svoj uznáva.“ Túto lásku Kmeť považoval za pozitívnu cnosť, prostredníctvom ktorej môže národovec vykonať „mnoho dobrého“. Následne však kladie otázku: „Ale pýtam sa, môže-li ona [cnosť – K. H.] skrze ktoréhokoľvek národovca viac ovocia prinášať, jako skrze kňaza?“ Odpoveď Kmeťa je prirodzene negatívna, keď poukázal na podstatu kňazskej práce, ktorá má veľký potenciál priniesť mnoho výsledkov v rámci národoveckej agendy: „Neodopieram veľké zásluhy vítečníkov našich, ale soznať musím, že keď sa ku svedomitosti kňazskej pridruží horlivé národofubstvo a národné účinkovanie, ony divy tvoriť vládzu. Lebo veľké pole jeho činnosti, a jeho vplyv sú dva faktory, ktoré ruka v ruke svoju vznešenú úlohu blahonosne previesť môžu.“ Kmeť si bol dobre vedomý limitov pôsobenia kňaza na veriacich, ktoré sa často vyskytovali v praxi: „Milí Bratia, napospol sme presvedčení o tej smutnej skutočnosti, že kňaz skoro nadarmo steny kostola svojim krikom otriasa, že ho ľud jako z obyčaje počúva, nazdávajúc sa, že aj on len z obyčaje hovorí, a keď z kostola vynde, nevie, o čom svätá reč držaná bola. Neišlo mu to voľajako k srdcu, nepreniklo to cez hrubú kôru zlých príkladov tohoto sveta. Snáď ho voľačo aj bodlo, ale on sa na to nahneval, alebo si to jednoducho z hlavy vyhodil, pomysliac sebe: „*Rychtár palicou a kňaz pekľom*,“ [kurzíva v origináli – K. H.] a stal sa podobným tomu, ktorý obličaj svoju v zrkadle pozeral, ale v okamžení zabudol, jako vyzerá.“ Kmeť si následne kládol otázku, ako tento častý negatívny jav eliminovať a hneď mal po ruke aj odpoveď: „Nie je to ťažké, drahí Bratia, hľa, národovec svoj nástroj na pohotove má; len milovníkovi toho talianskeho „dolce far niente“⁸⁷ alebo slovenskému ľudu (tento tu do povahy beriem) kázať nie povolanému z ruky vypadol; nástroj tento je reč, reč vzdelaná, reč ohnivá, rozpálená

87 Sladkého ničnerobenia.

láskou, láskou k Bohu a národu.“ Teda základ získania si veriacich Kmeť zrejme videl najmä v kázňach, ktoré mali byť prednášané so zápalom pre vec a predovšetkým prostredníctvom erudovaného jazyka, odzrkadľujúceho vysokú vzdelanosť kňaza: „Nie teda obecná mluva ľudu, na ktorú sa mnohí odvolávajú, je súca na kazateľnicu, ani povrchnia známosť reči, ale dôkladná, a práve božská výmluvnosť! Nehovorte: „sedliakovi dosť je sedliacky hovoriť!“ Či len sedliaci sú veriaci duchovného pastiera? Či len pre sedliaka sú cirkevné vyučovania? – Keď ale sú i pre vzdelaných, vtedy reč kňaza dľa potreby času tiež vzdelaná byť musí, aby i na vzdelaných účinkovať mohla. Ba, domnievate sa, že medzi sedliakami nečiní sa pokrok v čistote a vzdelaní mluvy? a či ten, ktorý pre sedliaka zrozumiteľne kázať chce, nemá mať dokonálu obratnosť v reči.“ Zároveň však uznal, že nie je jednoduché vzdelanému kňazovi kázať pre nevzdelaných poslucháčov: „Ťažšie je zaiste pre učeneného znížiť sa k sedliakovi a kázať zrozumiteľne jemu, jako kázať k sebe rovnému, učenenému.“⁸⁸ Kmeť ďalej poukázal, že výborná znalosť reči je potrebná nielen z hľadiska vzdelaného prejavu, ale aj kvôli dôkladnému objasneniu „právd božských“, čím „príťahuje pozornosť poslucháčov, a cestu k skutkom kliesni“.⁸⁹ Pokiaľ nedostal v tejto veci (štúdium slovenčiny a nácvik kázni v slovenčine) základ na seminári, potom v tejto veľmi významnej zložke jeho rečového prejavu „nechutne, ba k zunovaniu a hnusobe len tárať bude, neznajúc sa stručne vysloviť.“ Kňaz by sa však nemal uspokojiť len „púhym výkladom pravdy Božej“, keďže úlohou „kňaza-národovca“ má byť tiež vysvetlenie prepojenia „náboženstva s vzdajším životom, čo v terajšom svete tak veľmi chýbí.“ Spojenie „božích právd“ s praktickým životom Kmeť považoval za skutočnú „osvetu ľudu“, ktorú nemožno označiť za nebezpečnú. K takémuto hodnoteniu skôr smeruje často rozšírená prax, keď: „Neschopný v reči kňaz bude kázať asi štyrykrát do roka o nebi, toľkoráz o pekle a podobných vecach, a jeho reči, ktoré už bez tak ľudu zunoval, sa

88 A. K. [KMEŤ, Andrej] Jak blahonosne môže účinkovať kňaz, ktorý je spolu i horlivý národovec. In *Cyrill a Method. Časopis cirkevný*. 15. 9. 1865, roč. 15, č. 23, s. 177.

89 Porovnaj: tamže, s. 177-178.

budú každoročne opakovať, lebo sa do inších potrieb ľudu pustiť bojí, [...]. Ach jak mnoho zanedbá tento!“ Kňaz by teda nemal ostávať vo výšinách teologických právd, spravidla podávaných nudne a stereotypne, ale mal by jasne upozorňovať na neduhy každodenného života: „Duch podvodu a klamu, všeobecná neuprimnosť, pokrystvo[,] sebeckto a márnosť opanovaly svet, a v ústach kňazových má chybiť slovo prenikajúce jako meč na obe strany ostrý? Pravda a spravodlnosť, láska a pobožnosť zmyzly zo sveta, a kňaz sa ostýcha hlasu pozdvihnúť, aby ích privolal. O biedny stav vecí!“ Následne však Kmeť vyslovil nádej, že to tento stav je možné zmeniť. Poukázal okrem iného aj na formálnu stránku vecí, totiž potrebu, aby bol kostol čistý a upravený, čo má ten istý cieľ ako kňazova rétorická zručnosť: „On jako k načúvaníu svojho učenia skrze príjemnú a plinnú reč pozornosť príťahuje: tak príťahuje tiež k navštevovaníu kostola skrze čistotu a ozdobu jeho. Iste každý sa pomodlí radšej v kostole čistom, jako v zapustenom.“ Motív vzdelanosti kňaza sa však vinie celým týmto textom a Kmeť sa k nemu vracia aj prostredníctvom dôležitej aktivity spovedania: „Konečne čo sa spoveděnice týče, ľahko nahľadne každý, že tam len ten s prospechom účinkovať môže, ktorý nielen sedlač, lež i duše vzdelané liečiť zná; ktorý čistou mluvou a rodoľubstvom si vieriacich získať vie.“ Zvláštnu pozornosť Kmeť venoval vplyvu kňaza na školskú mládež. Tejto jeho úlohe prikladal zásadný význam: „Časť, ach prečasť je pád, že je učiteľ potrebnými vlastnosťami nie obdarený, vtedy len od kňaza pokrok školského vyučovania závisí. On musí u menších vzdelávať rozum skrze srdce a cit, u drostleších ale cit skrze rozum; on sa musí stať maľučkým, aby maľučkých získal a nesmie prekročiť mieru slušnosti, aby si väčších neodcudzil. Národovcovi je škola pravou rukou; čo by bez nej nikdy nepreviedol, to kroz ňu dosiahne.“⁹⁰ Kmeť nezabúda ani na starostlivosť o absolventov škôl, a to konkrétne aj prostredníctvom nedeľných škôl. Pre jeho ďalšiu činnosť je charakteristické, že jedným z dôležitých elementov tejto formy vzdelávania mali byť poučenia o správnom hospodárení:

90 Tamže, s. 178.

„Mládež odrostlá, na miesto čo by sa v deň nedeľný všelijakých výstupkov dopustiť mala, počuje užitočné veci o hospodárstve, štepárstve, privyká k čítaniu užitočných kníh, atď. [...] Takto odchovaná mládež potom bude schopná k prijatiu včul potrebných prevratov v hospodárstve, ktorým sa starí kľčovito pridržajú.“ S faktom, že takáto pracovná náplň kňaza je náročná, Kmeť rieši jednoducho: „Kto že si ale túto prácu dá? – Jedine ten, ktorý svoj národ verne miluje.“

Domnievam sa, že podstata Kmeťovej úvahy spočívala v tom, že kňaz má byť prirodzeným vodcom, radcom a priateľom veriaceho ľudu, ktorý je ľuďom k dispozícii pri každodennom živote. Zvláštnu pozornosť by pritom mal sústrediť na praktické problémy, hmotné zabezpečenie a vzdelanosť, a to aj prostredníctvom spolkovvej činnosti. Tieto závery vyplývajú z nasledovného fragmentu jeho textu: „Keď sú mnohých nepravostí príčinou predsudky, on [„kňaz-národovec“ – K. H.] ich rozoznenie jako raňajšie slnce mhlú. On je každému prístupný, s každým sa poshovára, a čo na kazateľnicu nepatrí, skromne vysvetlí. On je medzi svojimi [svojim] stádom v dome, s nim je na poli[,] v práci, s nim je všade, lebo sa zaň nehaňbí, ani si nelení, a hovorí sa, že komu sa nelení, tomu sa zelení. Vie on, že čo pracuje národu, to sebe pracuje. On je opravdivým otcom svojich veriacich, a ponevác sa neodvrhuje od ích každodenných potrieb, od ích osohu hmotného, neštíta sa veľmi aj jeho rady o duchovnom prospechu, ktoré vždy s obeťou spojené bývajú, nasledovať. S prospechom zakladá braterstvá striczlivosti, s prospechom napomína k vstúpeniu do rozličných knihy vydávajúcich spolkov, tiež spolkov pojišťujúcich proti ohňu a krupobitiu, a tak odpomáha ích biede a vychováva ľud aj pre nebe aj pre štát a spoločnosť ľudskú spôsobilý. On vychová ľud krotký, mierny so svojim stavom spokojný a obetovavý, ktorý obecné ciele podporovať bude, jako to on sám robí, lebo nechce, aby sa na ňom to trpké porekadlo splnilo: Kňazské statky čerti berú. On vzbudí v ľudu národné povedomie, a národ si bude národovca istotne vážiť a aj po smrti jeho pamiatku žehnať.“ Napokon čitateľom pripomína vzory „kňazov-národovcov“, ktoré pokla-

dá za hodné nasledovania. Konkrétne pripomenul Štefana Moysesu, [Josipa Juraja] Štrossmajera a [Jána] Hollého. Záver svojho textu zakončuje s entuziazmom smerom do budúcnosti: „Dobrá vôľa a vytrvalosť nemôže zostať bez lepšej budúcnosti!“⁹¹

Kmeťova úvaha o úlohách kňaza v oblasti roľníctva

Z textu je zrejmé, že Kmeť inklinoval k praktickej rovine výkonu kňazského povolania, k vzdelávaniu svojich veriacich, ktorých vyzýval k združovaniu sa a k zefektívneniu ich hospodárenia. Tomuto aspektu je venovaný jeho ďalší text, ktorý vyšiel už v nasledujúcom čísle *Cyrilla a Methoda*. Kmeť v ňom riešil otázku, či sa má kňaz venovať roľníctvu. Po úvodných chválach na „stav roľnícky“ a poukázaniu na nesmiernu dôležitosť tejto oblasti ľudskej činnosti, čitateľovi upresňoval svoju otázku. Chcel totiž rozptýliť predstavu, že by mu išlo o samotnú prácu na poli či pri hospodárskych zvieratách: „Nájdu sa síce pravoslávni kňazi, ktorí svoje pole sami obrábajú, ale v tomto smysle je roľníctvo nie kňaza dôstojné; v tomto smysle nehodí sa ono pre kňaza. Kto by sa vedel u nás len s tou myšlienkou spriatelíť, aby kňaz za včas rána svoje voly napásol, a potom svätú omšu slúžiť išol? – Takto teda duchovenstvo roľnícky stav nepozdvihne, ani k takému pozdvihnutiu povolania nemá. Inší spôsob vynajšol k tomu včulajší duch času.“

Kňaz by sa mal predovšetkým starať o pozdvihnutie úrovne roľníctva u „svojho ľudu“. Samozrejme, keďže má ísť príkladom, v prvom rade by malo byť vzorom jeho vlastné hospodárstvo, od ktorého neraz záviseli jeho samotné príjmy. Toto je významný nástroj k „pozdvihnutiu roľníctva“: „On si obstaráva pole, jako najlepšie môže a veriaci to vidiac, ho nasledujú, a tak roľníctvo dvíhať a dobrobyt ľudu zmáhať sa bude.“⁹² Pretože, ako vyplýva z vyššie citovaného fragmentu, kňaz sa o svoje hospodárstvo spravidla nestaral sám, ale často to boli samotní farníci, už tu videl

91 Tamže, s. 179.

92 A. K. [KMEŤ, Andrej]. Či sa má i kňaz roľníctvom zapodievať? In *Cyrill a Method. Časopis cirkevný*. 30. 9. 1865, roč. 15, č. 24, s. 185.

príležitosť na edukáciu v tomto smere: „Farníci na mnohých miestach obrábajú kňazovo pole. Jak príhodná to škola k vyučovaniu ľudu! Jako si on rozkáže, tak musia robiť; keď si ale on dá dobre robiť, priučí sa pomaly aj ľud k poriadku a lepšiemu opatrovaniu poľa. K získaniu si náklonnosti obzvlášte mladšieho, pri tom ale už do školy nenáležiaceho pokolenia, je toto najlepšia príležitosť. Keď tento mladý ľud jemu pracoval a novým pravidlám hospodárskym sa priučil, tieto i on nasledovať bude, a tak kňaz položí základ i k hmotnému blahobytu ľudu svojeho, ktorého všestranné dobro napomáhať má.“ Kňaz mal však podľa Kmeťa dbať o efektívne hospodárenie nielen na svojom majetku, ale aj v „teréne“, na majetkoch svojich farníkov: „Jak zajímavá může být kňazovi každá procházka po poli, keď ľud medzi spevom a nevinnými žarty pracuje! Tu on môže chyby a nedostatky odstraňovať, v čom ho ľud iste uposlechne, lebo uvidí, že je v pravde dobrý pastier, ktorý aj mimo kostola o veriacich sa stará, a všade hojniť sa bude za jeho krokmi hojnosť a požehnanie božie.“ Túto príležitosť vie dobrý kňaz využiť aj na šírenie Božieho slova: „Tu kňaz potom doista nebude chodiť bez citu po úrodných poliach a zelených nivách, ale mu prídu na rozum tie, jak milost tak hnev boží značiacie podobenstva Kristove, vzaté z poľa a poľnej práce. Kto by potom povedal, že je roľníctvo nie dôstojné kňaza, keď sám Ježiš Kristus najradšej skrze tože roľníctvo vyučoval. O, milé je prebývanie a účinkovanie kňaza podobného.“⁹³ Kmeť teda videl vo vzdelávaní v oblasti hospodárenia veľmi dôležitú súčasť kňazovho pôsobenia, ktorá podľa neho bola úplne v súlade aj s požiadavkami tak cirkvi,⁹⁴ ako aj štátu: „Včul zase Cirkvev a stát požaduje vzdelanost a osvetu, a síce osvetu opravdivú. Táto nadobudnúť sa môže len skrze školy a knihy, knihy ale skrze spoločnosti, k čomu všetkému peňazí treba, které len ľud dobre sa majúci podat může. Hľa, jako to koluje, a centrum všetkého je napomáhání hmotného dobrobytu ľudu skrze roľníctvo.“ Spomenutému „hmotnému dobrobytu ľudu“ Kmeť prikladal aj morálny význam: „Velká

93 Tamže, s. 186.

94 Na skutočnosť, že osvetová činnosť zameraná aj na hospodárstvo vyplývala aj z oficiálnej cirkevnej inštrukcie v rámci ostrihomského arcibiskupstva upozorňujem nižšie.

bieda vedie k veľkým zločinom: tak dobrobyt k добрote musí viesť.“ Z konkrétnych praktických záležitostí Kmeť v tejto súvislosti kriticky zhodnotil absenciu „hospodárskej spoločnosti“ a pozitívne sa zmienil o hospodárskom časopise *Obzor*.⁹⁵ Práve v neexistencii roľníckych, resp. hospodárskych spolkov videl odôvodnenie na angažovanie sa kňazov v tejto veci: „Naše kňazstvo musí teda včul mimo duchovného pastierovania tieto spoločnosti hospodárske svojim účinkovaním jakoby vynahradzovať, a ľud prozatímne vzdelávať a k čítaniu hospodárskych spisov priúčať, aby, keď sa voľačo na obzore Slovenstva zjaví, pre netečnosť zase nezaniklo. Úprimnosť a srdečná láska k národu všetko prekoná.“⁹⁶

Týmto dvom textom som zámerne venoval väčšiu pozornosť najmä z toho dôvodu, aby som predstavil Kmeťov spôsob uvažovania o úlohách „kňaza-národovca“, krátko po príchode z Ostrihomu do Senohradu. Je z nich zrejmé, že základnou črtou jeho mladíckej povahy bol entuziazmus i zjavné tendencie reformovať miestne komunity prostredníctvom „drobnej práce“ a predovšetkým zlepšovať hmotné podmienky ich života. Okrem toho dospel k presvedčeniu, že práve v tejto činnosti spočíva podstata „služby národu“. Rola kňaza a rola národovca nebola v Kmeťovom myslení v nijakom rozpore, naopak, v kňazskom povolání videl ideálne podmienky pre národoveckú činnosť. Okrem toho je príznačný jeho dôraz na potrebu vzdelanosti kňaza a zvyšovania vzdelanosti „ľudu“. Možno konštatovať, že tieto všeobecne načrtnuté charakteristiky badať v celom jeho neskoršom živote, hoci v rôznych, modifikovaných podobách.

„Nuž a čo Vy to tam robíte na tom Senohrade? Či dačo pracujete?“

(J. Mallý v liste Kmeťovi)

Senohrad svojou polohou mimo centra národného a kultúrneho diania mohol zvädzať k pasivite a utlmeniu Kmeťových aktivít úspešne naštar-

95 A. K., *Či sa má i kňaz roľníctvom...*, s. 185.

96 Tamže, s. 186.

tovaných v Ostrihome, čoho sa obával aj jeho priateľ J. Mallý-Dusarov. Zreteľne to naznačuje fragment z už citovaného listu Mallého z konca roku 1865: „Nuž a čo Vy to tam robíte na tom Senohrade? Či dačo pracujete? Aby ste nám nevyvedli tak jako mnohí iní pred Vami! Že v semeništi boli jadrní chlapi, a vyjdúc von, založili ruky krížom. Teraz teprv je Váš opravdivý čas ku práci, a to ustavične!“⁹⁷ Ak sledujeme autentické Kmeťove vyjadrenia v tejto veci, možno spomenúť časť jeho, taktiež už citovaného, listu J. Karellovi. Kmeť sa mu ospravedlňoval za neskoršiu odpoveď a zároveň opisoval svoje zaneprázdnenie v Senohrade: „Hneď človek nestyhne, potom pozabudne alebo ani chuti k písaniu nemá, lebo verte mi viac tu čarbem jako v semeništi, zajiste len kázne. Kážem každú nedeľu, každý sviatok: tak zapísal som už do 40 archov veľkého papieru. A pritom kde je iné zaneprázdnenie.“⁹⁸ Tento fragment teda potvrdzuje, že jeho, vyššie citovaný, teoretický apel na poctivú homiletickú prípravu, uplatňoval aj v praxi.⁹⁹ Kmeť však okrem toho vyvíjal aj ďalšie aktivity, ktoré boli v súlade s jeho imperatívom zvyšovania vzdelanosti miestneho

97 List J. Mallého A. Kmeťovi z 12. 12. 1865. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

98 List A. Kmeťa J. Karellovi z 18. 5. 1866, A SSV, fasc. 99, č. 38.

99 V tomto texte sa homiletickou tvorbou A. Kmeťa nezaobrám. Treba však pripomenúť, že rozsiahly rukopisný súbor s Kmeťovými kázňami sa nachádza v Archíve Spolku sv. Vojtecha v Trnave, pozri: A SSV, fasc. 19, č. 3, fol. 1-40 a , fasc. 19, č. 4, fol. 1-3. Tieto odkazy sa však týkajú Kmeťových kázní vo všeobecnosti, teda najmä z obdobia po jeho pôsobení v Senohrade (mnoho kázní zachovaných v rukopise nebolo datovaných, t. j. určenie miesta ich vzniku by si vyžadoval ďalší výskum). Zachovali sa však aj kázne A. Kmeťa, ktoré vznikli počas jeho pôsobenia v Senohrade. Pozri k tomu: HANAKOVIČ, Štefan et al. *Senohrad 1135 – 2010*. Senohrad : Obecný úrad Senohrad, 2010, s. 184-187 a 220 (v tejto publikácii je venovaný priestor A. Kmeťovi najmä na s. 122-123, 162-190). Zo sekundárnej literatúry možno spomenúť spracovanie B. Krasnovského, ktorý vo svojom širšie koncipovanom príspevku analyzoval aj kázne A. Kmeťa. Pozri: KRASNOVSKÝ, Branislav. *Obraz historického povedomia slovenského katolíckeho kléru v kazateľskej tvorbe druhej polovice 19. storočia*. In HLADKÝ, Juraj – KRASNOVSKÁ, Elena (eds.). *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a spoločenskom kontexte obdobia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 306-317.

obyvateľstva. Tu možno spomenúť napr. založenie knižnice. Zakladanie knižníc považoval za mimoriadne potrebné aj v neskoršom období, čo sa okrem konkrétnych počinov stalo aj predmetom jeho publicistických textov (pozri nižšie). Vo svojej autobiografii spomína, že v Senohrade založil túto cirkevnú knižnicu „v dosť nepríjemných okolnostiach“.¹⁰⁰ Momentálne nemám o tejto aktivite k dispozícii podrobnejšie informácie, až na fakty z jeho listu Ľudovítovi Vladimírovi Riznerovi, v ktorom mu písal, že v Senohrade založil knižnicu v roku 1868 a má „do 100 diel“ (tento údaj je však písaný v roku 1873).¹⁰¹

Významnou okolnosťou, ktorá naštartovala jednu z jeho celoživotných aktivít, bolo oboznámenie sa s ľudovým umením produkovaným miestnymi ženami. Konkrétne išlo o výšivky a čipky: „Tam [v Senohrade – K. H.] poznal som umenie domášne ľudu celého okolia bzovského, krásne vyšívania a pletenie čipiek. Toto domášne umenie ukázal som šíremu svetu na svetovej výstave viedenskej r. 1873; tri ženy senohradské obdržaly pochvalné diplomy. Výstavka síce našla ma už na Krnišove [...], ale ja našiel som umenie senohradské a ľud senohradský našiel ma i na Krnišove a najde ma dosiaľ i na Prenčove [...]“.¹⁰²

Kmeť sa v Senohrade venoval aj ďalším aktivitám, o ktorých písal vo vyššie citovaných článkoch: „Ako kaplána mojou radosťou bol kostol, škola

100 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 23.

101 List A. Kmeťa Ľ. V. Riznerovi z 25. 5. 1873, Literárni archiv Památníku národného písemnictví (ďalej LA PNP), fond Daniel Sluníčko. Obsah tohto listu je zaujímavý najmä pre poznanie A. Kmeťa v čase jeho pôsobenia v Krnišove, ale taktiež pre dejiny zakladania knižníc v Honte. Tu možno ešte dodať, že podľa mojich vedomostí ide o doposiaľ neznámy list, nie je publikovaný ani v edícii korešpondencie Kmeťových listov Riznerovi. Editor tejto edície V. Sokolík, si však bol vedomý, že tento list musel existovať. Hľadajúc dôvod jeho (ako aj ďalších dvoch listov) „stratenia“, považoval za vierohodnú domnienku Jána Vladimíra Ormisa, „že Rizner mnohé listy zničil a medzi nimi akiste boli aj listy Kmeťove.“ Podrobnejšie pozri: SOKOLÍK, Viliam. Andrej Kmeť. In SOKOLÍK, *Listy Andrej Kmeťa...*, s. 12-13 a poznámka č. 11 na s. 52. Ormisova intuícia teda, prinajmenšom v jednom prípade, nebola správna, lebo inkriminovaný list som našiel v citovanom archíve.

102 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 23.

a školská štepnicia čili školka.¹⁰³ V tomto kontexte však treba dodať, že zdroj Kmeťových aktivít na poli hospodárskeho a hmotného zveľadenia veriacich, resp. rozvoja ich vzdelanosti nemožno nachádzať iba v jeho originálnom myslení a činnosti. Okrem toho, že aktivity takéhoto, resp. podobného charakteru boli v danom období v rámci slovenského národného hnutia do veľkej miery populárne (spomeniem tu len Lichardov *Obzor*), bolo to aj v súlade s oficiálnymi cirkevnými inštrukciami. Vychádzam tu totiž z dobre doloženej skutočnosti, že ostrihomský arcibiskup János Simor v obežníku č. 1214 z 25. 10. 1867 odporúčal zakladať „vzdelávacie katolícke spolky pre ľud“ podľa svetského vzoru od, už nebohého, Józsefa Eötvösa. Ostrihomský arcibiskup v obežníku č. 1722 z 20. 12. 1867 predstavil aj stanovvy takýchto spolkov. V súvislosti s Kmeťovým pôsobením v Senohrade je dôležité, že na základe týchto stanov (a pri zohľadnení miestnych okolností) vznikol aj Vzdelávací spolok pre ľud Senohradský a Horno-Mladunský.¹⁰⁴ Ak nazrieme do jeho stanov, nájdeme tam napríklad také pole pôsobnosti ako učenie mládeže šteparstvu, včelárstvu, hospodárstvu či záhradníctvu (bod g); dobré ohradenie a riadenie školskej štepnicie (bod h); prevádzkovanie knižnice (bod o) atď.¹⁰⁵ Podobnosť tohto programu so spomenutými Kmeťovými aktivitami je teda celkom zrejma. Hoci neviem nič bližšie o angažovaní sa Kmeťa v tomto spolku (ako ani fungovaní spolku samotného), ktorý vznikol už počas jeho pôsobenia v Krnišove (stanovy boli uverejnené roku 1873, čo je najpravdepodobnejší rok vzniku spolku), už len fakt, že pod týmito stanovami publikovanými v *Katolíckych novinách* bol podpísaný celým menom,¹⁰⁶ svedčí o jeho pre-

103 Tamže, s. 22.

104 [KMEŤ, Andrej]. Wzdelávajúci katolícky spolok pre ľud Senohradský a Horno-Mladunský. In *Katolícke Noviny*, 5. 3. 1873, roč. 4, č. 5, s. 35

105 Tamže.

106 Stanovy boli uverejnené postupne, v troch po sebe nasledujúcich číslach *Katolíckych novín*. Meno Kmeťa je uvedené v poslednej časti (s dodatkom „farár krnišovský“), pozri: KMEŤ, Andrej, farár krnišovský. Wzdelávajúci katolícky spolok pre ľud Senohradský a Horno-Mladunský (Dokončenie.). In *Katolícke Noviny*, 5. 4. 1873, roč. 4, č. 7, s. 51

pojenosti na toto združenie.¹⁰⁷ V súvislosti s Kmeťovým pobytom v Senohrade však tento spolok spomínam najmä preto, že prinajmenšom od roku 1867 mali osvetové aktivity aj svoj oficiálny cirkevný rámec, ktorý Kmeť zrejme nasledoval a tvorivo rozvíjal.¹⁰⁸ Možno snáď ešte vysloviť domnienku, že tento „osvetový“ smer jeho myslenia a konania dostal základ už v Ostrihome, pretože text o úlohách kňaza v oblasti roľníctva písal len krátko po svojej vysviacke. A zrejme nebude tiež náhodné, že Kmeťov kolega z CLSŠ a absolvent ostrihomského seminára T. B. Lachmann (ktorý mimochodom našiel svoje miesto v Kútoch pri Radlinskom, t. j. miesto, ktoré bolo pôvodne ponúkané Kmeťovi)¹⁰⁹ bol autorom významných spisov z oblasti včelárstva či ovocinárstva.¹¹⁰

Kmeť sa v tomto období, popri zaujatí osvetovou činnosťou na poli hospodárskeho zveľaďovania ľudových vrstiev v praxi, začal touto problematikou zaoberať aj teoreticky. Na podnet od Jána Mallého-Dusarova totiž preložil tretí diel *Hlavných pravidiel o poľnom hospodárstve* od Viliama Löbeho.¹¹¹ Kniha vyšla v náklade J. Mallého roku 1866 v Skalici a D. G. Lichard v recenzii uverejnenej v *Obzore* odporúčal čitateľom túto prácu, pričom neopomenul ani zásluhy prekladateľa A. Kmeťa.¹¹² Spomenutú „školskú štepticu“ takisto opísal v odbornom článku, konkrétne v Lichar-

107 Toto prepojenie predpokladá aj napr. M. Petráš, pozri: PETRÁŠ, Milan. Účasť A. Kmeťa v spolkoch a spoločnostiach. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žorník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 140 (spolok spomína na s. 139-140).

108 Túto vec napokon spomína aj samotný Kmeť v autobiografii, keď píše o tom, ako cirkev z tejto iniciatívy ustúpila: „Keď cirkevná vrchnosť následkom škreku Grünwaldovho et compagnie o jej podporovaní (?) panslavizmu nechala padnúť svoj úmysel o zakladaní vzdelávacích katolíckych spolkov pre ľud a s týmto spojených »školských knižovní«, o ktorých návrh stanov i v slovenskej reči bola rozposlala [...]“. Pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 27.

109 Tamže, s. 22.

110 Podrobnejšie: RIZNER, *Bibliografia písomníctva slovenského... Diel tretí: L–O...*, s. 6-7.

111 MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 50-51.

112 Pozri podrobnejšie a porovnaj: PETRÁŠ, Milan. Poľnohospodárska odborná spisba Andreja Kmeťa. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Žorník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1994*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1994, s. 79-80.

dovom *Obzore*.¹¹³ Ako spomína Kmeť, tento článok „obrátil na mňa pozornosť biskupa Moyses, tak že z jeho naloženia mne bola verená recenzia Penzlovho »Ovocinára«,¹¹⁴ ktorou, ako som počul, bol uspokojený.“¹¹⁵ Zrejme už tu teda treba vidieť zárodok neskorších aktivít Kmeťa v Matici slovenskej.

2.2 Krnišov

Andrej Kmeť sa 7. 9. 1868 premiestnil do Krnišova, kde pôsobil už ako farár (na prelome rokov 1868/1869 však ešte „administroval faru bzovskú“).¹¹⁶ V Krnišove strávil takmer celých desať rokov, pretože do Prenčova sa odsťahoval až vo februári 1878.¹¹⁷ V tomto období naplno rozvíjal svoju činnosť v oblasti zakladania spolkov či národnej agitácie. Mimoriadne aktívny bol tiež ako autor publicistických textov. Do tohto obdobia treba zaradiť aj podstatnú časť jeho činnosti v rámci Matice slovenskej. Sondy do aktivít a postojov A. Kmeťa v týchto rokoch som sa rozhodol začať témou participácie Kmeťa v okruhu Novej školy slovenskej. Táto skutočnosť mala totiž okrem politickej, aj striktnie praktickú dimenziu. Ako ďalej poukážem, osvetové aktivity, ktoré Kmeť rozvíjal, korešpondovali s programom tohto politického zoskupenia.

113 Význam týchto štepnic videl Kmeť tak vo výchove mládeže, ako aj v rozšírení a skvalitnení ovocinárstva. Porovnaj: tamže, s. 80.

114 Išlo o recenziu diela *Ovocinár na Slovensku* od Antona Penzla. Ako uvádza M. Petráš, nešlo len o recenziu, ale „bolo to jeho vyznanie o ovocinárstve s množstvom pozoruhodných názorov.“ Pozri: tamže.

115 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 23.

116 Tamže.

117 Tamže, s. 29. Do Prenčova však chodil už skôr; lebo po tom, ako sa v júli 1871 uvoľnila tamojšia fara, Kmeť sa stal jej dočasným správcom. Toto bolo spojené so značnou nepohodou: „Mne nepozostávalo iné, než konať svoju povinnosť, chodiť pešo na Prenčov, cez vrchy a jarky, po pás v snehu, bez všetkého šľaku [...].“ Napokon sa do Prenčova nasťahoval roku 1878 aj bez úradného vymenovania. Podrobnejšie: tamže, s. 28-31, citát zo s. 29.

Andrej Kmeť a Nová škola slovenská (1870-1871)

V tejto súvislosti treba upozorniť, že spomenutý osvetový program bol aktuálny aj v rámci Starej školy,¹¹⁸ a teda tento faktor nepostačuje na vysvetlenie Kmeťovej orientácie na Novú školu. Jeho zameranie na toto politické zoskupenie podľa mojej mienky¹¹⁹ vyplýva z prozaickejšej príčiny. Ako som naznačil vyššie, Kmeť už v Ostrihome nadviazal kontakty s J. N. Bobulom a J. Mallým, t. j. osobnosťami, ktoré sa koncom šesťdesiatych rokov stali poprednými predstaviteľmi Novej školy. Tieto osobné kontakty a spolupráca s nimi v rámci činnosti slovenskej katolíckej komunity združenej v CLSŠ nepochybne ovplyvnili Kmeťov záujem o aktivity tohto zoskupenia. Z Bobulovho listu Kmeťovi z februára 1870 vyplýva, že vďaka Kmeťovi sa po niekoľkoročnej prestávke obnovila ich vzájomná korešpondencia.¹²⁰ Kmeť sa totiž obrátil na Bobulu s konkrétnymi otázkami, z ktorých vyplýva jeho živý záujem o dianie v okruhu Novej školy. Zaujímal sa napríklad o počet predplatiteľov *Slovenských novín* alebo o postoj J. Mallého k tomuto periodiku. Bobula ho uistil, že Mallý, z okruhu Novej školy neodstúpil.¹²¹ Tu treba dodať, že J. Mallý skutočne v danom období prestal prispievať do *Slovenských novín*, čomu predchádzal konflikt

118 Upozornil na to už B. Kostický: „Treba si ešte objasniť otázku, v čom sa líšil postoj Novej školy k roľníctvu od postoja národnárskeho krídla slovenskej buržoázie. Všimnite si úvahu jedného z prispievateľov do Národných novín. [...] Možno tu hovoriť o dajakých podstatných rozdieloch? Isteže nie.“ Podrobnejšie pozri: KOSTICKÝ, Bohuš. *Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 103.

119 Resp. tým nadväzujem aj na Medveckého hodnotenie, ktorý spomína vplyv J. Mallého na Kmeťovu orientáciu na „Bobulovcov“. Pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 51.

120 Ako som spomenul vyššie, Bobula s Kmeťom pomerne intenzívne komunikovali v rokoch 1863-1864.

121 Bobula k tomu dodal, že od Novej školy („od stránky“) neodstúpil ani on sám. Podrobnejšie pozri: list J. Bobulu A. Kmeťovi z roku 25. 2. 1870. A SNM, pobočka Martin, f. Andrej Kmeť. Dôvodom toho, že J. Mallý prestal písať do *Slovenských novín* mali byť podľa Bobulu, okrem iného, aj články Jozefa Hložanského v tomto periodiku. Pozri k tomu tiež: list J. Bobulu A. Kmeťovi z 25. 4. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond A. Kmeť.

s Bobulom.¹²² V každom prípade, Kmeť sa o dianie v okruhu Novej školy nielenže zaujímal, ale bol ochotný na ňom aj participovať. Tu treba pripomenúť, že jednou zo základných charakteristík slovenského národného hnutia v tomto období bola jeho diferenciácia, t. j. vyvíjalo sa v dvoch centrách (Stará škola a Nová škola) s dvoma hlavnými periodikami reprezentujúcimi ich postoje (*Pešťbudínske vedomosti*, resp. od roku 1870 *Národné noviny* verzus *Slovenské noviny*). Tu ešte možno dodať, že po vzniku *Národných novín*, ktoré pokračovali v línii *Pešťbudínskych vedomostí* a vzniku Slovenskej národnej strany (ďalej SNS) sa politickým centrom Starej školy (t. j. SNS) stal Turčiansky sv. Martin.¹²³ Od tohto obdobia teda možno hovoriť o tzv. martinskom centre SNS. Politici Novej školy organizovali svoju činnosť naďalej najmä z Pešti, kde sídlila redakcia *Slovenských novín*. Vzťah týchto dvoch zoskupení bol do veľkej miery konfliktný. Hoci na oficiálnej rovine sa možno stretnúť s pokusmi o dohodu, deklarováním spoločných cieľov a ochotou k spolupráci, na úrovni bežnej politickej komunikácie a publicistiky však často dochádzalo k výrazným stretom. Keď čítame osobnú korešpondenciu, neraz sa nemožno ubrániť dojmu zrejmeho napätia medzi predstaviteľmi týchto dvoch prúdov v slovenskom národnom hnutí. Za charakteristické tak možno považovať hodnotenie B. Kostického, ktorý v súvislosti s dohodou medzi Novou školou a SNS z novembra 1871 konštatoval: „Aké boli výsledky osobného dohovoru medzi vedúcimi predstaviteľmi dvoch krídiel slovenskej buržoázie? Paulíny a Bobula informovali o ňom svojich stúpencov a na stranách slovenských časopisov prestali vzájomné útoky. Neskončilo sa však vzájomné podozrievanie a napádanie od chrbta.“¹²⁴ Teda nevraživosť, napriek „microvej dohode“, neprestala.

122 Podrobnejšie pozri: ČULEN, Konštantín. Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena. In PÓSTÉNYI, Ján (ed.). *Sborník Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha*, roč. 1. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1933, s. 226-233.

123 Porovnaj k tomu napr.: PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici 19. storočia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1983, s. 63.

124 KOSTICKÝ, *Nová škola...*, s. 111. Z citátu som vynechal poznámku autora.

Z nasledujúceho fragmentu Kmeťovho textu zo *Slovenských novín* vyplýva, že Kmeť sa jednoznačne označil za stúpenca Novej školy slovenskej. Zaujímavé a chcem zdôrazniť, že pre Kmeťa charakteristické, je jeho hodnotenie konfliktu so Starou školou. Jednoznačne vyzýval k „zloženiu zbraní“, považoval za legitímne, aby existovala pluralita postojov v národnom hnutí a vzájomné animozity hodnotil negatívne. Domnievam sa, že tento Kmeťov text zo začiatku roku 1870 má pomerne veľkú výpovednú hodnotu o jeho nazeraní na politiku. Kmeť tu teda písal: „Napriek všetkému bombardovaniu i slovenskému i nemeckému, ostávame my len predca verní „Slovenským Novinám“, a vrelo vyznávame zásady, nimi bez ohrožnosti hlásané. Na bombardovanie boli sme trochu navykli, ani nesúdime „Slov. Noviny“ zhola podľa protivných hlasov, ale súdime jich aj podľa jich obsahu. [...] Odpor „Pešťb. Vedmostí“ prichodí mi jako niekedy odpor stránky českej; odriekanie to pochodí zo zapálenej zášti, ktorej plameň vyhorí, bo je len zo slamy, a – zášť pominie. [...] Nám nesvedčí sa záujmy, ciele, cesty, prostriedky súdiť podľa vnuknutia zášti, ale podľa zrelej rozvahy. Načo by sme my, privrženci „Slov. Nov.“ mali upodozrievať „Pešťb. Vedomosti“[“], načo mali by sme my ignorovať obzor [Obzor]? Načo by mali privrženci „Pešťb. Ved.“ upodozrievať „Sl. Noviny“, načo ignorovať „Biele Uhorsko“?¹²⁵ My, ktorí milujeme „Slov. Nov.“, prečo nemohli by sme držať aj „Pešťb. Ved.“; a tí, ktorí milujú „Pešťb. Ved.“ prečo nemohli by držať „Sl. Noviny“, a obidvoje čítať? Či nechcem slyšať, čo povie protivná stránka? Kto hlas protivníkov slyší, pozná sa najlepšie, a polepší i sdokonáli sa najskorej. To je pravda dávno uzatá. Či my nemáme

125 Na inom mieste tohto textu sa k Hložanského *Bielemu Uhorsku* vyjadril pozitívne: „Ja som posavád nebol predplatený na „Biele Uhorsko“, ale s týmto článkom prihlasujem sa k nemu, bo sa domýšlam, koľko tam musí byť požitku historického, keď v politických novinách toľko poskytnuté byť môže.“ Pozri: RAŠINA. [KMEŤ, Andrej]. Ozvena na článok „Úloha mladého Slovenstva.“ In *Slovenské noviny*, 25. 1. 1870, roč. 3, č. 10, s. 2. Možno z toho vyvodíť živý záujem Kmeťa o historické témy a konkrétne spracovania J. Hložanského. Kmeťov záujem o *Biele Uhorsko* dokladuje aj list samotného Hložanského, pozri: list J. Hložanského A. Kmeťovi [je písaný na liste J. Bobulu A. Kmeťovi z 10. 7. 1870]. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

s chladnokrvnosťou uvážiť slová i jednej i druhej stránky? Či sa chceme dať i ďalej svetu vysmievať, že máme len jedny politické noviny? [...] Dva časopisy sú ten dvojoký nástroj fotografický, ktorý predmet z dvoch strán sníme; obecnstvo je ten stereoskop, ktorý obraz potom z dvoch strán vidí a súdi. Národe drahý! pestuj obidva politické časopisy; nechcej z nich ani jedno oko utradiť, bo dvoma očima len viac vidí, jako jedným.¹²⁶

V tomto kontexte je vhodné pripomenúť aj Medveckého hodnotenie Kmeťových politických postojov v tomto období: „V literárno-politickom boji medzi skupinou Bobulovou a Francisiho pridala sa Kmeť, iste pod vlivom dr. Mallého, k Bobulovcom. No nebol nikdy výhradným stranníkom, ba práve, udržiujúc časté styky so stranou protivnou – za čo sa mu dostalo trpkých výčitiek od Bobulu – snažil sa sblížiť a pomeriť rozvadené strany. Napriek tomu verejne bránil Bobulu proti nápadom protivníkov, čo mu títo veľmi zazlievali, že duša taká šľachetná, ako je Kmeť, bráni Bobulu, ktorému už vtedy rozličné neprístojnosti privlastňovali. I dorážali naň najbližší priatelia, aby ho opustil.“¹²⁷ Medvecký tu teda, popri zdôraznení Kmeťovho záujmu o upokojenie konfliktu, spomenul aj výčitky, ktoré sa Kmeťovi dostávali za jeho pozitívny vzťah k Bobulovi. Toto všeobecné konštatovanie čiastočne konkretizujem nižšie. Ešte predtým je však potrebné zamerať pozornosť na vybrané aktivity Kmeťa v rámci Novej školy.

„Brožúry nepíše nik! Nemáš človeka čo by sa ti chcel pustiť populárne písať. Rob potom! Každý by ešte len verše strúhal.“¹²⁸

Citát z podnadvpisu pochádza z jedného z listov Bobulu Kmeťovi a vyjadruje významné styčné pole medzi programom Novej školy a Kmeťovými aktivitami. Publikovanie populárnych brožúr patrilo k jedným z dôleži-

126 RAŠINA, *Ozvena na článok...*, s. 1. Hneď za týmto článkom Kmeť publikoval aj svoj pohľad na katolícku autonómiu (ktorej sa venoval aj v citovanom texte), pozri: RAŠINA. [KMEŤ, Andrej]. Autonomija cirkve katolíckej. In *Slovenské noviny*, 25. 1. 1870, roč. 3, č. 10, s. 2.

127 MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 51.

128 List J. Bobulu A. Kmeťovi z roku 1871 [deň a mesiac: 10. 6. je dopísaný len ceruzkou]. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

tých programových bodov činnosti Novej školy. Išlo o jednu z foriem širšie koncipovaného programu hospodárskeho pozdvihnutia ľudu prostredníctvom osvetovej činnosti.¹²⁹ K vydávaniu takýchto osvetových spisov slúžila tlačiareň Minerva, ktorú založili predstavitelia Novej školy. Bobula o jej založení informoval aj Kmeťa a požiadal ho o zbieranie účastín.¹³⁰

O programe vydávania osvetových brožúr jasne písal samotný Bobula Kmeťovi, pri príležitosti zaslania 100 exemplárov jednej z nich (bližšie nešpecifikovanej), ktorú mal Kmeť šíriť po okolí. Bobula v tejto súvislosti napísal: „Vydali sme brožúru pre ľud. Týmto spôsobom sme sa usniedli účinkovať v národe, lebo my len v samom národe môžeme hľadať pomoc; a aby sme k tomuto dojsť mohli, musíme ľud poučovať, ku čomu sa najlepšie malé brožúrky [...]“¹³¹ Nie je prekvapujúce, že Kmeťa tento programový postulát Novej školy oslovil a Bobulu žiadal o bližšie informácie v tejto veci. Ten mu odpovedal nasledovne: „Tieto [brožúry – K. H.] majú byť také jako „Vojny“¹³² a takým slohom písané; za takých 32 strán je + 10.– honoráru. Mohol bys začať písať k. pr. pod názvom: „Jako môže slovenský človek sbohatnúť?“ (: Na takéto veci, ktoré ľud lákajú sa musí ohľad brať :) a opísať populárnym slohom, že slovenský človek (: čo

129 Porovnaj a pozri podrobnejšie: KOSTICKÝ, *Nová škola...*, s. 101 (B. Kostický na tomto, ako aj na iných miestach taktiež pracuje s citovanými listami Bobulu Kmeťovi); KAČÍREK, Luboš. Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In BOBÁK, Ján (ed.). *Historický zborník 17*, č. 2/2007. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 25.

130 List J. Bobulu A. Kmeťovi z 10. 7. 1870. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

131 Bobula v tejto veci dodal, že treba dbať na to, aby sa brožúrky nerozdávali zadarmo: „[...] hlavnia vec je, aby sa náš ľud priučal po pár krajciarov na knižky dávať. Skrze to rozšírimo kruh čítajúceho [podčiarknutie v origináli – K. H.] obecnstva slovenského.“ Pozri: list J. Bobulu A. Kmeťovi z 14. 11. 1870. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

132 Išlo o diela: SLÁMA, Fraňo. *Vojna Francúzov s Nemcami roku Páne 1870*. Pešť : Minerva, 1870; SLÁMA, Fraňo. *Nová knižka o vojne Francúzov s Nemcami roku 1870 a 1871*. S obrázkom. Pešť : Minerva, 1871. Prvá knižka mala 39 strán a druhá 30 strán. Bibliografické údaje som prebral z: LIBA, Peter. *Čítanie starých otcov. Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatúry pre ľud na Slovensku v rokoch 1848–1918*. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 351.

by ovšem koniec bol :) môže sa stať tiež bohatým, keď si bude zakladať vzájomné pomocnice. Potom tieto populárne opísať a vysloviť že v každej dedine taká môže byť. Stanovy takejto pomocnice ti posielam v + obálke.¹³³ [...] [podčiarknutia v origináli – K. H.]¹³⁴ Ako vyplýva z ďalšieho fragmentu, Kmeť Bobulovi rukopis brožúry pre ľud zaslal, hoci nateraz mi nie je známe, o ktorý jeho text konkrétne išlo. Zaujímavé je, že Bobula kritizoval „málo ľudový“ názov Kmeťovej práce: „Tvoja práca je dobrá; titul je zlý. Toho samého titulu sa ti náš človek zľakne. Ty nesmieš i tú okolnosť z očí zpusťiť, aby sa kniha predala, aby si ju ľud „náš sám kupoval“; a kupovať bude len také, čo láka; tvôj titul ale neláka ľud ale intelig. slovenskú [...]. Toho som tedy náhľadu, by sa titul lákový vybral; rozmýšľaj nad tým, bo ja veru nestihnem. [...]. O [...] navrhrenom titule: jako môže slovenský človek sbohatnúť? (:Vidíš toto ti každá stará baba kúpi:) napíš druhú knižku: Založiť pomocnice v každej slovenskej dedine¹³⁵ podľa vzoru poslanej ti knižičky. [podčiarknutia v origináli – K. H.]¹³⁶ Z iných prameňov vieme, že Kmeť spis o vzájomných pomocniciach napísal a hoci bol pôvodne určený pre Bobulu (Minervu), napokon mal byť vydaný v rámci vydavateľskej činnosti Matice slovenskej (pozri nižšie). Faktom však je, že Kmeť v rámci spolupráce s Bobulom vydal dve samostatné poučné brožúry. Skutočnosť, že sa pri ich písaní pravdepodobne riadil Bobulovými inštrukciami, naznačuje napr. ich rozsah – obe majú presne 32 strán. Išlo o nasledovné práce: *Jako sa majú poklady kopat?*¹³⁷ a *Nový svet*

133 V Minerve vyšla brožúra s touto témou od samotného Bobulu. Volala sa: Pomocné pokladnice, potreba i spôsob ich zakladania s návrhom stanôv. Tento údaj som prebral z: KMEŤ, Andrej. *Jako sa majú poklady kopat?* Pešť : Tlačou a nákladom „Minervy“, 1871, zadná strana obálky.

134 Podrobnejšie: list J. Bobulu A. Kmeťovi z 20. 6. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

135 V ďalšom liste túto tézu Bobula poopravil v tom zmysle, že by to bola „prostá nemožnosť“, avšak na druhej strane „učiť ľud sporivosti musíme v každej obci“. Toto písal Kmeťovi pre prípad, že bude písať spis o vzájomných pomocniciach. Pozri: list J. Bobulu A. Kmeťovi z 30. 7. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

136 List J. Bobulu A. Kmeťovi zo 4. 7. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

137 KMEŤ, *Jako sa majú poklady...*

alebo *Čo nového vo svete*.¹³⁸ Obe tieto brožúry, písané v prístupnej forme dialógu, sledovali osvetové ciele, konkrétne najmä racionalizáciu hospodárenia ľudových vrstiev. Je zrejmé, že Kmeť týmto len nadväzoval na svoje predchádzajúce texty, resp. išlo o komplementárnu aktivitu k jeho súbežnej reálnej osvetovej činnosti (pozri nižšie). Na ilustráciu obsahu a zamerania spomenutých Kmeťových brožúr vymenujem aspoň nadpisy a podnadpisy týchto prác.¹³⁹ Brožúra *Jako sa majú poklady kopať?* bola členená nasledovne: V hospodárstve nič nie stratiť; I. V prírode sa nič neztráti; II. V hospodárstve nesmie sa ztratiť hotový núžitok; III. Hospodár musí vyhľadať každý úžitok; IV. Čas je peniaz. Druhá brožúra *Nový svet alebo Čo nového vo svete* sa skladala z týchto častí: Spoločnosť pod lipou s učiteľom; I. To vždycky tak bolo na svete, a tak bude až do konca sveta, že sa staršie obyčaje opúšťajú a nové prijímajú; II. Núdz a najhorší majster; III. Na čo treba dávať obzvláštny pozor pri novotách?; Do hospodárstva musíme vložiť istú sumu peňazí; Rolnícke knihy sú roľníkovi najočklivejšou nováľjou; Tie staré pranostiky už z väčša nič neplatia; V. Lahko opúšťate naše slovenské dobré zvyky, a ochotne prijímate zlé cudzozemské obyčaje;¹⁴⁰ VI. Nemá kto prvý novotu započat'.

Osvetové tendencie, zamerané na roľníka, sú teda celkom zrejmé. Fakt, že Kmeť tu naozaj nadväzoval na svoje predchádzajúce texty, možno ilustrovať tým, že na jednom mieste výslovne odporúča čítať (Lichardov) *Obzor* (ako „výborné hospodárske noviny“) či (Penzlovho) *Ovocinára* (ako „znamenitá štepárska kniha“).¹⁴¹

V súvislosti s Kmeťovými publicistickými výstupmi v okruhu Novej školy slovenskej možno spomenúť jeho text zo *Slovenských novín* (marec 1871) nazvaný *Ohlas na ľud okolia bzoovského*, ktorý Kmeť vydal aj ako samostat-

138 KMEŤ, Andrej. *Nový svet alebo Čo nového vo svete*. Pešť : Tlačou a nákladom „Miner-
vy“, 1871.

139 Hoci pri prepise nepoužívam úvodzovky, uvádzam ich v pôvodnom znení.

140 Pretože chýba očíslovanie štvrtej kapitoly, zrejme ňou mala byť časť nazvaná jedným z podnadpisov.

141 KMEŤ, *Nový svet...*, s. 17.

nú brožúru a *Slovenské noviny* ju čitateľom vrelo odporúčali. To, že Kmeť týmto textom naplňal program Novej školy, vyplýva z poznámky redakcie pod článkom: „Ohlasu tomuto dávame s ochotou miesta, tým cieľom, aby slúžil [...] za vzorku praktického účinkovania; pri čom dokladáme, aby pri takýchto pádoch našinci na to hľadeli, čo by si ľud keď len i po 1 kr. podobné knižočky **kupoval** [zvýraznenie v origináli – K. H.], lebo, hovoríme zo skúsenosti, to čo sa mu dá zadarmo, nemá u neho želanej ceny.“¹⁴²

Je veľmi pravdepodobné, že tieto slová písal Bobula, pretože okrem toho, že v tomto období on redigoval *Slovenské noviny*, motív ohľadom potreby predávania (a nie rozdávania) brožúr explicitne spomenul vo vyššie citovanom liste Kmeťovi. Mnoho naznačuje aj redakčný (t. j. taktiež zrejme Bobulov) úvod ku Kmeťovmu textu: „Náš neunavený národný vlastenec p. A. Kmeť zaujal sa tiež onej ideji, rozširovať vzdelanosť medzi samým ľudom našim a podporovať i napomáhať jeho materiálny blahobyt. On už od dlhšieho času blahodárne účinkuje v našom okolí, jeho pričinením sa založilo viac knižníc, on činne vystupuje i pri našej vzájomnej pomocnici kde ho naša dôvera za podpredsedu zvolila.“¹⁴³ P. Kmeť ale účinkuje nielen slovom ale i skutkom. Po tieto dni vydal a z čiastky rozpredáva z čiastky rozdáva malú knižičku pre ľud okolia bzovskeho. Ohlas tento jako pre vzorku chcem zdeliť nášmu ctenému obecnstvu slovenskému.“¹⁴⁴

Kmeť v tomto texte sledoval primárne poučenie ľudových vrstiev v tomto regióne, ktorého cieľom mala byť pozitívna zmena materiálnych podmienok ich života. Aktuálny stav Kmeť opísal bez okolkov: „Keď človek vojde do domov v okolí bzovskom vidieť v izbách chudobu prevelikú: ani poriadneho stola, ani poriadneho obloka, ani poriadnej postele, ani poriadnej pece[,] ani poriadnych dverí, ani stolca. Izby zdusené! Tu už je znakom, že ľudia v nich sú už oželení do svojej biedy. Inde zas pýcha na ulici a nádhery v domoch, ale „život nemravný svedčí, že už nielo opravdivej hrdosti,

142 RED. *). Dopisy. Krupina. Ohlas na ľud okolia Bzovskeho. In *Slovenské noviny*, 20. 3. 1871, roč. 4, č. 45, s. 2.

143 K spomenutým aktivitám A. Kmeťa pozri nižšie.

144 RED. *). *Dopisy. Krupina...*, s. 2.

ktorá pochádza z majetnosti.“ Pozrime do bernišných úradov (štajramtov) tam hrozia eksekúciou; pozrime do šparkás tam nehcu už požičať; opýtajme sa okolitých majetnejších ľudí, tam plno dlžníkov. Čo z toho nasleduje? Nič inšie len to, že „si upadol, že sa pomínul tvój majetok, že je už po tebe.[“] A síce ten úpadok je taký, že ešte vždy hlbšie upádaš. Až upadneš tak, že buben s licitácijami nebude vychádzať z vychádzať z vašich obcí.“ Takýto, až naturalisticky opísaný biedny stav miestneho ľudu, mal zámer Kmeť zmeniť. Deklaroval, že: „Znáš ma až pridobre [ľud], že tá nosím v srdci; že tá milujem, jako zornička oka svôjho. Chcem tá upozorniť, aby si pristavil kroky, ktoré tá nesú do prepasti; chcem tá prebudiť, aby si znovu začal bedliť, že by si sa tak dobre mal, jako pred tým.“¹⁴⁵ Kmeťove návrhy zlepšenia zlého materiálneho stavu tamojších ľudových vrstiev vychádzali z dvoch bodov: 1) „peňažitá pomoc“ a 2) „rozumná pracovitost“. V rámci prvého bodu jednoznačne propagoval „vzájomné pomocnice“, ktoré boli podľa neho zo svojej podstaty vhodnejšie a v konečnom dôsledku efektívnejšie pre chudobného človeka, ako iné možnosti pôžičky. Nezabudol pripomenúť, že „s pomocou božskou zakladáme pre teba v Krupine „Vzájomnú pomocnicu“, a ty zakladaj sypárne a knižnice.“ Sypárňam prikladal zvláštny význam, pretože: „To je dobre, keď ti pomôže voľakto peňazmi, ale to ešte lepšie, keď si pomôžeš sám zbožím ktoré sa zbiera v sypárňach.“ Vo veci „rozumnej pracovitosti“ zdôrazňoval fakt, že ani peniaze, ako ani pracovitost nebudú mať efekt, pokiaľ nebude vynaložené úsilie a vložené prostriedky založené na racionálnej báze. Z konkrétnych podnetov možno spomenúť napríklad primerané rozdelenie úloh (obec, ženy, muži); kopanie jarkov a budovanie brázdy; a zvláštny dôraz kládol na význam ovocinárstva atď.¹⁴⁶

145 Dopisy. Krupina. Ohlas na ľud okolia Bzovského. In *Slovenské noviny*, 20. 3. 1871, roč. 4, č. 45, s. 3.

146 Porovnaj a pozri podrobnejšie: Dopisy. Krupina. Ohlas na ľud okolia Bzovského. (Pokračovanie). In *Slovenské noviny*, 22. 3. 1871, roč. 4, č. 46, s. 2-3. Pozri tiež: Dopisy. Krupina. Ohlas na ľud okolia Bzovského. (Dokončenie). In *Slovenské noviny*, 24. 3. 1871, roč. 4, č. 47, s. 3. Tomuto textu sa venoval aj M. Petráš, pozri: PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa v spolkocho...*, s. 137.

Ako vyplýva z redakčných poznámok k tomuto textu, Bobula bol s Kmeťovými publikačnými výstupmi spokojný. Napokon už v októbri 1870 Kmeťovi písal, že má záujem, aby sa stal pravidelným prispievateľom *Slovenských novín*¹⁴⁷ a v júli 1871 sa v tejto veci vyjadril celkom zreteľne: „Bez lichotenia ti môžem povedať [...] že tvoje články pre ľud sú znamenité a keď budeš v tomto pokračovať staneš sa naším slavným národným hospodárom [...].“¹⁴⁸

„Áno dľa mojeho presvedčenia p. Bobula je taký človek, ktorého bez ostíchania treba zničiť i odkázať ho na maltovanie múrov [...].“ (G. Izák v liste A. Kmeťovi)

Napriek tomu, že spolupráca Kmeťa s Bobulom sa na základe vyššie citovaných fragmentov javila ako v zásade bezproblémová, v druhej polovici roku 1871 v ich vzťahu možno pozorovať vážne napätie, ktoré pravdepodobne vyústilo až do prerušenia kontaktov. V záujme náležitého objasnenia celej veci by bolo potrebné nájsť ďalšie pramene (predovšetkým vyjadrenia samotného Kmeťa); avšak už aj tie zdroje, ktorými disponujem, umožňujú formulovať o tejto otázke pomerne jasné závery v tom zmysle, že vzájomný vzťah Kmeťa a Bobulu bol zasiahnutý konfliktom, a treba dodať, že tento konflikt mal neprehraditeľný politický rozmer. Ako už spomenul vyššie citovaný K. A. Medvecký, Kmeť Bobulu verejne obhajoval, čo mu Bobulovi protivníci zazlievali. Tento motív je prítomný aj v jednom z Bobulových listov Kmeťovi: Kmeť ho mal „pred kýmisi“ obhajovať a v tejto súvislosti mu Bobula pripomenul, že netreba obhajovať jeho ako osobu, ale treba obraňovať „stanovisko a zásady [...] ktoré ja

147 List J. Bobulu A. Kmeťovi z 28. 10. 1870. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. V tomto liste však píše aj o tom, že jeden Kmeťov text odmietol z dôvodu, že písal „príliš ostro a otvoreno [podčiarknuté v origináli – K. H.]“. V tejto veci dodal, že „Publicista nikdy tak otvorene nepíše jako k. pr. ty vo svojom neuverejnenom článku.“ Pozri: tamže. Hoci neviem, o aký text ide, je to zaujímavá zmienka, ktorá ilustruje známu skutočnosť, že Kmeťovo myslenie a písanie bolo postavené na priamom štýle a neraz nekompromisnej kritike spoločenských a politických pomerov

148 List J. Bobulu A. Kmeťovi z 30. 7. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

verejne v mene našej stránky na teraz čo človek ktorý je práve pri orgáne, zastávam.“¹⁴⁹ Je možné, že práve túto Kmeťovu obhajobu Bobulu mal na mysli Gustáv Izák, ktorý v liste Kmeťovi spomenul jeho obranu Bobulu voči „nápadom“ *Raráška* na stránkach *Slovenských novín*.¹⁵⁰ Izák bol z tohto postoja Kmeťa sklamaný a veľmi tvrdým jazykom mu opísal jeho mienku o Bobulovi a o tom, že osobnosť ako je Kmeť, sa nemôže takého skompromitovaného človeka, akým je podľa neho Bobula, zastávať. Je teda viac než pravdepodobné, že vyššie spomenutá zmienka Medveckého poukazuje práve na postoj G. Izáka. Domnievam sa, že je užitočné venovať väčší priestor citátu z tohto listu: „P. Bobula, ktorý program svojích Sl. Novín takmer každého polroka mení, ktorý sa dal kroz vládu subvencionírovať, ktorý proti jadru národa sa s maďarónmi spojil, ktorý proti všetkému brojí, čo zo Sv. Martina pochodí, ktorý Franciscimu, Paulínymi skoro v každom čísle Sl. Novín brojí a v súkromných listoch svojích týmto mužom, čo len za národ pracujú a žijú – do švindlerov národných, demoralisantov, podliakov a. t. d. nadáva, ten p. Bobula, ktorý za každú cenu namáha sa v národe nesvornosť a rúznice udržiavať, ktorý len za egoísmom a ordinárnymi náruživosťami sa ženie, ktorý každého, čo sa jeho nadutosti nekorí, blatom a maltou obkydáva, – a tento p. Bobula zaslúži, aby ho tak šlachetná slovenská duša, ako je Vašnosť obraňovala? – Nie, a nikdy nie! Ráčite vedieť, že i ja som bol horlivým stupencom „Sl. Novín,“ a bol bych si dal za ne zuby povylamovať, - keď som sa ale presvedčil, jak podlý je p. Bobula, že kvôli svojmu egoizmu zatratí i Boha, i národ, i vlasť a že je kroz maďarskú vládu subvencionírovaný – dal som mu vále ešte vo februári roku 1870ho – na vždy! Áno dľa mojeho presvedčenia p. Bobula je taký človek, ktorého bez ostíchania treba zničiť i odkázať ho na maltovanie múrov ale nie takých mužov, ako sú Paulíny, Čulen, Francisci a. t. d. [...] A preto prosím Vás v dôvere, neráňte sa za tak kompromitovanú osobu,

149 List J. Bobulu A. Kmeťovi z roku 1871 [deň a mesiac: 10. 6. je dopísaný len ceruzkou]. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

150 Získať tieto pramene sa mi žiaľ do termínu odovzdania rukopisu nepodarilo. V ďalšom výskume je tak priestor pre podrobnejšie objasnenie celej veci.

ako je p. Bobula, zaujímať – On musí padnúť, pretože jeho dielo nie je čisto národno-politické! [podčiarknutia v origináli – K. H.]¹⁵¹

Na tento list zrejme Kmeť odpovedal aj v tom zmysle, že sa chcel uistiť či takéto hodnotenie Bobulu je naozaj adekvátne. Nepriamo to totiž možno vyvodíť z nasledujúceho Izákovho listu, v ktorom písal: „Ráďte odpustiť, že unášaný radostnými pocity nad Vaším milým listom, ktorým ste ma poctiť ráčili, chytám sa pera, abych Vašnosti moju hlbokú úctu vyslovil. Čo som Vám písal, nebola v tom ani [...] lži, a všetko som vstave dokázať, ako aj viacej, na pr. Bobulov et comp. plán strany úplného zničenia Maticy. [...] A potom darmo je, pri slov. Novinach sú kriky [podčiarknuté v origináli – K. H.], pri strane Nár. Novín skutky.“¹⁵²

Z citovaného fragmentu možno usudzovať, že Kmeť sa s Izákovým postojom pravdepodobne v zásade stotožnil, lebo Izák vyjadril radosť nad Kmeťovým „milým listom“. Tento predpoklad možno podporiť Bobulovým listom Kmeťovi zo septembra 1871. Celkom jasne z neho vyplýva, že doposiaľ priateľský vzťah Bobulu s Kmeťom sa náhle zmenil. Bobula tu spomenul dva Kmeťove „dlhočizné listy“ ako aj jeho príspevok zaslaný do *Slovenských novín*. Nájdenie týchto prameňov môže v ďalšom výskume podhaliť ďalšie detaily ich sporu. Avšak už samotný Bobulov list dostatočne dokladuje intenzitu tohto konfliktu. Bobula teda Kmeťovi písal: „[...] až včul som čítal Tvoje dva dlhočizné listy a pravdu ti musím rieciť, že s tvojimi mienkami sa nedá pustiť do dišputy bo ty máš lebo prevrátené pochopy o politickom účinkovaní alebo si zrovna zakuklený náš nepriateľ, bo náš prívrženec nemôže hovoriť tak, ako, Ty, aby si stali [prestali? – K. H.] nadávať, aby sme mlčali, aby sme podporovali a soslívali protivnú politickú partiju. Jestli si nie náš protivník tak Brat môj! tvoja politická veda na velice slabých nohách stojí [...] nikdy nebude z teba nie dyploamat ale ani politik. Ja sa nemienim s tebou pri tak cele prevrátených pochopoch o po-

151 List G. Izáka A. Kmeťovi z 19. 8. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

Tu treba dodať, že list za nezachoval celý, chýba jeho koniec.

152 List G. Izáka A. Kmeťovi z 30. 10. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

litickom účinkovaní dohovárať, [...]“. Je teda pravdepodobné, že Kmeť sa Bobulovi usiloval naznačiť možnosti spolupráce s Turčianskym Sv. Martinom, resp. ho možno aj priamo vyzýval k podpore tohto konkurenčného prúdu slovenskej politiky. Ak to tak skutočne bolo, niet sa čo diviť, že to u Bobulu narazilo na odpor. V nasledovnom fragmente Bobula spomenul Kmeťov príspevok (zrejme) do *Slovenských novín*, ktorého odkaz pochopil v jednoznačne negatívnom zmysle, ako „namierený proti nemu“. Kmeťove názory dokonca hodnotil ako horšie od postojov k nemu zo strany „najúhlavnejších“ politických oponentov: „Nebudeš žiadneho redaktora za tak sprostého držať aby ujavňoval dopisy proti sebe vo svojom časopise. Tvôj dopis ale bol znamenite proti mne nameraný a to i vo svojom liste zoznávaš včúl, že si ty už tiež taký ako ja v ich očiach totižto nesolídny atď. Kebych toto bol znal že ty takto o mne myslíš, horšie, než moji najúhlavnejší nepriatelia politickí, bo tí nikdy vskutku nemyslia žebych ja bol nesolídny ako ty mi hovoríš, oni to hlásajú, ale neveria; [podčiarknutia v origináli – K. H.] ty to nehlásaš ale veríš – hovorím kebych bol vedel tak bych tvôj akýkoľvek dopis jednoducho bol do koša položil.“¹⁵³ Tu treba dodať snáď len toľko, že toto je posledný zo zachovaného súboru Bobulových listov Kmeťovi v martinskej pobočke Archívu Slovenského národného múzea z tohto obdobia.¹⁵⁴ Komunikácia medzi nimi sa obnovuje až v polovici deväťdesiatych rokov 19. storočia v súvislosti s potvrdením stanov Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Zaujímavú zmienku k tejto téme priniesol K. A. Medvecký, keď poukázal na konkrétnu Kmeťovu aktivitu vo veci zmierenia Starej a Novej školy: „Kmeť ešte raz pokúsil sa smieriť protivné stránky a tým cieľom svolal k sebe na Krnišov poradu oboch skupín. No porada táto bola preňho rozhodujúca. Tu pridala sa on úplne k strane Francisciho, keď ešte aj Osvald

153 List J. Bobulu A. Kmeťovi z 12. 9. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

154 Za zmienku stojí aj formulácia na konci tohto listu: „Som tvoj dávny priateľ“. Pozri: tamže. V predchádzajúcich listoch sa možno stretnúť s formuláciami ako: „Bozkáva tá tvôj brat“ či „Pozdravuje tá tvôj oddaný spolubrat“, a tak podobne.

a Havlíček pridržali sa Bobulu.¹⁵⁵ Medvecký nekonkretizoval kedy sa táto schôdzka v Krnišove odohrala, ani kto sa jej zúčastnil. Z vyššie citovaných prameňov sa však javí ako pravdepodobná možnosť, že to bolo niekedy na prelome leta a jesene 1871. Medveckého konštatovanie, že Kmeť sa definitívne pridal na stranu Turčianskeho Sv. Martina vyznieva dôveryhodne, prinajmenšom v tomto období, pretože Kmeť napr. v roku 1874 znovu publikoval aj v *Slovenských novinách*.¹⁵⁶ Teda, sumarizujúc, možno konštatovať, že Kmeť po aktívnej spolupráci s Novou školou slovenskou prišiel, zrejme aj pod vplyvom G. Izáka, do zásadného konfliktu s Bobulom čoho dôsledkom bola zmena jeho politickej orientácie smerom k „turčianskosvätomartinskej“ SNS.

A. Kmeť agituje za Adama Kardoša

Jeseň roka 1871 bola v znamení príprav na blížiacie sa voľby do uhorského snemu (1872) a vzhľadom na túto skutočnosť mal Kmeť možnosť preukázať svoj politický postoj takmer bezprostredne po konflikte s Bobulom. Tu treba pripomenúť, že Nová škola na jeseň 1871 ešte deklarovala neúčast vo voľbách (hoci sa napokon volieb zúčastnila).¹⁵⁷ Na druhej strane, SNS v súvislosti s voľbami na konferencii 6. 6. 1871 rozhodla o aktívnej účasti v nich, ustanovila Ústredný volebný výbor a „zakotvila zároveň vytvorenie okresných a prípadne miestnych výborov [...]“.¹⁵⁸ Hoci výsledky tejto konferencie nenašli žiaducu odozvu ani v centre, ako ani na vidieku a organizovaná príprava na voľby sa uskutočnila „len v minimálnom počte okresov“,¹⁵⁹ tak skutočnosť, že práve na krnišovskej fare sa jeden takýto

155 MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 51.

156 Napr.: KMEŤ, A[ndrej]. Krnišov, 3. Febr. (Naším roľníkom.) In *Slovenské noviny*, 11. 2. 1874, roč. 7, č. 22, s. 3; KMEŤ, Andrej. Krnišov. (Naše súdobníctvo.) In *Slovenské noviny*, 28. 2. 1874, roč. 7, č. 32, s. 3; A. K. [KMEŤ, Andrej]. Krnišov (Hodrušské divadlo). In *Slovenské noviny*, 27. 8. 1874, roč. 7, č. 126, s. 3.

157 KAČÍREK, *Politický zápas...*, s. 25.

158 Podrobnejšie pozri: PODRIMAVSKÝ, *Slovenská národná strana...*, s. 63-64.

159 Tamže, s. 64-65.

okresný volebný výbor zorganizoval, mala veľký význam.¹⁶⁰ Stalo sa tak 6. 9. 1871. Nebudem sa na tomto mieste podrobnejšie venovať personálnemu obsadeniu (Andrej Kmeť figuroval ako zapisovateľ), organizačným otázkam či programu. Z podrobnej zápisnice, ktorej predchádzalo aj úvodné ideologicko-politické a v neposlednom rade aj agitačné zdôvodnenie od A. Kmeťa,¹⁶¹ chcem upozorniť najmä na vyslovenú podporu pre kandidátov za poslancov do uhorského snemu. Išlo o Andreja Trúchleho a Adama Kardoša. V súvislosti s druhým z nich sa totiž zachovali listy A. Kmeťa A. Kardošovi, v ktorých sú cenné zmienky o Kmeťových aktivitách vo veci podpory jeho kandidovania vo voľbách.

V liste z 10. 1. 1872 ho Kmeť pozýval na osobnú účasť medzi voličmi: „[...] túžim po Vašom skorom príchode, lebo náš ľud je mdlý, a pálenka, od protivníka mu podávaná, je mu najjasnejším dôvodom;“.¹⁶² V tomto istom kontexte spomínal aj novozaloženú knižnicu (pozri nižšie) a v tej súvislosti sa pozitívne vyjadril o význame spolkov, ktorý videl, ako to ne-

160 F. Bokes uvádza, že volebný program sformulovaný na tomto politickom rokovaní v Krnišove sa stal „s väčšími-menšími obmenami vzorom pre podobné volebné porady, uskutočnené neskoršie.“ Pozri: BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914. II 1867-1884*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. s. 317, pozn. č. 1 k dokumentu č. 242.

161 Obsahuje napr. nasledovné formulácie: „Národ slovenský od prvého svojho prebudení, bojoval vždy čestne, a nikto nemôže preukázať, žeby sa bol dopustil nejakej podlosti. Bohužiaľ, že toto nemožno povedať o protivníkoch našich. [...] Napriek všetkým utrhaniam; napriek všetkým podstrkovaným podlým cieľom, národ slovenský svojim poctivým vystupovaním privedol už aj najzaťažejších nepriateľov k tomu presvedčeniu, že panslavismus a rusismus sú strašidlá zmyslené. [...] Najpodlešie kúsky, ktoré tupia hodnosť človečenstva, prevádzajú sa v čas volieb, zas len kroz tie najnižšie nástroje vládnej stránky. My teda vypovedáme čestný boj a žiadame čestný odboj! Na podlosti neodpovieme podlostiami! Nebudem zabíjať, ani svobodu presvedčenia hať! Nebudeme napájať, ani duše kupovať! Nebudeme hroziť, ani pomstvu kovať! – Ale budeme poučovať a osvecovať; budeme vstěpovať povedomie ľudskej hodnosti, ktoré už z tak veľkej čiastky u ľudu vyhytnulo, a pri čom sú na veľkej pomoci naše moderné voľby, aby ešte aj tá poslednia iskierka ľudskoti z ubohej pospolitej vrstvy vyhytnula. [...]“ Pozri: KMEŤ, Andrej. Zpráva o porade národnej stránky nemčianskeho volebného okresu. In *Národné noviny*, 16. 9. 1871, roč. 2, č. 110, s. 3.

162 List A. Kmeťa A. Kardošovi z 10. 1. 1872. LA SNK, sign. M 44 A 15.

priamo z listu vyplýva, aj v rámci „správnej“ politickej agitácie: „V nedeľu mali sme sriadajúce shromáždenie našej knižnice, a jeden pripomenul, „že šakver zakladateli knižnice budú aj vo voľbe na stránku Pána Kardoša. Ach spolky! keby sme jich už všade boli spoluzakladali!“¹⁶³ V liste z konca januára Kmeť vyjadril nesmierne nadšenie nad získaním deklarácií podpory v Krnišove. Okrem toho je z nasledovného fragmentu zrejme jeho aktivita v tejto veci aj v rámci širšieho regiónu: „Nevýslovne som natešený; srdce skáče vo mňa, keď Vám môžem poslať prípis dôvery a oddanosti od Krnišovských voličov. [...] Či Vám z Dolného Badína už odoslali podobný prípis? [...] Písali sme aj na Pukanské strany, aby podobne činili. Keby sa to všade vydarilo, to by bolo pre mňa veľkým potešením, že sa práve v našom volebnom okrese telom stala myšlienka, mnou v Nár. Nov. vyslovená v článku „Zachráňme ľud náš pred koretešackými pijatikami.“¹⁶⁴ [...] Pišem aj na Beluj, kde máme statného učiteľa; aby shotovil prípis; na Žibritov prejdem nektorý deň sám. Antol tiež bude náš, [...].“¹⁶⁵ Fakt, že volebnú agitáciu v prospech kandidáta SNS bral Kmeť nanajvyššie seriózne svedčí aj nasledujúci citát, z ktorého vyplýva jeho úsilie získať oficiálnu inštrukciu SNS k voľbám čo najrýchlejšie a v pomerne veľkom množstve: „Len by skorej vyšla tá brožúrka „poučení o volení ablegátov.“ Já som prosil Kramára, jako dôverníka, aby od razu predplatil 3-400 výt. pre celý volebný okres, ktoré by sme potom možno najrýchlejšie rozšírili.“¹⁶⁶ Tu treba dodať, že autorom spomenutej brožúry bol práve G. Izák, ktorý sa zrejme pričínil aj o Kmeťovu „rozluku“ s Bobulom.¹⁶⁷

163 List A. Kmeťa A. Kardošovi z 10. 1. 1872. LA SNK, sign. M 44 A 15.

164 V čase písania tohto textu, som spomenutý Kmeťov článok nemal k dispozícii.

165 List A. Kmeťa A. Kardošovi z 28. 1. 1872. LA SNK, sign. M 44 A 15.

166 List A. Kmeťa A. Kardošovi z 28. 1. 1872. LA SNK, sign. M 44 A 15.

167 K. Izákovej brožúre pozri: PODRMAVSKÝ, *Slovenská národná strana...*, s. 65. V súvislosti s predvolebnou brožúrou SNS však existujú viaceré nejasnosti vyplývajúce z listov G. Izáka A. Kmeťovi. Z týchto prameňov totiž vyplýva, že na tvorbe takejto brožúry aktívne participoval aj samotný Kmeť. Nateraz nechávam ako úlohu pre ďalší výskum, či Kmeť napísal takúto brožúru a aké boli jej ďalšie osudy. Možno však pracovať aj s predpokladom, hoci menej pravdepodobným, že Kmeť nejakým spôsobom ovplyvnil aj podobu Izákovej brožúry. V tejto veci bude potrebné nájsť ďalšie

Význam Kmeťovej agitácie za Kardoša je z hľadiska uhorských dejín, ale aj v rámci dejín slovenského národného hnutia (Kardoš sa totiž do snemu nedostal) pomerne marginálny. Lenže z hľadiska skúmania profilu aktivít A. Kmeťa v danom období má podľa mňa svoju výpovednú hodnotu. Je totiž zrejme, že Kmeť sa do politického boja pustil s mimoriadnym nadšením a čo je dôležité, je tu badateľná Kmeťova viera, že politický boj pre väčší celok má byť založený na aktívnej činnosti v regiónoch. Decentralizácia politiky a národnej činnosti vôbec predstavuje charakteristickú črtu jeho návrhov a konkrétnych projektov v tomto, ako aj v neskoršom období jeho života.

Jedným z prejavov príklonu k tzv. martinskému centru SNS bola skutočnosť, že Kmeť v tomto období prestáva publikovať v *Slovenských novinách* a naopak, jeho texty sa objavujú (samozrejme popri iných periodikách) v martinských *Národných novinách*. V súvislosti s voľbami možno ešte v skratke spomenúť jeho text z tohto periodika, v ktorom sa zapojil do širšej diskusie o voľbách. Kmeť tu publikoval názor, že postačujúcim kritériom pre voľbu kandidáta do snemu by mala byť jeho slovenskosť: „Naším politickým protivníkom je dosť mať Maďara alebo maďaróna; aj nám nech je dosť, keď máme Slováka. Jim dostatočná známka „Maďar“, aj nám nech je dostatočná známka „Slovák.“ Či zabúdame, že v rajchsráte zasedali českí a moravskí ablegáti z roľníckeho stavu? To je už len nado všetku pochybnosť, že naši kandidáti viac vedia, nežli tamtí, lebo sú všetci z inteligencie. A keď by sme hneď vyvolili roľníka, viac osoží nám tam, nežli ktorýkoľvek osvieteny lebo veľkomožný maďarón, lebo reprezentuje ozaj Slovákov.“¹⁶⁸

pramene. Porovnaj k tomu: listy G. Izáka A. Kmeťovi zo 14. 1. 1872 a 19. 3. 1872. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

168 A. K. f. k. [Andrej KMEŤ farár krnišovský]. Kapitola o voľbách. IV. In *Národné noviny*, 2. 11. 1871, roč. 2, č. 130, s. 1. Kmeť sa v tejto diskusii o voľbách vyjadril ešte jedným textom, v ktorom kritizoval neochotu kandidovať vo voľbách. Okrem iného sa tu vyjadril nasledovne: „Či chceme mať vo všetkých hodnosťach len cudziu krev, a menšia je úcta naša pre cudzieho človeka nežli pre nášeho v tejistej hodnosti? Či ešte i terajším našim životom chceme potvrdzovať, že nad nami má panovať cudzia krev, jako od starodávna nad všetkými slávkymi kmeňami?! Nech že sa chráni každý uvaliť túto škrvnu znovu na svoj rod, keď by snáď väčšiu činnosť vyvinul za cudzinca-kan-

Nie je vylúčené, že týmto apelom chcel, okrem iného, nepriamo vyjadriť podporu aj potenciálnym kandidátom z Novej školy slovenskej. Hoci neviem, či mal Kmeť o tom informácie, práve v tomto období sa rokovalo o „možnostiach zamedzenia ďalších sporov“ medzi SNS a Novou školou slovenskou. Výsledkom bola dohoda uzavretá 7. 11. 1871.¹⁶⁹ V každom prípade jeho spor s Bobulom určite úplne neanuloval jeho predchádzajúce snahy o politický kompromis. Vyplýva to napokon aj z citovaného fragmentu jeho predvolebného textu, keď deklaroval v podstate jedinú zásadu založenú na nacionalizme: slovenskosť, resp. nemaďarskosť a nemaďarónkosť, t. j. ak sa naplnilo toto kritérium, bol otvorený v podstate akémukoľvek kompromisu.

„Jedine spolkami možno nám zdárne napred!“

(Poznámka Orla ku Kmeťovmu príspevku, 1871)

V predchádzajúcom texte som viackrát naznačil Kmeťovu osvetovú a spolkovú činnosť. Zaujímavé je, že zakladanie týchto podnikov a spolkov prebiehalo práve v čase jeho politickej angažovanosti, t. j. v období rokov 1871-1872 (Krupinská sporiteľňa – 1872; tzv. sudodielná – 1872; nakladateľský spolok – 1871; knižnica – 1871/1872). Už som spomenul, že podpora pre A. Kardoša bola vyslovená pri zakladaní krnišovskej knižnice. Idea založenia Nakladateľsko-účastinárskeho spolku zvolensko-hontianskeho vznikla počas spomenutého zhromaždenia národovcov nemčianskeho volebného okresu.¹⁷⁰ Domnievam sa, že to ilustratívne vyjadruje Kmeťovo chápanie politiky ako primárne regionálnej angažovanosti. Hoci v neskoršom období bol jeho obľúbeným bonmotom výrok: „Štúdium je tiež politika“, tak v tomto období by sme to v modifikovanej podobe mohli vyjadriť nasledovne: „spolky, pomocnice, účastinné spoločnosti, knižnice atď. – to je tiež politika“. Súvisí to so spomenutým dôrazom na decen-

didáta, nežli za svojho, alebo práve za seba!“ Pozri: A. K. f. k. [Andrej KMEŤ farár krnišovský]. Kapitola o voľbách. V. In *Národné noviny*, 4. 11. 1871, roč. 2, č. 131, s. 2.

¹⁶⁹ Podrobnejšie pozri: KOSTICKÝ, *Nová škola slovenská...*, s. 111-111.

¹⁷⁰ Podrobnejšie: PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa...*, s. 137.

tralizáciu národnej činnosti. Výstižne to vyjadril napríklad pri príležitosti založenia Nakladateľsko-účastinárskeho spolku zvolensko-hontianskeho: „Nehovorte, že nám je dosť jedna Matica, ktorá vydáva knihy, a ktorá spája nás: to je pramálo, to nenie žiadno spojenie, až ho nebudú značiť menšie uzle, okresné spolky, miestne skupštiny. Krajna [Krajina] má okolia, stolice, okresy, mestá, dediny, a naposledok ešte rodiny jako základ. Cirkev má biskupstvá a farnosti. A tak musíme i my mať vedľa veľkých spolkov, ktoré viažu celý národ, menšie, ktoré opravdivým spravia to spojenie.“ Sústreďenie síl do jedného centra mohlo podľa Kmeťa ľahko viesť k pasivite na nižších úrovniach. Kritizoval teda stotožňovanie národovectva s participáciou na aktivitách centra, čo podľa neho nepostačovalo. Bez decentralizovaných aktivít nebol národovec národovcom v pravom zmysle slova: „Pánovia, hor sa k činu! Nekolimbajte sa v tom sladkom povedomí, že však ste národovci, uznávate sa za Slovákov, nezapierate svoju krv, ste členami Matice, čítate slovenské časopisy, napíšte tu i tam článok lebo dopis do nich: to nenie dosť; ešte tým veľmi máličko z vašich obrovských síl venujete národu ; ešte pracujete len z diletantizmu, necítac žiadnu zaviazanosť, žiadnu povinnosť, až chcete, môžete i pri najsúrnejšej veci pero odložiť: nikto Vás nepobúri v pokoji; tým ešte nie ste zapriahnutí v práci pre národ;[,] že uznávate sa za národovcov, tým neodstraňujete žiadnu vinu od seba, no uvalujete jich stá a tisíce na seba.“¹⁷¹

Podstatu fungovania tohto spolku¹⁷² zhrnul Kmeť s odstupom času, napríklad¹⁷³ v liste Riznerovi z roku 1873. Kmeť tu reagoval na matičný projekt vydávania spisov pre ľud a v tej súvislosti Riznerovi predostrel svoj návrh z roku 1871, ktorý pokladal za aktuálny aj pre Maticu: „Dľa mojej

171 KMEŤ, A[ndrej], zápisník. Nakladateľsko-účastinársky spolok zvolensko-hontiansky. In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 12. 1871, roč. 2, č. 12, s. 384.

172 Reálnu činnosť tohto spolku však nepoznám. Podobne aj M. Petráš, ktorý sa ním zaoberal, konštatoval, že „o tomto spolku sme ďalšie zmienky nenašli.“ Pozri: PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa...*, s. 139.

173 Stanovy a ďalšie súvislosti analyzoval M. Petráš, ktorý okrem iného poukázal na to, že Kmeťovo podanie v autobiografii sa líši od stanov. Podrobnejšie: PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa...*, s. 137-139.

skromnej mienky dozrelo by z toho semäna ovocie len takýmto spôsobom: V každom kraji združili by sa národovci v spisovateľský spolok, ktorý zahrňoval by spisovateľov, prekladáčov a odpisovateľov. Kto by bol schopný písať pôvodne, musel by písať: či by nebolo lepšie vydávať i menej podarené pôvodiny, než odtláčať musieť staršie spisy (a la zábavná bibl.); títo viedli by aj kritiku, - medzi prekladateľov rozdelilo by sa vhodné dielo po hárku, a za 2 - 3 týždne bolo by preložené; konečne opravené spisy prepisovali by odpisovateli pod tlač. Toto bol môj návrh r. 1871. v čas polit. shromaždenia na Krnišove, z ktorého návrhu vyvaril sa – nakladateľský spolok, ktorý zahrňoval by v sebe i spisovateľstvo, a vydával by hneď svoje plody, a mal by to dobré v sebe, že každému údovi záležalo by na tom, aby rozširovaly sa diela, že by peniažky jeho donášaly úžitok.¹⁷⁴

Tu možno ešte dodať, že reakcie na tento spolok boli pozitívne,¹⁷⁵ hoci napr. práve Bobulove *Slovenské noviny* poukázali na to, že „by omnoho prospešnejšie bolo zakladať spolky k rozširovaniu kníh, lebo čože je z vydávania kníh, ak oni na hrbach nakopené plesnivieť majú. A snáď by sa oboje spojiť dalo tak, že by členovia nakladateľského spolku zaviazaní boli i k rozširovaniu kníh.“¹⁷⁶

Kmeť v rámci propagácie tohto spolku spomenul aj ďalšie dva. Tu treba zdôrazniť, že všetky tri sídlili v Krupine,¹⁷⁷ ktorá bola prirodzeným centrom regiónu, v ktorom Kmeť pôsobil: „S Božskou pomocou zakladáme tri

174 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873, LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

175 Pozri napr. reakciu *Orla*: „Jedine spolkami možno nám zdárne napred! I myslíme, že nebude upovedomeného Slovák pod našim Sytnom, ktorý by sa nestal činným údom tejto prvej slovenskej „Maticie ľudu,“ jaká u bratov Čechov veľmi zdarne na ľud účinkuje.“ Pozri: Poznámka redakcie označená „Red.“ k článku: KMEŤ, A[ndrej], zápisník. Nakladateľsko-účastinársky spolok zvolensko-hontiansky. In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 12. 1871, roč. 2, č. 12, s. 385. M. Petráš uvádza aj pozitívny text z *Národných novín*, pozri: PETRÁŠ, *Účast A. Kmeťa...*, s. 139.

176 Citované podľa: PETRÁŠ, *Účast A. Kmeťa...*, s. 138. Petráš tu však cituje *Národný hlásnik*, ktorý teda zrejme referoval o postoji *Slovenských novín*. Pri písaní tohto textu som tieto pramene nemal v rukách.

177 Z toho vyplývali aj praktické problémy, pretože Kmeť v Krupine nepôsobil. Na jednej strane to od neho vyžadovalo časté výjazdy do Krupiny a na strane druhej mu to sťažovalo riadne vedenie týchto podnikov.

spolky v Krupine: pomocnicu, dielňu a nakladateľský spolok. Aspoň každý siahnite k jednomu. Či Vás nevábi ani literatúra, jako vedeckých ľudí; ani zisk, ani realnosť, ani sám ľud?“¹⁷⁸ „Pomocnica“ bola Krupinská sporiťelňa, účastinná spoločnosť a „dielňa“ zas Prvá účastinnárska spoločnosť spárorozovej sudodielne a paromlyna v sl. a kr. meste Krupine (známa ako sudodielňa). Kmeť na oboch týchto podnikoch, majúcich za cieľ formovanie „národného kapitálu“¹⁷⁹ výrazne participoval a figuroval v ich vedení. Tu treba povedať, že najmä so sudodielňou, ktorá zanikla už roku 1876,¹⁸⁰ mal Kmeť dlhodobé problémy, spojené okrem iného s finančnými stratami, ako aj so súdnymi spormi. Ako konštatoval M. Petráš, Kmeť tu „vstúpil na krehkú pôdu priemyselných podnikov“ a hoci to robil s nadšením, nie vždy to bolo sprevádzané aj s dostatočnou erudíciou.¹⁸¹ Pri tomto podniku intenzívne spolupracoval predovšetkým s Michalom Huľukom. Treba tu tiež dodať, že okrem praktických problémov sa Kmeť prostredníctvom sudodielne dostal aj do ostrých polemík v rámci národného hnutia, v ktorom sa vytvoril tábor „sudodielnistov“ a „antisudodielnistov“ (napr. Samuel Štefanovič).¹⁸² Pri týchto podnikoch sa nateraz obmedzím na odkaz na sekundárne spracovanie Š. Gaučika, ktorý im venoval samostatnú prácu.¹⁸³ Hoci je Gaučikova práca v slovenskej historiografii ojedinelá a nesporne

178 KMEŤ, *Nakladateľsko-účastinnársky spolok...*, s. 384.

179 Kmeť vo veci národných podnikov koncom roku 1871 v *Národných novinách* (text Brieždi sa, už svitá) konštatoval že: „kto si skutočne praje, aby náš národ precitnul k sebe hodnému povedomiu, ten musí preň želať podniky reálne; [...]“ Citované podľa: PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa...*, s. 140. Tam pozri tiež o Kmeťovom projekte spoločnosti, ktorej cieľom malo byť obchodovanie s vlnou.

180 Podrobnejšie pozri: GAUČÍK, Štefan. *Prvá účastinnárska spoločnosť spárorozovej sudodielne a paromlyna v sl. a kr. meste Krupine (1872-1876) a Krupinská sporiťelňa, uč. spol. (1872-1915)*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Katedra slovenských dejín a archívniectva, 1997, s. 76-77. Ďakujem autorovi za poskytnutie práce.

181 PETRÁŠ, *Účasť A. Kmeťa...*, s. 140.

182 Podrobnejšie k tomu pozri: GAUČÍK, *Prvá účastinnárska ...*, s. 78-99.

183 GAUČÍK, *Prvá účastinnárska spoločnosť...*

hodnotná, niet pochyb o tom, že táto kapitola z Kmeťovho života si zasluhuje ešte ďalší výskum.¹⁸⁴

Z významnejších verejných aktivít Kmeťa v tomto období treba spomenúť založenie knižnice v Krnišove. Zachovali sa jeho listy zo začiatku roku 1872, v ktorých Kmeť v súvislosti so zakladaním knižnice prosil národovcov o pomoc pri zaobstarávaní potrebných diel. A tak napríklad katolíckemu kňazovi, národovcovi Jozefovi Viktorinovi písal: „Zakladám knižnicu obecnú, a opovažujem sa poprosiť Vás dôverne, keby ste nás ráčili nečím podporovať, zvlášte po zníženej snáď cene nečo doručiť z tých spisov, ktoré ste ráčili vydať.“¹⁸⁵ Viktorin na túto žiadosť zrejme reagoval bezplatným poskytnutím väčšieho množstva kníh, pretože Kmeť mu v nasledujúcom liste vrelo ďakoval za „prekvapivý dar“: „Neráčte moje slová pomenovať prehnanými, keď poviem, že ma Váš dar skutočne prekvapil. Nemienil som zapríčiniť tolkkú štrbinu Vašemu majetku, a bol by som Váš i menší dar s najsrdečnejšou povďačnosťou prijal. No ráčili ste preukázať, že osvetu ľudu slovenského nosíte na srdci viac, nežli snáď všetci Výtečníci jeho.“¹⁸⁶ Žiadosť o knihy zaslal aj Štefanovi Závodníkovi, od ktorého však, zrejme po predchádzajúcich skúsenostiach, nečakal dary: „Zakladám zas s pomocou Božou knižnicu, a ponevác neosmelujem sa už prosiť Vás o dary, prosím Vás, aby ste nám plody Vaše ráčili poslať na dobierku. U Vás snáď nájdú sa aj staršie spisy proti pálenke, alebo aj iné diela v duplikátoch; ráčte že mi to sdeliť, a já zaopatrim jich, lebo tie diela len tak sem tam musíme hľadať.“¹⁸⁷ Či Závodník napokon knihy poslal, nateraz neviem. V každom prípade, v roku 1873 Kmeť v liste Riznerovi písal, že krnišovská knižnica má 200 kníh.¹⁸⁸

184 Tu mám na mysli predovšetkým tú časť Kmeťovej korešpondencie, v ktorej sa táto téma vyskytuje a doposiaľ nebola spracovaná.

185 List A. Kmeťa J. Viktorinovi z 19. 1. 1872. LA SNK, sign. 25 B 51.

186 List A. Kmeťa J. Viktorinovi z 4. 2. 1872. LA SNK, sign. 25 B 51.

187 List A. Kmeťa Š. Závodníkovi z 19. 1. 1872. LA SNK, sign. M 116 B 7.

188 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873. LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

Kmeť však v úsilí rozšíriť fondy krnišovskej knižnice mal na pamäti aj Maticu slovenskú. V žiadosti o jej publikácie nezabudol pripomenúť, že podporovanie knižníc je v súlade s oficiálnymi cieľmi tejto centrálnej inštitúcie slovenského národného hnutia: „Matica Slovenská vytkla si za cieľ osvecovanie a vzdelávanie ľudu slovenského. Jej dobrodenie má zvláštne kroz knižnice byť podávané ľudu. Preto osmelujeme sa my nižepodpísaní, jako správa obecnej Knižnice Krnišovskej,¹⁸⁹ predniesť Ctenému Výboru Matice Slovenskej poníženú prosbu, aby ráčil tenže Ctený Výbor obohatiť našu knižnicu dielami, Matičkou našou vydanými, lebo darom, alebo aspon za zníženú cenu. Boh, vynahradí čo najskorej ľud náš, keď pozná seba i záujmy svoje. Opakujúc svoju najponíženejšiu prosbu, a porúčajúc seba do vysokej priazne, značíme sa s najhlbšou úctou.“¹⁹⁰ Matica slovenská na túto prosbu reagovala zaslaním niekoľkých svojich publikácií,¹⁹¹ pričom niektoré z nich venovala krnišovskej knižnici aj zadarmo.¹⁹² Informácie o krnišovskej knižnici máme k dispozícii z konca roku 1872. Kmeť ju uvádzal ako pozitívny príklad pri zakladaní miestnych knižníc. V tejto veci teda písal: „Tu založili sme knižnicu práve teraz rok, a už

189 Z rukopisu je zrejmé, že túto žiadosť písal Kmeť.

190 List správy obecnej knižnice v Krnišove Ctenému Výborovému Shromaždeniu Matice Slovenskej z 20. 4. 1872 [podpísaní: Andrej Kmeť, výborník; Ďúr Fabjan, knihovník; Humovský Ďuro, pokladník]. Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912) (pretože z iného fondu nečerpám, ďalej len ako AMS), č. 1880.

191 Podrobnejšie: list A. Kmeťa F. V. Sasinkovi z 21. 4. 1872. AMS, č. 1880. Na druhej strane tohto listu je Kmeťova žiadosť o uverejnenie mne doposiaľ neznámych textov (zrejme diskusných príspevkov zo zhromaždení MS). Zaujímavá však je jeho poznámka v tejto súvislosti o Bobulovi. Tieto texty totiž poslal Bobulovi a ten ich odmietol uverejniť: „[...] dokladám, že som jich kroz druhú ruku poslal bol Bobulovi, ale ten jich neuverejnil, lebo vraj kto že by stačil uverejňovať všetky reči vo všetkých shromaždeniach prednesené?! Chudák, nestačí mu priestor v novinách.“ Toto len ilustruje napäté vzťahy Bobulu a Kmeťa v tomto období.

192 „[...] Sborník, Ovocinár a Včelár – prišlo blahosklonné rozhodnutie, že náš spolok tieže diela darom obdržal. Táto blahosklonnosť naplnila nás povďačnosťou k našej matičky-Matici, ktorý jej dar budeme usilovať sa vynahradíť ochotným čítaním darovaných kníh. Bože požehnaj a vynahrad.“ Pozri: list funkcionárov krnišovskej knižnice Ctenému Výboru Matice Slovenskej z 28. 7. 1872 [podpísaní: Ďúr Fabjan, knihovník; Humovský Juro, pokladník; Matúš Martinovič, zápisník (Andrej Kmeť nebol podpísaný, ale rukopis listu jasne hovorí o tom, že ho písal on – K. H.)]. AMS č. 1880.

máme kníh 152, aj ešte niekoľko krajciarov. Naše knihy krom náradia pre-
 vyšujú hodnotu 68 zl. r. č.; držíme Hlásnika, a pre buduci rok uzavrel
 výbor predplatiť: Cirkevné Listy, Obzor a Hlásnika. Zakladateľmi kniž-
 nice sú bez rozdielu evanjelici a katolíci.¹⁹³ O necelého polroka neskôr
 už Kmeť písal Riznerovi, že krnišovská knižnica má 200 kníh.¹⁹⁴ Ak teda
 tieto čísla sedia, môžeme konštatovať progres tejto kultúrnej inštitúcie.
 V autobiografii v súvislosti s knižnicami v okolí spomenul, že: „Z Krnišo-
 va podporoval som knižnicu senohradzkú a skoro po všetkých okolitých
 obciach položil som počiatky a základy knižníc [...]“.¹⁹⁵ Zrejme to tak aj
 bolo, ale keď čítame v istom zmysle autentickjši prameň – jeho list Ri-
 znerovi z roku 1873, tak sa z neho dozvieme o konkrétnych knižniciach
 v regióne a o ich zakladateľoch. Kmeť sa tu ako zakladateľ neuvádzal, iba
 v jednom prípade spomenul, že zaslal vzorové stanovky.¹⁹⁶ To naznačuje, že
 on bol zrejme tou osobou, ktorá poskytovala prvotné impulzy a inštrukcie
 k zakladaniu knižníc v tejto oblasti. S cieľom uľahčiť tieto aktivity napísal
 aj samostatnú prácu: „Aby ale zakladanie knižníc zo stránky samého ľudu
 nebolo obťažované, napísal som asi pred rokom dielce malé „Rozhovor
 o zakladaní knižníc,“ obsahujúce aj stanovky knižnice. Bohužiaľ pre **nedô-
 statok** [zvýraznenie v origináli – K. H.], a pre nedostatok nakladateľov,

193 KMEŤ, Andrej. Prázdniny. In *Národné noviny*, 28. 12. 1872, roč. 3, č. 154, s. 2. V tejto
 veci je tiež zaujímavá zmienka o senohradskej knižnici, o ktorú sa starali traja roľníci
 „bez všetkej podpory, ba vzdor veľkému odporu.“ Pozri: tamže.

194 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873. LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

195 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 27.

196 Porovnaj: „Mimo týchto dvoch [senohradskej a krnišovskej – K. H.], máme tu v blíz-
 kosti knižnicu pri čitateľskom spolku v Krupine, založenom kroz p. Huluka; knižnicu
 na Dolnom Badíne, založenú kroz p. Št. Blaho, bývalého učiteľa, teraz notára tamže;
 knižnicu vo sv. Antole, založenú kroz p. Trúchlyho, k. hutmana; a knižnicu na Poču-
 vadle, založenú kroz p. Karola Straka, ev. učiteľa tamže. Až ste už dostali o nich zprá-
 vy, bude toto aspon kontrolou. Najstaršia v našom kraji bude bez pochyby Lišovská,
 kde je Kramér. Trúfam, že jesto aj v Pukanci, keď mali čítací spolok. V Bátovciach
 tiež zakladali čítací spolok, či ho založili, neviem. Aj Dačo-Lomský farár ev. p. Sámuel
 Záturecky zakladá knižnicu, aspon poslal som mu stanovky: či založil už, neviem.“
 Pozri: list A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873. LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

leží ono ešte voždy nevytlačené.¹⁹⁷ Spis podobného charakteru spomína aj v liste Vikotrinovi z roku 1872 (pozri nižšie). Hoci tento spis s najväčšou pravdepodobnosťou nevyšiel tlačou, svedčí to o Kmeťovom entuziazme a koncepcnosti jeho aktivít na tomto poli. Celkovo totiž zastával postoj, že plán zakladania knižníc je uskutočniteľný a apeloval na zodpovedných, aby neboli v tejto veci pasívny: „Ktokoľvek posiaľ nezaložil knižnicu vo svojej obci, toho nenie nemožnosť na príčine ale púha **lenivosť** [zvýraznené v origináli – K. H.].“¹⁹⁸

Je teda zjavné, že zakladanie knižníc patrilo k prioritám Kmeťovej koncepcie osvetovej práce. Potvrdzuje to jeho návrh, aby sa celá vec stala organizovanou a bola riadená z centra, t. j. z Turčianskeho Sv. Martina. V *Národných novinách* koncom roku 1872 totiž písal: „To každému známo, jak blahonosne účinkujú knižnice; o tom napísalo sa už dosť; ale prečo jich teda nezakladáme? Darmo je; ostane to raz pravdou, že každá práca, ktorá má byť výdatnou, potrebuje svojich predstavených, svojich dozorcov, a potom pracovníkov.“ Po neúspešných voľbách roku 1872 predostrel myšlienku, že (zrejme v daných okolnostiach) sú knižnice dôležitejšie ako vysoká politika, t. j. voľby. (Pri tejto myšlienke sa len ťažko možno ubrániť asociácii na jeho neskorší bonmot – „Štúdium je tiež politka!“) Organizačný potenciál slovenských národovcov, ktorý sa prejavil v prípravách na voľby, teda navrhoval uplatniť pri zakladaní knižníc: „[...] ja tvrdím, že pre nás majú knižnice väčšiu významnosť nežli voľby; a keď voľby zaslúžily mať celú sieť dôverníkov, výborov a jednatelov, áno aj svoje zvláštne spisy: či by to isté skorej nezaslúžily mať **knižnice?** [zvýraznené v origináli – K. H.]“ Je príznačné, že Kmeť neostal len pri tomto všeobecnom konštatovaní, ale celú vec „rozmenil na drobné“ a predostrel konkrétny návrh: „Môj skromný návrh teda je, aby záležitosť knižníc mala v Martine svoj vlastní ústredný päťčlenný výbor, ktorý sriadil by si k tomuže cieľu

197 KMEŤ, *Prázdniny...*, s. 2.

198 Tamže.

okresné poverenictva.¹⁹⁹ Zároveň tiež predstavil svojho kandidáta na čelo tohto výboru: „Aby sme ďalej prikročili k veci, treba nám že by sme sa istým vnútorným prisvedčením usniesli na osobe náčelníka onoho ústredného výboru. Já osmelujem sa navrhnúť za takého náčelníka ústredného výboru v Martine p. Jána Francisciho, ktorý jako správca Martinskej kníhhtlačiarne najlepšie mohol by dostať tejto vznešenej úlohe.²⁰⁰ Srdečne ho prosím, aby bez meškania porobil potrebné kroky k predbežnému sriadeniu, ustrojil okresné poverenictva a vyzval jich, že by do istého dňa odpovedaly: koľko obcí jesto v okrese, a ktoré z nich majú už knižnice. Tieto okresné poverenictva naložia patričným pánom, aby do istého dňa neomylné založili knižnicu, o ktorej prísnu zprávu podajú za pokutou, že verejne budú na pranier postavení v novinách.“²⁰¹ Hoci bol redakciou *Národných novín* tento návrh prijatý s jednoznačným súhlasom, nemám žiadne informácie o tom, že by sa v tejto veci niečo vykonalo. Je to však významné svedectvo o Kmeťových organizačných a reformátorských snáhach a schopnostiach.

Ako vyplýva z Kmeťovej autobiografie, v Krnišove mal pomerne veľký priestor na činnosť, ktorá nebola bezprostredne zviazaná s duchovnou starostlivosťou o veriacich, pretože ich počet nebol veľmi veľký: „Na Krnišove, lebo som mal duší duchovnej mojej správe sverených i len tak niečo vyše sto, mimo svojich kňazských a národných povinností pestoval som hospodárstvo a štepárstvo [...] a dopisoval som veľmi pilne do Lichardovho »Obzora« [...].“²⁰² Kmeť sa v tomto období teda venoval hospodárskym a osvetovým aktivitám nielen v praxi, ale aj teoreticky, čím mám na

199 Redakcia *Národných novín* na tomto mieste vyjadrila plný súhlas s týmto návrhom. Pozri: KMEŤ, *Prázdniiny...*, [poznámka redakcie označená Red. **], s. 1.

200 Redakcia *Národných novín* na tomto mieste v poznámke pod článkom vyjadrila súhlas s týmto návrhom, pričom išla aj ďalej a menovala vhodných kandidátov do „ústredného výboru pre zakladanie knižníc“, ktorý mal tiež umožniť „výdatnejšie vydávanie poučno-zábavných spisov pre Slovenský ľud“. Išlo o F. V. Sasínka, M. Ferienčíka, S. Ormisa a A. Kmeťa. Podrobnejšie pozri: tamže, [poznámka redakcie označená Red. **], s. 1.

201 KMEŤ, *Prázdniiny...*, s. 1-2.

202 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 25.

mysli písanie textov s touto tematikou. Kmeťove početné výstupy z oblasti poľnohospodárstva, ktoré publikoval v spomenutom *Obozre*, ale aj napríklad v *Žore*, predstavil vo svojej prínosnej štúdií M. Petráš.²⁰³

Kmeť však popri publicistike v tomto období pokračoval v písaní publikácií určených pre ľud, t. j. v činnosti, ktorej počiatok sa viaže na jeho vyššie popísanú spoluprácu s Bobulom. Zaujímavá je reflexia tejto veci v Kmeťovej autobiografii: „Nakladateľský spolok »Minerva« v Pešti mal to vydávať,²⁰⁴ ktorá i niekoľko drobných brožúrok mojich vydala. No boj na život a na smrť medzi »Slovenskými Novinami« a »Národnými Novinami« ubil navždy nejednu dobrú myšlienku pred časom a poškodil veľmi slovenskému životu.“²⁰⁵ Tento citát teda nepriamo naznačuje, že kvôli opísanému konfliktu Kmeťa s Bobulom a zmene jeho politickej orientácie sa prerušila aj ich vydavateľská spolupráca. Napokon, o tom vypovedá aj fragment z Kmeťovho listu Jozefovi Viktorinovi z februára 1872. Spomína v nich viaceré svoje osvetové práce, ktoré boli pôvodne určené pre Bobulu, avšak pretože s „Bobulom bolo nič“, zaslal ich do Turčianskeho sv. Martina: „Já teraz pracujem jako malý mravík na podobných rozhovoroch, jako „Nový svět“, V hospodárstve nič nie ztraťit,²⁰⁶ ktoré ale obstrihané a bez vyplnenia učiných medzier vyšly.²⁰⁷ O sv. Vojtešskom spolku poslal som teraz

203 Pozri: PETRÁŠ, *Poľnohospodárska odborná spisba...*, s. 86-88.

204 Kmeť tu reagoval na svoj plán písať pre „naše obecenstvo“ o vynálezoch a vynálezcoch. Porovnaj a pozri podrobnejšie: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 25. Prípravu tohto spisu spomínal aj v liste J. Viktorinovi v roku 1872 (pozri nižšie).

205 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 25-26. Z citátu som vynechal Kmeťovu poznámku pod čiarkou, v ktorej cituje svoje brožúry vydané v Minerve.

206 Tu neviem presne, na ktorú publikáciu sa Kmeť odvoláva, podľa mojich vedomostí vyšli v rámci spolupráce s Novou školou len tie publikácie, ktoré som spomenul vyššie. Vzhľadom na to, že Bobula nesúhlasil s názvom jednej z Kmeťových brožúr, je možné, že tu Kmeť myslel na spis *Jako sa majú poklady kopat?*, a tu uvádza jej pôvodný názov. Ale to je len v rovine predpokladu.

207 Toto naznačuje redakčné zásahy, zrejme Bobulu, do Kmeťových textov. Ako vyplýva z vyššie citovaných výpovedí Bobulu, dôraz kládol aj na krátky rozsah práce, t. j. 32 strán.

do Trnavy;²⁰⁸ o účastinárskych spolkoch, o katolíckej autonomiji, o vz. pomocniciach rozhovory sú v martinskej tlačiarni, lebo s Bobulom je nič. Teraz dohotúvam rozhovor o zakladaní Církevných knižíc; kto vie, či vynede, keď já prostriedkov nemám. Ďalej mienim písať o zakladaní rybníkov a sporákov pre drahotu dreva, o opatrovňach, že by v každej dedine aspon nejaká stará žena opatrovala dietky v čas polných prác atď. [...] o rozličných otázkach a vynálezkoch do realneho života siahajúcich [...]. Jejich vydanie nechám na Pána Boha. Som toho presvedčenia, že také malé spisy medzi ľudom nálezite rozšírené, vzbudia ho k realnemu mysleniu a konaniu.“²⁰⁹ Ako vyplýva z iných prameňov, niektoré zo spomenutých spisov boli napokon ponúknuté na vydanie v rámci Matici slovenskej, konkrétne jej odboru pre vydávanie spisov pre ľud, ktorého bol Kmeť členom (pozri nižšie). Túto tému načrtnem v rámci predstavenia ďalšej dôležitej témy v Kmeťovom živote, a to jeho participácie na činnosti Matice slovenskej (ďalej MS).

2.3 Matica slovenská

Andrej Kmeť sa už ako ostrihomský seminarista stal členom MS, čo som uviedol už v prvej kapitole.²¹⁰ Neskôr, vďaka publikáciám hospodárskeho charakteru v *Obzore* sa mu dostalo uznania od samotného predsedu Matice, Š. Moysesu. Napriek tomu, že Kmeť kládol dôraz na aktivity v regiónoch, nebol mu prirodzene ľahostajný ani stav centrálnej inštitúcie

208 KMEŤ, *Spolok Svätého Vojtecha...* Tu je zaujímavé to, že táto brožúra bola vydaná v Minerve. Príčinu toho však treba vidieť pravdepodobne v tej okolnosti, že Kmeť ju nepísal pre priamo pre Minervu, ale pre Spolok sv. Vojtecha, ktorý následne rukopis posunul do Minervy.

209 List A. Kmeťa J. Viktorinovi z 4. 2. 1872. LA SNK, sign. 25 B 51.

210 V období 1862/3-1867/8 bol „jednoročný člen“. Pozri: list A. Kmeťa Slávnemu Predsedníctvu Matice Slovenskej z 2. 10. 1874. AMS, č. 2608. Za riadneho člena MS sa prihlásil roku 1872. Pozri: list A. Kmeťa Ctenému Výboru Matice Slovenskej z 8. 8. 1872. AMS, č. 2141. A. Kmeť v tejto veci žiadal od výboru MS, aby „mi ráčil tie predošlé vkladky zarátať tak, aby staly sa doplnkom podlžnosti riadneho členovstva. Prosím tiež, aby na základe nádejného prajného riešenia, ráčil mi tiež tenže Ctený Výbor prisúdiť diela matičné, ktoré predtým na svetlo vyšly.“ Pozri: tamže.

slovenského národného hnutia.²¹¹ Z prameňov vyplýva, že Kmeť na začiatku sedemdesiatych rokov predkladal návrhy na reformy MS. Nateraz síce neviem ako presne tieto jeho námety pre vedenie MS zneli, ale určitú predstavu si možno spraviť napríklad z jeho konštatovania v liste Riznerovi: „Najnovší zjav Matice ma prekvapil, že ide vydávať spisy pre ľud.“²¹² Za týmto mrem už aspon tri roky, a od druhého podpredsedu²¹³ jej dostal vtedy odpoveď, že podobné spisy mohla by vydávať „Matice lidu“, jako Česi majú,²¹⁴ ale naša Matica nie.“²¹⁵ Pretože citovaný list bol písaný v roku 1873, je zrejme, že Kmeť komunikoval v tejto veci približne v roku 1870. Práve v tomto čase nadviazal aj spoluprácu s Bobulom zameranú na vydávanie krátkych a lacných brožúr, ktorých cieľom malo byť pozdvihnutie ľudových vrstiev, predovšetkým po hospodárskej stránke. Takéto poslanie zrejme očakával aj od MS, jeho apel však nebol zohľadnený. Možno to v istom zmysle považovať za akúsi predzvesť jeho reformátorských návrhov v pomatičnom období, ktoré nepadali u vrcholných predstaviteľov

211 V súvislosti s MS, treba ešte dodať, že v roku 1868 vznikli vedecké odbory MS. Ich činnosť však bola do veľkej miery pasívna, v zásade sa obmedzovala len na posudzovanie prác pre *Letopis Matice slovenskej*. Existovali koncepcne prepracované plány ako aktivizovať tieto odbory (najmä zo strany J. Francisciho), tie sa však nepodarilo realizovať. Pozri k tomu podrobnejšie: ŠARLUŠKA, Vojtech. *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska. 19. storočie*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 11-18; HOLLÝ, Karol. Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939. In KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2014, s. 28-32. Spomínam to, pretože do štruktúry vedeckých odborov MS bol začlenený aj Kmeť, ktorý sa stal členom prírodopisno-zeměznaleckého pododboru počtoprírodovedeckého odboru. Pozri: Hodnostári, úradníci, jednatelia, členovia výboru a vedeckých odborov Matice Slovenskej. In *Letopis Matice slovenskej*, roč. 5, 1868, sv. 2, s. 141. Nepoznám však žiadne doklady o konkrétnej činnosti Kmeťa, ktorá by vyplývala z tejto funkcie.

212 Pozri k tomu nižšie.

213 Išlo o Štefana Závodníka.

214 *Ottův slovník naučný* písal o Matici lidu okrem iného nasledovne: „M. lidu pro vydávání laciných českých knih poučných založena r. 1867 na podnět několika vlastenců jakožto spolek, jehož členem mohl se státi každý, kdo zaplatil příspěvek 1 zl. ročně, začez dostával 6 knih.“ Podrobnejšie pozri: *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl. Lih – Media*. S 15 prílohami a 178 vyobrazeniami v textu. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1900, s. 987.

215 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873. LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

národného hnutia na úrodnú pôdu. V tomto prípade však predsa len mohol s odstupom približne troch rokov, uvítať vydavateľský program MS orientovaný na ľudové vrstvy.²¹⁶ Ako však poukážem nižšie, s výsledkami tohto programu zrejme spokojný nebol, pretože ani jeho vlastné rukopisy neboli v MS vydané. Citovaný fragment listu však potvrdzuje Kmeťove ambície vniesť nové impulzy do života MS. Píše o tom v liste z roku 1870 Kmeťovi aj Bobula. Ten, okrem iného spomenul pokus o programové zblíženie medzi Novou školou a Starou školou roku 1870, v rámci ktorého sa riešila aj otázka reformy MS. V tejto veci „sme žiadali, čo ty teraz žiadaš.“²¹⁷ Kmeťove listy Bobulovi mi žiaľ neboli dostupné, takže nateraz môžem len konštatovať, že Kmeť ešte ako Bobulov spojenec, sa usiloval ovplyvniť podobu a charakter činnosti MS a zhodol sa v tom s Novou školou slovenskou.

Charakter Kmeťových reformátorských postojov dobre vyjadruje nasledovný citát z konca roku 1872. Hoci nie je priamo spojený s MS, myslím, že dôraz na konkrétnu činnosť a nie na všeobecné konštatovania a sťažovanie sa je aktuálny pre Kmeťovo myslenie vo všeobecnosti: „Vy ale Drahí bratia – dopisovatelia „N. N.,“ prestaňte ustavične theoretisovať, hľbať a rozjímať, a systematizovať o našej biede; **to nepomôže nič** [zvý-

216 Podrobnejšie k ľudovýchovným aktivitám MS pozri: PASIAR, Štefan. Ľudovýchova a ľudovýchovné úsilie v matičných rokoch. In MÉSÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds). *Matica slovenská v našich dejinách. Sborník statí*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 50-75.

217 Je možné, že Kmeťov návrh trochu poodhaľuje nasledovný citát z tohto listu: „Na Maticu, si li členom by si mohol zasláť návrh [podčiarknutie v origináli – K. H.] formulovaný v smysle tvôjho článku ale bys nemal vynechať, čo už dvarazi bolo vo formulovaných návrhoch, že by Matica nedávala politickým časopisom podpory alebo honoráre za uverejňovanie správ. Takéto formulované návrhy ich bijú a morálne nútia postupovať od svojej zmeravelosti.“ Pozri k tomu podrobnejšie: list J. Bobulu A. Kmeťovi z 17. 6. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Na druhej strane, nepredpokladám, že by toto bolo gro Kmeťovho návrhu, pretože otázka uverejňovania správ o činnosti MS v politickým časopisoch a platenie za to, bol jedným zo sporov medzi Starou a Novou školou, pričom Kmeť samotný zrejme kládol dôraz na aktivizáciu MS na poli osvety. Ale pokiaľ sa nenájdu Kmeťove listy Bobulovi, tieto úvahy budú stále len domnienkou.

raznené v origináli – K. H.], ba bude škodiť, lebo navykneme na to ustavičné stonanie, a uspokíme sa v ňom; píšete konkrétne; píšete vo spôsobe ľahko zrozumiteľnom, píšete prakticky, zaujímajme sa zvlášte hospodárstva a priemyslu; [...].²¹⁸

Kmeť ako člen odboru MS pre vydávaníu spisov pre ľud a neúspešný pokus o vydanie jeho osvetových brožúr

Kmeť mal v prvej polovici sedemdesiatych rokov už nepochybne dobré meno v oblasti konkrétnej činnosti na poli šírenia osvetu i ako autor populárnych ľudovýchovných spisov. Nepochybne aj to bolo príčinou toho, že keď vznikol odbor MS „k vydávaníu spisov pre ľud“, Kmeť bol na základe rozhodnutia výborového zasadnutia MS zo 14. 5. 1873 vybraný za jeho člena.²¹⁹ Už som viac krát citoval jeho list Riznerovi z mája 1873, ktorý písal len niekoľko dní potom, ako sa stal členom spomenutého odboru MS. Vyjadril v ňom prekvapenie v pozitívnom zmysle slova, nad „najnovším zjavom Matice“. Okrem toho predložil svoj návrh, ako by mala táto nová matičná aktivita vyzeráť. Išlo o totožný návrh s jeho koncepciou Nakladateľsko-účastinárskeho spolku zvolensko-hontianskeho, ktorý som citoval vyššie. Z ďalšej časti tohto listu je zrejmá jeho viera v lepšie výsledky MS v porovnaní s doterajšou činnosťou a vyjadril tiež nádej, že aj on svojimi spismi bude túto novú úlohu MS pomáhať naplniť: „Pre nával starostí, ktoré zavdávajú nám protivníci kroz sudodielnu, čaká uskutočnenie pevnej vôle našej na blízke snád' lepšie časy. Ostatne pri tak opravenom mene Matičky našej vyhovely by na teraz [podčiarknutie v origináli – K. H.] i púhe spisovateľské spolky. Len to je bieda, že u nás návrhov a skutkov málo. Medzi nádejnými dielcami matičnými mohol by zaujať miestiačko

218 KMEŤ, *Prázdniny...*, s. 2.

219 Kópia spoločného listu (dekrétu) správy MS M. Ferienčíkovi, P. Dobšinskému, A. Kmetovi, J. Kadavému a A. Pietrovi o menovaní za členov komisie („odboru“) na vydávanie ľudovýchovných spisov. (Bez dátumu, z obdobia medzi 17. 5. a 29. 9. 1873.). AMS, č. 2117.

aj spisok môj o zakladaní knižníc,²²⁰ i so stanovami, ktorý v otupenej iste spoločnosti iných štyroch rozhovorov mojich zpočívá v Martine aspon dva roky.²²¹

Vďaka zachovanej správe Mikuláša Štefana Ferienčíka, predsedu odboru MS pre vydávaní spisov pre ľud, určenej výboru MS z roku 1874, sa dozvedáme o názvoch väčšiny Kmeťových textov,²²² ktoré spomenul v liste Riznerovi. Ferienčík tu totiž predstavil diela, ktoré boli zaslané do MS „následkom vypísaného súbehu“. Výsledkom tohto „súbehu“ bolo zaslanie siedmych rukopisov,²²³ pričom sme oprávnení sa domnievať, že štyri z nich pochádzajú od Kmeťa. Konkrétne mám na mysli nasledovné diela: „4.) Jako môže slovenský človek sbohatnúť; 5.) O zakladaní jazier; 6.) Účastinárske spolky; 7.) Zakladanie knižníc.“ Tieto štyri rukopisy „dostal nižepodpísaný až na konci decembra [1873], tak že ku ich rozposlaniu na pánov odborníkov, a k posúdeniu nezbývalo času, preto prinútený som ich bez mienky a len jednoducho predložiť Slavnému Výboru.“²²⁴ Vychádzajúc z Kmeťových listov citovaných vyššie sme oprávnení sa domnievať, že prinajmenšom niektoré z týchto rukopisov boli v MS už skôr.²²⁵ Lenže zrejme ako reakcia na spomenutý súbeh ich Kmeť zaslal znovu v jednom

220 Ako som uviedol, tento spis spomenul už aj v texte z konca roku 1872. Pozri: KMEŤ, *Prázdniny...*, s. 2.

221 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873. LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

222 Z Kmeťovho listu Riznerovi vyplýva, že Kmeť písal o piatich textoch, vo Ferienčíkovej správe sú však spomenuté len štyri.

223 Okrem týchto sa rokovalo aj o vydaní diela cestopisu od Daniela Šusteka, ktoré už predtým vyšlo v *Obzore*. Pozri: Správa M. Š. Ferienčíka, predsedu komisie na vydávanie spisov pre ľud, výboru MS z 12. 1. 1874 [...]. AMS, č. 2388. Išlo o dielo *Cesta cez Turecko a Egypt do Svätej zeme*. Tento spis naozaj MS vydala (1874) a A. Kmeť do neho napísal úvod, v ktorom podotkol, že Šustekova práca má za cieľ „oboznámiť čitateľov nielen s cudzími krajinami a skúsenosťami z nich, ale upozorniť aj na súčasť slovenského človeka a povzbudiť jeho národné povedomie a národnú hrdosť.“ Pozri: PASIAR, *Ľudovýchova...*, s. 61.

224 Správa M. Š. Ferienčíka, predsedu komisie na vydávanie spisov pre ľud, výboru MS z 12. 1. 1874 [...]. AMS, č. 2388.

225 Skôr boli v Turčianskom Sv. Martine aj iné jeho spisy, napr. o katolíckej autonómii či vzájomných pomocniciach. Porovnaj vyššie citovaný fragment z listu: list A. Kmeťa J. Viktorinovi z 4. 2. 1872. LA SNK, sign. 25 B 51.

balíku. Už z názvu prvého z nich („Jako môže slovenský človek zbohatnúť“) možno vyvodiť, že jeho autorom bol Kmeť. Ako som poukázal vyššie, brožúru práve s týmto názvom žiadal od Kmeťa Bobula. Okrem toho viackrát tiež spomenul svoj spis o zakladaní knižníc a zmienil sa aj o spise venovanom účastinárskym spolkom (v citovanom liste Viktorinovi z roku 1872). Ostáva teda ešte spis o zakladaní jazier. Ten však Kmeť priamo spomenul už v pomatičnom období, v súvislosti so zhabanými rukopismi MS, v liste Samuelovi Zachejovi. Domnievam sa, že tento list, v ktorom sa spomína aj text o účastinárskych spolkoch, je dobrým dokladom toho, že autorom spomenutým štyroch textov bol práve Kmeť: „Hej u našej Drahej Matice shabali lotri medzi mojimi rukopismi [...], ktoré sa i mne samému, ale zvláštne p. Franciscimu veľmi páčily i jedon „o zakladaní jazier“, a druhý „o účastinárskych spolkoch“ vôbec, o kolárskom spolku ale obzvláštne, kde bola opísaná a vyobrazená i píla „stuhovka“, ktorú videl som na výstave, a aplikoval som ju na kolárstvo. Škoda byť! Tie boly by sa mohly v „Zore“ v celej jejich (malej) rozsiahlosti po kuse uverejniť. Já bol som jich odporúčal „Matici“, ale marne.“²²⁶

Je teda zrejmé, že Kmeť nenašiel v MS podporu pre svoje osvetové brožúry, a to napriek tomu, že sám bol členom odboru, v ktorého kompetencii bolo organizovanie takejto vydavateľskej činnosti. O príčinách tohto neúspešného pokusu o vydanie jeho osvetových prác nateraz, žiaľ, neviem nič bližšie. Stojí však za pozornosť, že ani Francisciho prajná mienka o nich (ak teda môžeme dôverovať Kmeťovmu podaniu) nezavázila a Kmeťove práce ostali v rukopise.

Z konkrétnej činnosti Kmeťa v tomto „ľudovýchovnom“ odbore MS možno spomenúť jeho posudzovateľskú činnosť. Zachoval sa jeho negatívny posudok na Kožehubove *Životopisné dejiny*. V posudku okrem iného napísal, že: „Smer diela je veľmi dobrý, zväčša k čnostiam a národnej hrdosti povzbudzujúci, čo by však viacej a do očí bijúcejšie malo byť vyzdvihnuté. Práve preto osmelil by som sa navrhnúť, aby úmysol tento bol prevedede-

226 List A. Kmeťa S. Zachejovi z 3. 1. 1876. LA SNK, sign. 73 A 33.

ný v jednotlivých dielčoch, jedon dej za predmet majúcih.“²²⁷ Možno z neho dedukovať Kmeťovu koncepciu „správneho“ ľudovýchovného spisu so zameraním na minulosť: ten mal v prvom rade povzbudzovať k cnostiam a „národnej hrdosti“. Na druhej strane, zachoval sa Kmeťov pozitívny posudok na rukopis *Bohabojsa a jej učiteľ* (rozprávka pre ľud), ktorý napísal Ondrej Seberíni. Prajnú mienku vyslovil aj o diele *Posluha* (išlo o preklad z maďarčiny, názov pôvodného diela nepoznám).²²⁸

Ku genéze *Hospodára na Slovensku*²²⁹

Hoci Kmeť nebol v MS úspešný so svojou ponukou vydania osvetových brožúr, vedenie MS ho napokon poverilo v zásade prestížnou úlohou – napísať hospodársky spis (spolu s Ivanom Zochom). M. Petráš pri opise genézy tohto diela pripomenul rozhodnutie výboru MS zo 17. 1. 1872 odkúpiť od Licharda náklad a autorské práva na jeho spisy *Dobry gazda* a *Dobrá gazdiná*. Lichard to odmietol s odporúčením, aby MS buď vydala pôvodné alebo preložené dielo.²³⁰ Vo vedení MS sa teda pociťovala potreba vydania erudovaného hospodárskeho diela.

Kmeť tento dopyt po hospodárskom spise zaregistroval a na začiatku mája 1872 zaslal výboru MS osnovu takejto práce. V sprievodnom liste písal:

227 Podrobnejšie pozri: Mienka o práci Životopisné dejiny, spracoval J. Koželuba, učiteľ. AMS, č. 2388.

228 Podrobnejšie pozri: Mienka Andreja Kmeťa o spisoch 1.) *Bohabojsa a jej učiteľ*, 2.) *Posluha*. Datovanie: 3. 1. 1874. LA SNK, sign. C 619.

229 K tejto téme existuje kvalitné spracovanie vychádzajúce z primárnych prameňov, ktoré sú z povahy vecí často totožné s prameňmi, s ktorými som pracoval aj ja. Pozri: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 81-83. V tejto veci však treba dodať, že Petráš študoval pramene k tejto téme najmä v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej, ktorý sa po vzniku Slovenskej národnej knižnice (ďalej SNK) pretransformoval do Archívu literatúry a umenia SNK (dnes už Literárneho archívu SNK). Na tomto mieste chcem teda zdôrazniť, že tieto pramene v súčasnosti nie sú v Literárnom archíve SNK, ale v Archíve Matice slovenskej, kde boli deponované archiválie súvisiace s Maticou slovenskou. Samozrejme Petráš pracoval aj s inými prameňmi a ponúka aj také kontextové informácie, ktoré na tomto mieste nespomínam. Z tohto dôvodu pre podrobnejšie oboznámenie sa s problematikou odkazujem na jeho text.

230 Podrobnejšie pozri: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 81.

„Ponevác Matica Slovenská zamýšľa vydať hospodársku knihu pre slovenský ľud, osvedčujem sa hotovým byť jestli Pán Boh zdravia dá – najdial po ukončení voľby,²³¹ dať sa do vypracovania takeého spisu.“²³² Zároveň sa pýtal, či je zaslaná osnova diela vyhovujúca. Táto práca s pracovným názvom *Dobry gazda*, resp. *Slovenský gazda* bola koncipovaná do dvoch dielov. Prvý bol členený na dve časti: prvá mala byť venovaná pôde a poľným prácam, druhá zas záhrade a záhradným prácam. Druhý diel bol venovaný dobytku („kone atď.“) a hydine („husy atď.“) a chovaniu hydiny a dobytká, ako aj jeho chorobám a liečeniu.²³³ Výbor MS sa na svojom zasadnutí 15. 5. 1872 rozhodol v tejto veci osloviť ešte ďalších autorov.²³⁴ Pretože však táto výzva nenašla u potenciálnych autorov odozvu,²³⁵ výbor MS na svojom zasadnutí 6. 8. 1872 rozhodol vyzvať I. Zocha a A. Kmeťa, aby napísali dielo o (poľnom) hospodárstve a dobytkárstve. Dielo malo byť písané populárne,²³⁶ t. j. pre ľud prístupným spôsobom. V prípade, že by sa autori nedohodli na rozdelení práce, bolo im predstreté také riešenie, že Kmeť mal písať o poľnom hospodárstve a Zoch o dobytkárstve a liečení dobytká. Práca mala byť hotová do konca roka 1872.²³⁷ Kmeť, ako zodpovedný autor, upozornil vedenie MS, že tento termín nestihne dodržať: „Úradné vyzvanie k vypracovaniu hospodárskeho spisu obdržal som, aj som písal p. Zochovi. No moja uloha nebude snád hotová do konca roku. Posiaľ hatily ma práce jak pri sudodielni a sporitelni, tak aj hospodárske, a starosti o mnohé potravné články proti zime; a nerád chytám sa do väčšej práce, keď mám byť pretrhovaný, lebo vtedy nezvládze

231 Tu mal zrejme na mysli voľby do uhorského snemu.

232 List A. Kmeťa Slávnemu Výboru Matice Slovenskej z 1. 5. 1872. AMS, č. 1868.

233 KMEŤ, Andrej. Nákras hospodárskej knihy *Dobry gazda* (alebo *Slovenský gazda*). AMS, č. 1868.

234 PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 81.

235 Pozri: tamže.

236 Podrobnejšie pozri: koncept listu V. Paulinyho-Tótha A. Kmeťovi a I. Zochovi zo 14. 8. 1872. AMS, č. 2112.

237 Tamže.

človek myšlienky chytať, aby neutiekly. Teraz z Boha pomoci so všetkou pilnosťou vysúkam rukávy.“²³⁸

Kmeťov odhad, že do konca roku 1872 nestihne rukopis dokončiť, sa ukázal ako reálny. Na rukopise však usilovne pracoval. Z listu Riznerovi z mája 1873 vyplýva, že táto práca patrila medzi jeho priority, hoci mal, prirodzene, aj iné povinnosti: „Já som teraz príliš zaneprázdnený „Hospodárom na Slovensku“, ktorého mám už vyše 60 hárkov rukopisu, nuž že by som mohol vidiny moje znázorňovať v niekoľkých článkoch v N. N; ani nechcem priveľmi rozptýľovať pozornosť, i tak dosť vytrhovanú poľnými prácami, ktoré zajtra započnú sa s kosbou.“²³⁹

Dokončený rukopis odovzdal, v porovnaní so stanoveným termínom, približne o rok neskôr, lebo zrejme niekedy koncom roka 1873 ho odovzdal vedeniu MS. Usudzujem tak z rozhodnutia výborového zhromaždenia MS zo 14. 1. 1874, na základe ktorého F. V. Sasinek zaslal rukopis „Hospodára na Slovensku“ trom posudzovateľom: Danielovi Lichardovi, Štefanovi Závodníkovi a Jánovi Kissovi.²⁴⁰ Na druhej strane tohto dokumentu je zaznamenaná cirkulácia rukopisu medzi týmito tromi posudzovateľmi. Prvý rukopis posúdil D. Lichard, ktorý ho v marci zaslal Š. Závodníkovi; Závodník ho na začiatku mája poslal Kissovi; Kiss na konci júla odoslal

238 List A. Kmeťa F. V. Sasinkovi z 21. 10. 1872. AMS, č. 2150. Kmeť v tomto liste žiadal o zaslanie literatúry, ktorá mu mala byť pri písaní nápomocná. Konkrétne išlo o dielo *Roľník nového veku*, a Kodymove hospodárske spisy (v prípade, že sú v matičnej knižnici). Z poznámky Sasinka na druhej strane listu vyplýva, že Kmeťovi zaslal len dielo *Roľník nového veku*. Pozri: tamže.

239 List A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 25. 5. 1873, LA PNP, fond Daniel Sluníčko.

240 List (obežník) F. V. Sasinka, tajomníka MS D. Lichardovi, Š. Závodníkovi a J. Kissovi z 22. 1. 1874. AMS, č. 2364. Tu možno dodať, že Kmeť navrhoval za recenzentov „baróna Gregora Friesenhofa, Jána Kišša a Cselloga“, čo odôvodňoval ich erudíciou, lebo „Diletanti museli by najprv tak študovať, jako študoval som ja, aby prácu moju mohli posúdiť.“ Pozri: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 82.

rukopis naspäť do MS.²⁴¹ Zachovali sa len posudky od Licharda a Závodníka.²⁴² Kiss však Kmeťove dielo odporúčal „čo najvрейšie do tlače“.²⁴³ Tu treba zdôrazniť, že Lichard, ako naslovovzatý odborník napísal mimoriadne erudovaný, rozsiahly posudok.²⁴⁴ Bol pozitívny, požadoval však vykonanie viacerých zmien. Poukázal na koncepcné veci, ako napr. „prílišná“ dĺžka rukopisu, či terminologické a odborné výhrady, resp. gramatické problémy. Navrhoval tiež, aby namiesto kapitoly o pranostikách bola zaradená kapitola o „hospodárskych liekoch“.²⁴⁵ Netrval na tom, že jeho posudok vyčerpá všetky nedostatky diela a odkázal tiež na úsudky ďalších dvoch posudzovateľov.²⁴⁶ Celkovo však prácu hodnotil prajne: „Môj tedy konečný úsudok o spise tomto je: Prevelebný pán pôvodca A. Kmeť, zasluhuje iste uznalosť a chválu každého úprimného rodáka, že vzal na seba tak veľkú a namáhavú prácu vo prospech opusteného ľudu nášho. Hospodár na Slovensku bude zaiste mnoho dobrého pôsobiť medzi gazdovským ľudom našim, keď pán pôvodca opraví tie nedostatky, ktoré sme pripomínali. Najlepšie boloby, keby p. pôvodca svoj rukopis po čiastkach, asi 20 hárkov silných bedlive k tisku pripravoval; dokýmby jednu čiastku skladali, nech opravuje sa druhá. Na zdar tedy Hospodárovi na Slovensku! [podčiarknutia v origináli – K. H.].“²⁴⁷

Intermezzo – Kmeťove negatívne generalizácie ako myšlienkový zdroj jeho antisemitizmu

241 Podrobnejšie pozri: List (obežník) F. V. Sasinka, tajomníka MS D. Lichardovi, Š. Závodníkovi a J. Kissovi z 22. 1. 1874. AMS, č. 2364.

242 Podľa výskumu M. Petráša ho Kiss napísal, avšak ani Petráš ho nemal k dispozícii. Pozri: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 83.

243 List (obežník) F. V. Sasinka, tajomníka MS D. Lichardovi, Š. Závodníkovi a J. Kissovi z 22. 1. 1874. AMS, č. 2364.

244 Šesť husto popísaných strán väčšieho formátu. Podrobnejšie pozri: Posudok Kmeťovho diela *Hospodár na Slovensku* od D. Licharda z 29. 4. 1874. AMS, č. 2365.

245 Tamže, s. 3.

246 „Slavný výbor! Neosobujem si, žebych všetko bol spozoroval, čo potrebuje opravu; doplnia to pánu spolusudcovia, lebo 6 očí viac vidí než 2.“ Pozri: tamže, s. 6.

247 Tamže.

Z Lichardovho posudku chcem zdôrazniť jednu jeho časť, ktorá podľa mojej mienky poukazuje na všeobecnejšiu črtu Kmeťovho myslenia. Lichard považoval za „najzdĺhavejšiu“ časť Kmeťovho rukopisu tú, v ktorej sa venoval negatívam chodenia na žatvu. V tejto veci odporúčal jej skrátenie, pričom však, snáď až prekvapivo moderným spôsobom, poukázal na neadekvátne generalizácie v Kmeťovom texte: „Istá vec je, že chodenie na žatvu je pre ľud náš v každom ohlade škodlivé; ale preca asi všetci pocestní ženci so svojimi žnícami nie sú tak zkazení, ani všetci, na dolnej zemi robotu dávajúci majitelia pozemkov nie sú tak zlostní, aby naschvál iba „mrcinu“ a iné zkažené pokrmy dávali svojim robotníkom. Toto, jako i všetko iné **všeobecné obviňovanie** [zvýraznenie moje – K. H.] (sem patrí z kap. 4 i obviňovanie žarnovických cigáňov, že otravujú hyd, a mlatcov, že ho zabíjajú nárokom cepami) z takého pre ľud určeného diela vystať musí, aby sa povedať nemohlo, že dielo, Maticou vydané, popudzuje proti tej alebo inej vrstve obyvateľstva: škodlivosť teda chodenia na žatvu nech odbaví sa na krátko dôvodmi, od pána farára predniesť sa majúci. [podčiarknutia v origináli – K. H.]“²⁴⁸ Na základe obsahu rukopisu Kmeťovho *Hospodára na Slovensku* možno usudzovať, že celú časť o negatívach chodenia na žatvu výrazne skrátil (resp. možno mienil skrátiť),²⁴⁹ pretože viaceré podčasti sú tu vyškrtnuté (vrátane časti o Cigáňoch, ktorú modifikoval).²⁵⁰ Možno teda usudzovať, že Lichardove výhrady v tejto veci akceptoval.

Napriek tomu sa však javí, že Lichard tu „trafil klinec po hlavičke“, lebo Kmeť sa ani v neskoršom období nevyhol generalizáciám a negatívnemu hodnoteniu celých etnických či náboženských skupín obyvateľstva. Tejto otázke by sa dala nepochybné venovať aj samostatná kapitola. Na tomto

248 Tamže, s. 2-3.

249 Táto časť totiž nevyšla tlačou a ja som v tejto veci pracoval len s obsahom rukopisu.

250 Porovnaj vyškrtnuté názvy častí XIX. „prednášky“ („Pšeničná hodnota plodín a žatvárstvo“) v obsahu rukopisu *Hospodára na Slovensku*: Rukopis nedotlačenej časti O. [A.] Kmeťovho diela „Hospodár na Slovensku“ (1875), a to str. 217–627, v hárkovom formáte (na str. 687-72 podrobný obsah celého diela). LA SNK, sign. C 1103.

mieste len na ilustráciu spomeniem jeho list Pavlovi Križkovi z novembra 1894: „Pán Boh pomáhaj aj našim, a dobrí ľudia. Len od podvodných priateľov chráň nás, Bože, ktorí prichádzajú k nám a k nášmu ľudu v rúchu ovčom, vnútri ale sú vlci hltaví. **Žid, mongol, cigáň, trojlístok orientálny, všetko klame, všetko kradne** [zvýraznenie moje – K. H.].“ Tu treba poznamenať, že „mongol“ bolo hanlivé označenie Maďarov, ako to vyplýva z nasledovného fragmentu toho istého listu: „Mongolské kopyto hneď vykuklo, že totiž predovšetkým chce mať možno veľkú a dôkladnú zbierku hontianskych vyšiviek a pletív! A to pre milleniumovú výstavku!“²⁵¹ Treba tu dodať, že Kmeť bol – podobne ako niektorí ďalší, nielen katolícki predstavitelia slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia²⁵² – výrazne ovplyvnený ideológiou antisemitizmu, čo možno dokladovať napr. jeho autobiografiou²⁵³ či publicistikou.²⁵⁴ Hoci Kmeť mal so Židmi viaceré konkrétne spory (ktorých hodnotenie by si vyžadoval ďalší výskum), nijako to neospravedlňuje jeho všeobecné odsú-

251 List A. Kmeťa P. Križkovi z 29. 11. 1894. Slovenský národná archív (ďalej SNA), fond Pavel Križko, k. 10, inv. č. 294.

252 Podrobnejšie k tomu pozri: SZABÓ, Miloslav. *Od slov k činom. Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875-1922)*. Bratislava : Kalligram, 2014.

253 V súvislosti s opisom dvoch lipťovských Židov, ktorí falšovali starožitnosti, generalizoval túto skúsenosť nasledovne: „[...] starožitnosti opisovať najpovolanejší boli by Židia, lebo tí a len tí vedeli by celkom správne udať, ktoré v ktorom muzeume sú pravé, ktoré falošné. Tomuto bohorúhavému vývrhlu sveta zaiste niet nič svätého na zemi.“ Pozri podrobnejšie a porovnaj: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 34.

254 Napríklad v *Slovenských listoch* v roku 1899 nazýval Židov „medzinárodnými cudzopasníkmi“. Porovnaj napr.: „Medzinárodní cudzopasníci prevodzujú i toto, odkedy **sjedli** svoju vlasť, tekúcu niekedy medom a mliekom. Hovorím **sjedli** [zvýraznenia v origináli – K. H.], lebo viac v nej žiť nemôžu. A v tomto punkte nad ních vysoko kladiem všetky národy celého okršleku zemskeho, že totiž každý národ na tom kúsku zeme, kde ho našla historia, vládze žiť; jedine medzinárodní cudzopasník nevládze ani živoríť tam, kde nám ho dejepis cirkevny opisuje v nezaslúženej sláve. A keď deje sa pred vašimi očima, že rody a rody musia opúšťať svoje historické bydliská, nikto iný nenie toho príčinou, ako vyžieratstvo cudzopasníkov, jeho bezohľadný vykorisťujúci a udúšajúci boj o bytie.“ Fakt, že mal na mysli Židov, vyplýva okrem tohto citátu, aj z iných častí textu. Porovnaj a pozri podrobnejšie: KMEŤ, Andrej. »Zvelebenie človeka« dľa učenia Darwinistického. In *Slovenské listy*, 1. 4. 1899, roč. 2, č. 20, s. 2-3, citát zo s. 3.

denie celej skupiny. Toto „intermezzo“ pri výklade Kmeťovej spolupráce s MS, som spravil zámerne, pretože Lichardova poznámka priam nabádala venovať sa tejto všeobecnejšej črte jeho myslenia. Pretože v tejto práci sa danej otázke podrobnejšie nevenujem, využil som aspoň tento krátky priestor na jej načrtnutie s tým, že som si vedomý potreby jej hlbšieho výskumu.

Ku genéze *Hospodára na Slovensku* (pokračovanie)

Vracajúc sa k posudkom Kmeťovho hospodárskeho spisu treba ešte aspoň spomenúť, že Š. Závodník napísal pozitívne hodnotenie, pričom sa stotožnil s Lichardovými zásahmi do rukopisu.²⁵⁵ Tu možno dodať, že Závodník zrejme pomáhal Kmeťovi pri práci nad rukopisom *Hospodára na Slovensku*.²⁵⁶

Zachovala sa reakcia Kmeťa na Lichardov posudok, v ktorej sa však venoval len gramatickým otázkam, keď žiadal o inštrukciu ohľadom písania konkrétnych slov a riešil v nej tiež počet obrázkov.²⁵⁷ Na druhej strane zachoval sa aj list, v ktorom s radosťou oznamoval, že zasiela opravený rukopis *Hospodára na Slovensku* spolu s posudkami, aby bolo zrejmé, že sa ich „prísne pridržal“. Kmeť zároveň informoval, že rukopis skrátil o dve „prednášky“ a na Lichardovo odporúčanie, aby sa venoval „hospodárskym liekom“ (namiesto pranostík), reagoval v tom zmysle, že „spracovanie týchž, je sverené p. Dr. Ivanovi Zoch; na čo by to kúskoval, čo má

255 Závodník mal poznámky najmä k niektorým terminologickým a jazykovým otázkam, odporúčal tiež spis skrátiť. Podrobnejšie: Posudok práce A. Kmeťa *Hospodár na Slovensku* od Š. Závodníka z 1. 5. 1874. AMS, č. 2366. Lichard svoje poznámky písal priamo do rukopisu *Hospodára na Slovensku*.

256 „P. Závodník nabídnul sa k prehliadnutiu a doplneniu dielca v spojení s novým statkárom, Čechoslovanom, ktorý tam kúpil Barošovské majetky. Já s radosťou poprosil som ho o to.“ Pozri: list A. Kmeťa F. V. Sasinkovi z 21. 10. 1872. AMS, č. 2150. V tomto liste s však spomína len „hospodársky spis“, t. j. názov *Hospodár na Slovensku* ešte nebol aktuálny.

257 List A. Kmeťa V. Paulinymu-Tóthovi z 13. 9. 1874. AMS, č. 2607.

prísné jako zaokrúhlený celok?²⁵⁸ Z tohto vyplýva, že stále bola aktuálna pôvodná koncepcia tohto hospodárskeho spisu, podľa ktorej mal byť jeho autorom, nielen Kmeť, ale aj Zoch, ktorý sa mal zamerať na hospodárske zvieratá. O tom, či Zoch svoj rukopis napísal, nemám informácie. Pri štúdiu prameňov k finálnym prácam nad *Hospodárom na Slovensku* (posudky, príprava na vydanie atď.) som už Zochovo meno nezaznamenal.

MS venovala značnú pozornosť distribúcii *Hospodára na Slovensku* ešte pred jeho vydaním. Zadarmo mali tento „10-hárkový sošit“ dostať tí, ktorí „najmenej 50 krajciarovým darom prispievajú k prospechu Matice Slovenskej“, t. j.: „Tento spis teda darmo dostanú nielen všetci zakladatelia a riadni členovia, lež i všetci horespomenutí²⁵⁹ podporovatelia Matice Slovenskej.“ V tejto veci boli teda jednatelia MS vyzvaní, aby zbierali 50-krajciarové zbierky pre MS.²⁶⁰ Ako vyplýva z ďalších dokumentov, tieto zbierky a objednávky na Kmeťovo dielo sa skutočne realizovali. Viacero osôb malo záujem aj o väčší počet exemplárov.²⁶¹ Celkovo možno konštatovať záujem o Kmeťovo *Hospodára na Slovensku*, hoci táto vec by si vyžadovala podrobnejší štatistický výskum, a to najmä v komparácii s iným vydaniemi MS. Výbor MS rozhodol, že toto dielo vydá v 3000 náklade.²⁶² *Hospodár na Slovensku* bol skutočne vydaný, avšak pretože išlo o mimoriadne rozsiahly rukopis,²⁶³ tak zrejme aj na základe Lichardovho odporúča-

258 Podrobnejšie pozri: list A. Kmeťa Slávnemu Predsedníctvu Matice slovenskej z 2. 10. 1874. AMS, č. 2608.

259 T. j. tí, ktorí v prospech MS venovali aspoň 50 krajciarov.

260 Ohlas k sbierkam na spis „Hospodár“. matičným jednateľom, datovaný: 20. 4. 1874 [dole sú uvedení: Viliam Pauliny-Tóth, podpredseda a Franko V. Sasinek, tajomník]. AMS, č. 2613 a 2614.

261 Podrobnejšie pozri dokumenty v: AMS, č. 2613; Pozri tiež: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 83.

262 PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 83.

263 Pôvodný rukopis mal viac ako 20 „prednášok“, t. j. kapitol (konkrétne 24, ale v číslovaní 23 „prednáška“ absentuje) a dve časti nazvané: „Svadba Milkova“ a „O desať rokov pozdejšie“ (táto je pomerne rozsiahla). Celkovo (okrem rozsiahleho obsahu) mal 655 strán. Kmeť však na základe posudkov (najmä Lichardovho, ale aj Závodníkovho), rukopis zrejme skrátil (ako som vyššie spomenul, informoval o vynechaní celých dvoch „prednášok“). Vychádzajúc z vyškrtnutí v obsahu diela sa Kmeť rozhodol vy-

nia, vyšla ako „Sošit prvý“, len jeho krátka časť.²⁶⁴ Predpokladám, že sa počítalo s vydaním ďalších dielov. Hoci máme doklad len o pláne vydať druhý diel,²⁶⁵ pravdepodobne sa rátalo s viacerými.

Pri zohľadnení obrovskej práce, ktorú Kmeť vynaložil pri práci nad týmto dielom, musíme pochopiť jeho veľkú frustráciu nad ďalším osudom tohto textu. Po zatvorení MS bol totiž *Hospodár na Slovensku* (vydaná časť, ako aj celý rukopis) ako súčasť matičného majetku zabavený. Kmeť sa v neskoršom období často na svoje dielo pýtal a vynakladal úsilie o jeho nájdenie a navrátenie, avšak neúspešne.²⁶⁶

Momentálne je pre bádateľov vo vedeckých knižniciach dostupná vydaná časť *Hospodára na Slovensku* a pomerne veľká časť rukopisu v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice.²⁶⁷ Fragment rukopisu sa zachoval aj v Archíve Spolku sv. Vojtecha v Trnave.²⁶⁸ Tu treba dodať, že ide o nevydané časti rukopisu, t. j. pôvodná verzia vydanéj časti je doposiaľ stratená. Hoci by si to vyžadovalo ešte presnejší výskum, domnievam sa, že keby sa spomenuté dve časti rukopisu dali dokopy, tak by sme pravdepodobne získali pomerne kompletný rukopis tohto diela,²⁶⁹ teda okrem časti, ktorá

nechať 3. „prednášku“ („Mokrade a ďalšia úprava“) a 24. prednášku o pranostikách. Okrem toho je prečiarknutých viacero podčastí jednotlivých „prednášok“. Pozri a porovnaj: Rukopis nedotlačenej časti O. [A.] Kmeťovho diela „Hospodár na Slovensku“ (1875), a to str. 217–627, v hárkovom formáte (na str. 687-72 podrobný obsah celého diela). LA SNK, sign. C 1103, obsah práce na konci rukopisu.

264 Obsahoval len šesť prednášok. Pozri: KMEŤ, Andrej, farár v Krnišove. *Hospodár na Slovensku. Sošit prvý*. Turč. Sv. Martin : Matica Slovenská, 1875.

265 „Druhý sošit „Hospodára na Slovensku“ vyjde r. 1876.“ Pozri: KMEŤ, *Hospodár...*, vnútorná strana zadnej obálky knihy.

266 Ďalšie osudy tohto diela, sklamanie z neúspešných snáh o jeho získanie či vydanie, zaznamenal M. Petráš. Podrobnejšie pozri: PETRÁŠ, *Polnohospodárska odborná spisba...*, s. 83-86.

267 Rukopis nedotlačenej časti O. [A.] Kmeťovho diela „Hospodár na Slovensku“ (1875), a to str. 217–627, v hárkovom formáte (na str. 687-72 podrobný obsah celého diela). LA SNK, sign. C 1103.

268 Ide len o jeho malú časť, konkrétne s. 195-216, pričom chýbajú s. 205-208. Pozri: KMEŤ, Andrej. Fragment rukopisu diela *Hospodár na Slovensku*. A SSV, fasc. 19, č. 8.

269 Pretože tretiu „prednášku“ o mokradiach sa Kmeť rozhodol vynechať, nie je prítomná ani v tlačenej forme diela. Táto časť pôvodnej verzie Kmeťovho diela je tak

už bola vydaná.²⁷⁰ Je tu tak dobrý potenciál pre ďalší výskum Kmeťovho príspevku do odbornej poľnohospodárskej spisby,²⁷¹ a to tak z hľadiska technicko-odborného, ako aj osvetového, t. j. z pohľadu Kmeťovej snahy o zlepšenie životných podmienok ľudových vrstiev obyvateľstva. Hoci k týmto témam publikoval aj neskôr, *Hospodár na Slovensku* je nepochybne najväčším výsledkom jeho štúdia najnovších trendov v oblasti racionálneho hospodárenia.

Kmeťova účasť na svetovej výstave vo Viedni (1873) a Matica slovenská

V časti o Senohrade som už spomenul, že Kmeť sa zúčastnil na svetovej výstave vo Viedni, kde prezentoval ľudové umenie zo Senohradu a okolia. Účasť na tejto výstave však využil omnoho komplexnejšie. V súvislosti s MS chcem zdôrazniť, že sa tu aktívne usiloval vybaviť efektívny nákup duplikátov, vhodných pre matičné múzeum. Túto vec vybavoval v spolupráci s J. Mallým, ktorý sa mal vyjadriť pozitívne tak o MS, ako aj o *Slovenských novinách*. To naznačuje, už vyššie uvedenú okolnosť, že Kmeťov rozchod s Novou školou slovenskou nebol radikálnym prerušením všetkých

nateraz stratená. M. Petráš okrem toho uvádza, že aj časť o pranostikách v rukopise chýba. Pozri: PETRÁŠ, *Poľnohospodárska odborná spisba...*, s. 92. (Pretože som pri písaní práce nemal k dispozícii celý rukopis, ale len jeho časť, predovšetkým jeho obsah, uvádzam v tejto veci odkaz na sekundárny zdroj. Informácia od Petráša však dáva zmysel, lebo vynechanie časti o pranostikách priamo odporučil vo svojom posudku Lichard a v obsahu je prečiarknutá. Túto informáciu som však neoveroval.) Najmä z týchto dôvodov (okrem toho niekoľko strán chýba aj vo fragmente rukopisu v A SSV) píšem len o „pomerne kompletnom“ rukopise.

270 Totiž vydané dielo končí obrázkom radláča a fragment rukopisu v A SSV začína vysvetľovaním použitia tohto hospodárskeho náradia a je tam totožný obrázok ako vo vydanej práci; z predchádzajúcich poznámok vyplýva, že rukopis z LA SNK stránko-vo nadväzuje na rukopis z A SSV.

271 Domnievam sa, že samotný obsah práce ešte nebol dostatočne preštudovaný a je tu veľký priestor pre ďalší výskum. Možno tu spomenúť napr. len veľmi stručné zmienky o obsahu knihy od D. M. Janotu, pozri: JANOTA, Dušan M. Andrej Kmeť, priekopník slovenskej vedy, poľnohospodárstva a múzejníctva a jeho doba. In *Sborník Česko-slovenské akademie zemědělských věd. Historie a musejníctví*, 1957, roč. 2 (XXX), č. 1, s. 68.

kontaktov, ale zrejme do väčšej miery súvisel s jeho sporom s Bobulom.²⁷² Domnievam sa, že je prínosné odcitovať dlhšiu časť listu Kmeťa Viliamovi Paulinymu-Tóthovi, pretože odhaľuje jednak Kmeťovu angažovanosť v prospech MS, jeho organizátorské danosti, ale v neposlednom rade aj nadšenie predovšetkým pre prírodovedné zbierky, ktoré sa neviazali na slovenské reálie. Toto je dôležitý aspekt, v súvislosti s jeho neskoršou zberateľskou aktivitou²⁷³ a koncepciou „národnej vedy“ (pozri tretiu kapitolu). Kmeť teda Paulinymu písal nasledovne: „Vo Viedni shováral som sa mnoho s p. Dr. Mallym, a poznal som jeho šľachetné smýšľanie jak o Matici, tak o „Slovenských Novinách“. Iné pominúc, len to pokladám si za bezodkladnú povinnosť, sdeliť Vám, jakožto opravdivej hlave Matice, čo zpomenuť p. Mally, že totižto pri zatvorení Výstavy dalo by sa snadno jednodruhé zaopatriť pre múzeum matičné. Mnohé predmety zajiste zakúpené sú už za vysoké ceny, ale väčší počet vecí snáď ostane, a prejde za pohlavok na priekupcov, ktorí získajú pri nich značný osoh. Matička naša bez pochyby svojim časom bude nečo kupovať, a potom to veru zaplatí. O mnoho prospešnejšie bolo by teda, v cene niekoľko sto zlatých teraz zakúpiť aspon tie veci, ktoré budú ostávať; ktoré nebudú sa mňať na ruvačky. Bavil som sa tam celé dva týždne a videl som tie bohaté sbierky prírodnín zvláštne od mora, ktoré v námorských mestách sú istotne zastúpené, a sotva nazpak budú šikované; keď by ale pozdejšie a zchválne mali byť zadovážené, budú tým dražšie. Tam jesto tiež mnoho vzoriek strojov hospodárskych, a jejich postupného zdokonalovania; taktiež mnoho zrn a bylín cudzozemských, snáď aj odpredajových starožitností, ktoré nemá-

272 Tu treba brať do úvahy aj tú skutočnosť, že potom, ako Bobula v roku 1872 prestal mať záujem angažovať sa v slovenskej politike, dochádza k určitému zmiereniu medzi SNS a Novou školou slovenskou. Pozri a porovnaj: KAČÍREK, Ľuboš. Vzťah Novej školy slovenskej k Matici slovenskej. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Matica slovenská v národných dejinách. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Matica slovenská v národných dejinách* 26. – 27. 2. 2013 Martin. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 66.

273 Kmeť však figuruje už medzi darcami matičného múzea, pozri: MATULA, Vladimír. Matica slovenská a počiatky slovenského múzejníctva. In MĚSÁROŠ – KROPILÁK, *Matica slovenská v našich dejinách...*, s. 127.

lo ozdobia muzeum naše. P. Dr. Mallý veľmi želel, že nenachodí sa teraz v takých peňažitých okolnostiach, aby mohol sám 2-300 zl. na ten cieľ vynaložiť, ale na moju otázku, prejavil ochotnosť uskutočnenia poťažného poverenia zo strany Matice. Ráčte to teda povážiť, a snád i matičnému výborovému shromaždeniu odporúčať. Viem, že to padne Matici teraz ťažko; no istý som toho, že pozdejšie [podčiarknutia v origináli – K. H.] padne ešte ťažšie. – O minerálnu sbierku porobil som potrebné kroky, a ufám, že Matica naša obdrží sbierku, ktorá posluží jej ku cti. Nazpak idúc cez Pešť, navštívil som p. Dr. Rómera, ktorý prijal ma veľmi blahosklonne, a u seba uhostil. Vôbec vyslovuje sa o našom národe veľmi priaznive; zvláštne ale opovažujem sa upozorniť Vaše Blahorodie na to, čo vraj sdelil aj Vám, že pri sraďovaní muzeumu Krajinského môže naše matičné muzeum obdržať z duplikátov, jestli obráti sa ct. správa matičná na patričné miesto. Ideu vidiečnych muzej veľmi schvaluje. – Nezaškodilo by snád proti jary vyzvať národovcov, aby každý sbieral, čo sa mu práve náhodou naďapí, či zvera, či vtáka, či brúka a zelinu, či starožitnosť. Zchválne to robiť ide ťažko, ale takto bez všetkej, takrečeno práci mohla by sa síst pekná sbierka.²⁷⁴ Táto Kmeťova aktivita mal svoj účinok, lebo V. Pauliny-Tóth napísal 16. 10. 1873 list J. Mallému, v ktorom jeho a Dionýza Štúra poprosil, aby „dojednali kúpu niektorých vecí na svetovej výstave vo Viedni, vhodných pre zbierky matičného múzea.“²⁷⁵ Či sa napokon niečo z tejto začatej akcie aj realizovalo, mi nie je známe.

Na záver tejto kapitoly chcem zdôrazniť Kmeťovu zmienku o Floriánovi Rómerovi, významnom uhorskom vedcovi a katolíckom kňazovi. Kmeť totiž prostredníctvom tohto učenca vstúpil do elitnej spoločnosti uhorských prírodovedcov: „Keď som išiel z výstavy, navštívil som p. Rómera, ktorý oslovil ma, aby som vstúpil za úda prírodovedeckej spoločnosti peštianskej, ale keď aj tam platiť načim. Nedávno požiadal som, na jeho

274 List A. Kmeťa V. Paulinymu-Tóthovi z 3. 10. 1873. AMS, č. 2330.

275 Citát je z anotácie prameňa v: GEGUŠ, Ivan (ed.). *Matica slovenská (1857) 1863–1875 (1912)*. Inventár. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 330.

odporúčenie, tam istého Theodora Orthvay, aby mi zakúpil antikvárske diela, [...]. Nedostal som ešte odpovede.“²⁷⁶ Rómer ho následne odporučil za člena Uhorskej prírodovedeckej spoločnosti, a tak sa Kmeť stal jej členom.²⁷⁷ Táto skutočnosť možno sama osebe nepôsobí veľmi dôležito, ale v kontexte ďalších aktivít Kmeťa mala svoj význam. Kmeť totiž postupne začne klásť dôraz na vedecké aktivity, a to tak v zmysle samotného výskumu, ako aj v zmysle organizačnom. Pokiaľ v Kmeťovom živote do polovice sedemdesiatych rokov dominovali osvetové aktivity,²⁷⁸ po zatvorení MS to bude najmä veda a predovšetkým botanika. Naďalej však ostal v prvom rade národovcom. Rozvíjanie a organizovanie vedy totiž chápal ako veľmi efektívnu „službu národu“. To sú však už súvislosti, ktoré naznačím v ďalšom texte.

276 List A. Kmeťa Š. Závodníkovi z 7. 6. 1874. LA SNK, sign. M 116 B 7.

277 List A. Kmeťa S. Zachejovi z 3. 1. 1876. LA SNK, sign. 73 A 33. Fragment z tohto listu som už citoval vyššie v súvislosti s Kmeťovým rozhorčením, že členský diplom z prírodovednej spoločnosti dostal na meno „Kmetý Endre“.

278 Toto delenie životných etáp Kmeťa (osveta X veda), ktoré rozdeľuje približne rok 1875 samozrejme nie je striktné a neplatí absolútne. Osvetovým, ľudovýchovným a hospodárskym otázkam sa Kmeť prirodzene venoval aj naďalej. Na druhej strane, vedou sa zaoberal aj počas svojho „osvetového“ obdobia. V tomto kontexte možno zacytovať fragment z jeho listu Š. Závodníkovi, v ktorom spomína svoju prírodovednú zbierku pre matičné múzeum: „Či do kláštorského prírodokúmateľského spolku ráčite vstúpiť? Já prihlásil som sa kroz Redakciu N. N. U mňa je už položený počiatok geognostickej zbierky pre Maticu.“ Pozri: list A. Kmeťa Š. Závodníkovi z 7. 6. 1874. LA SNK, sign. M 116 B 7. Spomenutý prírodokúmateľský spolok v Kláštore pod Znievom podľa A. Pražáka vznikol v roku 1874 a menuje aj jeho zakladateľov (A. Truchlý-Sytniansky, B. Godra, G. Dérer, K. Izák, J. Škultéty). Pozri: PRAŽÁK, Albert. Pokusy štúrových žáků o vědu a o vzdělávací ústavy. In *Bratislava*, roč. 2, 1928, č. 3, s. 423. Bližšie informácie však o tomto spolku nemám, a s veľkou pravdepodobnosťou zanikol súčasne s tamojším gymnáziom, t. j. nevyvinul väčšiu činnosť. Fakt, že Kmeť sa do tohto spolku prihlásil, je však viac ako charakteristický. Celé ďalšie obdobie bude totiž vyžývať k založeniu takéhoto združenia prírodovedcov.

3. VEDA

Jeho opravdivá verejná činnosť začala sa skutočne až vtedy, keď bol Maticou Slovenskou poverený napísať Hospodára na Slovensku. **Táto úloha prinútila ho k študovaniu, a čím hlbšie vnikal doňho, tým stal sa horlivejším, a čo predtým len dilettantsky pestovať započal v sbierkach bylinárskych, nerastových, zemeznaleckých, starožitníckych, to sa mu pozvoľna stalo náruživosťou a naozajstným povolaním** [zvýraznenie moje – K. H.], tak že ho látky ním nakopené temer prevladovaly. Toto všetko robil pre Maticu, až do jej barbarského zatvorenia.²⁷⁹

Tento citát z Kabinovho príspevku v Medveckého biografii Kmeťa považujem za vhodné uvedenie do problematiky, ktorej vybrané aspekty budú predmetom tejto kapitoly. Skutočne, pokiaľ Kmeť do začiatku sedemdesiatych rokov 19. storočia bol predovšetkým organizátor osvety, v posledných rokoch existencie MS, ale najmä v pomatičných rokoch je ňho badateľná ozajstná náruživosť (ako to Kabina príznačne pomenoval) pre vedeckú činnosť. Ako je však zrejmé z predchádzajúcej kapitoly, Kmeť nebol solitér, nebol typ učenca, ktorý sa uspokojil s vlastnými výskumnými úlohami a výsledkami. Bol najmä organizátorom, a pretože bol stotožnený so svojou národoveckou rolou, tak mal ambíciu organizovať predovšetkým národné hnutie. V pomatičných rokoch skutočne ňho dominujú výzvy k študovaniu, k pestovaniu vedy a jej inštitucionalizovaniu. Hospodárske, osvetové, ale ako poukážem aj napr. literárne aspekty jeho chápania národoveckej činnosti, samozrejme nevymizli, ale boli menej dominantnými. V tejto kapitole, ako som to už avizoval v úvode, predstavím viac-menej len fragmenty z penza faktov a súvislostí Kmeťovho života. Pramene k tomuto obdobiu Kmeťovho života totiž narastajú priam geometrickým ra-

279 KABINA, Franko. Rozpomienky na môjho bratranca. In MEDVECKÝ, Andrej *Kmeť...*, s. 45.

dom a ich podrobné štúdium si vyžaduje ešte veľké množstvo vedeckého úsilia v budúcnosti.

3.1 Od zatvorenia Matice slovenskej do druhej polovice osemdesiatych rokov 19. storočia

„Já zapriahol som sa toho leta v prísne študovanie botaniky, ktorá bola od žiackych časov mojím oblúbením.“ (A. Kmeť v liste J. Karellovi, 1875)

Kabinom spomenutú náruživosť pre vedu možno ilustrovať na základe Kmeťovej korešpondencie. V predchádzajúcej kapitole som uviedol, že Kmeť vstúpil do „prírodzúčmateľského spolku“ v Kláštore pod Znievom. V rámci neho sa nádejal, že sa bude môcť venovať botanike. V tejto súvislosti konštatoval: „Ponevác však ufám byť vriadeným do botanického oddielu (to bolo moje milé štúdium, i mám sbierku okolo 1500 kusov), pýtal som do Berlína o väčší mikroskop. – Ach keby som ja bol bližšie pri väčšej knihovni, alebo keby som mohol z dôchodku svojho diela kupovať!“²⁸⁰ Vidíme tu teda zápal pre vážne štúdium, čo však v prostredí krnišovskej, či neskôr preňčovskej fary nebolo jednoduché. Kmeťa však limitované miestne možnosti neodradili. Napríklad v súvislosti so spomenutým mikroskopom, mohol svojho priateľa S. Zacheja už na začiatku roku 1876 informovať, že má „drobnohľad, do 400 razy zväčšujúci“.²⁸¹ Fakt, že záujem o botaniku začal u neho v tomto období prevažovať nad inými oblasťami, výstižne vyjadruje fragment z jeho listu J. Karellovi: „Já zapriahol som sa toho leta v prísne študovanie botaniky, ktorá bola od žiackych časov mojím oblúbením. Literárne práce odkladám na zimu.“²⁸² Treba povedať, že nie náhodou som tu citoval Kmeťove vyjadrenia súvisiace s botanikou. Je všeobecne známe, že Kmeť bol jeden „z posledných polyhistorov“ a teda okrem botaniky sa venoval aj iným prírodovedným disciplínam, ako napr.

²⁸⁰ List A. Kmeťa Š. Závodníkovi z 7. 6. 1874. LA SNK, sign. M 116 B 7.

²⁸¹ List A. Kmeťa S. Zachejovi z 3. 1. 1876. LA SNK, sign. 73 A 33. V tomto liste Zacheja podrobnejšie informuje o svojom zaoberaní sa botanikou.

²⁸² List A. Kmeťa J. Karellovi z 20. 8. 1875. A SSV, fasc. 99, č. 50.

geológii,²⁸³ entomológii²⁸⁴ či ornitológii²⁸⁵; vynikol však tiež najmä v archeológii,²⁸⁶ ale zaoberal sa aj históriou, folkloristikou, etymológiou, štúdiom príslovií²⁸⁷ či povestí,²⁸⁸ prekladmi,²⁸⁹ atď. Na základe prameňov, ktoré som preštudoval, som však presvedčený, že pre Kmeťa bola botanika (resp. do značnej miery aj vrátane mykológie) vedeckou prioritou. Venoval jej najviac úsilia, času a čo je dôležité, získal s ňou aj najväčšie uznanie zo strany vedeckých autorít.²⁹⁰ Ale ak aj prejdeme na všeobecnejšiu úroveň – keď

283 Pozri k tomu napr.: HERČKO, Ivan. Úloha Andreja Kmeťa v rozvoji geologického bádania na Slovensku. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 72-75.

284 Pozri k tomu napr.: STRAKA, Vladimír. Práca Andreja Kmeťa v odbore entomológie (Pri príležitosti 140. Výročia narodenia). In *Múzeum. Metodický, študijný a informačný materiál pre potreby pracovníkov múzeí a galérií*, 1981, roč. 26, č. 3, s. 70-72.

285 URBAN, Peter. Andrej Kmeť – ornitologické čriepky. In *Tichodroma 20*, 2008, s. 191-195. Dostupné na internete: http://www.tichodroma.sk/pdfs/Tichodroma_20.split/Tichodroma_20.191-195.pdf.

286 Pozri k tomu napr.: LABUDA, Jozef. Andrej Kmeť – priekopník slovenskej archeológie. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 40-45.

287 Pozri k tomu napr.: PROFANTOVÁ, Zuzana. Andrej Kmeť a slovenské príslovia. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 102-113.

288 HLŔŠKOVÁ, Hana. Funkcia povestí v diele Andreja Kmeťa. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 76-101.

289 Spomenul som už Kmeťove prekladateľské aktivity počas štúdií v Ostrihome. Je však zaujímavé, že sa s ním seriózne počítalo aj pri projekte prekladu Sv. Písma. Nakoniec však z toho vzišlo. Pôvodne mali Bibliu prekladať Radlinský, Sasinek a Kmeť, napokon sa však rozhodlo, že na tomto projekte budú pracovať len dvaja, kvôli väčšej jednotnosti prekladu. Pretože Radlinský so Sasinkom bývali bližšie pri sebe, bolo rozhodnuté, že na preklade budú robiť len oni dvaja. Teda, aspoň takto to bolo vysvetlené Kmeťovi. Pozri: list A. Radlinského A. Kmeťovi z 27. 10. 1876. A SSV, fasc. 159, č. 4a.

290 K botanickej (resp. čiastočne aj mykologickej) činnosti A. Kmeťa existuje pomerne veľké množstvo literatúry. Cieľom môjho textu nie je analýza jeho konkrétnych vedeckých výsledkov, ale skôr všeobecnejšie poznámky k miestu botaniky v jeho života a myslení o úlohe vedy v národnom hnutí. Zo spomenutej literatúry pozri napr.: HAJDÚK, Juraj – PIŠŤ, Ivan. Andrej Kmeť a slovenské botanické zbierky. In *Múzeum. Metodický a informačný materiál*, 1971, roč. 16, č. 4, s. 224-226; HAJDÚK, Juraj. Poznámky k záujmu Andreja Kmeťa o teratológiu rastlín (K 70. Výročiu úmrtia). In *Múzeum. Metodický a informačný materiál*, 1977, roč. 22, č. 2, s. 101-110; VOZÁROVÁ, Marta. Botanik Andrej Kmeť. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 46-56; LIZOŇ, Pavel. Význam zbierok Andreja Kmeťa pre mykológiu. In JASENÁK, *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 57-61; ŠKOVIROVÁ, Katarína. Botanické zbierky Andreja Kmeťa v Turčianskom múzeu A. Kmeťa v Martine. In

Kmeť horlil za pestovanie vedy, mal tým na mysli predovšetkým (hoci, samozrejme, nie výlučne) prírodné vedy. Pekné zdôvodnenie svojho záujmu o prírodovedný výskum, ktorý prepojil so svojim kresťanským svetonázorom, vyjadril v už citovanom liste J. Karellovi z roku 1875: „Bohužiaľ, v tomto čase Slovák nemôže si nijakým spôsobom získať zásluh. – Ohľadom môjho zamestnania mi je princípom, aby pomaly vytrhlo kňazstvo a vôbec bohobojní pravoveriaci ľudia prírodné vedy z rúk a takrečeno monopolu neznabohov. Prepustili sme jim baštu dobrovoľne a oni bombardujú nás, a my nemáme zbrane podobné v ruke, kdežto „z viditeľných vecí najlepšie môžeme poznávať neviditeľného Boha“, a zastávať bytnosť Jeho. Mám i peknú nerostnú zbierku.“²⁹¹

Hoci nie je cieľom toho textu mapovať Kmeťovu botanickú činnosť, v záujme priblíženia jeho erudovanosti v tomto odbore, resp. aj nadšenia preň, považujem za vhodné spomenúť niekoľko jeho autentických vyjadrení z jeho korešpondencie z osemdesiatych rokov 19. storočia, t. j. z obdobia, keď sa tejto disciplíne venoval už skutočne usilovne a systematicky. Tu možno len dodať, že táto jeho vášeň ho neopustila do konca života. Z Kmeťovho listu Rudolfovi Pokornému zo začiatku roku 1881 možno usudzovať, že už v roku 1880 Kmeťa požiadali o zaslanie jeho ruží do Viedne, začo dostal na výmenu rastliny zahraničného pôvodu: „Naše šípy poslal som už aj do Viedne, z kade obdržal som za dve kysne rakúskych a cudzozemských rastlín za ne. Istý Jozef Keller,²⁹² ktorého neznám, sam

JASENÁK, *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 62-64; HRABOVEC, Ivan. Spolupráca Andreja Kmeťa s ľudovýchovnými pracovníkmi, záujemcami o botaniku a českými botanikmi. In JASENÁK, *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 65-71; VĚTVIČKA, Václav. Růže Andreja Kmeťa. In JASENÁK, *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 114-120; KOVÁČ, Marián. Spolupráca Andreja Kmeťa s pestovateľmi a šľachtiteľmi ruží. In JASENÁK, *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993...* s. 121-123; OČKA, Stanislav. Herbárová zbierka Andreja Kmeťa v SNM v Martine – Múzeu Andreja Kmeťa. In ASTALOŠ – HALMOVÁ, *Žborník Slovenského národného múzea v Martine. Kmetianum roč. XI – 2008...*, s. 107-136.

291 List A. Kmeťa J. Karellovi z 20. 8. 1875, A SSV, fasc. 99, č. 50.

292 Kmeť v autobiografii v tejto veci dodal, že pri zaslaní „šípov“ Kellerovi sa pozitívne zmienil o V. Borbásovi, čo malo za následok viaceré neprijemnosti (Keller mu

[sám] oslovil ma o ne, a mnohé udal jako „nova“.“²⁹³ Skutočnosť, že botanici z Viedne písali do Prenčova, svedčí o botanických kvalitách Kmeťa. Podrobnejšiu predstavu o vysokej odbornej úrovni Kmeťovho botanizovania si však možno spraviť na základe jeho listu z roku 1882 Jánovi Petrikovichovi.²⁹⁴ Uvádajú sa tu predovšetkým Kmeťove kontakty s vtedajšou elitou botanickej vedy v Rakúsko-Uhorsku a v Nemecku. Kmeť tu teda písal: „Čo sa mojej malyčkosti dotýče, já už len kutám tie naše šípy. Barón Uechtritz“²⁹⁵ píše, že je náš kraj v tomto ohľade skutočne nevyčerpateľný a prepodivný, a stavia ho medzi najbohatšie nie len pre Uhorsko, leš pre celú sredniu Európu.“²⁹⁶ Ďalej písal o komunikácii s nemeckým botanikom Heinrichom Braunom,²⁹⁷ ktorý mu poslal „veľmi úctivý list“ so žiadosťou, aby mu dovolil spracovať 600 kusov ruží, ktoré mu Kmeť zaslal pre „Kernerovu Floru Austrohungaricu.“ Táto zmienka výstižne ilustruje excelentné vedecké kontakty a vysoké ocenenie Kmeťovej botanickej práce. Anton Kerner von Marilau, riaditeľ botanickej záhrady vo

„šípy“ odmietol určiť), lebo Borbás a Keller sa nemali radi. Podrobnejšie pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 31. Spomenutý Vince Borbás bol významný maďarský botanik, podrobnejšie o ňom pozri napr.: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/02086.htm>

293 List A. Kmeťa R. Pokornému z 2. 1. 1881. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

294 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 3. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Porovnaj poznámku č. 353.

295 Rudolf Karl Friedrich von Uechtritz, nemecký botanik pôsobiaci v Breslau (v súčasnosti Wrocław). Podrobnejšie pozri: https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_von_Uechtritz

296 O tomto ocenení zo strany Uechtritzu Kmeť informoval aj Pokorného: „Mimochoďom podotýkam, že já v mojom štúdiu pokračujem. Náš kraj je v šípoch takrečeno nevyčerpateľný. Barón Uechtritz z Breslavy ráta náš kraj v tomto ohľade medzi najbohatšie kraje pre celú sredniu Európu. Teraz sberám sa nekam študovať šípy, lebo materiálu mám nesmierne veľa, a z cudzej milosti ide určovanie veľmi pomaly. Rozposlal som len tejto jesene len šípov blízko 50 kgr.“ Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 27. 12. 1882. LA PNP, fond Rudolf Pokorný. Spomenuté študijné plány Kmeť realizoval v Kaloči a vo Viedni (pozri nižšie).

297 Podrobnejšie o ňom pozri napr.: ZIEGENSPECK, Hermann. Braun, Alexander Heinrich. In *Neue Deutsche Biographie* 2, 1955, s. 548. Dostupné na internete: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd116415576.html>; <http://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000391079>

Viedni a profesor botaniky na tamjšej univerzite,²⁹⁸ totiž od roku 1879 začal budovať svojím záberom monumentálny herbár, ktorého opis vychádzal aj v tlačenej forme ako *Schedae ad floram exsiccataam Austro-Hungaricam*.²⁹⁹ Fakt, že taký významný nemecký botanik ako bol Alexander Karl Heinrich Braun žiadal Kmeťa o povolenie pre spracovanie jeho botanického materiálu pre Kernerov veľkolepý projekt, hovorí jasnou rečou o vysokej úrovni Kmeťa ako botanika. Napokon aj pokračovanie Kmeťovho listu korešponduje s takýmto hodnotením: „Tiež prosí [Braun], aby som dovolil pozvať³⁰⁰ moju *Rosa Sytnensis* na R. Kerneru, lebo vraj tomuto veľkému Mužovi, a najväčšiemu systematikovi teraz v Európe, nieto vraj posiaľ šíp venovaný.“ Kmeť na túto žiadosť reagoval zrejme pozitívne, ale ponechal si pri tejto ruži aj svoje meno. V botanickej nomenklatúre totiž figuruje ruža s názvom: „*Rosa sytnensis* Kmet ex Kern.“³⁰¹ To, že Kernerovo meno sa objavilo pri konkrétnom druhu ruže práve vďaka Kmeťovi, je veľmi dobrým dôkazom pozície Kmeťa v rámci vtedajšej botanickej vedy. Tu možno dodať, že po Kmeťovi bolo pomenovaných veľké množstvo rastlín, a to predovšetkým ruží.³⁰² Vracajúc sa k citovanému listu, jeho ďalší fragment potvrdzuje Kmeťov intenzívny zber botanického materiálu, ktorý rozposielal s cieľom jeho identifikácie („určenia“), ďalším botanikom: „Tejto jeseni rozposlal som šípov už do pädesiat kilogr.“ Máme veľa novotných šípov, alebo takých, čo sú už určené, ale posiaľ v Uhorsku ešte neboli zbierané. Dr. Borbás opísal z celého Uhorska i „cum partibus adnaxis!“³⁰³ asi 200 (z tých 62 signalizované sú aj od nás): já neviem, či jich nemám už sám viac. Len keby to mal kto určiť, [...]. Čo som rozposlal

298 Podrobnejšie pozri: https://en.wikisource.org/wiki/The_New_International_Encyclop%C3%A6dia/Kerner,_Anton

299 Podrobnejšie pozri: <http://herbarium.univie.ac.at/>.

300 T. j. nazvať, pomenovať.

301 Pozri: <http://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.specimen.goet013836>.

302 Porovnaj napr. zoznam spracovaný L. Jaseňákom: JASEŇÁK, *Andrej Kmeť...*, s. 50-54.

303 S pripojenými časťami. Tým zrejme Kmeť myslí Sedmohradsko či Chorvátsko.

k určaniu, z toho som ešte nič nazpäť nedostal. Arcibiskup Haynald³⁰⁴ sľúbil bol najprv, že mi pošle svoje šípy k porovnávaniu, aj jich vraj začali pakovať, ale že by toho bolo za viac veľkých bedien tak sa zduril, a pozval ma radnej ta študovať. [...]. Poslal mi aj najnovšie dielo Gandogerovo,³⁰⁵ do Vianoc, v ktorom jesto 4266. šípov určených. Nech sa potom človek vyzná! Teda do práce!³⁰⁶ Spomenuté pozvanie od Haynalda sa skutočne zrealizovalo³⁰⁷ v roku 1883, čo mu mimochodom závidel (v dobrom zmysle slova – „Ej či Vám závidím [...]!“) aj Jozef Ludovít Holuby.³⁰⁸ Z jeho študijných pobytov treba spomenúť aj výskum v spomenutej viedenskej univerzitnej botanickej záhrade v roku 1884.³⁰⁹ Zrejme nebude náhoda, že práve v tomto roku sa stal aj členom viedenskej Zoologisch-botanische Gesellschaft.³¹⁰

Z citovaného listu Petrikovichovi však vyplýva najmä to, že Kmeť si bol vedomý, že pre seriózne štúdium, a zvlášť určovanie rastlín musí nevyhnutne komunikovať s inými učencami. Úlohou „vidieckych učencov“ bolo podľa neho predovšetkým zbierať materiál. V širšom kontexte prírodných vied o tom písal vo svojej autobiografii nasledovne: „Môj náhľad pri rozmanitých odvetviach prírodných vied od začiatku bol ten, že my

304 Lajos Haynald bol kaločský arcibiskup a kardinál. Venoval sa botanike, mal veľmi bohatý herbár. Kmeť bol uňho na výskume (pozri nižšie).

305 Jean Michel Gandoger bol francúzsky botanik. Podrobnejšie pozri: <https://herbier.unistra.fr/herbier-de-strasbourg/collecteurs-et-botanistes/collecteurs-de-lherbier-de-strasbourg/michel-gandoger/>

306 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 3. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Porovnaj poznámku č. 353.

307 Kmeť sa tejto návšteve venuje vo svojej autobiografii, pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 32-34.

308 List J. L. Holubyho A. Kmeťovi z 3. 3. 1883. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

309 Podrobnejšie pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 34-36. O týchto svojich študijných pobytach informoval s odstupom času aj R. Pokorného: „Teraz rok študoval som za mesiac v univerzitnom muzeume vo Viedni, pred dvoma rokma v Haynaldovom herbáre v Kaloči.“ Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 2. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

310 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 37.

„laici“ a „landpomeranči“, ako nás veľkomeštiaci titulujú, ovšem máme sbierať a shromažďovať a na hrbku, ako mravci, posnášať poťažný materiál nášho kraja, lebo nám je to ľahko, keď bývame tam a veci máme často pod nohami; často po inom našom povolaní a po svojej práci ideme do poľa, do hory, po chodníku, po ceste, ráno, to večer, to na poludnie, po poli a popri potokoch, po lúkách, popri pasekách, bralách, pred dažďom, po daždi, na jar, v lete, pod jaseň, bez toho, že by sme schválne, alebo ďaleko za tým sa museli ustávať, a vidíme jednu vec mnoho ráz, na pr. rastlinu pred kvetom, po kvete, brúka, motýľa od počiatku jeho vyvíňovania až do završenia jeho zdĺhavých metamorfóz, skalinu, zeminu, tam v čerstvom zrne, inde zvetralú, s inými pomiešanú; medzi bežným diskursum s ľuďom dopočujeme náhodou o všeličom, čo bez dlhého času, ktorý medzitým prebehne, často behom len viac rokov dozvedieť sa nemožno: kdežto akýkoľvek znalec, keby do nášho kraja na deň na týždeň alebo hoc i na mesiac zavítal, to všetko vidieť, počuť, pochodiť, preskúmať nevládze. My miestni a vonkovskí teda máme sbierať, ale preskúmať nasbieraný materiál patrí učencom, znalcom, učbárom v mestách, kde zas v blízkosti, pri ruke jesto potrebná literatúra, sbierky k porovnaniu, iní znalci k vyprosenu si mienky a pomoci. Títo teda majú materiál určiť a preštudovať. Toto bol môj náhľad a je.“³¹¹

Kmeť skutočne vo veľkom zbieral a aj zasielal svoj botanický materiál na určovanie.³¹² On sám sa však neobmedzoval len na zber, pretože sa predovšetkým venoval budovaniu svojho herbára, čo si vyžadovalo hlboké znalosti. V tejto súvislosti treba dodať, že Kmeť mimoriadne intenzívne komunikoval s botanickým svetom aj prostredníctvom tzv. zamieňacích spolkov, ktorých cieľom bola vzájomná výmena rastlín a tým zároveň bu-

311 Tamže, s. 31. Na tomto mieste pozri aj o jeho skúsenostiach s určovaním rastlín a peripetiách jeho spolupráce s V. Borbásom.

312 V tejto veci komunikoval napr. s J. L. Holubym. Pozri k tomu napr.: BARANOVIČ, Štefan, J. L. Holuby a A. Kmeť (Spolupráca J. L. Holubyho s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou). In VOZÁROVÁ, Marta (ed.). *Význam osobnosti Dr. h. c. Jozefa Ludovíta Holubyho v dejinách vedy na Slovensku. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Pezínok 27. – 29. 5. 1986.* Bratislava : Krajské osvetové stredisko, 1986, s. 183-184.

dovanie a systematizovanie jednotlivých zbierok. Túto aktivitu dobre ilustruje napr. jeho list Kabinovi z roku 1883, z ktorého sa možno dočítať, že do Prenčova chodili zásielky až zo severu Európy: „Botanici i spolky ma duria. Jednomu spolku ponuknul som 800 exempl. šípov; pýta ešte viac, a ponúka hotové peniaze. Já pravda žiadam len šípy na čaru. Dostal som oslovenie už aj zo Škandinávie.“³¹³ Konkrétnejšie o geografickom horizonte svojich vedeckých kontaktov s botanickými zamieňacími spolkami sa vyjadril napr. v liste Pokornému: „Rozposlal som z lanského sbierania na 100 kgr rastlín, zvláštne šípov, a ešte nasleduje. Tašlo to do Viedne, do Berlína, Mníchova, Pfronten v Bavorsku, do Lundu vo Švédsku, a pôjde ešte ku mnohým botanikom. Náš kraj na šípy dosiaľ nemá páru!“³¹⁴ Tieto zamieňacie spolky neskôr aj popularizoval pre slovenskú verejnosť, napr. v článku Floristom slovenským (*Slovenské pohľady*).³¹⁵

Kmeť mal však aj v rámci slovenskej inteligencie viacero priateľov, s ktorými sa mohol podeliť o svoje nadšenie z botanického výskumu. Tu treba spomenúť najmä J. L. Holubyho,³¹⁶ ale tiež napr. A. Truchlého. Fragment z Kmeťovho listu z roku 1882 to potvrdzuje: „Nože mi piš, a hodne[,] hodne[,] mnoho piš! Alebo prindi len na jedon večer, aby sme si mohli o botanike pobesedovať. A vtedy môžeš doviest aj sbierku.“³¹⁷ K botanike však viedol aj ďalších, ktorí sa zaoberali primárne úplne odlišnými záležitosťami. Napríklad svojmu blízkeму priateľovi F. R. Osvaldovi, s ktorým neskôr spolupracoval v oblasti rozvoja slovenskej katolíckej spisby, písal v roku 1887 nasledovne: „Dostaneš svojim časom aj šípy, aj trávy, a Holuby práve pýta, aby sme pre neho sbierali trávy. Predovšetkým dostaneš krásnu sbierku mikroskop. húb, ku ktorým, neboj sa, netreba predbežne ani lupa (dobre, keď jesto), ani mikroskop; len oko priučiť. Mám krásnych duplikátov množstvo, a pribúda bez prestania. A naša úloha je, nie určo-

313 List A. Kmeťa F. Kabinovi z 11. 3. 1883. A SSV, fasc. 186, fol. A, č. 31.

314 List A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 2. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

315 KMEŤ, Andrej. Floristom slovenským. In *Slovenské pohľady*, 1892, roč. 12, č. 1, s. 25-31.

316 Pozri k tomu Holubyho listy Kmeťovi v A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

317 List A. Kmeťa A. Truchlému z 6. 11. 1882. LA SNK, sign. M 105 C 3.

vať, ale sbierať! sbierať, a naše kraje prezkúmať. Určia mám to aj cudzinci, ale cudzinci neprindu nám jich v našich krajoch sobsbierať. Môžeš začať hneď; na každom uhnívajúcom lístoku, steblici, [...], halúzke čupia divy Božie. Len nasbieraj bez starosti a pošli; čo neurčím ja, určá druhí. Ver ma, budeš mať radosť netušenú. A prindi, prindi!“³¹⁸

„Študujme!“ – reakcia Andreja Kmeťa na situáciu po zatvorení Matice slovenskej

Vyššie citované fragmenty z korešpondencie jasne naznačujú, že Kmeť v nových pomeroch v slovenskom národnom hnutí, ktoré nastali po zatvorení MS, nezaháľal, a to som nespomenul jeho aktivity v iných vedách, v zbieraní výšiviek a samozrejme v cirkvi, atď. Je zrejmá predovšetkým jeho vôľa systematicky študovať, ale naznačené bolo aj jeho úsilie organizovať zberateľstvo a štúdium vo svojom okolí. Kmeť sa, samozrejme, neutiahol do súkromného pestovania botaniky či iných oblastí poznania, ale naďalej sa usiloval organizovať aktivity nielen vo svojom najbližšom okolí, ale aj v rámci slovenského národného hnutia. Zaujímavé je teda pozrieť sa ako na atmosféru sklamaní, pesimizmu a skepsy ohľadom verejnej angažovanosti, ktorá bola v národnom hnutí badateľná bezprostredne po zatvorení MS a slovenských gymnázií, reagoval A. Kmeť. Výstižne to charakterizuje jeho text z *Národných novín* z roku 1876, nazvaný príznačne – Študujme!

Tomuto textu zámerne venujem väčší priestor, pretože ho jednak považujem za príznačný pre národovecký, ako aj osobnostný profil Kmeťa a jednak sa k tomuto textu samotný Kmeť neraz vracal, resp. pripomínal jeho odkaz. Napríklad aj približne rok pred svojou smrťou, v januári roku 1907, písal: „Ešte keď nám Maticu zatvorili, napísal som ja článok do N. N. „Študujme“; lebo reku, i to je sila a politika. Lebo, reku, prindú časy, kde nám povie vláda: tu máte školy, postavte si učbárov a my ích nebude-

318 List A. Kmeťa F. R. Osvaldovi z 1. 4. 1887, A SSV, fasc. 65, č. 89.

me mať.“³¹⁹ Hoci druhá časť citovaného fragmentu je už Kmeťovou aktualizáciou odkazu svojho textu, nič to nemení na tom, že základná premisa jeho uvažovania o národoveckej činnosti v pomatičnom období, t. j. heslo „Štúdium je tiež politika!“, má svoje badateľné korene práve v tomto článku z roku 1876. Tu možno ešte dodať, že v historiografii o Kmeťovi sa tento text síce neraz spomína, ale spravidla sa jeho konkrétny obsah podrobnejšie neanalyzuje.

V prvom rade teda Kmeť reagoval na pochmúrnu atmosféru v národoveckej komunite po udalostiach z rokov 1874 a 1875: „Od toho času, jako sobrali nám naše školy a zatvorili našu „Maticu“; od toho času, jako zmizla pre nás Slovákov všetka spravodlivosť, a hatia a prenasledujú nás v každom našom hnutí: od toho času zmizlo pre mnohých národovcov slovenských **pole** účinkovania **úplne**, pre mnohých aspoň z **čiasťky** [zvýraznenia v origináli – K. H.]. Nejedon utiahol sa celkom z dejšťa, a oddal sa – nečinnosti. No sotva možno povedať čo i len o jednom jedinom, že je to pre neho „dolce far niente.“³²⁰ Je to „smutný čas nynejší“; je pustý, dlhý, prísny pôst, uložený nám.“ Následne Kmeť podával obraz stavu pred zatvorením MS, podľa ktorého slovenskí národovci pracovali s maximálnym nasadením: „Práca naša bola neúmorná; usilovnosť naša neznala odpočinku; obetovavosť naša nemala hraníc.“ Treba však pripomenúť, že Kmeť tu zrejme, vedome či nevedome, takýto obraz nedávnej minulosti do istej miery idealizoval. Stačí poukázať na jeho kritiku činnosti MS zo začiatku sedemdesiatych rokov 19. storočia, resp. kritiku stagnácie vedeckých odborov MS, ktorú spomenul aj tomto svojom príspevku (pozri nižšie).

Kmeť ďalej zdôraznil, že dôsledkom represívneho zásahu proti slovenskému národnému hnutiu môže byť všeobecné upadnutie do pasivity: „Uložená je nám nečinnosť: a – či jesto ťažšia pokuta pre pracovitého? Uložený nám pôst: a – čo je ťažšie pre hladného?“ Kmeť však tento scenár

319 List A. Kmeťa A. Behúnkovi z 17. 1. 1907, A SSV, fasc. 75, č. 3.

320 Sladké ničnerobenie.

nepokladal za dobrý a vyzýval k aktivite: „Hoj, Bratia milení, nemusíme sa my preto oddať nečinnosti, ani duša naša nemusí trpeť hlad! Keď po minulo leto, prijmime vďačne zimu, a príjde zas leto. Keď nemôže pracovať telo, nech pracuje duch; to nemôže nám nikto zabrániť. Nech pracuje duch študovaním. Študujme. Učme sa. Kým trvalo leto naše, **učili sme sa, vyučujúc druhých** [zvýraznené v origináli – K. H.]. Bola to práca dvojnásobná. Teraz nesvobodno nám pracovať takto: učme teda samých seba. Študujme!“

Ďalej poukázal na ohrozenie generačnej výmeny, nevyhnutnej pre kontinuitu učeneckej komunity: „Bratia! K študiumu pobáda nás aj iná okolnosť. Stĺp za stĺpom chrámu vied našich vyvracia sa; odborní vedomci naši mrú skorou smrťou. Miesta jejich kto zastane? – Iné však odbory ani nemali sme zastúpené, a tie zastúpené byť musia!“ Ako vyplynie z ďalšieho textu, mal tu na mysli hlavne prírodné vedy (ale aj napr. archeológiu), pretože za „dobré zastúpenú“ považoval v zásade len literatúru, resp. aj históriu. Prízvukoval však, že je potrebná skutočná erudícia, a nie povrchné poznatky: „Rozumiem ale vzdelanie odborné a špeciálne; nie dilettantské [...]. Študujme špeciálne; čo najšpeciálnejšie; každý v tom obore, v ktorom má chuť, alebo schopnosti, alebo prostriedky a možnosť.“³²¹

Ďalej uviedol mimoriadne dôležitý aspekt absencie vedeckého združenia, v ktorom by jednotlivci mohli odovzdávať svoje poznatky a získavať nové: „Mnohé odbory máme, Bohu chvála, i teraz zastúpené, a to výtečnými silami, tak že môžeme sa chlúbiť odbornými znalcami. Ale títo nie sú medzi sebou spojení; neznajú jedon o druhom; každý z nich je v spojení s cudzozemskými alebo s inonárodovými znalci; títo vyvyšujú zásluhy našich; naši odvolávajú sa na tamtych. My, počiatočníci, nevieme sa raz kam vrhnúť, a matkáme vo tme.“³²²

V tejto súvislosti pripomenul iniciatívu Mórica Draškóciho z Kláštora pod Znievom z roku 1874: „Prírodovedecký spolok, p. Dražkócim narádzaný

321 KMEŤ, Andrej. Študujme! In *Národné noviny*, 21. 3. 1876, roč. 7, č. 34, s. 1.

322 Tamže, s. 1-2.

a vrelo odporúčaný, bol by nám zažal svetlo, a bol by nás zbavil nejednej trampoty, a zkrátil cestu o dobrú radu, o pomoc; Bohužiaľ, že nemohol sa uskutočniť.³²³ O Draškóciho iniciatíve viem len z jeho výzvy z *Národných novín*,³²⁴ príčiny neuskutočnenia tohto projektu nepoznám. Pretože však Draškóci pôsobil v Kláštore pod Znievom a v tom istom čase tam vznikol aj „prírodzúčmateľského spolok“, je možné, že tieto iniciatívy boli nejako prepojené a aj ich neúspech mohol mať spoločné príčiny (napr. zatvorenie gymnázia v Kláštore pod Znievom). Uvedená skutočnosť by si však vyžadovala ďalší výskum, lebo mne sa nepodarilo o tejto veci zistiť nič bližšie. V každom prípade, Draškóci navrhoval združiť prírodovedcov, organizovať ich výskum, čím by sa okrem iného významným spôsobom „pozdvihlo národné povedomie“.³²⁵ Spojenie prírodných vied s budovaním národného povedomia je typické aj pre Kmeťa.

Vo svojom texte napokon jasne deklaroval, že výzvou k študovaniu sledoval najmä prírodovedný výskum: „Na tento čas neviem inej rady, jako aby sme sa sami prihlasovali k auktoritám naším; som úplne presvedčený, že nás s radosťou príjmu, a radou i pomocou prispejú. Mám tu na zreteli, jako už patrné, zvláštne vedy prírodné. Naše krásne, prerozkošné Tatry,³²⁶ ukrývajú nesmierne poklady, hovorí náš znamenitý Klemens, a my neznáme koristiť. Cudzinci dochádzajú, a po krátkom pobyťu u nás odchádzajú obohatení nálezmi a zkúsenostiami z krajov našich, a robia tresky plesky a s nimi po svete; my tmlíme sa po nich, a nevidíme jich. Dozvedáme sa od cudzincov o tom, čo v dome našom vzácneho máme. Jaká to satyra!“ Motív skúmania „našej prírody našimi vedcami“ je na jednej strane typický, na strane druhej treba mať na mysli neskoršiu činnosť Kmeťa, keď horlivo nakupoval „cudzozemské“ prírodné artefakty, lebo si bol vedomý

323 Tamže, s. 2.

324 DRAŠKÓCI, Móric. Prírodzúčmateľský spolok. In *Národné noviny*, roč. 5, 28. 2. 1874, č. 25, s. 1-2.

325 Porovnaj: tamže, s. 1.

326 Motív štúdia Tatier neslovenskými bádateľmi je prítomný aj v Draškóciho texte, pozri: tamže.

toho, že skutočná prírodná veda sa bez nich nezaobíde. Vzhľadom na tento text je však jeho odkaz skutočne taký, aby Slováci v prvom rade preskúmali to územie, kde žijú.

Pokračujúc vo svojej úvahe Kmeť zdôraznil už spomenutý motív skutočne erudovaného bádania. V tom videl aj príčinu stagnácie organizovanej vedeckej práce na pôde MS: „Preto nemohly pokročiť ani odbory matičné, že nepredchádzalo študovanie odborné a špeciálne. – To kladie prekážky i v mnohých iných poťahoch a záležitostiach. – Aby študovanie bolo ľahšie, ponevác odborné diela sú veľmi drahé, prinútený som ohriať môj návrh učinенý snáď ešte roku 1872 v „Národných Novinách“³²⁷ aby národovci aspoň najbližšieho okolia sdělili jedon druhému soznamy svojích kníh, aby každý znal, kam sa má obrátiť, keď to alebo iné dielo potrebuje. Týmto činom bude zrastať aj interessácia jedného za druhého. Soznamy nech sú sriadené dľa odborov, aby bol prehľad snadný. Vtedy bol som narádzal aj takrečené okresné knižnice, do ktorých prišly by nákladné, na spoločné útraty zaopatrené diela. Pre nás, chudákov, myslím, nie nepraktičný návrh, ktorí nemôžme bežať do nejakej velikej knižnice, keď dajaký fons³²⁸ potrebujeme, jako je to vo Viedni alebo v Pešti.“

Ďalej poukázal na akútnu potrebu prírodovedného časopisu. Túto problematiku predstavil na pozadí existujúceho časopiseckého zázemia pre literatúru, pričom zvlášť vyzdvihol diskusnú rubriku. Najmä v slovenskej komunite prírodovedcov Kmeť cítil deficit diskusie o najnovších poznatkoch a výskumných problémoch: „Za najsilnejší a najlepšie sriadený, u nás hrdosť, za hranicami úctu vymáhajúci odbor, nachádzam beletristický. Tento má svoj časopis. Medzi redaktorom a spisovateľmi je živé spojenie prostriedkom „Listárne“ „Orla“; redaktorove odkazy jednotlivcom prostredkujú aj spojenie medzi jednotlivými spisovateľmi; spájajú jich aj s obecnstvom. Prvé, čo čítam ja, keď dôjde nové číslo „Orla“

327 Tu zrejme naráža na už citovaný text: KMEŤ, *Prázdniny*... V tu citovanom texte (z roku 1876), tak možno zrejme nájsť aj doplnenie vysvetlenia jeho koncepcie vyjadrenej v roku 1872.

328 Prameň.

[zvýraznenia v origináli – K. H.], je „Listáreň“ [...] Voľakedy čítali sme takéto odkazy aj v bodrom „Obzore“, medzi hospodárskymi spisovateľmi. Bodaj by tak bolo aj v cirkevných novinách; aj v politických časopisoch! Bodaj sme mali čím skorej aj výlučne prírodným vedám venovaný časopis, v ktorom zjavilo by sa nám nové sriadené vojsko vedy národnej!“ Koniec tohto fragmentu je podľa mojej mienky charakteristický, pretože tu Kmeť nepriamo definuje „národnú vedu“ prostredníctvom prírodnej vedy. Z vyššie uvedeného tiež vyplýva, že podľa Kmeťa to bola predovšetkým literatúra (beletria), ktorá mala najlepšie vybudované podmienky na rozvoj. Na druhé miesto v tomto zmysle staval históriu: „Po beletristike za najsilnejší považujem v národe našom, odbor historický, ktorého jako by orgánom boly „Letopisy Matičné“; no teraz bude ním časopis, našim milým a neunavným **Sasinkom** [zvýraznenie v origináli – K. H.] redigovaný. Doplnenie alebo i ponapravenie v týchto mojich náhľadoch prosím a očakávam.“ Kmeť však apeloval najmä na zmenu v oblasti prírodných vied, resp. aj archeológie, ktoré takéto podmienky nemali. Záver jeho textu je preňho príznačný, lebo čitateľov vyzval ku konkrétnym odpovediam, t. j. fakticky k organizovaniu sa: „V botanike máme auktoritu vehlasnú, nášho Holubyho v Zemianskom Podhradí. – Kto že zaoberá sa so zoologiou? kto s geognosiou....? kto s archeologiou....? Na tieto a týmto podobné otázky prosím odpovede.“³²⁹

Na základe citovaného textu, ale aj viacerých iných prameňov som v danom stave výskumu presvedčený, že Kmeťova koncepcia „národného študovania“ a „národnej vedy“ bola chápaná predovšetkým v zmysle prírodnej vedy. Avšak na ilustráciu skutočnosti, že Kmeťa nemožno analyzovať v „čierno-bielych“ interpretačných schémach, spomeniem napr. jeho kritiku stavu beletristickej spisby z roku 1883. Na konci tohto textu dokonca vyhlásil – dobovým jazykom – „súbeh“ na najlepšiu beletristickú prácu, pričom do fondu pre autora najlepšej práce sám prispel, nie najmenšou

329 KMEŤ, *Študujme!...*, s. 2.

sumou: „Chcejúc i skutkom, nie len tymito chatrnými slovami posmeliť naše pracovné sily, posmeliť i ľudí súcich a hotových k hmotnej obeti, posielam prítomne slavnej redakcii 30 zl. čo základ sumy, ktorá sa má sosbie- rať a určiť za najlepšiu dvojhárkovú prácu (tlačené dva hárky) novelistickú čerpanú zo slovenského života. Vivat sequens! O bližšie podmienky nech sa dohodnú redakcie „Národních Novín“ a ‘Slovenských Pohľadov.’“³³⁰

Kmeť teda nevyzýval len k pestovaniu prírodných vied a venoval sa napríklad aj otázkam striktné gramatickým. Svoju rozpravu na túto tému (kde okrem iného vyzýval na tvorbu slovníka slovenského jazyka) ukončil preňho typicky, keď vyzýval k systematickému štúdiu a bádaniu: „Ejhľa, už z týchto niekoľko slov vidíme, či nám je štúdium potrebné alebo nie; už z tohto vidíme, že nám je slovník veru veľmi potrebný; ba že nám je potrebná sriadená činnosť, ale nie diletentická, lež **exaktná veda v každom odbore** [zvýraznenie moje – K. H.]. Keby sme boli študovali exaktne do 10 – 20 rokov, dnes stáli by sme ináč v každom ohľade.“³³¹ Podľa Kmeťa bolo teda potrebné rozvíjať každú jednu vedeckú disciplínu. Zdôrazňoval však prítom erudovanosť, serióznosť a organizovanosť.

Dôraz na hmotný blahobyť ľudu

V súvislosti s Kmeťovými reakciami na situáciu po zatvorení MS je zaujímavý aj jeho text z *Národných novín* nazvaný *Svitaj, Bože, svitaj!* z roku 1882. Tento text vypovedá o tom, že jeho dôraz na osvetovú činnosť, ktorý bol charakteristický pre jeho postoje a aktivity v matičnom období, bol naďalej aktuálny. V istom zmysle je koncepcia tohto textu podobná, ako v texte *Študujme!*, pretože jeho východiskom je opis krušnej situácie po roku 1875: „Keď sa stalo heslom, že nám na kultúrnom poli všetko, na politickom ale nič nevoľno počítať, potvrdila sa **pravdivosť** (?) toho v prvom rade tým, že nám bola suspendovaná „Matica,“ jakožto eminentne kultúrna svä-

330 Km. [KMEŤ, Andrej]. Literárne želania. In *Národné noviny*, 20. 9. 1883, roč. 14, č. 110, s. 2.

331 KMEŤ, Andrej. Naša činnosť literárna. (Pokračovanie.). In *Národné noviny*, 29. 8. 1885, roč. 16, č. 101, s. 3.

tina, ktorú veru aj **maďarskí na slovo vzatí vedomci** [zvýraznenia v origináli – K. H.] za takú uznávali; za tým pozatvárané školy, v ktorých mali sa dochovávať kultúrni učitelia naši. – Vyzeralo to tak, jako by nám boli podávali jiesť, poviazuc nám ruky, ktorými boli by sme si mali do úst klásť! Nad týmto mnohí zúfali, lebo keď videli, že prostriedky osvety zničene boly, súdili z toho, že i sama osveta je zabránená, keď že prostriedky nie sú dovolené, a preto upadli buďto do nečinnosti, alebo zmalátneli. A v skutku nebolo to ani čudno. [...]“ Zaujímavé je, že Kmeť približne sedem rokov po zatvorení MS hodnotil to, ako sa elity, ale aj široké ľudové vrstvy s touto situáciou vyrovnali pomerne pozitívne: „Lež lepši a silnejši genius národa, v tomto krušnom položení, na vidomoči zkriesil sily [...] – My začali sme teda i krom zatvorených chrámov osvety úsilne pracovať, a výsledok, ajhľa, potešiteľný už dosiaľ docielili sme. Povstaly na všetky strany nové a nové literárne podniky, väčším dielom **na poučenie ľudu** [zvýraznenie v origináli – K. H.] smerujúce, ktoré sa udržujú a pekne pôsobia. Ľud takto poučovaný nám už verí, lebo veď len pravdu kážeme, a túto musí každý uznať, krom zlomyseľných jej vrahov.“ Teda osvetovú činnosť hodnotil ako uspokojivú. Na druhej strane poukazoval na zbytočnosť obáv pred inštitucionálnou pluralitou v tejto oblasti: „A chvála Bohu, netreba nám byť už ani úzkoprsými a domnievať sa, jakoby zarazením čím viac literárnych podnikov drobené boly sily naše. Ľaľa, koľko homogenných, či kníh a časopisov vychádza, či iných paralelných podnikov prekvitá u bratov Čechov, a to tých, veru Bože, neoslubuje, ale zosilňuje! Ani nemusíme sa báť, žeby podelením práce všetky tárchy na plecía jedným a tým istým sa uvalily.“ Teda, jednoznačne zdôraznil, že žiadna aktivita smerujúca k správnej osvete, nemá byť brzdená, ale naopak, treba ju podporovať: „A v tomto položení netreba nám iného nič, jedine **podporovať každý podnik nový, a neprekážať žiadnemu podujatiu** [zvýraznené v origináli – K. H.], bo veď „cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou.“ A pučí to už v tom národe: pučí, jedno tam druhé tam, jedno včaašie, druhé pozdejšie, jako mu

predpísané k pučeniu, alebo jako ho ohreje slniečko Božie.“ Výsledkom týchto aktivít má byť totiž vzdelanejší, a teda bohatší ľud: „A isté je, že čím viacej poučeného ľudu za sebou mať budeme: tým ľahšie možno ho i na výšku duševného života priviesť, kde i snahám našim, na polepšenie svojho hmotného blaha smerujúcim, ľahšie porozumie.“ Ako som už viackrát poukázal, Kmeť vo väčšine svojich textov nezostával len vo všeobecnej rovine, ale navrhoval aj konkrétne opatrenia. To sa prejavilo aj v tomto texte, kde navrhol možnosť zbierania a odpredaja liečivých rastlín. Tu treba brať zrejme do úvahy aj fakt, že v tomto období sa už naplno venoval botanickej činnosti: „Vezmime len na pr. jako ľúbi ľud náš svoju bohatú a rozmanitú prírodu, jako vie svoje byliny menovať, jako sa usiluje z každej maličkosti osoh vziať: či by nebolo tu na mieste túto jeho šľachetnú vlastnosť ku jeho prospechu použiť? Ovšem! [...] Istotne by ľud náš vďačne prijal krátke poučenie na pr. vydaním malého bylinára o užitočnosti bylín, zvláštne keď by sa mu ukázal ten zisk, ktorý by dosiahnuť mohol sbieraním a odpredávaním týchto lebo oných bylín, jejich kvetu atď. a keď by ho naši výteční botanikovia poučili o tom, jako sa to má sbierať, jako sušiť, a pokázali by mu, kam to možno odpredať. Zajiste by sa i hned sriadil v Pešti sklad, ktorý by takéto sbierky odkupoval a ďalej predával. A tak by ľud náš videl odmenenú svoju prácu, a mnoho tisíc zlatých, ktoré teraz nemilo Bohu zkazu berú, prišly by do rúk ľudu, a napomohly by značne jeho hmotný blahobyť. Že za hmotným blahobytom obrovskými kroky ide postup duševného rozvoju, je jisté; a tak zveľaďoval by sa i počet delníkov našich.“³³² Nevie, či sa niečo z tohto návrhu realizovalo, z hľadiska profilu Kmeťovej koncepcie národoveckej práce v tomto období to však ani nie je podstatné. Citovaným textom som chcel zdôrazniť, že hoci Kmeť v tomto období kládol dôraz na vzdelávanie sa a vedu, motív osvety ako prostriedku na hmotné zabezpečenie ľudových vrstiev bol stále aktuálny a nezmenilo sa to ani v neskoršom období. Tu možno spomenúť predovšetkým organizovanie predaja výšiviek. V autobiografii k tomu písal:

332 KMEŤ, Andrej. Svitaj, Bože, svitaj! In *Národné noviny*, 14. 2. 1882, roč. 13, č. 19, s. 1.

„Blízki »národovci slovenskí« boja sa preňčovskej fary, ani čert temianu; maďaróni ju nenávidia; úbohý ľud slovenský ide však do nej, ako včeličky do úla, niečo donášajúc, niečo odnášajúc; umenie svoje donášajúc, mzdu svoju odnášajúc, dosiaľ len skrze moje ruky hodne vyše pol treťa tisíc zlatých. (Za 10 rokov, ako som ja viedol odpredaj, dostali pracovníce z ruky mojej vyše 7000 zlatých; [...])“³³³ Takisto je charakteristické, že hmotný blahobyť chápal nie ako protiklad nábožnosti, ale ako jej prirodzenú súčasť. Napríklad v roku 1891 v *Literárnych listoch* napísal: „Keď náboženstvo napomáha blahobyť pozemský (Pius IX.), istotne platí aj naopak, že z časného dobrobytu má osov a vzrost aj náboženstvo. Napomáhajme teda u ľudu nášho slovenského dľa všetkých síl svojich aj nábožnosť aj majetnosť. To sú blížence.“³³⁴

Andrej Kmeť ako hosťiteľ Rudolfa Pokorného a „Rosa Pokornýana Kmeť“

O angažovanosti Kmeťa v národoveckej činnosti svedčia nielen jeho programové texty, ale aj konkrétne aktivity, návrhy, projekty a v neposlednom rade kontakty s významnými osobnosťami. V rámci týchto sond do života Kmeťa považujem za zaujímavé načrtnúť jeho vzťah s popredným českým slovakofilom, Rudolfom Pokorným. Pokorný, ako správny slovakofil, neprejavoval len teoretický záujem o Slovákov, ale do slovenských krajov aj osobne prišiel. Svoje cesty opísal v dvojdielnej práci *Ž potulek po Slovensku*. Z tejto práce sa môžeme dozvedieť o jeho návšteve A. Kmeťa v Preňčove. Stalo sa tak počas jeho druhej cesty po Slovensku v roku 1880, keď plánoval výstup „na báječný vrch“, resp. „slovenské peklo“, t. j. Sitno.³³⁵ Nie je prekvapivé, že Kmeť sa rozhodol nielen sprevádzať ho počas výstupu na Sitno,

³³³ KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 23.

³³⁴ KMEŤ, Andrej. Naša dedinka. Obrázky zo sociálneho a mravného života našich roľníkov. Spísal M. H. Vydal Martin Kollár, redaktor »Katolíckych Novín«. V Trnave. Tlačou Adolfa Horovitzu. 1889. Str. 52. Cena 12 kr. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1891, roč. 1, č. 4, s. 56.

³³⁵ POKORNÝ, Rudolf. *Ž potulek po Slovensku. Sešit I – VIII*. Druhé vydání. Praha : Nákladem spisovatelovým, 1885, s. 4, datovanie cesty, s. 3.

ale robiť mu hostiteľa so všetkým, čo k tomu patrí. Ako Pokorný uvádza, Kmeť (pričinením F. Kabinu) prišiel z Prenčova vozom do Štiavnice a „zavezl nás³³⁶ na svoju faru, sľúbiv nám, výlet na Sytno s námi podniknúť.“³³⁷ Pokorný svoje dojmy z cesty z Banskej Štiavnice na Kmeťovu faru do Prenčova opísal nasledovne: „Naše venkovská ekvipáž či **zápřah** [zvýraznené v origináli – K. H.] stojí teprve neďaleko Štávnice, v mestečku Sv. Antalu, pri silnici u domku, kdež se narodil vzpomenutý již Andrej Truchlý-Sytnanský, přítel našeho vzácného hostitele p. Kmeťa. Zastavili jsme na své cestě do Prenčova v Sv. Antale, abychom si zde prohlédli kaštel a park Koburgovcův. Odtud jest i Sytno na západě a Paradajs na severu dobře viděti; **peklo** [zvýraznené v origináli – K. H.] (sytno) i ráj (Paradýz)... V Sv. Antale připojil se k nám i brat Andreje Truchlého, který nám pak zůstal po několik pěkných dní společníkem a na Sytno nás provázal. Ze Sv. Antala do Prenčova nejeli jsme dlouho.“ Pokorný následne opísal vrelé Kmeťovo privítanie na jeho fare: „Po nějaké chvíli zastavili koně před pěknou farou, pyšníci se napřed vkusnou zahrádkou. Pan farář podle slovenského zvyku přivítal nás na své faře znova a po několik dní nepustil odtud.“ Pokornému sa Kmeť zapáčil a nie náhodou vyzdvihol jeho vedeckú zanietenosť, pričom príznačne zdôraznil botaniku: „V znamenitém tomto muži, jenž nehledí k věci slovenské lehkovážně, poznal jsem svědomitého pracovníka na poli vědy, kněze, jenž vešken svůj prázdný čas vyplňuje studii botanickými, jsa hlavně specialistou v sytnských šípech (šípcích). Obydlí páně farářovo naplněno jest sušenými těmito sytnskými rytíři, které pan farář do celého světa rozesílá. (Pardon! jen do Prahy ne... Naši slovutní botanici neuznali za dobré shlédnouti k jednoduchému preňčovskému faráři se své jupiterovské

336 Z úvodu k prvému dielu *Potulek po Slovensku* nepriamo vyplýva, že Pokorný bol na svojej slovenskej výprave, t. j. aj u Kmeťa spolu s Adolfom Heydukom (priamo Heyduka spomína pri ceste absolvovanej roku 1879, pri zmienke o ceste z roku 1880 píše len v pluráli: „cestu vykonali jsme“, bez menovania osoby). Pozri: tamže. Pretože nateraz nemám doložené v iných prameňoch, že Pokorný bol u Kmeťa aj s Heydukom, píšem len o Pokornom. Prítomnosť Heyduka sa však javí ako pravdepodobná.

337 POKORNÝ, Rudolf. *Z potulek po Slovensku. Díl II.* Praha : Nákladem spisovatelovým, 1885, s. 234.

výše, nedadouce mu ani odpovedi na listy jeho !).³³⁸ Pokorný tu zrejme narážal na jeho sklamanie, že profesor Ladislav Josef Čelakovský, s ktorým Kmeť túžil nadviazať kontakt,³³⁹ mu na jeho list neodpovedal.³⁴⁰ Podobne nedostal odpoveď ani do Adolfa Oborného zo Znojma,³⁴¹ ktorému poslal „pekny balík našich šípov pred mesiacom.“³⁴²

Po tejto návšteve sa vzájomné vzťahy Pokorného a Kmeťa neprerušili, ale naďalej komunikovali prostredníctvom korešpondencie. Listy Pokornému vypovedajú jednak o botanických problémoch a aktivitách, ale Kmeť v nich aj formuluje viaceré dôležité hodnotenia národného hnutia. Ako prvý sa po návšteve ozval Pokorný, ktorý Kmeťovi zrejme ďakoval za pohostinnosť. Ten mu odpísal, že každého vedeckého cestovateľa, a špeciálne ale slovanského vedca, je povinný prijať: „Váš milý list ma veľmi prekvapil. Vašu starosť o náš ubohý národ ocení voľakedy potomstvo; starosť Vašu ale menovite o kraj náš nespojujte nijak s „pohostinnosťou“ mojou, lebo to bola zas povinnosť moja, ktorú i nabudúce konať chcem ochotne naproti všetkým vedeckým cestovateľom, zvláštne ale cestovateľom, tak milým slovanským. Do videnia zas na leto!“³⁴³

Kmeť sa s Pokorným zrejme dohodol na budúcej návšteve, nemám však informácie o tom, že by sa uskutočnila. Na druhej strane ich korešpondencia pokračovala. Kmeť napr. žiadal od Pokorného zaslanie odbornej botanickej literatúry z Čiech a ten mu zasa posielal svoje básne. Za pozornosť však stojí najmä nasledovný fragment z Kmeťovho listu z konca roku 1882: „Za povinnosť pokladám si, oznámiť Vám Blahorodý Pane,

338 POKORNÝ, *Ž potulek po Slovensku. Díl II...*, s. 241.

339 „P. Čelakovského, profesora na univerzite pražskej, často citujú botanici; s tým by som liubil prínst do známosti.“ Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 2. 1. 1881. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

340 Pozri k tomu napr.: list A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 2. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

341 Pozri o ňom napr.: <http://botany.cz/cs/oborny/>.

342 Kmeť k tomu dodal: „Snáď nedostal som jeho odpoveď.“ Na tomto mieste taktiež spomína absenciu odpovede od Čelakovského. Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 5. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

343 List A. Kmeťa R. Pokornému z 2. 1. 1881. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

že na pamiatku nášho výletu na Sytno a zároveň Vám k úcte, pozval som jedon šíp novotný, vtedy pozorovaný, Rosa Pokornyana Kmeť. Je to miešanec krásny, ktorý sa určiť dá: Rosa Ilseana x canina. Ufám, že mi moju opovážlivosť na zle nebudete vykladať. Ten šíp rozposlal som už mnohým auctoritám botanickým a zvlášť rhodologickým, pod tým menom. Opis ale zaslal som do vedeckých novín, ktoré by mali vychodiť v Pešti, a za ktoré p. Kabinu tak mrzko napadli Martinci.³⁴⁴

Skôr ako sa budem venovať tu naznačenému sporu okolo projektu „vedeckých novín“, chcem zdôrazniť, že vďaka Kmeťovi sa Pokorného meno skutočne dostalo do botanickej nomenklatúry. Tento nález totiž Kmeť publikoval v Kabinových *Uhorských novinách* v roku 1883³⁴⁵ a táto publikácia sa následne rozšírila v odborných botanických kruhoch. Postačí tu pripomenúť spracovanie V. Borbása v *Osterreichische Botanische Zeitschrift* v roku 1883.³⁴⁶ Zo strany Kmeťa to bolo nepochybne prejavom úcty k poprednému českému slovakofilovi. V tejto súvislosti treba aspoň v skratke pripomenúť, že aktivity českých slovakofilov v tomto období už neboli v Turčianskom sv. Martine prijímané výhradne pozitívne, naopak, z hľadiska národnej ideológie a koncepcie národného jazyka, boli prijímané prinajmenšom ako kontroverzné.³⁴⁷ Túto súvislosť pripomínam z toho dôvodu, že Kmeť v tomto období, ako na to poukážem, formuloval ostré

344 List A. Kmeťa R. Pokornému z 27. 12. 1882. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

345 Citáciu pozri v: JASENÁK, *Andrej Kmeť...*, s. 31.

346 BORBÁS, Vinc. v. Rosa Pokornyana Kmeť in „Uhorské Noviny“ 1883. Nr. 1. In *Osterreichische Botanische Zeitschrift. Organ für Botanik und Botaniker*, 1883, roč. 33, s. 225-226. Dostupné na internete: <http://www.biodiversitylibrary.org/item/91218#page/239/mode/lup>. V tejto veci možno snáď ešte spomenúť, že Kmeť s odstupom času Pokorného informoval, že vedomosť o „Rose Pokornyana Kmeť“ sa úspešne šíri v zahraničí, akurát v českom prostredí videl deficit, keďže nemal naň potrebné kontakty: „Rosa Pokornyana putuje po širom svete, len v Čechách jej snáď ešte ničo, keď nie som s nikým, vyjmúc p. Bubelu vo Vsetíne na Morave, s nikým z našich známy.“ Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 2. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

347 Podrobnejšie pozri: HOLLÝ, Karol. Formovanie národnej ideológie českých slovakofilov (1880-1881) a jej hodnotenie v rámci slovenskej národoveckej society. In HRADECKÝ, Tomáš - HORÁK, Pavel (eds.). *České, slovenské a československé dějiny 20. století. VII.* Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové Filozofická fakulta, 2012, s.11-22.

výhrady smerom k tzv. martinskému centru SNS. Samozrejme, netvrdím, že tu išlo o konflikt korešpondujúci s ideologickým sporom medzi martin-ským vedením SNS a českými slovakofilmi. Lenže pri dobrých vzťahoch Kmeťa s Pokorným a zároveň napätých s Martinom, treba túto súvislosť zohľadňovať. Nasledovné fragmenty z Kmeťovej korešpondencie však naznačujú, že jeho spor s Martinom nebol národno-ideologickým konfliktom o „národnú samobytnosť“, ale predovšetkým tu treba vidieť genézu jeho dlhodobého sporu o „národnú vedu“.

Projekt „vedeckých novín“ a Kmeťova kritika tzv. martinského centra SNS

V citovanom liste Pokornému sa teda Kmeť zmienil o „vedeckých novinách“, ktoré mal vydávať, mimochodom jeho bratranec, F. Kabina v Budapešti. Táto epizóda (pretože projekt sa v zásade nerealizoval) je podľa mojej mienky pomerne dôležitá, lebo v mnohom dokresľuje náš obraz o príčinách Kmeťových negatívnych hodnotení tzv. martinského centra SNS. Dokonca si myslím, že systematická kritika Martina, ktorá bola viac-menej aktuálna až do konca Kmeťovho života, má svoje korene práve tu. Chcem však zároveň upozorniť, že som si vedomý nekomplexnosti pramennej základne k tejto problematike, ktorou som pri písaní disponoval, t. j. celá vec si bude zasluhovať ešte opätovný, podrobnejší výskum. Na druhej strane si však myslím, že aj na základe nižšie citovaných prameňov si možno vytvoriť, tak základný obraz o tejto téme, ako ju aj v rámci možností interpretovať.

Na úvod treba poznamenať, že Kmeťa s Kabinom spájali nielen rodinné väzby,³⁴⁸ ale najmä priateľstvo a spolupráca pri riešení súdnych sporov³⁴⁹ (Kabina bol povolaním právnik) či riešenie problémov so sudodielnou atď. Teda ich blízky osobný vzťah treba mať na pamäti pri analýze ich spolupráce. Na druhej strane treba dodať, že Kabina mal v slovenskej národoveckej societe pomerne pošramotenú povesť, pretože bolo preňho typické zapálenie sa pre rôzne reformy a projekty, ktoré však často nenašli primeranú odozvu a pochopenie. Nebolo výnimočné, že svoje rozbehnuté projekty nevedel v dlhodobejšom horizonte udržať. Toto všeobecné konštatovanie sa síce týka aj neskoršieho obdobia, ale ako poukážem, práve tento aspekt bol dôležitý aj pri kritike jeho projektu „vedeckých novín“. Na priblíženie dobového vnímania Kabinu, je vhodné zacitovať bonmot zo spomienok Karol Antona Medveckého: „Kdekoľvek sa dvaja Slová-

348 Vzťah s Kmeťa s Kabinom zrejme ovplyvnil aj zážitok z detstva, ktorý Kmeť opísal vo svojej autobiografii: „Často chodili sme sa kúpať do Hrona, a ja až vtedy učil som sa plávať; niekedy som i preplával Hron. Raz spustil som sa neďaleko brehu na nohy, domnievajúc sa, že som na plytčine, kdežto bola tam najväčšia hĺbčina a ja začal som sa topiť. Priskočil Ferko Kabina, bratranec, a vytrhol ma. Bez pomoci bol by som azda zahynul. Nechal som potom plávanie tak. Tento referoval mi i to, že jeden z mojich rovesníkov, s ktorým mal som príležitosť viac obcovať, vo svojom dospelom veku vyznal, ako dobre vlíval som ja na neho, a že mne ďakuje svoje šťastie.“ Pozri: KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 16. Túto udalosť opísal aj samotný Kabina: „Razom čujem krik na retu. Vyrúšený pozrel som, čo sa robí, a tu vidím, že Ondriška už brala voda do hĺbočiny pod straz, prevracajúc ho čím hore, tým dolu. Kričať už nemohol, lebo si chlipol vody, ale pohľad naňho bol desný, lebo smrteľná úzkosť javila sa mu na tvári. Vidiac toto, okamžite skočil som za ním a vo víre dosť zavčasu chytil som ho za ruku a vyplával s ním na kraj, zachrániac ho od istej smrti utopenia. On totiž nevedel plávať a nezachoval si môj smer, lež pustil sa hodne dolu nižšie hlbšou a prudkejšou vodou, a táto podlomila mu nohy na klzkých skalách, povalila ho a pohrúžila do hĺbočiny. Zachrániac takto život, usadil som si ho na teplušký piesok a uspokojil rozprávku, ako som sťa desaťročný chlapec v tretej normálke zachránil od zatopenia Ciblíkovho valacha v B. Štiavnici. Následok však bol ten, že sa zariekol viacej v Hrone a v otvorenej vode vôbec kúpať, ani sa veru viac nekúpал.“ Pozri: KABINA, *Rozpomienky na môjho...*, s. 42.

349 Pozri napr. listy A. Kmeťa F. Kabinovi z obdobia 1882-1884. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

ci sišli, Fraňo Kabina sa tam zjavil so spústou návrhov a reklamácií.³⁵⁰ Podobne aj R. Holec, ktorý sa Kabinovmu životu venoval podrobnejšie, začal svoj text o ňom, nasledovne: „Som presvedčený, že keď ktokoľvek zo slovenskej elity na prelome 19. a 20. storočia počul meno Franka Kabinu, hlboko si vzdychol a prevrátil oči do neba. To je predsa ten, čo stále otravuje s kadejakými novými nápadmi, to je ten, ktorý hovorí o úzkom slovensko-maďarskom partnerstve a odkázanosti jedného na druhého, to je predsa známy večný kritik a nespokojenec, človek, ktorý nič nepochopil štandardným spôsobom a ktorého preto ani nikto nikdy nepochopil.“³⁵¹ Načrtnuté aspekty vnímania Kabinu je potrebné mať teda na pamäti aj pri problematike jeho projektu „vedeckých novín“, ktorý Kmeťovi predostrel koncom roku 1882.

Treba zdôrazniť, že výraz „vedecké noviny“ je výraz Kmeťov a nie Kabinov. Ten totiž písal o „odborných novinách“, čo si zrejme Kmeť mierne terminologicky prispôbil k svojej túžbe vytvorenia vedeckého časopisu. Z prameňov, ktoré mám k dispozícii vyplýva, že Kabinova koncepcia „odborných novín“ nebola v protiklade s Kmeťovým konceptom „vedeckých novín“, lenže Kabina nemal zrejme na mysli len striktné prírodovedný obsah, ale aj hospodársky a poučný (pozri k tomu nižšie). Z týchto dôvodov dávam výrazy „vedecké noviny“ (Kmeť) a „odborné noviny“ (Kabina) do úvodzoviek.

Kabina teda koncom novembra informoval Kmeťa o pláne vydávať odborné zamerané periodikum v Budapešti.³⁵² Nie je ťažké si predstaviť, ako táto správa Kmeťa potešila a akú nadšenú aktivitu uňho vyvolala. Dobrým dokladom v tejto veci je jeho list zo začiatku decembra 1882.³⁵³ Kmeť

350 MEDVECKÝ, K[arol]. A[nton]. *Z mojich rozpomienok k šesťdesiatinám 8. VI. 1875. – 8. VI. 1935*. Trnava : Nákladom Fr. Urbánka a spol., 1935, s. 157.

351 HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2001, s. 155. Na nasledujúcich stránkach pozri podrobnejšie o Kabinovom pôsobení, a to vrátane o jeho spolupráce s Kmeťom.

352 List F. Kabinu A. Kmeťovi z 28. 11. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

353 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 3. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Uvádzam tu oficiálne začlenenie tohto listu v archíve, z dôvodu jeho mož-

v ňom nadšene predstavil tento projekt: „K nevýslovnej radosti sdeluje mi Ferko Kabina z Pešti, že 'behom Decembra vynde ukážkové číslo vedeckých novín v Pešti, aby zodpovedne sredisku vlasti slúžili všetkým potrebám národa s pomínutím politiky.“³⁵⁴ Kmeť ďalej vyjadril to, že tento projekt by bol naplnením jeho dávnej túžby, teda jeho nerealizovaného a nepochopeného projektu: „Za vedeckými, zvlášte prírodovedeckými novinami slovenskými túžil som já už dávno, a vyzval som bol Zacheja³⁵⁵ ešte v Kláštore včas najlepšieho kvetu nášho gymnázia, aby jich zarazil tam, kde koncentrované sú odborné sily. Na to smerovaly moje články v N. N. a návrhy o činnom výbore³⁵⁶ ešte za časov skvelých Matice: nuž

ného vyhľadania ďalšími bádateľmi (tak som to spravil aj vyššie, keď som tento list citoval v súvislosti s botanickou prácou Kmeťa). Mám však vážne pochybnosti o tom, či tento list bol adresovaný Petrikovichovi. Kmeť v ňom totiž píše o adresátovi ako o schopnom autorovi (pozri nižšie) textov, avšak Rizner vo svojej bibliografii pri hesle Ján Petrikovich neuvádza z obdobia pred rokom 1883 žiadne texty. Pozri: RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel štvrtý: P–R*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932, s. 50-51. Samozrejme, Riznerova bibliografia nie je úplná, ale na základe úplnej absencie zmienok o jeho publikačnej činnosti u Riznera, možno predpokladať, že Petrikovich nebol v tomto období prinajmenšom výrazne publikačne aktívny, ale skôr sa venoval svojej lekárskej praxi. Okrem toho, o adresátovi druhého listu v poradí v tejto archívnej zložke som presvedčený, že ním nebol Petrikovich, ale s najväčšou pravdepodobnosťou Matej Imrich Korauš (pozri nižšie). Vzhľadom k tomu, že Korauš bol v čase písania tohto listu už autorom viacerých textov (pozri: RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G–K*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932, s. 418), je dosť možné, že adresátom citovaného listu bol práve on. Na podporu toho, že spomenuté dva listy v archívnej zložke označenej – A. Kmeť J. Petrikovichovi, sú zaradené chybné, možno dodať, že v poradí tretí list v tejto zložke je datovaný až omnoho neskôr – v roku 1897.

354 Až na výraz „vedecké“ namiesto „odborné“, obsah Kmeťovho podania korešponduje s Kabinovým listom Kmeťovi. Porovnaj: list F. Kabinu A. Kmeťovi z 28. 11. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

355 O S. Zachejovi pozri: FERANEC, Jozef. Samuel Jaroslav Zachej. In SEDLÁK, *Žbortník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1994...* s. 28-34.

356 Presne určiť, ktorý text mal Kmeť na mysli, by si vyžadovalo ďalší výskum, ale je možné, že išlo o nasledovný príspevok: KMEŤ, *Prazdnyňy...*

ale v Martine a okolo Martina bola vždy stereotypna odpoveď, že to „nie na čase“: „Tak myslím, že je to už teraz na čase[,] keď s politikou pre národ nič dobrého vykonať nemôžeme,³⁵⁷ a omáľanie otrepaných tém: to nám nič nespomôže.“ Kmeť tu teda nastolil kritiku smerovania slovenského národného hnutia, ktoré podľa neho stagnovalo. Dostal sa tak k motívu, ktorý sa uňho v neskoršom období objavoval veľmi často, t. j. k heslu o štúdiu ako významom nástroji politiky: „My musíme sa chytiť študiumu exactnej vedy, aby sa vyprahlé pramene [podčiarknuté v origináli – K. H.] našich vecí, článkov a návrhov novou silou osviežily; aby sme na poli vedy vážnosť získajúc, zavážili aj v politike.“ Nasledovný fragment je zaujímavý, pretože v projekte „vedeckých novín“ videl potenciálny zárodok na vytvorenie prírodovedeckého spolku: „A či by sme my na poli vedy ozaj nič dôstojného nemohli podniknúť? A keď by sa z prítomného podniku vyvinul náš slovenský spolok prírodovedecký: či by nebolo lepšie, aby do neho vtekaly naše príspevky, než do cudzích – z prinútenosti?“ Ako poukážem nižšie, takáto vízia korešpondovala aj s konceptom samotného Kabinu.

Fakt, že toto periodikum Kmeť chápal ako prírodovedné, je zrejmý z nasledovného fragmentu: „My, ktorí oberáme sa s prírodnými vedami nám záležať bude na tom, aby v tomto ohľade naše vedecké noviny dôstojne vystúpily.“ Adresáta listu napokon vyzval, aby napísal úvodnú stať do týchto plánovaných novín: „Vy, Pane Doktor, ráčite vynikať vo všetkých odboroch prírodných; Vy znáte článok aj osoliť aj omastiť, aj osladiť, no aj okoreniť. Vás teda v mene dobrej veci, osmelujeme sa poprosiť čo najúctivejšie, aby ste prírodným vedám otvorili bránu; aby ste napísali jakoby úvodný článok o krásach a nesmiernych dosahoch prírodnej vedy, vyzývajúc spolu našincov, aby študovali a pozorovali, a hotové veci aby uverejňovali.“ Nie je prekvapujúce, že sa dotkol aj typickej rétorickej figúry, keď pripomenul „naše Tatry“ v kontexte s „cudzími bádateľmi“: „Čo že nám

357 Tu Kmeť pravdepodobne reagoval aj na sklamanie v národnom hnutí po neúspešných voľbách v roku 1881.

to prospeje, keď my len hovoríme, že naše Tatry kryjú poklady nesmierne, ktoré treba len na svetlo vynášať, keď my nebudeme okolo nich v potu tváry pracovať! Alebo keď necháme cudzincom zásluhu i česť?!“ Napokon, čo bolo preňho typické, poukázal na prebytok básnickej a beletristickej tvorby, čím mal na mysli fakticky nedostatok prírodovedného výskumu: „Samými básňami a poviedkami jich [Tatry – K. H.] neodklajeme!“ Prechádzajúc do praktickej roviny, spomenul viacerých konkrétnych spolupracovníkov, ktorých už získal pre Kabinov projekt.³⁵⁸ V tejto súvislosti vyjadril svoje presvedčenie o hlbokom zmysle tohto časopisu, lebo bol presvedčený, že umožní znovuzískať existujúcich starších vedcov pre aktívnu bádateľskú činnosť: „Zabezpečení sú aj iní spolupracovníci, ktorých veru máme hojnosť zo starších čias, ani nevieme o nich. A veru ak nám staršie sily nečo nepreukážu, z tých lepších časov pochádzajúce: či sa oddáme nádeji, že nám v terajších časiach nečo dorastie? Verte Pane Doktor, že mi srdce plesá nad týmto podnikom prepotrebným a nesmierne potrebným; len by dal Pán Boh, že by sa vydaril!“³⁵⁹

Kmeť, okrem iných, oslovil pre Kabinov časopis Jozefa Ludovíta Holubyho. Z jeho odpovede je zrejmé, že Kabina mal založenie tohto periodika na pláne už skôr, pretože Holubyho mal v tejto veci osloviť už na jar 1882. Ten v liste však potvrdzuje aj to, že Kabina nebol v „doťahovaní vecí“ práve najzodpovednejší: „Kabina bol sa aj na mňa – jakosi na jar – obrátil o dajaký príspevok do jeho časopisu. Požiadal som ho o časopisu toho plán a hlavných spolupracovníkov i nedostal som odpoveď a tak prirodzene vystal aj môj článok.“

358 „Jako botanik slúbil spolupracovníctvo Holuby; jako geolog Hrnčiar; jako baník [...] Oblak, rodom Horvát, ktorého pre neznalosť maďarčiny dali do penzije; muž odboru hlboko vzdelaný a pracovitý, ktorý chystá veľkolepú prácu s mappami, vychodiac od nekďajších báh na Veľkom Polí a Píle, ktoré sú v baníctve snáď unicum: zahrnie celý kraj štiavnický a kremnický.“ Pozri: list A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 3. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Porovnaj poznámku č. 353.

359 Tamže.

Z pokračovania Holubyho listu vyplýva, že Kmeť mu uviedol podobné argumenty ako vo vyššie citovanom liste (Koraušovi?).³⁶⁰ Holuby totiž vyjadril súhlas tak s otáznym významom beletrie pre národnú činnosť, ako aj s tým, aby Slovensko bolo skúmané Slovákmi. Zároveň však vyjadril skepsu ohľadom kvality slovenskej (prírodovedy): „V tom máte pravdu, že pozklepávanými veršíkmi – česť výnimkám! – s novelletkami, ktoré ani u nás každý nečíta, národu našemu veru nezískame u cudzých vážnosti. Ale my sme aj na vedeckom poli slabí. Všetko i maďarská vedecká literatúra je zväčša prežúvaním a prekladáním cudzých literatúr. Ale roztrubujú sa o každom i sebe menšom článku aj v zahraničných časopisoch. Prírodovedecky by sme si mali, pravda, sami naše Slovensko preskúmať. Smiešno je, keď dajaký cudzý sem príjde, považuje všetko za „terra incognita“ a sebe privlastňuje každý nález. Dobré nám tak, prečo sa nehýbeme.“³⁶¹

Holuby teda nedal priamu odpoveď vo veci spolupráce s Kabinom, viac-menej len súhlasil so všeobecnejšími náhľadmi Kmeťa. Bez ohľadu na to je zrejme, že Kmeť intenzívne organizoval spolupracovníkov a nepochybne sa tešil na naplnenie svojej vízie národnej činnosti prostredníctvom organizácie prírodovedného výskumu. Medzičasom však nastali komplikácie. Kabina totiž 28. 11. 1882 zaslal G. Izákovi vo veci vydávania „odborných novín“ prípis, v ktorom ho oboznámil so svojím projektom.³⁶² V tomto prípise Izáka informoval o tom, že „odborné noviny“ mali, okrem iného, nahradiť Lichardov *Obzor*.³⁶³ Toto je zaujímavá informácia. Skutočne, Daniel Gabriel Lichard zomrel 17. 11. 1882 a Kabina

360 Porovnaj poznámku č. 353.

361 List J. L. Holubyho A. Kmeťovi z 8. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

362 Tento prípis som nemal k dispozícii. Predpokladám, že Kabina takúto informáciu zaslal viacerým relevantným osobám.

363 IZÁK, Gustáv. Pánu Frankovi Kabina, pravotárovi v Budapešti. [Verejná hovorňa (Za formu a obsah odseku uverejnených článkov neprejíma redakcia zodpovednosť).]. In *Národné noviny*, 2. 12. 1882, roč. 13, č. 142, s. 4. Datovanie Izákovho príspevku: 30. 10, 1882.

reagoval na hroziaci zánik časopisu.³⁶⁴ Popri inom to však svedčí aj o spomenutom významovom posune v Kmeťovej interpretácii „odborných novín“ do pozície výlučne „vedeckých novín“. Kabinova predstava bola teda zrejme o niečo širšia, resp. prekračovala horizont prísne chápanej vedy. To však pre ďalší výklad nie je až tak podstatné. Dôležité je, že Izák zverejnil v *Národných novinách* stanovisko k tomuto projektu, a to stanovisko bolo negatívne. Izák konštatoval, že každý takýto projekt, pokiaľ bude reálny, bude podporovať. Problém mal však so samotným Kabinom: „No odpusť, nemožno mi súhlasiť s tým, aby si stál Ty na čele podniku, lebo k takému podujatiu nie je dostatočná len vôľa, ale abych iné nespomenul, aj vytrvanlivosť a rozšafná bezžistnosť. Priateľ drahý, nemaj my za zle, že Ti úprimne, a pretože týka sa to nišho dobrého, ideálneho, obecnstva, **verejne** [zvýraznené v origináli – K. H.] odpovedám.“ Následne Izák pripomenul Kabinove neúspešné projekty v minulosti (*Perún* a *Jánošík*), z čoho vyvodil nasledovné, nekompromisné hodnotenie: „Nám nesvobodno zahrávať si s dôverou obetivého obecnstva. Nazdávam sa, že slovenské obecnstvo ztratilo dôveru ku Tvojim podnikom. A práve preto, pokiaľ moje pochybnosti rozptýlené nebudú, nemôžem vstúpiť medzi spolupracovníkov Tvojích novín.“ Následne sa vrátil k téme možného nástupcu *Obzoru*: „Pevne dúfam, že našinci postarajú sa o vydávanie špecialne hospodárskym zájmom slúžiť majúceho časopisu.“³⁶⁵ Tento Izákov zámer ilustruje fakt, že Kabinovo príliš všeobecné predstavenie „odborných novín“ (mali sa v nich riešiť národu prospešné záležitosti, s vylúčením politických otázok), malo za následok dosť odlišné chápanie profilu tohto periodika. Pokiaľ Kmeť túto vec pochopil v zmysle prírodovedy, Izák v zmysle hospodárstva.

V každom prípade bol Izákov príspevok pomerné tvrdý a je prirodzené, že Kabinu sa dotkol. Kabina o tom písal Kmeťovi a okrem iného mu cito-

364 *Obzor* však vychádzal aj v ďalších rokoch, ale jeho redaktorom bol od januára 1883 Romulad Zaymus. Pozri: POTEŤMRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 85.

365 IZÁK, Pánu Frankovi Kabina...

val podporný list od Imricha Mateja Korauša, ktorý sa v mene Kláštorčanov (Izák tiež pôsobil v Kláštore pod Znievom) dištancovali od Izákovho postoja: „Ubezpečujem Vaše Blahorodie, že medzi nami žiadna živá duša nesúhlasí s týmto vystúpením p. Izákovým, ba že to všetci zrovna a rozhodne zatracujeme, ako vôbec každé počínanie, ktoré takým a či takým nihilizmom páchne, z hlbín srdca nenávidíme. Ráďte v tom presvedčení byť a považujte [...] list p. Izáka za dielo, na ktorom my Kláštorčania do prosta žiadneho podielu nemáme.“ Tu treba ešte poznamenať, že táto deklarácia podpory od Korauša bola určená na vydanie v *Národných novinách*, ako odpoveď na Izákov príspevok. Kabina po tejto citácii Koraušovho listu prosil Kmeťa, aby mu odpísal „vo smysle tom aby i on s takou túžbou pripojil sa ku tomuto dielu ako sme my zaň zaujatí, žeby sme tak ten prírodovedecký spolok touto cestou vydobili. Požiadať ho, aby i on na svojich známych písal, a za vec ich získal a zaujal. [...]“ Toto je zaujímavý moment, keď Kabina hovoril v súvislosti s „odbornými novinami“ rovno o prírodovedeckom spolku. Naznačuje to, že s Kmeťovým konceptom sa nemal problém stotožniť. Okrem iného Kmeťa v tomto zmysle povzbudil, aby naďalej získaval pre časopis (resp. v ďalšom pláne zrejme aj spolok) spolupracovníkov: „Ty už máš získaného dr. Zechentnera, Holubyho, píše ešte i Jozefovi Holubovi do Revúcej tiež botanikovi a iným na Slovensku ti známym priateľom prírodovedy.“ Vo veci prípadnej propagácie v *Národných novinách* bol však Kabina viac než skeptický: „Strany toho vyzvania na predplatenie poznamenať musím, že nieto spôsobu vyzvanie to uverejniť lebo N. N. to neprijmu a keď neveríš napísať to vyzvanie Ty sám[,] pošli ho sem a ja ho bez zmeny podpíšem[,] len nezabudni v ňom pripomenúť to, že je to už dávna túžba našich odborných ľudí, aby takéto noviny v Bpesti vychádzaly a preto že sa tejto túžbe zadosť robí.“³⁶⁶

Tu mal Kabina zrejme realistický odhad, pretože *Národné noviny*, vychádzajúc z podania Kmeťa, odmietli uverejniť aj citované ohradenie sa

366 List F. Kabinu A. Kmeťovi z 9. 12. 1882. A SNM, fond Andrej Kmeť. Nemám vedomosť o tom, či Kmeť napísal takéto vyzvanie.

Korauša voči Izákovi. Kmeť o tom informoval Pokorného: „Neviem ešte v tomto okamžení žiadnej jistoty z Pešti. Nápad ošklivý prijali Národné Noviny, ale obranu neprijímajú, to má byť potom statočnosť! Ani len list Dr. Koraušov neuverejnili, v ktorom ten pán v mene všetkých Kláštorčanov ohradzuje sa pred solidárnosťou s Izákom.“³⁶⁷

Neprekvapuje však, že Kmeť splnil Kabinovu žiadosť, aby napísal list aj samotnému Koraušovi. Tento list je z hľadiska postojov Kmeťa k martinským národovcom veľavravný. Treba povedať, že z obsahu listu celkom zrejme vyplýva, že je to list Kmeťa Koraušovi, avšak v archíve je evidovaný ako list Kmeťa Petrikovichovi.³⁶⁸ A aby veci neboli veľmi jednoduché, ide o nedokončený list, teda možno ani neodoslaný (môže však ísť len o jeho nedokončený odpis). Hoci túto okolnosť bude potrebné ešte ďalej skúmať, nič to nemení na tom, že tento list nepochybne vyjadruje autentické postoje Kmeťa. Adresát listu je zrejmy už z úvodných riadkov: „Váš list písaný Kabinovi, čítal som dnes v odpise. Keby ho boli N. N. uverejnili, mohol byť koniec sporu.“³⁶⁹ Z tohto Kmeťovho vyjadrenia vyplýva, že *Národné noviny* neuverejnili reakciu Korauša na Izákov text. Toto bol pre Kmeťa impulz, aby vyjadril svoj rozhorčený, ale zjavne úprimný postoj k martinským národovcom: „Ale tí naši Martinci nie sú ani vyššej, ani praktickej myšlienky schopní, či vyžití, či maliciózni; len také kocúrkovské intrigantstvo prevádzať, to vedia. Nikdy jim nenie nič na čase; nikdy jim „okamih nenie príhodný.“ Len vyčkávajú, jako čo by boli dáki proroci, a pri tom nepriateľ náš hotový je už prežreť nás, a vidí nás tak bez všetkého

367 List A. Kmeťa R. Pokornému z 27. 12. 1882. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

368 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 12. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Citáciu listu teda ponechávam v takej podobe, aby bol zdroj vyhľadateľný, t. j. ako adresáta listu uvádzam Petrikovicha. Okrem toho sa celá otázka identifikácie listu komplikuje poznámkou ceruzkou na tomto liste, kde sa uvádza ako adresát. G. Izák. Ja však, na základe obsahu listu, zastávam názor, že jeho adresátom bol Korauš. Porovnaj k tomu tiež pozn. č. 353 .

369 Je teda zrejmé, že tu Kmeť poukazoval na citovaný Koraušov list (odpísaný Kabinom) určený do *Národných novín*, ktorý bol reakciou na Izákov negatívne stanovisko voči Kabinovým „odborným novinám“. A pretože Kmeť písal o „Vašom liste“, je celkom zrejmé, že adresátom bol Korauš.

znaku ľudskej hodnosti, že i z náboženského (!) stanoviska dokazuje našu smrť za oprávnenú; a to hovorí nám do uší, jako nerozumným hovadám.“ Je príznačné, že Kmeť považoval za najadekvátnejšiu odpoveď na stupňujúcu sa maďarizáciu práve založenie slovenského vedeckého periodika v hlavnom meste Uhorska: „Či jesto teraz lepšej odpovede, dôstojnejšej odpovede pre našich ubijcov, nežli založiť [podčiarknuté v origináli – K. H.] vedecký časopis, a to v Pešti! Či už za túto smelosť nezalúži Kabina všetku úctu?“ Jasne sa tiež vyjadril o tom, že takéto noviny prispievajú k prirodzenej pluralite časopiseckej scény a nespôsobia teda martinským periodikám žiadnu škodu: „A či vedecké noviny dačo odorú martinským novinám? Nech si Martinci len žijú v pokoji pri svojich redakcijach; i tak mimo svojho ego inšie nevidia. U bratov Čechov (jako aj u iných národov) kvitnú z toho jistého sboru dva tri časopisy, a píšú jedon o druhom úctive; u nás Bože chráň dačo nového mimo toho čo jesto od dávna“.³⁷⁰

Skutočnosť, že táto ostrá kritika tzv. martinského centra SNS nebola len ojedinelým emotívnym vzplanutím Kmeťa, ale išlo o jeho skutočné presvedčenie, potvrdzuje jeho hodnotenie tejto skutočnosti z konca decembra 1882. Pokornému v tejto súvislosti písal: „A vedecké noviny potrebné sú nám, jako kus chleba. Národ zunoval už to prázdne politizovanie, bez všetkej kosti a špiku. I darmo hovoria, že naše Tatry kryjú poklady veľiké, ktoré treba len odkliať; bez zkúmania a bez štúdioma, a bez časopisu jich neodoklajíme! Prírodné vedy sú veľmi na čase; pole to veľmi vďačné, a tým neeliminoválo by sa nič, čo získalo sa dobrého dosiaľ. Martinci len stagujú pri tom starom, a to na velikú škodu národa ubiedeného; ani v tom starom nevidia nič preukázať, ani na nové stanovisko nevidia sa pošinúť, áno druhým pod nohy hádzú nádzgy.“³⁷¹

Ako som už naznačil vyššie, celú túto problematiku bude potrebné ďalej skúmať prostredníctvom ďalšieho pramenného materiálu. Z doterajšieho výkladu je však zrejmé, že projekt „odborných novín“, resp. v Kmeťovom

370 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 12. 12. 1882. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Porovnaj poznámku č. 353.

371 List A. Kmeťa R. Pokornému z 27. 12. 1882. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

podaní „vedeckých novín“, nenašiel v Turčianskom sv. Martine podporu (hoci otvorený protest pochádzal od G. Izáka z Kláštora pod Znievom, martinské *Národné noviny* zrejme odmietli uverejniť obranu Kabinovho projektu). Nakoľko tkveli príčiny tohto postoja vo vnímaní samotného Kabinu a nakoľko v strachu z konkurencie, či iných príčin, nateraz neviem posúdiť. V každom prípade, Kmeť si to vykladal tak, že v Martine neexistuje podpora pre (prírodo)vedecký časopis, ktorého založenie (ako aj následný vznik prírodovedeckého spolku) vnímal ako nanajvýš potrebnú národoveckú aktivitu. Z toho vyplývala jeho ostrá kritika martinských národovcov, ktorá bola viac, či menej, aktuálna v zásade počas celého jeho života. Ako som už naznačil, predpokladám, že keď hľadáme genézu tohto jeho postoja, treba zamerať pozornosť práve na načrtnuté udalosti z konca roku 1882.

Tento príbeh mal však svoje pokračovanie, lebo Kabina založil v roku 1883 *Uhorské noviny*. Ich profil však nekorešpondoval s konceptom prírodovedeckého časopisu, ako si pod Kabinovým projektom predstavoval Kmeť. Podtitul *Uhorských novín* naznačuje ich širokospektrálnu koncepciu: „Časopis pre politiku, vedu, umenie, obchod, hospodárstvo, spoločenské záujmy a zábavy.“ Tu treba dodať, že podobne ako viaceré iné Kabinove projekty, ani tento nemal dlhé trvanie, pretože jeho mesačník vyšiel len osemkrát a ešte v roku 1883 aj zanikol.³⁷² Kmeť však s týmto periodikom spolupracoval a ako som už spomenul, publikoval v ňom napr. opis ruži *Rosa Pokornyana Kmeť*. Vďaka tomuto článku sa *Uhorské noviny* zapísali do dejín botaniky, lebo tento Kmeťov text bol reflektovaný v odbornej botanickej spisbe. *Uhorské noviny* však ani samotný Kmeť nepovažoval za vedecké vo vyššie načrtnutom zmysle, pretože v liste Kabinovi z marca 1883 si kládol otázku, či v Turčianskom sv. Martine „[...] nezaložia teraz oni ten vedecký časopis, keď si jim nechal pole.“³⁷³ Nič také sa samozrejme neudialo.

372 Porovnaj a pozri podrobnejšie: POTE MRA, *Bibliografia slovenských novín...*, 107

373 Kmeť toto písal po tom, ako citoval z listu Gustáva Izáka, z ktorého sa bolo možné domnievať, že nejaké odborné periodikum by sa malo založiť, zrejme však v Turčianskom sv. Martine. Z toho usudzujem, že pod „oni“ rozumel národovcov v Turčianskom sv. Martine, ale do úvahy prichádza samozrejme aj blízky Kláštor pod Znievom.

Kmeť uvítal možnosť publikovania v *Uhorských novinách*, lebo ich považoval za opozíciu voči Martinu. Takýto záver možno vyvodiť, hoci len nepriamo, z nasledovného fragmentu citovaného listu Kabinovi: „[...] na moje poťažné prosby ani neodpovedal, ani poslal nereflektuje. Ináč vraj na zdar, hovorí v liste – a píše do Pohľadov.“ Toto sa týkalo J. L. Holubyho a bolo to napísané v súvislosti s možnosťou jeho „získania“ pre *Uhorské noviny*.³⁷⁴ Vyplýva z toho celkom zrejmy dištanc, ktorý Kmeť na prelome rokov 1882 a 1883 voči Martinu cítil. Ako naznačíme ďalej, napokon sa s touto skupinou národovcov usiloval kooperovať, v žiadnom prípade to však nebola bezproblémová spolupráca.

Z viacerých dokladov kritiky tzv. martinského centra SNS možno spomenúť Kmeťov list Pokornému z roku 1885. Nielen jeho rétorika, ale najmä samotný obsah nenecháva čitateľa na pochybách o mimoriadne napätom vzťahu Kmeťa k Turčianskemu sv. Martinu: „Naši vodcovia martinskí však nenahliadnu prospesnosť štúdiu (každého), zvláštne ale štúdiu prírodovedeckého. Nedivte sa, že hnevajú sa na Vás, mne tiež nedáva Francisci odpoveď ani na rekomandovaný list. Je to zvláštna rasa sobecká neužitočná, a jestli nevymaní sa národ slovenský zpod jej pôsobenia, len lethargiu neslýchanú rozširujúceho, zahynúť musí posmešne. Ani len „tôt közművelődési egyesület“³⁷⁵ v Pešti nevládze jich povzbudiť ku dákemu činu energetickejšiemu!“³⁷⁶

Pozri podrobnejšie a porovnaj: list A. Kmeťa F. Kabinovi z 11. 3. 1883. A SSV, fasc. 186, fol. A, č. 31.

374 Porovnaj a pozri podrobnejšie: tamže.

375 Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület – MTKE, vznikol práve v roku 1885, teda približne v tom období, keď Kmeť tento list písal. Dôležitým ideologickým, resp. politickým cieľom tohto osvetového spolku „pre slovenský ľud“ bolo eliminovanie slovenského národného hnutia, najmä jeho martinského centra. Je zaujímavé, že popredný aktivista v tomto spolku bol Mihály Zsilinszky, ktorý sa neskôr významnou mierou zaslúžil o potvrdenie stanov Muzeálnej slovenskej spoločnosti. K MTKE porovnaj a pozri podrobnejšie: KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta. *Na žirnej rovine... Z príbehu Čabäna Michala Žilinského*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, s. 175-187.

376 List A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 5. 1885. LA PNP, fond Rudolf Pokorný.

Podobne ostro a jasne sa v tejto veci vyjadril aj v súvislosti so zánikom *Obzoru*.³⁷⁷ Kabinovi v januári 1887 v tejto súvislosti písal: „Ale to nenie škandál, že *Obzor* prestal? A takto učičikajú koníky sv. Martina na večný odpočinok všetko. Oni žiadajú všetko len z národolubstva; ale toto národolubstvo vytuchne, keď sa nedáva slovu telo; nič nevedia pozdvihnúť, aby sa stalo potrebou národu, alebo aspon jednej čiastky jeho. Nože jich postraš, že Vy sevčičkysti peštiansky začnete vydávať hospodárske Noviny. [...] mňa snád' viac nenávidia, než najzúrivejších maďarónov, a to preto, že som sa „opovážil jich učiť,“ „čo oni veru nepotrebujú.“ Bože daj že národu nášmu odborného vzdelanca za vodcu, miesto tých nedoukov! [podčiarknutia v origináli – K. H.]“³⁷⁸

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že práve v tomto období sa konala výstava výšiviek v Turčianskom sv. Martine organizovaná Živenou (1887), ktorá sa už počas života Kmeťa, ale aj po jeho smrti zvykla spomínať ako počiatok genézy Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Tieto postoje totiž vychádzali z konceptu Muzeálnej slovenskej spoločnosti ako primárne etnografickej a zberateľskej inštitúcie a táto koncepcia mala korešpondovať s koncepciou samotného Kmeťa. Ako naznačím v ďalšej podkapitole, Kmeť sa s takýmto chápaním Muzeálnej slovenskej spoločnosti určite nestotožňoval a proti odvodzovaniu jej genézy od výstavy výšiviek v roku 1887 protestoval. Nič na tom nemení skutočnosť, že na organizácii výstavy výšiviek sa významným spôsobom podieľal, a to okrem iného aj dodaním vystavovaných artefaktov: „Já sám poslal som vecí na výstavku v hodnote 536 zl. 3 kr. r. č.“³⁷⁹

Z mnohých iných činností, ktoré Kmeť realizoval v pomatičnom období možno spomenúť jeho podpornú a organizačnú činnosť pre Spolok sv. Vojtecha. Napr. v roku 1887 informoval F. R. Osvalda, že: „Do Jozefa

377 *Obzor* zanikol na konci roku 1886. Pozri: POTEMLA, *Bibliografia...*, s. 85.

378 List A. Kmeťa F. Kabinovi z 19. 1. 1887. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

379 List A. Kmeťa A. Truchlému z 20. 7. 1887. LA SNK, sign. M 105 C 3.

prihlásilo sa mi zo Sebechlieb päť údov spolku sv. Vojtecha;“.³⁸⁰ Spojenie tohto katolíckeho spolku s regiónom kde pôsobil, udržiaval Kmeť aj v neskoršom období. Zabezpečoval napr. aktualizáciu členskej základne, predaj kalendárov, distribúciu podielových kníh a iných vydaní tohto spolku atď.³⁸¹ Napojenie na katolícky prúd v slovenskom národnom hnutí sa však u Kmeťa významnejším spôsobom prejavilo až prostredníctvom jeho spolupráce s Františkom Richardom Osvaldom v deväťdesiatych rokoch 19. storočia, čo v skratke spomeniem nižšie.

3.2 Ku genéze Muzeálnej slovenskej spoločnosti

K. A. Medvecký v súvislosti s úsilím A. Kmeťa založiť vedecký spolok uvádza nasledovné: „Myšlienkou touto zaoberal sa Kmeť už od roku 1877 a kontemploval ju prvotne pod menom *Prírodoskúmateľského spolku* [kurzíva v origináli – K. H.]. No k tomu povolané kruhy, znechutené i zastrašené terrorom na poli politickom i zaujaté národnými záležitosťami, neveľmi ufali, že by maďarská vláda akýkoľvek, čo i čisto vedecký spolok Slovákom povolila. Po viac než desaťročí, roku 1884, obnovil Kmeť svoj návrh, súriac založenie Prírodovedeckého spolku.“³⁸² Tento citát okrem iného poukazuje na kontinuitu Kmeťových snáh organizovať vedu v slovenskom národnom hnutí. Hoci týchto pokusov bolo viacero,³⁸³ na tomto mieste chcem len zdôrazniť, že sa nestretali s pochopením. Medvecký v tomto citáte poukazyval na nepriaznivé vonkajšie okolnosti (predpoklad, že by uhorská vláda nepovolila Slovákom vedecký spolok), ktoré ovplyvnili negatívne stanovisko slovenskej politickej reprezentácie voči Kmeťovým

380 List A. Kmeťa F. R. Osvaldovi z 27. 4. 1887. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

381 Pozri napr.: list A. Kmeťa správcovi Spolku sv. Vojtecha z 21. 12. 1900. A SSV, fasc. 272, č. 61; list A. Kmeťa Správe Spolku sv. Vojtecha z 19. 10. 1902. A SSV, fasc. 282, č. 11.1; list A. Kmeťa Správe Spolku sv. Vojtecha z 27. 12. 1903. A SSV, fasc. 282, č. 18.

382 MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 99, pozri tiež s. 89.

383 Podrobne sa tomu venuje napr. M. Rybecký, pozri: RYBECKÝ, Milan. Úsilie A. Kmeťa o organizovanie slovenského vedeckého života a vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 4, s. 25-29.

plánom založiť vedecký spolok, resp. vedecký časopis. Takéto videnie vecí malo nepochybne svoje opodstatnenie. Na druhej strane to však nebola jediná príčina tohto negatívneho stanoviska a Kmeť sa v tomto ohľade sťažoval určite menej na represie z Budapešti, ako na neochotu zo strany Turčianskeho sv. Martina. Situácia sa však začala postupne meniť na začiatku deväťdesiatych rokov 19. storočia, keď už Kmeť mohol v istom momente nadobudnúť oprávnené nádeje, že jeho zámer sa po rokoch podarí realizovať. Napokon sa tak nestalo, vedecký spolok nevznikol a vznikla Muzeálna slovenská spoločnosť (ďalej MSS), s ktorou mal Kmeť značný problém sa stotožniť. V tejto podkapitole sa v skratke zmienim o vybraných udalostiach tohto, do veľkej miery, komplikovaného procesu.³⁸⁴

„Dom“

Už od polovice osemdesiatych rokov bola vyvíjaná iniciatíva postaviť novú budovu, ktorá mala plniť funkciu kultúrneho centra slovenského národného hnutia. Išlo najmä o reakciu na absenciu takejto budovy a fakticky aj inštitúcie, predovšetkým po zatvorení MS a zabratí jej budovy. S podnetom výstavby „dôstojného stánku pre divadelné ciele a knižnicu“ prišiel už roku 1885 Andrej Sokolík.³⁸⁵ Na jar roku 1887 sa martinskí predstavitelia národného hnutia rozhodli stavbu realizovať. Na náklady s tým spojené sa skladali jednotliví národovci a ďalší podporovatelia, ktorí sa tak stávali aj spoluvlast-

384 Vzhľadom na pomerne dobrý stav spracovania problematiky, nebudem spomínať všetky súvislosti procesu genézy MSS. Z literatúry pozri napr.: HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť. Rozbor publikačnej činnosti v Sborníku a v Časopise MSS*. Bratislava : Muzeologický kabinet pri Slovenskom národnom múzeu; Martin : Matica slovenská, 1969; KLEMENTIS, Eugen. Úsilie A. Kmeťa o založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Sborník Slovenského národného múzea 57 – Etnografia 4*, 1963, s. 91-97; RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. (Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva)*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1983; SOKOLÍK, Viliam. *Ž bojov o pokladnicu slovenskej kultúry. Knižnica Národného domu a Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1890 – 1927*. Martin : Matica slovenská, 1966. Hoci väčšina prameňov, s ktorými tu budem pracovať je už v literatúre spracovaná, použijem aj niekoľko menej známych dobových vyjadrení.

385 SOKOLÍK, *Ž bojov...*, s. 20.

níkmi tejto vznikajúcej inštitúcie. Rozhodnutie vybudovať „Dom“³⁸⁶ na spolumaľovníckom základe sledovalo cieľ vyhnúť sa osudu budovy a zbierok MSS. Budova bola dokončená a slávnostne otvorená v roku 1890. Čo je dôležité, pri „Dome“ vznikla nielen knižnica, ale aj múzeum.³⁸⁷ Do tohto múzea boli umiestnené nielen len existujúce zbierky (napr. zbierka výšiviek Živeny), ale inicioval sa aj zber artefaktov.³⁸⁸ Tu treba povedať, že prvým a najštedrejším darcom bol práve A. Kmeť. Novému múzeu venoval svoju mineralogickú (233 exemplárov) a geologickú (250 exemplárov) zbierku.³⁸⁹ Toto však nie je hlavný dôvod, prečo tu venujem priestor „Domu“. V nasledujúcej kapitole chcem zdôrazniť, že po smrti Kmeťa sa objavovali také interpretácie jeho úlohy pri zakladaní MSS, podľa ktorých práve „Dom“ bol nielen inštitucionálnym, ale fakticky aj ideovým zdrojom MSS. Ak berieme do úvahy organizačno-technický aspekt (počiatok budovania múzea) možno súhlasiť s kontinuitou medzi „Domom“ a MSS. Na druhej strane, ak sledujeme koncepcie samotného Kmeťa, tak „Dom“ nekorešpondoval s jeho koncepciou učenej spoločnosti. Napokon, ako poukážem, aj koncepcia samotnej MSS nepredstavovala jeho ideál, ale bola do veľkej miery len kompromisom.

***„Nie, to čo my želáme, študium živej stariny, ešte
nenie veda. U nás sa robí nezdoba týmto slovom.
Úprimne reknúc, my ešte, hynúc, vedy v prísnom
smysle slova nepotrebujeme.“ (S. H. Vajanský, 1890)***

Práve tento koncepčný spor je pre môj výklad osobitne zaujímavý. V tejto súvislosti je dôležitý text S. H. Vajanského, v ktorom načrtol koncepciu

386 Stretávame sa aj s označením Národný dom, oficiálne sa však používal termín „Dom“, čím sa malo predísť novej represii zo strany vrchnosti.

387 Podrobnejšie pozri: SOKOLÍK, *Ž bojov...*, s. 20-32; KUNOVSKÁ, Vlasta (ed.). *Načo je národu Dom... Význam Národného domu v kultúrno-spoločenských dejinách Slovenska (Odborný seminár pri príležitosti 110. výročia otvorenia Národného domu)*. Martin : Divadlo Slovenského národného povstania, 2002. V tejto širšie koncipovanej publikácii je viacero zaujímavých textov k aktivitám Andreja Kmeťa.

388 Oficiálne pravidlá fungovania knižnice a múzea pri „Dome“ pozri: Spolkové zprávy. In *Národné noviny*, 12. 8. 1890, roč. 21, č. 93, s. 4.

389 Podrobnejšie pozri: RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť...*, s. 45-46.

zberateľskej činnosti novozałożeného múzea pri „Dome“. Jeho dvojdielny článok *Živá starina* (I. a II.) sa v záujme predstavenia spomenutého sporu javí ako zásadný. Vajanský v ňom nadväzuje na koncepciu výskumu „živej stariny“ od Vladimíra I. Lamanského.³⁹⁰ Išlo mu fakticky o zber etnografického materiálu o slovenskom ľude (práve toto sa skrýva za metaforou „živá starina“). Pokiaľ v prvej časti článku sa stretávame s jasnou negáciou potreby výskumu národných dejín,³⁹¹ v druhej časti Vajanský konkretizoval národný výskumný program, v ktorom rozvíja koncepciu skúmania „živej stariny“. Tu je dôležitý moment, keď Vajanský jasne odmietol úsilie o organizovanie vedeckej práce, pričom celkom zjavne narážal na doterajšie snahy A. Kmety: „Boly hlasy o „vede“, o „vedeckom časopise“! To byly hlasy úprimné, ale bol to filius ante patrem. Kde aká veda, keď nemáme ešte materiálu pohromade, aký dom, keď nenanosili sme skála? Nie, to čo my želáme, študium živej stariny, ešte nenie veda. U nás sa robí nezdoňa týmto slovom. Úprimne reknúc, my ešte, hynúc, vedy v prísnom smysle slova nepotrebujeme. [...] Veda je zralé ovocie a my sme ešte ani jamy nevykopali pre strom.“ Ani vedca v úlohe klasifikátora zozbieraného materiálu momentálne nepokladal za nevyhnutnosť a ani neočakával, že by v danom stave mohol takýto vedec dospieť k nejakému uspokojivému výsledku. Akútna úloha zbierať „živú starinu“ tak vlastne vylučovala vedecké snaženia: „Čin stojí nič, nie vzdychanie po jakomsi Thule vedec-

390 Vladimír Ivanovič Lamanskij bol významným predstaviteľom petrohradských slovanofilov, ktorý svoje mnohostranné aktivity orientoval aj na spoluprácu s predstaviteľmi slovenského národného hnutia. Bol taktiež ktajomníkom a neskôr predsedom etnografického oddelenia Ruskej geografickej spoločnosti. Pozri: MATULA, Vladimír. V. I. Lamanskij a Slovensko. In *Slovenské štúdie IX*, Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 138 a 142, podrobnejšie o Lamanského aktivitách s. 138-147.

391 Vajanský tu popiera potrebu výskumu dejín, tak ako sú zaznamenané v historických prameňoch, pretože tieto dejiny sú pre slovenský národ irelevantné. Vychádzal z predpokladu, že ľud si „pamätá“ na „časy predhistorické“ a historickým obdobím zostal nedotknutý. Pozri podrobnejšie: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Živá starina I*. In *Národné noviny*, 27. 11. 1890, roč. 21, č. 139, s. 1; HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881-1897). In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 259-261.

kom.“ Konzekventne s vyslovenými postojmi sa dožadovoval „človeka nevedeckého“: „To, čo želáme, môže vyplniť človek nevedecký, len duchovne čulý, majúci pravý smysel, pilný a akurátny.“ Vajanský tu teda predstavil svoj postoj k „národnej vede“, ktorú jednoznačne obmedzil na etnografiu a v jej rámci na v zásade len mechanický zber múzejných artefaktov. Odkazom tohto textu tak bola *de facto* negácia všetkých serióznejších snáh o organizovanie a inštitucionalizovanie vedeckej práce. Treba dodať, že za vhodné inštitucionálne zázemie pre svoj zberateľský program Vajanský považoval práve novovzniknuté múzeum: „Museum pri „Dome“ dáva možnosť centralizovať takúto prácu. A tak odpadla by jedna ťažkosť: ono má miesta dosť, i príslušnú opateru.“ Pre úplnosť však treba dodať, že v tomto texte sa Vajanský zmienil aj o Kmeťovi, a to v pozitívnom zmysle (napr. „jako náš geniálnou nalezavosťou obdarený Kmeť preňčovský“).³⁹² M. Rybecký uvádza, že Kmeť bol touto reakciou „hlboko dotknutý“;³⁹³ s čím zrejme možno súhlasiť, hoci priama reakcia Kmeťa na tento článok mi nie je známa.³⁹⁴

Vajanského text som spomenul z toho dôvodu, že je náležitým uvedením do základného koncepčného sporu o podobu plánovanej vedeckej spoločnosti – Kmeť totiž práve v tomto období znovu intenzívne uvažoval o predložení konkrétneho projektu vedeckého spolku. Vychádzajúc z Vajanského textu, možno tu identifikovať dve roviny chápania celej veci: 1. dôraz na samotný zber materiálu na úkor vedeckého výskumu (nazbiera-

392 Podrobnejšie: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Živá starina II. In *Národné noviny*, 29. 11. 1890, roč. 21, č. 140, s. 1; HOLLÝ, *Negácia udalostnej...*, s. 261-262. Vajanský neskôr tento program pre múzeum pri „Dome“ konkretizoval podrobnejšie, pozri: V[ajanský]. Návrh plánu pri sbieraní etnografických dát pre Museum „Domu“ (dľa programu geografického spolku v Petrohrade). In *Národné noviny*, 6. 12. 1890, roč. 21, č. 143, s. 1-2.

393 RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť...*, s. 51.

394 Len pre úplnosť (a nateraz bez interpretácie) dodám jednu vetu z Kmeťovho listu Škultétymu: „Škoda mňa pripomínať v článkoch (Vajanský); ja hanbim sa za to.“ Pozri: list A. Kmeťa J. Škultétymu zo 7. 1. 1891. In KLEMENTIS, Eugen. Listy Andreja Kmeťa Jozefovi Škultétymu. In KOSTOLNÁ, Eva (ed.). *Literárny archív 10/73*. Martin : Matica slovenská, 1974, s. 218.

ných artefaktov); 2. Zjavný dôraz na etnografiu – výskum „živej stariny“. Pokiaľ prvý bod neskôr vyústil do konfliktu medzi muzeálnou a vedeckou koncepciou plánovaného spolku, druhý bod sa prejavil v spore medzi jeho etnografickým a prírodovedným charakterom. Toto sú podľa mojej mienky základné sporné body, ktoré treba zohľadniť pri analýze genézy MSS. V súvislosti s dôrazom na etnografiu v prostredí martinského centra je mimoriadne cenná informácia M. Rybeckého o oficiálnych inštrukciách SNS svojím dôverníkom z roku 1892: „V pokynoch Slovenskej národnej strany dôverníkom sa výslovne upozorňovalo na otázky národopisu, ktorému strana vraj musí venovať mimoriadnu pozornosť. Okrem toho i viaceré články politických predstaviteľov centra boli venované problematike národopisu, alebo pri svojich úvahách z neho vychádzali.“³⁹⁵ Vajanský v spomenutom článku nastolil tiež tézu, že „prostredníctvom živej stariny môže sa národ stať činiteľom i v politickej borbe“.³⁹⁶ Je tu teda zrejmy rozpor s Kmeťovým dôrazom na prírodné vedy, ktorých pestovanie pokladal za účinný nástroj aj v politickej sfére. Chcem len opätovne zdôrazniť, že spomenuté dve roviny koncepčného sporu možno sledovať v období do založenia MSS, ale v zásade aj po jej vzniku.

Je príznačné, že zberateľskú prácu pre múzeum pri „Dome“ Kmeť už v lete roku 1890 zamýšľal organizovať na báze prírodovedeckého spolku. Písal o tom napr. A. Halašovi: „Neomylne bolo by potrebné čím skorej založiť prírodovedecký spolok, čo jak s maličkým počiatkom, že by naši ľudia cítili sa istým vedeckým celkom, ktorý celok v jednotlivých údoch zaviazaný je pracovať jedným cieľom a úmyslom a snášať jako mravence do Domu nášho.“ Je tu teda dôraz na zbieranie, čo je však zrejme reakcia na vzniknutú muzeálnu inštitúciu. V každom prípade, spolok mal združovať (a vychovávať) aj znalcov, ako to nepriamo vyplýva z ďalšieho fragmentu

395 RYBECKÝ, *Úsilie...*, s. 31, poznámka č. 58. Na základe Rybeckého odkazu som sa pokúšal v martinskej pobočke Archívu Slovenského národného múzea dopracovať k primárnemu zdroju tejto informácie, avšak neúspešne. Rybeckého citácia nebola totiž v rámci aktuálneho členenia archívnych fondov identifikovateľná.

396 RYBECKÝ, *Úsilie...*, s. 31. Ide o parafrázu Vajanského myšlienky zo *Živej stariny*.

tohto listu: „Spolok mohol by vyslať potom z osobitných príspevkov dozorcú ku prekopeniu Hradišť v Zem. Podhradí, kým nepredbehnú nás cudzinci a zoberú pamiatky naše, prispôbiac jich k svojmu prospechu a ku našej škode. Já vyzval som p. Holubyho³⁹⁷ viac razy v tomto smere, ale on odporúča vždy, že keby prišiel znalec. Z neba? keď si ho nevychováme.“³⁹⁸

„Slovenský vedecký spolok“

Zmienka v súkromnom liste však spravidla nepostačuje na úplné predstavenie koncepcie nejakej inštitúcie. Keď chceme pochopiť, aká bola koncepcia Kmeťa ohľadom vedeckého spolku, máme k dispozícii omnoho lepší prameň, ktorým je ním vypracovaný návrh stanov Slovenského vedeckého spolku.³⁹⁹ Hoci pôvodný dokument nemáme k dispozícii,⁴⁰⁰ aj oficiálne uverejnený a dostupný text týchto stanov vyjadruje viac-menej autentické Kmeťove postoje a môže slúžiť na porovnanie so schválenými stanovami MSS, s ktorými sa Kmeť stotožnil len kompromisne.

Vychádzajúc z týchto stanov, cieľom vedeckého spolku malo byť: „pestovať všetky odbory vedy a umenia“, pričom sa vylučovali otázky náboženské a politické. Prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa vymedzoval § 3 nasledovne: „1) V shromaždeniach valných i výborových, riadnych i mimoriadnych, drží spolok prednášky a prijíma zprávy o nových resultátoch vedy a umenia; 2) vydáva vedecký časopis; 3) odpovedá na otázky, predložené od údov; 4) rozdeľuje úlohy a predmety vedecké a umelecké k študovaniu a zkúmaniu, určujúc dľa okolností aj odmeny; 5) pre údov udržuje knižnicu, čítalňu a rozličné sbierky, čili museum; 6) udržuje stále styky s podobnými vedeckými spoločnosťami.“ V § 4 sa určovala štruktúra členstva so štyrmi druhmi. Prvým boli volení čestní členovia, t. j. „vedomci do-

397 J. L. Holuby pôsobil v Zemianskom Podhradí ako evanjelický farár.

398 List A. Kmeťa A. Halašovi z 20. 8. 1890. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

399 Kmeť tieto stanovy zaslal na jeseň 1891 do Turčianskeho sv. Martina. Podrobnejšie pozri: RYBECKÝ, *Úsilie...*, s. 32.

400 Podrobnejšie pozri: tamže, s. 32, poznámka č. 71. Rybecký tu tiež uvádza, že dostupný text týchto stanov bol už upravený na porade 17. 8. 1892.

máci i zahraniční, ktorí slúžia spolku ku zvláštnej cti“. Druhým druhom členstva bol zakladajúci člen, ktorým sa mohol stať ten, „kto raz navždy složí 25 zl[atých]. r[akúskeho]. č[ísľa].“⁴⁰¹ Tretí druh členstva predstavoval riadny člen, t. j. každý kto sa zaviazal platiť raz ročne najmenej 2 zl. r. č. Napokon za dopisujúcich členov sa mali voliť „takí domáci i zahraniční učenci, ktorí napomáhajú duševnú časť spolku“.⁴⁰²

Z citovaných fragmentov stanov, stojí za pozornosť najmä to, že sa v nich myslelo aj na zberateľské a muzeálne aktivity, avšak bol to len jeden a určite nie ten najpodstatnejší, prostriedok na dosiahnutie cieľa spolku. A ten bol jednoznačne definovaný v zmysle rozvoja jednotlivých špecializovaných vedných odborov. Na druhej strane, v stanovách absentuje konkretizovanie jednotlivých odborov. Z celkového kontextu je však zrejmé, že Kmeť tu mal na mysli, hoci určite nie výlučne, najmä prírodné vedy. Ako sa neskôr ukázalo, jedno z nedorozumení pri výklade týchto stanov pramenilo z paragrafu o štruktúre členstva. Viacerí túto vec totiž chápali v tom zmysle, že členmi môžu byť výlučne učenci. Kmeť túto veci ozrejmil v samostatnom článku v *Národných novinách* (pozri nižšie).

Deklarovaná podpora pre Kmeťov vedecký spolok

Tieto stanovy však boli publikované až v septembri 1892 a o otázke vedeckého spolku sa rokovalo v Turčianskom sv. Martine už v lete 1892 počas augustových slávností. A. Halaša Kmeťovi odporučil aby v rámci príprav na túto poradu napísal o tom článok do *Národných novín*, výsledkom čoho bol Kmeťov text Naše muzeum.⁴⁰³ Tento text je teda určitým výkladom stanov „Slovenského vedeckého spolku“. Kmeť tu poukazoval na význam a potrebu múzea pri „Dome“, ale zároveň nastolil víziu založenia učenej spoločnosti so sídlom v Turčianskom Sv. Martine, ktorá by

401 Išlo o menu zavedenú roku 1857. Roku 1892 bola nahradená korunou.

402 Podrobnejšie pozri: Stanovy „Slovenského vedeckého spolku.“ In *Národné noviny*, 10. 9. 1892, roč. 23, č. 106, s. 2-3.

403 Podrobnejšie KLEMENTIS, *Úsilie A. Kmeťa...*, s. 92.

mala svoje filiálky „po všetkých našich mestách a mestečkách“.⁴⁰⁴ Okolo nich „sdužili by sa naši vzdelanci patričného kraja alebo údolia.“ Spoločnosť mala združovať jednotlivých odborníkov „počnúc od bohovedy, až po prírodovedu“, ako aj ďalších členov, ktorí by zbierali potrebný materiál a finančne prispievali na chod spoločnosti. Kmeť nezabudol ani na vedecký časopis „v ktorom publikovali by sa nálezy alebo výskumy vedecké.“ Po predchádzajúcich nie veľmi pozitívnych skúsenostiach nezabudol pripomenúť vážnosť svojho zámeru: „Ufám, že slová moje nikto neberie za púhu štylistiku, tým menej za žart, ale pevne som presvedčený o každom, že podobne presvedčený je o hlbokom význame a ďalekom dosahu týchto dobre mienených slov.“ Svoju výzvu aj konkrétne adresoval všetkým účastníkom nadchádzajúcich augustových slávností: „[...]všetci doneste ta záujem za budúcnosť národa a zaujatosť za „učeníu spoločnosť“, ktororej potreby a záležitosti tvorily by na budúce o jednu zaujatosť viac, ktoré tiahly by mužov slovenských občasne do Martina a púťaly by ich ku centru. Jedna vec napomáha druhú, a často ani nevieš, jak výdatne napomôžeš malou vecou veľkú, jestli v tej malej si horlivý a verný. [...] Príďte bratia, prihotovení, a čo v najväčšom počte. Na zdar!“⁴⁰⁵

Počas spomenutých augustových slávností bol skutočne Kmeťov návrh schválený.⁴⁰⁶ Na prekvapenie aj samotný Vajanský sa verejne vyslovil v prospech jeho projektu, prostredníctvom úvodníka *Národných novín*. Poukázal síce na to, že Kmeť ustúpil v niektorých záležitostiach,⁴⁰⁷ avšak jeho text vyznieval jednoznačne v prospech Kmeťovej učenej spoločnosti. Vajanský tu spravil aj istú sebareflexiu, keď konštatoval: „Od rokov a ro-

404 Tu sa pravdepodobne inšpiroval organizačnou štruktúrou Slovenského učeného tovaríštva, ktorého tradícia sa najmä v katolíckych kruhoch cieľavedome budovala.

405 KMEŤ, Andrej. Naše museum. In *Národné noviny*, 11. 8. 1892, roč. 23, č. 93, s. 1.

406 KLEMENTIS, *Úsilie A. Kmeťa...*, s. 92-93.

407 „Pravda, on upustil od širokých rozmerov, od mnohých prísno-vedeckých a špeciálnych požiadavok, tak že plán jeho nabyl životnej sily.“ Pozri: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Učená spoločnosť. In *Národné noviny*, 27. 8. 1892, roč. 23, č. 100, s. 1. Toto naznačuje, že pôvodné Kmeťove stanovy (ktoré nemáme k dispozícii) boli do väčšej miery „prísno-vedecké“, než už citovaný publikovaný návrh stanov.

kov považovali sme jeho [Kmeťovu] myšlienku viac jako osobnú, obľúbenú, utopiou zaváňajúcu ľubôstku a priznávajúc celou dušou šľachetnosť zámerov, neverili sme na možnosť, po toľkých nezdaroch, ktoré nás zastihly, uskutočniť to, začo tak neunavne pledoval náš milý, činný, nezištný a obetavý patriot.“ Tento text teda vyznieval v tom zmysle, že Vajanský na Kmeťov projekt zásadne zmenil názor, keďže ďalej konštatoval: „Myšlienka Kmeťova nesmie zapadnúť do bahna našej letargie. [...] Máme silnú nádej, že na budúci rok bude dielo hotové, a my počneme pracovať družno, organisátorsky, neunavne a s prospechom.“⁴⁰⁸

Následne boli v *Národných novinách* uverejnené stanovky Slovenského vedecského spolku, ktoré som priblížil už vyššie. Spolu s týmito stanovami bola uverejnená aj výzva k širokej verejnosti k podpore a prihlasovaniu sa za členov plánovaného spolku. V tomto *Výzvaní* sa možno dočítať, napr. že: „Zo všetkého vyplýva predovšetkým nevyhnutná potreba takého spolku, zaslúženie zdaru a možnosť jeho uskutočnenia a za druhé vznešenosť a čistota zámerov, kultúrno-vzdelanostný význam a nevypočítateľný duchovný prospech pre národ, spoločnosť a tak i pre celú vlasť.“ Poukázalo sa v ňom na to, že: „Len jedna prekážka mohla by sa vrhnúť v cestu: chladnosť a netečnosť našej spoločnosti a malý počet členov.“ Z uvedeného dôvodu signatári tohto dokumentu vyzývali k vstupovaniu do spolku: „obraciame sa k slovenskému obecnstvu a priateľom vzdelanosti a osvety, aby čím skôr prihlásili sa za členov, dľa nižšie priložených stanov. Akonáhle prihlási sa primeraný počet, svolá sa sriaďujúce shromaždenie a stanovky predostrú sa k potvrdeniu.“⁴⁰⁹

408 HURBAN VAJANSKÝ, *Učená...*

409 Výzvanie. In *Národné noviny*, roč. 23, 10. 9. 1892, č. 106, s. 2.

„Zvláštne nešťastie stíha náš vedecký spolok, ktorému i tak nikto budúcnosti neviešti;“

(A. Kmeť v liste A. Halašovi, 1893)

Všetko teda vyzeralo tak, že Kmeťova dávna túžba sa konečne realizuje. Nadšenie z takéhoto nečakaného obratu⁴¹⁰ sa však ukázalo ako predčasné, a to prinajmenšom z dvoch dôvodov. Po prvé to bola otázka koncepcná, pretože sa rozprúdila diskusia o charaktere spolku, t. j. o zmene stanov. Druhý dôvod bol však závažnejší, lebo ku Kmeťovi sa postupom času dostávali informácie, že deklarovaná podpora pre vedecký spolok zrejme nebola úprimná.

V rámci prvého dôvodu vyvinul iniciatívu najmä Pavel Križko, ktorý sa nezúčastnil na porade o vedeckom spolku počas augustových slávností. Výsledkom jeho iniciatívy bola schôdzka v Kremnici na ktorej sa zúčastnil, okrem iných, aj F. Pastrnek z Čiech. Križko tu preferoval múzejnú koncepciu spolku a až sekundárne vedeckú.⁴¹¹ Ako som poukázal, v Kmeťom navrhovaných stanovách bola zas veda prioritná a muzeálna činnosť mala byť len jednou súčasťou aktivít plánovaného spolku. Výsledkom bol kompromis zo strany Kmeťa. Vyplýva to napr. z Križkovho listu Pastrnkovi: „Stanovy nášho nádejného musejného spolku odobrili v tom znení, ako sme jich spolu boli zostavili, i páni dr. Zechenter, Kmeť a Turzo a pán farár jich poslal do Martina spolu i s článkom, premenu vedeckého na musejny spolok pripravujúcim, ktorý článok bol v Nár. Novinách i uverejneným.“⁴¹² Spomenutý článok Kmeťa v *Národných novinách* ozrejmuje obsah tejto porady, t. j. aj podstatu koncepcných zmien, na ktoré pristúpil Kmeť, resp. presnejšie, ide o Kmeťovu interpretáciu celej veci.

Už z úvodu jeho príspevku je zrejmé, že na pretras prišla v prvom rade otázka členstva v spolku. Tu Kmeť ubezpečil, že členmi nemusia byť len

410 Kmeťovu radosť vyjadruje aj vďačnosť Vajanskému za jeho podporu: „Za srdečné, ač i prilichotivé slovo Pánu Hurbanovi dám vrele ďakovať.“ Pozri: list A. Kmeťa A. Halašovi z 29. 8. 1892. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

411 Podrobnejšie k tejto veci pozri: RYBECKÝ, *Úsilie...*, s. 33.

412 List P. Križka F. Pastrnkovi z 8. 11. 1892. LA PNP, fond František Pastrnek.

učenci, úplne postačí, že pôjde o platiacich členov: „V návrhu stanov „slovenského vedeckého spolku“, uverejneného v 196. čísle „N. N.“, povedané je len toľko, že spolok zaleží z členov čestných, zakladajúcich, riadnych a dopisujúcich; ale žeby to museli byť ľudia všetko vysokoučení, to nenie povedané, ani nepožaduje sa to. Ďalšie úvahy a vývody o spolku byly by poučil každého, že členom môže byť každý čestný človek, ani nebude sa od neho žiadať, žeby nevyhnutne musel písať alebo prednášať; dosť je od neho, keď peňažitý príspevok zaplatí, a čo by hneď väčšina bola údov takých len platiacich a odberajúcich, za to chyba nebude žiadna, ale aj hmotnú podporu, bez ktorej ani hnúť“ S interpretáciou pôvodných stanov, podľa ktorej mali byť členmi len vzdelanci, zrejme súvisela aj obava, že do tohto spolku vstúpi málo členov. S týmto súvisel aj Kmeťov kompromis v otázke názvu spolku, keď bol ochotný ustúpiť z pojmu „vedecký. : „Dost skoro však presvedčili sme sa, že už pre holé meno „vedecký“ štítia sa pristúpiť do spolku mnohí zo stavu priemyselnického, ináč mužovia a národovci na slovo vzatí; ba ešte aj z učencov tí, ktorí dosiaľ nepracovali perom. Snáď zčiasťky majú pravdu, ačpráve sami vidia, že je to omyl, ktorý mohol by byť zdaru dobrej veci na ujmu. Preto hľa daktorí hodlajú navrhnuť sriaďujúcemu shromaždeniu meno „slovenský musejný spolok“ s prepracovanými stanovami, ktorým za základ malo by byť položené museum, odkiaľ aj meno, že totižto spolok za zvláštny svoj cieľ bude považovať obohacovanie musea najrozmanitejšími predmetmi z otčiny našej [...].“ Kmeť však nezabudol pripomenúť, že na podstate veci by táto úprava nič nemenila: „Ináč spolok vo svojej bytnosti aby ostal skutočne spolkom vedeckým, spoločnosťou učenou, len v názve aby to nebolo vyslovené.“ Deklaroval ďalej ochotu diskutovať okrem názvu, aj o stanovách spolku. Jeho nosnou požiadavkou bolo hojné prihlasovanie sa za členov a zvolanie ustanovujúceho valného zhromaždenia. V tejto veci na záver konštatoval: „Údov dosiaľ prihlásených je už neďaleko sto, tak že mohlo by sa už vydržiavať sriaďujúce shromaždenie, v ktorom definitívne prijaté stanovy byly by bez odkladu poslané vysokej vláde ku potvrdeniu. Zaiste

ešte značný počet podpisných hárkov je vonku; prosím patričných pánov, aby vyplnené hárky čím skorej ráčily nazpäť poslať. [...] Toto len na rozptýlenie obáv u tých, ktorých tvrdo čakáme a vrelo prosíme.“⁴¹³

Možno teda konštatovať, že Kmeť po kremnickej porade našiel s Križkom a Pastrnkom určitý kompromis, hoci si zrejme bol vedomý, že jeho koncepcia je do istej miery odlišná. Vyplyvalo by to z jeho listu Pastrnkovi, keď mu písal: „Môj článok o spolku v N. N. možno neuspokojil Vás. Já opísal som pragmatične všetko; [...].“⁴¹⁴ To sa napokon prejavilo aj na zakladajúcom valnom zhromaždení MSS, kde sa Kmeť ešte posledný krát pokúsil presadiť vedeckú koncepciu spolku. Skôr, ako sa k tomu dostanem, treba spomenúť druhý uvedený dôvod toho, že Kmeťova radosť z obratu udalostí v auguste 1892 bola predčasná.

V citovanom liste Pastrnkovi totiž spomenul aj závažnejšiu skutočnosť: „Písal mi Pán Križko, že mu zdelil p. Czambel, idúci z Martina, že v centre nezdá sa panovať veľká zaujatosť za spolok. Možno sa mylí.“⁴¹⁵

Táto Kmeťova nádej zrejme vyplyvala z optimizmu, ktorý nadobudol počas prekvapivej podpory pre jeho projekt vedeckého spolku v auguste 1892. Realistickejšie však videl celú vec P. Križko. Ten písal Pastrnkovi nasledovne: „Ale mne sa zdá, že sú páni martinci nie s tým spokojní.“⁴¹⁶ Aspoň zavše čítať možno v *Nár. Nov. poznámky o takej neprajnej nála-de svedčiace. I nedávno sa ozval ktosi z Trenčína v martinskom duchu a smysle.⁴¹⁷ P. dr. Czambel mi hovoril s nevoľou, že, baviť sa začiatkom októbra v Martine, počul od tamojších smerodajných osobností, že martinci nie preto, akoby i oni potrebu, buďto vedeckého, buďže musejného spolku cítili a odobrovali jeho utvorenie, ale jedine a výlučne z úcty oproti p. farárovi Kmeťovi a len ohľadom na jeho vynikajúcu činnosť a zásluhy*

413 KMEŤ, Andrej. Vedecký spolok! In *Národné noviny*, 13. 10. 1892, roč. 23, č. 120, s. 1.

414 List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 24. 10. 1892. LA PNP, fond František Pastrnek.

415 Tamže.

416 Tu narážal na Kmeťov plán vedeckého spolku, resp. aj jeho kompromisný návrh zmeny názvu na múzejný spolok.

417 Tento príspevok som v čase písania textu nemal k dispozícii.

o veci slovenské[.] p. farárom Kmeťom doručené jim stanovy a vyzvanie ku založeniu vedeckého spolku v Nár. Novinách uverejnili.⁴¹⁸

Kmeť postupom času tiež začal veriť, že mienka v Martine skutočne nie je naklonená jeho projektu. Zrejme ho nepresvedčilo ani to, že dátum ustanovujúceho zhromaždenia spolku bol stanovený na 5. 12. 1892. Tento termín mu totiž výrazne kolidoval s jeho kňazskými povinnosťami: „Shromaždenie má byť 5ho Dec; či bude, neviem. Já nemôžem sa súčastiť, lebo 6ho máme zasvätený sviatok, deň sv. Mikuláša, založenie chrámu.“⁴¹⁹ Schôdza sa napokon neuskutočnila.⁴²⁰ O tom, že na konci roku 1892 bol už Kmeť zrejme definitívne presvedčený, že „Martinci“ neprajú jeho projektu, dobre svedčí jeho list S. Zachejovi: „Z nášho vedeckého spolku sotva bude čo, lebo Páni martinci nezdajú sa byť zaujatí zaň. Mohlo byť sriaďujúce shromaždenie ešte v Októbri; oni odkladali, až odložili na 25. Januára pri príležitosti Menín Pána Mudroňa. Jako čo by taký spolok nezaslúžil osobitný deň. A potom ponáhľajú sa, lebo niečo času na dôkladné pokonanie mnohých vecí. To je jich manever proti vecám, ktoré nevychodia z Martina, a ktoré pekným spôsobom chcú zničiť.“⁴²¹ V tejto veci sa celkom jasne vyjadril aj v liste J. Škultétymu, keď písal o úmyselnom odkladaní zakladajúceho valného zhromaždenia: „Nové zúmyselné odkladanie zriaďujúceho zhromaždenia spolku vedeckého pôsobí na všetky strany veľmi zle. Pri takejto neprajnosti z nás zaiste nebude nič.“⁴²² V tomto presvedčení ho utvrdil aj list F. Kabinu z januára 1893, o čom referoval F. Pastrnkovi: „Zase sdělil mi z Pešti p.

418 List P. Križka F. Pastrnkovi z 8. 11. 1892. LA PNP, fond František Pastrnek.

419 List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 24. 11. 1892. LA PNP, fond František Pastrnek.

420 Vzhľadom na to, že účastníkmi tohto zhromaždenia nemali byť len Martinčania, Kmeť nepovažoval za vhodný termín ani v januári a navrhol ho oddialiť do času, keď bude teplejšie: „Každý myslí, že by v tejto treskúcej zime nebolo dobre odbývať shromaždenie. Nemohlo by sa odložiť aspon do Marca?“ Pozri: list A. Kmeťa A. Halašovi z 12. 1. 1893. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

421 List A. Kmeťa S. Zachejovi z 22. 12. 1892. LA SNK, sign. 73 A 33.

422 List A. Kmeťa J. Škultétymu zo 18. 12. 1892. In KLEMENTIS, *Listy Andreja Kmeťa Jozefovi Škultétymu...*, s. 221.

pravotár Kabina⁴²³ slová Dra Czambela, jako vyslovili sa Páni Martinčania o nádejnom spolku vedeckom; že totiž len mne k vôli [podčiarknuté v origináli – K. H.] zaujímajú sa zaň, zato že daroval som moje zbierky museumu. Jestli veci k vôli nerozhorlia sa za spolok, veru to „mne k vôli“ nepokladám za dôstatočný pevný základ, a lepšie bude za nechať tak, aby sa aspon nekompromitovala dobrá vec. A tak myslí p. Dr. Czambel, že by aj vláde bolo po vôli teraz, keď by sa spolok sriadil⁴²⁴ aby mohla pred svetom ukázať, že ejhľa, u nás majú národnosti slobodu!⁴²⁵ Tu treba dodať, že Czambel bol zamestnancom uhorského vládneho aparátu, t. j. jeho názor v tejto veci netreba podceňovať.

Pokiaľ by však aj zvonka neprichádzali prekážky, v samotnom Turčianskom sv. Martine to podľa Czambelových informácií vyzeralo horšie. Z citovaného fragmentu jednoznačne vyplýva, že Kmeť nechcel zakladaním niečoho, čo nemá skutočnú podporu, celú vec kompromitovať. Pastrnek mu na jeho list odpovedal a podporil ho v jeho úsilí. Odporučil mu pritom nebrať veľmi ohľad na „myšlienky Martinčanů“. ⁴²⁶ Celá vec zrejme trápila aj P. Križku, preto Kmeťovi odporučil, aby si od Martinčanov vyžiadal jasné stanovisko. ⁴²⁷ Výsledkom bolo ich osvedčenie, že to nie je pravda, a že s myšlienkou založenia vedeckého spolku sú plne stotožnení. Pod týmto osvedčením boli podpísaní nasledovné osobnosti: Ján Francisci, Ambro Pietor, Ján Petriko-

423 Tento list cituje E. Klementis, pozri: KLEMENTIS, *Úsilie A. Kmeťa...*, s. 94-95.

424 V kontexte s Czambelovým postojom k danej veci možno spomenúť hodnotenie P. Križka: „P. Czambel síce tiež neschvaloval utvorenie spolku vedeckého, avšak taký spolok, akým by mal byť náš spolok musejný, schvaloval úplne a hovoril, že ho považuje za prepotrebný a veľmi žiadúcný.“ Pozri: list P. Križka F. Pastrnkovi z 8. 11. 1892. LA PNP, fond František Pastrnek.

425 List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 30. 1. 1893. LA PNP, fond František Pastrnek.

426 Pastrnkov list Kmeťovi z 1. 2. 1893 cituje E. Klementis. Podrobnejšie pozri: KLEMENTIS, *Úsilie A. Kmeťa...*, s. 95.

427 Podrobnejšie pozri: tamže. Tu treba dodať, že Križko by zamietnutie tohto projektu považoval za „krátkozraké“: „dúfam, že ani centrum nebude takým krátkozrakým, aby snažilo sa udusiť dobrú vec len preto, že sa pôvodne tam nezrodila.“ Pozri podrobnejšie: JASENÁK, Ladislav. Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti vo svetle vzájomnej korešpondencie Andreja Kmeťa a Pavla Križku. In *Žborník Slovenského národného múzea. Etnografia* 34, roč. LXXXVII – 1993, s. 30.

vich, Matúš Dula, Samuel Šípka, Jozef Škultéty, Ďuro Čajda a Andrej Halaša. Ako správne poukázal E. Klementis, chýbali podpisy Pavla Mudroňa a Svetozára Hurbana Vajanského.⁴²⁸ Táto absencia sa dá interpretovať aj tak, že chýbali práve tie najpodstatnejšie podpisy, pretože P. Mudroň bol predsedom SNS a S. H. Vajanský zasa popredným ideológom, a takpovediac „dušou“ tzv. martinského centra SNS. Teda spomenuté osvedčenie nebolo z tohto hľadiska až natoľko presvedčivé a Kmeť mohol mať stále dojem, že celá podpora z augusta 1892 (prezentovaná najmä Vajanským) bola v zásade motivovaná najmä „kvôli nemu“, a nie pre vec samotnú.

Kmeťov pesimizmus v tejto veci potvrdzuje aj jeho list A. Halašovi zo začiatku apríla 1893, v ktorom konštatoval: „Zvláštne nešťastie stíha náš vedecký spolok, ktorému i tak nikto budúcnosti nevesť; a uznávam, že môj stav mu je tiež na veľkej prekážke, preto škoda, že iný dakto nepostaví sa na čelo jeho.“ Pod „mojím stavom“, Kmeť zrejme rozumel jeho kňazské povolanie, ktoré zabraňovalo flexibilným výjazdom do Martina. Vyplyva to z pokračovania listu: „Ráčite navrhovať deň pre sriaďujúce shromaždenie na 24 alebo 25ho Apríla. Zas nezbadali ste, že katolícky kňaz na Marka (25. Apr.) doma byť musí. Neomylné dobre by bolo, pri takej príležitosti vybaviť sriaďujúce shromaždenie, keď v inom záujme väčší počet najvyvikajúcejších národovcov dostaví sa do sv. Martina: a preto, ak by som já a iní snáď kat. kňazi mohli ešte 24ho Apr. domov doraziť, a ak by bolo možno sriaďujúce shromaždenie vedeckého spolku pred poludním vybaviť: v tom páde ráčte moje vyzvanie s tým termínom uverejniť.“⁴²⁹ Kmeť mal teda znova praktické problémy dostaviť sa na dôležitú schôdzu a je badateľná aj jeho výčitka, že v Martine na tieto okolnosti neberú ohľad. Ustanovujúce valné zhromaždenie vedeckého spolku (treba zdôrazniť, že aj Kmeť písal o „vedeckom“ a nie „múzejnom“ spolku) sa napriek týmto ťažkostiam uskutočnilo 24. 4. 1893. Máme k dispozícii oficiálnu zápisnicu z tohto zasadnutia, ktorá je však pomerne stručná. Uvádza s v nej, že sa

428 Podrobnejšie pozri: KLEMENTIS, *Úsilie A. Kmeťa...*, s. 95.

429 List A. Kmeťa A. Halašovi z 2. 4. 1893. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

dlhšie diskutovalo o názve spolku, po čom sa presadil názov: „Museálna slovenská spoločnosť“ a boli prijaté stanovy, ktoré vypracoval P. Križko.⁴³⁰

**„P. farár zase chcel mať spolok vedecký [...]“ –
vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti**

Zaujímavejšiu správu máme k dispozícii vďaka listu P. Križka, ktorý o tomto zasadnutí písal F. Pastrnkovi: „Náš nádejný musejný spolok mal teda konečne už svoje sriaďujúce shromaždenie a síce v pominulý pondelok v Martine. Predsedal p. farár Kmeť a bol i jednohlasne zvoleným za predsedu spolkového, ktorý sa má i ďalej starať o spolkové záležitosti. Bolo nás asi 80-100 sídených a shromaždenie odobrilo nami v septembri pominulého roku vypracovaný návrh pre stanovy s niektorými nepatrnými, na správu sa vzťahujúcimi dodatky. P. farár zase chcel mať spolok vedecký a páni martinci narádzali vynechať v 2 še podrobné vypočítanie úloh spolkových, keď som sa však zasadil za pôvodnú osnovu a dôvodnil ju v dlhšej reči, ustúpil p. farár i p. martinci a pôvodná osnova bola jednohlasne odobrená. Porada trvala takmer na úplné try [tri] hodiny a účasť javila sa byť všestranne živou. Ku vedeckému [podčiarknutie v origináli – K. H.] spolku sa prihlásilo z celého Slovenska len 176 členov, ku muzejnej spoločnosti prihlási sa jích istotne o veľa väčší počet; tak aspoň mienili všetci prítomní. Otázkou je teraz, či nám vláda potvrdí stanovy a kedy sa to stane. No presvedčený som, že i p. farár Kmeť nebude zaháľať, ale že bude súriť vždy a všade, kamkoľvek sa návrh stanov dostane, aby bola vec čím skôr vybavená.“⁴³¹

Z citovaného fragmentu z Križkovho listu chcem upozorniť na informáciu, že Kmeť sa aj na tomto fóre ešte posledný krát pokúsil presadiť svoju koncepciu vedeckého spolku. Napokon však ustúpil, čo podľa mojej mienky neznamená, že sa s muzeálnou koncepciou aj skutočne stotožnil. Výstižne túto

430 Podrobnejšie pozri: Zápisnica horevzatá v Turčianskom Sv. Martine dňa 24. apríla 1893 v sriaďujúcom shromaždení navrhnutého slovenského vedeckého spolku. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 1, 1896, s. 110-111.

431 List P. Križka F. Pastrnkovi z 26. 4. 1893. LA PNP, fond František Pastrnek.

situáciu opísal špecialista na dejiny MSS Milan Rybecký: „Na schôdzi 24. apríla 1893 Kmeť nedosiahol svoj cieľ, o ktorý usiloval takmer dve desiatky rokov. [...] Vznikla Muzeálna slovenská spoločnosť. Kmeť po mnohých rokoch úsilia sa zmieril s tým, že bude musieť uskutočňovať svoje pôvodné plány – organizovať slovenský duchovný a vedecký život – na pôde muzeálnej inštitúcie, ktorú založiť nemienil.“⁴³² Zaujímavá je tiež informácia z Križkovho listu Pastrnkovi, že „páni martinci narádzali vynechať v 2 §e podrobné vypočítanie úloh spolkových“. Tu sa nastoľuje otázka, čo sa pod týmto presne myslelo. Totiž v spomenutom § 2. sa deklaruje, že: „Účelom Museálnej slovenskej spoločnosti je: pátrať po rozličných znamenitostach Horno-Uhorska, a tak: 1. sbierať všetko, čo vzťahuje sa na slovenský ľud, jeho duševný a hmotný život, a na kraje týmto ľudom obývané [...]“. Po podrobnom vymenovaní predmetov zberateľstva, ktoré sú do veľkej miery orientované na etnografiu, zahrňovali však aj prírodovednú sféru (hoci len v jednom bode) sa ďalej hovorí o ukladaní a starostlivosti o nazbierané artefakty. Napokon konečný cieľ činnosti MSS mal byť: „osvetľovať nasbierané a v museume uložené veci a poťažne i inde na území slovenským ľudom obývanom nachodiace sa historické, alebo z iných ohľadov pamätné predmety.“ Toto sa malo diať okrem iného prostredníctvom vydávania periodika MSS, vydávaním špeciálnych publikácií, prednáškami atď. Všetky tieto formy sú takisto podrobne vymenované.⁴³³ V každom prípade, tento paragraf bol kľúčový, pretože určoval samotnú činnosť MSS. V prípade, že by bol tento paragraf skrátенý, je možné, že by nebola zrejmá aj vedecká dimenzia MSS („osvetľovanie“ nazbieraných artefaktov), alebo prírodovedné zameranie zberateľskej činnosti. Je teda možné, že prostredníctvom tohto skrátенia by bol cieľ MSS formulovaný príliš vágne. Natíska sa teda priro-

432 RYBECKÝ, Milan. Muzeálna slovenská spoločnosť za predsedníctva A. Kmeťa v r. 1895 - 1908. In *Múzeum*, roč. 12, 1967, č.1, s. 28.

433 Ináč stanovky boli z formálneho hľadiska prepracované. Čo sa týka členstva, vymedzovali čestných, dopisujúcich, zakladajúcich, riadnych a činných členov. Podrobnejšie: Stanovy Museálnej slovenskej spoločnosti. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1896, roč. 1, s. 97-103.

dzene otázka, či práve toto nechceli „Martinci“ dosiahnuť. Ak by boli ciele stanovené len všeobecne, činnosť spolku by mohla byť buď pasívna alebo orientovaná len na určitú preferovanú oblasť (napr. etnografiu). Tendencia chápať MSS ako etnografickú inštitúciu totiž skutočne existovala. Nateraz sú to však len dohady, vyplývajúce z možných interpretácií spomenutej Križkovej zmienky v liste Pastrnkovi.

V každom prípade stanovky MSS kládli veľký dôraz práve na zberateľstvo. Myslelo sa v nich síce aj na vedeckú reflexiu, tá sa však týkala len nazbieraného materiálu. Zrejme tu treba vidieť podstatu toho, prečo Kmeťov súhlas s týmito stanovami bol len kompromisom a nie presvedčením. Napokon však túto kompromisnú platformu využil ako pomerne prijateľnú možnosť na realizáciu svojich predstáv o organizovanej vedeckej činnosti. V tejto súvislosti je vhodný citát z Kmeťovho listu Martinovi Hattalovi, v ktorom ho informoval o novozaloženej spoločnosti nasledovne: „Včera práve bolo sriaďujúce shromaždenie **vedeckého spolku pod menom „musejného spolku“** [zvýraznenie moje – K. H.], v ktorom svolili si ma dočasne za predsedu.“⁴³⁴

Kmeť teda nedosiahol svoj cieľ, ale na druhej strane MSS tvorila rámec, v rámci ktorého mohol iniciovať vedecký výskum. Väčšie nebezpečenstvo pre jeho koncept však tvorili tendencie chápať MSS ako výlučne etnografickú inštitúciu. Túto tendenciu prezentoval predovšetkým Pavel Socháň. Uvedenú problematiku načrtnem v nasledujúcej podkapitole, ktorá uzatvára sondy do života A. Kmeťa.

434 List A. Kmeťa M. Hattalovi z 25. 4. 1893, LA PNP, fond Martin Hattala.

3.3 K postojom A. Kmeťa a k Muzeálnej slovenskej spoločnosti a slovenskému národnému hnutiu

„[...] ja neviem sa absolútne vžiť do názvu „Museálna spoločnosť“ a jej stanovy, ktoré by lepšie odpovedaly ‘národopisnému museumu.’“

(A. Kmeť v liste A. Sokolíkovi, 1895)

Ešte pred zakladajúcim valným zhromaždením MSS (pôvodne vedeckého spolku) bol Kmeť informovaný o významnej tendencii chápať nový spolok v striktno etnografickom, resp. prípadne ešte archeologickom zmysle. Dozvedel sa to od samotného stúpenca tejto koncepcie, ktorým bol najmä P. Socháš. Na začiatku apríla 1893 totiž Kmeťa informoval: „Ja som proti učenej spoločnosti, ale **som za musejný spolok a národopisný a archaeologický časopis** [zvýraznenie moje – K. H.]. O tejto otázke chcem zanedlho prehovoriť v novinách. A ako je to u mňa vo zvyku, chápem sa hneď aj činu. Ráčte ma prosím, ale hneď aj podporovať. Bol som pred krátkym časom u p. Križku v Kremnici a ten úplne si osvojil môj náhľad. Keď sa veci zaujmeme niekoľkí energicky musíme to aj previesť a myslím u nás tak ako na dobrej vôli tak ani na energii nechýbí. Martinskí páni sú vo všetkom povrchní a ľahotikárski – v tom máte úplnú pravdu. Tu sa pracuje len na vonok pre oko a ucho, vnútri to hnije.“⁴³⁵ Hoci som nemal k dispozícii Kmeťovu odpoveď na tento list, zo Sochášovho nasledujúceho listu možno vyvodzovať, že Kmeť túto aktivitu pochopil v tom zmysle, že Socháš chce zakladať nejaký iný spolok. Inými slovami, takéto chápanie v žiadnom prípade nekorešpondovalo s koncepciou Kmeťa. Socháš mu totiž 20. 4. 1893 (t. j. štyri dni pred zakladajúcim valným zhromaždením) písal: „Ja nemienim zakladať osobytný spolok, ako Vy ste ráčili z môjho posledného listu vysvetlovať, ale prajem si aby spolok Vami navrhnutý zahrnul[,] ba hlavne pestoval národopis, čo držím za nanajvýš potrebné a prospešné pre nás.“ Teda prízvukoval, že plánovaný spolok

435 List P. Socháša A. Kmeťovi z 4. 4. 1893. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

mal mať primárne etnografický charakter. V prospech tohto zámeru argumentoval okrem iného lepším potenciálom získania širokej členskej základne: „Činných členov skorej tým získame ako do spolku vedeckého vo vysokom slohu, lebo u nás preca len učencov málo, kdežto národopisný materiál zbierať, môžu aj menej vzdelaný ľudia. Ja tedy tento návrh chcem priniesť a tejto myšlienky sa zaujímať, ktorú Vy tiež už dávno prakticky [podčiarknutie v origináli – K. H.] prevádzate. Vy ju tedy iste budete podporovať lebo má zachovanie našich národných tradícií na zreteli. Ponevác zanedlho bude i tak shromaždenie odložil som svoj pripravený už článok pre noviny stranou, lebo budeme môcť o tej veci ústne prehovoriť.“⁴³⁶

Tieto dva citáty zo Socháňových listov naznačujú, že na trojhodinovom zakladajúcom zhromaždení, na ktorom vznikla MSS, sa s veľkou pravdepodobnosťou živo diskutovalo aj o prioritách jej činnosti. Socháň, ktorý zrejme nebol osamotený, jednoznačne preferoval etnografiu. Skutočnosť, že Socháň sa stal dočasným tajomníkom MSS,⁴³⁷ t. j. členom jej dočasného vedenia,⁴³⁸ napovedalo, že toto etnografické chápanie MSS sa bude naďalej presadzovať.

Nastolený problém by sa dal v prameňoch podrobnejšie sledovať ďalej,⁴³⁹ domnievam sa však, že podstatu celej veci z pohľadu A. Kmeťa dobre vystihuje jeho text Na miesto návodu (*Národné noviny*, 1895). Nie je náhoda, že Kmeť bol k tomuto textu vyprovokovaný práve Socháňovými aktivitami. Ten totiž začal v polovici roku 1895, už po oficiálnom potvrdení sta-

436 List P. Socháňa A. Kmeťovi z 20. 4. 1893. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

437 V zápisnici zo zriaďujúceho zhromaždenia vedeckého spolku, kde sa utvorila MSS, sa spomína, že Socháň bol zvolený za dočasného zapisovateľa. Neskôr sa už možno stretnúť s jeho funkciou „dočasný tajomník“.

438 Až do úradného potvrdenia stanov, a následného valného zhromaždenia MSS, figurovalo vedenie MSS len ako „dočasné“, a to vrátane predsedu A. Kmeťa.

439 Pozri k tomu napr.: HOLLÝ, *Věda a slovenské národné hnutie...*, s. 95-99 a 105-108 (dokument č. 17 a 19; ide o príspevky P. Socháňa a K. Chorváta). Samozrejme, celá vec by sa dala podrobne sledovať predovšetkým v korešpondencii.

nov MSS,⁴⁴⁰ publikovať v *Národných novinách* návody na zber etnografického materiálu.⁴⁴¹ Pretože tak robil z pozície dočasného tajomníka MSS, Kmeť prirodzene cítil potrebu sa k danej veci vyjadriť. A treba dodať, že sa vyjadril mimoriadne kriticky. Skôr ako sa dostanem k samotnému článku, považujem za účelné spomenúť fragment z Kmeťovho listu A. Sokolíkovi, v ktorom sa venuje práve tejto problematike, ale vypovedá aj o celkom postoji Kmeťa k MSS. Sokolíkovi teda spomínal, že František Kameníček mu gratuloval k zvoleniu za predsedu MSS (už po potvrdení stanov MSS). Kmeťov komentár k tejto veci je mimoriadne hodnotný: „[...] ja ale prosím ho, aby mi negratuloval, lebo **jako páni nevedeli sa oduševniť za môj „vedecký spolok“ a za moje stanovy, tak ja neviem sa absolútne vžiť do názvu „Museálna spoločnosť“ a jej stanovy, ktoré by lepšie odpovedaly „národopisnému museumu.“ I to „úradné oznámenie“ Musealnej spoločnosti v najnovšom čísle N. N.**

440 Stanovy MSS boli uhorskou vládou schválené presne po dvoch rokoch od ustanovujúceho zhromaždenia MSS, 24. 4. 1895. Stalo sa tak najmä vďaka Kmeťovmu úsiliu a pričinením ďalších osobností, ako napr. Lajosa Mocsáryho, a provládné orientovaných osobností ako Mihály Zsilinszského či S. Czambela. Hoci je táto problematika pomerne dobre spracovaná, nepochybne tu existuje ešte výrazný výskumný potenciál. Zo spracovaní pozri napr.: RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť...*, s. 66-75; KMEŤ – OTTMÁROVÁ, *Na žirnej rovine...*, s. 169-171. Je zaujímavé, že pre potvrdenie stanov Kmeť vnímal ako kľúčový faktor zotrvanie kabinetu Dezsőa Bánffyho pri moci. Porovnaj aj z iných ohľadov zaujímavú zmienku v tejto veci: „Ale ak Bánffy pôjde, nebude všetko daromné? Uradná zvest' o potvrdení mala by len predsa k Vám prísť. Nebude snáď z celého potvrdenia nič. – Písal som aj Ferkovi Kabinovi, zvlášte preto: ak by pre potvrdenie ozaj napadla oppositionálna tlač vládu, že by sme aspoň jedného lektora (či redaktora) podkúpili, aby aspoň toľko napísal: ‘Čo chcete, vláda plnila len svoju konštitucionálnu povinnosť!’“ Pozri: list A. Kmeťa P. Mudroňovi z 8. 5. 1895. A SSV, fasc. 77, č. 91. Celú záležitosť potvrdenia stanov MSS treba analyzovať spolu s jeho snahou získať budovu, resp. v ďalšom pláne aj zbierky MS pre MSS. V tejto súvislosti sú mimoriadne zaujímavé listy S. Czambela A. Kmeťovi v martinскеj pobočke Archívu Slovenského národného múzea. Podľa výskumu Š. Hanakoviča, bola táto vec už na dobrej ceste, avšak podľa vyjadrení samotného Kmeťa sa neuskutočnila aj kvôli martinským národovcom. Pozri k tomu podrobnejšie: HANAKOVIČ, *Muzeálna...*, s. 170; RYBECKÝ, *Muzeálna... (Múzeum)*, s. 29-30.

441 Pozri: SOCHÁŇ, Pavel. Výzvanie. In *Národné noviny*, 27. 6. 1895, roč. 26, č. 74, s. 4. Konkrétne „návody“ boli publikované v nasledujúcich číslach *Národných novín*.

podalo výťah stanov len o sbieraní vecí národopisných,⁴⁴² čo by som ja nikdy nebol podpísal, keby som to bol skorej videl.⁴⁴³ Pravda, našej bezpríkladnej lethargii lepšie lichoť mechanické sbieranie krojov (návrh p. Socháňov na usporiadanie výstavy krojov, čo vraj má byť určitým smerom a programom „Museálnej spoločnosti“ na dva roky), než seriózna práca a študium. Predsedom mal si byť len p. Križko [zvýraznenie moje – K. H.]; aj to musí nasledovať, lebo ja tak často do sv. Martina chodiť nemôžem. Ťažko padne mi zas v krátkom čase prísť na výborové zasadnutie do sv. Martina. Ráďte to, prosím, sdeliť i p. Halašovi.⁴⁴⁴ Tu si treba uvedomiť, že citovaný list je datovaný 2. 9. 1895 a článok, ktorému budem venovať pozornosť bol uverejnený 10. 9. 1895. Teda citovaný fragment listu veľmi dobre vypovedá o rozpoležení Kmeťa v čase písania textu do *Národných novín*. Toto rozpoležení by sme mohli (odľahčeným jazykom) vyjadriť tak, že Kmeť mal chuť „všetko zabaliť“⁴⁴⁵ a nechať Križka,⁴⁴⁶ Socháňa atď., nech si riadia MSS,

442 Pozri: KMEŤ, Andrej – SOKOLÍK, Andrej. Vyzvanie v záležitosti Museálnej slovenskej spoločnosti. In *Národné noviny*, 31. 8. 1895, roč. 26, č. 102, s. 3-4. Za týmto vyzvaním je výťah z § 2 stanov MSS, v ktorých sa menujú oblasti zberateľstva. Nie je tam však ďalšia časť tohto paragrafu, kde sa okrem iného píše o výskume týchto artefaktov, ako aj o formách prezentácie tohto výskumu.

443 Táto veta je na ďalšej strane listu, avšak podľa môjho pochopenia Kmeťových grafických inštrukcií patrí tam, kde som ju umiestnil v prepise.

444 List A. Kmeťa A. Sokolíkovi z 2. 9. 1895. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

445 V tejto súvislosti treba dodať, že u Kmeťa aj v neskoršom období možno zaznamenať v jeho súkromnej korešpondencii nespokojnosť so stavom MSS, čo ho viedlo k úvahám, že sa vzdá predsedníckeho postu. Porovnaj: „Že by som tomu i ja bol nevýslovne rád, keď by boly prednášky, a čím v hojnejšom počte, na valnom shromáždení Museálnej spoločnosti: to netreba mi obšírne dokazovať. Ale ja z mojej strany nesľubujem, bo: tak k otvoreniu nečo musím povedať, a veru za také dačo, ako stav našej spoločnosti, nijako oduševniť sa nemôžem; úprimne vyznám, že keby bolo možno, rád dispensoval by som sa od predsedníctva.“ Pozri: list A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 11. 6. 1897. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

446 Tu je však nutné dodať, že vzťahy Kmeťa s Križkom boli stále priateľské, ako o tom svedčí ich vzájomná korešpondencia. Križka v súvislosti s predsedníctvom MSS Kmeťa spomenul jednak preto, že on bol autorom schválených stanov MSS, a jednak, že bol bližšie k Turčianskemu sv. Martinu. Nesúhlasné stanovisko v tejto veci však cítil

zbierajú kroje a organizujú výstavu výšiviek. Tu treba zdôrazniť ešte ďalšiu vec. Samotný Kmeť bol mimoriadne aktívny v oblasti zbierania výšiviek⁴⁴⁷ a rovnako bol aj priaznivec etnografie. Avšak pokiaľ sa mala MSS obmedziť len na túto oblasť, proti tomu ostro protestoval, keďže on nevyzýval dlhé roky k založeniu etnografického múzea, ale k založeniu vedeckého spolku. Napokon, tieto otázky veľmi dobre konkretizuje článok Na miesto návodu.

„To je nedorozumenie.“ (A. Kmeť o etnografickom charaktere MSS, 1895)

Možno konštatovať, že už úvodný odstavec jednoznačne vypovedá tak o Kmeťovom rozhorčení zo Sochánových aktivít, ako aj o tom, že pokiaľ niekto považuje MSS za muzeálnu inštitúciu zameranú na etnografiu, tak sa jednoducho mýli: „K napomôženiu jednej časti cieľa „Museálnej spoločnosti“, uverejňujú sa v týchto novinách „návody“.“⁴⁴⁸ Keď skúmame stanov „Museálnej spoločnosti“ [.] keď skúmame tie návody; keď povážime, čo navrhuje sa „na dva roky za určitý program a smer“ tej „Museálnej spoločnosti“ (výstava krojov „N. N.“ č. 96),⁴⁴⁹ natisne sa nám otázka, že či „Museálna spoločnosť“ nenie vlastne národopisnou spoločnosťou, alebo či aspoň jej jediným cieľom nenie založenie národopisného slovenského múzea? V rámci takéhoto ponímania počul som i také vybavenie otázky spolkového časopisu⁴⁵⁰: ten vraj bude prinášať opisy predmetov v múzeu; teda predmetov národopisných? To je nedorozumenie. Keď názvom a stanovami hľadely sa získať ku spolupôsobeniu širšie vrstvy

zrejme najmä k Sochánovi, s ktorým však v niektorých iných záležitostiach taktiež spolupracoval na korektnej báze.

447 Pozri k tomu napr.: GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. Andrej Kmeť – organizátor a propagátor predaja slovenských výšiviek a jeho spolupracovníci. In *Etnologické rozpravy*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 88-93.

448 Ide o vyššie spomenutú Sochánovu aktivitu.

449 Pozri: SOCHÁŇ, Pavel. Návrh valnému shromaždeniu „Museálnej spoločnosti slovenskej“ dňa 22. augusta 1895. In *Národné noviny*, roč. 26, 17. 8. 1895, č. 96, s. 3-4, citát s. 4.

450 V tomto čase ešte MSS nevydávala časopis, ale už sa pripravoval. Od roku 1896 vychádzal *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti* a od roku 1898 *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*.

roľnícke a remeselnícke⁴⁵¹: nemienil nikto vytvoriť alebo odpudiť vrstvy vzdelancov a učencov, a nenie vytvorený cieľ vedecký, na ktorý nikdy nesmú zapomenúť vzdelanci.“ Pri tejto príležitosti zopakoval svoj dávny cieľ, z čoho nepriamo vyplýva, že MSS nespĺňala jeho predstavu: „Ja horlím za vedecký spolok od zatvorenia Matice; [...] A predsa cieľ môj nebol iný, než aby sa študovalo a pracovalo a aby zo združených okolo časopisu vedeckých síl vyrástol vedecký spolok. Mne bolo clivo, že „trojmillionový národ“ nemá učenej spoločnosti;“ Dôležitý moment v tomto texte je jasné vyhranenie sa voči interpretácii, podľa ktorej treba vidieť genézu MSS vo výstave výšiviek: Bolo povedané v „N. N.“ (č. 96), že „výstavka výšiviek mala za následok museálnu slovenskú spoločnosť“;⁴⁵² možno, že tú hore vyššie v úvode opísanú, s ktorou sa ja neidentifikujem; nijako ale nie tú, za ktorú horlil som a horlím ja.“

Tu je to teda „čierne na bielom“ – MSS Kmeť v žiadnom prípade nevnímal ako etnografickú inštitúciu. Na druhej strane zdôraznil, že to neznamená, že by bol proti etnografii: „Ale nech za to nikto nepovie, že snáď podceňujem folkloristiku alebo domáci priemysel a umenie; veď na tom základe, ku ktorému prispel som i ja jedným snáď kamenčekom, začínajú stavať iní veľké budovy, a ja aj u novej firmy chcem ostať skromným jednatelom. Nepodceňujem, ba vysoko si vážim, ale toto jediné nepovažujem za dostatočné.“ A následne charakteristicky zdôraznil jeden malý bod zo stanov MSS, v ktorom sa spomína príroda, hoci len v limitovanom kontexte zberateľstva: „No ani stanovy „Museálnej spoločnosti“, akokoľvek jednostranné (tiež len širší návod k s b i e r a n i u), nepovažujú to za dostatočné, lebo v § 2. 1. k.) spomínajú i „živočchy, byliny a nerasty“, pravda, len zo stanoviska sbierania [...].“⁴⁵³

V tomto kontexte pripomenul ďalšiu nemilú skúsenosť so Socháňom, hoci ho v texte priamo nemenuje: „Vytýka sa mi, že načo sú nám austrálske

451 Pozri vyššie citovaný Kmeťov text *Naše museum*.

452 SOCHÁŇ, *Návrh valnému shromaždeniu...*, s. 4.

453 KMEŤ, A[ndrej]. Na miesto návodu. In *Národné noviny*, roč. 26, 10. 9. 1895, č. 106, s. 1.

vtáky; že máme sbierať len našské. No keď ja samojediný nepohrdam vtákmi australskými: prečo tie desiatky kritikov nebežia s vtákami a živočíchami domorodými?! Svedectvom, že nezapomínam na faunu našu, je mi tá okolnosť, že z tých sto chytvaných vtákov a ssavcov domorodých, ktoré dosiaľ máme, veľká väčšina pochádza z ruky mojej. A keby naskytla sa príležitosť, celú našskú faunu zakúpiť za tak prístupnú pre nás cenu, ako tie „australské“, istotne nemeškal by som ich zakúpiť, lebo nedržím za dôstojné čakať, kým to bude kvapkať za sto rokov. Lebo nech mi menuje dakto našinca, passionátneho snáď poľovníka, ktorý bol by vzal flintu na plece a ťašiel do poľa a na brdá a okolo vôd, a čo zastrelil, dal by si bol vypchať, a to by aj určil, alebo i jeho biologické... pomery skúmal; a pozdejšie zastrelil by len to, čo mu ešte chýba do zbierky? Či by snáď ani toľkoto vykonať nebol mohol nikto?“⁴⁵⁴

Ak nazrieme do korešpondencie, skutočne nájdeme Socháňovu výčitku v tejto veci: „Ja myslím, že by Ste na teraz už zverstvo nekupovali, keďže v Museume nieta miesta a Spoločnosť to platiť nemôže nemajúc peňazí a nejaký mecén sa tak ľahko nezjaví.“⁴⁵⁵ Kmeťa tento prístup rozhorčil a ihneď o tom referoval Karlovi Kálalovi: „Len jeden príklad. Ja zakúpil som teraz vypchané živočíchy z duplikátov Musea Kráľovstva Českého, na ktoré, pravda, ani peňazí nemáme, ani miesta, ale máme sa starať, aby boli i peniaze i priestor, lebo druhej podobnej príležitosti k takej dobrej kúpe nenaskytne sa ani za sto rokov. Tu píše mi p. Socháň, dočasný tajomník spoločnosti, že aby som „na teraz už zverstvo [podčiarknuté v origináli – K. H.] nekupoval“, keď že v museume nieta miesta a spoločnosť to platiť nemôže.“ Chudobný človek, ak má rozum, zapožičia sa a kúpi rolu v susedstve svojej roli, keď je na predaj, ale ak nepoužije túto príležitosť, viac snáď tu rolu nedostane. U nás v národňom ohľade ale je inak; keď nieta peňazí a priestoru, nepovieme, že musíme sa starať o obidvoje, ale prestaňme kupovať. Hja, my by sme všetko chceli bez obety a bez práce.

454 Tamže, s. 2.

455 List P. Socháňa A. Kmeťovi z 14. 8. 1895, A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

Našich vodcov ani len to neteší, keď voľakto pracuje a obetuje; kde že by tých tešilo, že by aj iný mimo nich mohol žiť!⁴⁴⁵⁶

Myslím, že epizóda s austrálskymi vtákmi je veľmi dobrou ilustráciou konfliktu, ktorý Kmeť zažíval na pôde MSS. Z predchádzajúcich kapitol je zrejmé, že ak Kmeť hovoril o vede, mal tým na mysli predovšetkým prírodnú vedu. Nákupom duplikátov austrálskych vtákov⁴⁵⁷ zrejme do istej miery aj prekročil stanovy MSS, pretože tie v zásade limitovali zber materiálu na Horné Uhorsko. Tu treba pripomenúť Kmeťovu mimoriadne intenzívnu komunikáciu s botanickými zamieňacími spolkami. Domnievam sa totiž, že Kmeť ako prírodovedec si bol veľmi dobre vedomý, že skutočný výskum prírody nemôže byť obmedzený národnými kategóriami. Jednoducho, už ako materiál na porovnávanie bol každý exemplár, akokoľvek vzdialený, prínosný. Toto naznačuje, že Kmeť sa pokúšal dodať tejto zberateľskej inštitúcii (MSS) aj vedecký rozmer. Je charakteristické, že pri tom narážal na prekážky.

V súvislosti s opísaným koncepčným konfliktom medzi Socháňom a Kmeťom sa žiada ešte aspoň v skratke dodať, že Kmeť mal veľký záujem o pomerne hodnotnú zbierku výšiviek, ktorú vlastnil Socháň. Vyvíjal preto veľké úsilie aby našiel peniaze na jej kúpu, pričom Socháň nebol veľmi ochotný z ceny zľaviť. Z tejto epizódy, ktorú tu podrobnejšie nerozoberám,⁴⁵⁸ vyplýva, že Kmeť skutočne nepodceňoval etnografiu a paradoxne bol to práve Socháňov postoj, ktorý nebol príliš otvorený k obohateniu MSS o etnografický materiál. Na druhej strane však treba dodať, že

456 List A. Kmeťa K. Káralovi z 16. 8. 1895, LA PNP, fond Kaerl Káral.

457 Ohľadom nákupu duplikátov vtákov z Prahy treba povedať, že Kmeť mal pomerne závažné nedorozumenie s Antonínom Fričom, ktoré sa týkalo ceny týchto artefaktov. Okrem iných zdrojov k tomu existuje cenný pramenný materiál napr. v Archíve Národného muzea v Prahe. Pozri: listy A. Kmeťa A. Fričovi z 9. 7. 1895, 14. 7. 1895 a 18. 7. 1895. Archiv Národného muzea, fond Antonín Frič, inv. č. 487.

458 Kmeť o tejto veci pomerne podrobne informoval Lubora Niederleho. Kmeť nakoniec kúpil Socháňovu zbierku za 1000 zlatých, čo v konečnom dôsledku hodnotil ako dobrú kúpu. Pozri k tomu: listy A. Kmeťa L. Niederlemu z 26. 4. 1898, 19. 7. 1898, 5. 8. 1898 a 3. 9. 1898. Archiv Akademie věd České republiky (ďalej A AV ČR), fond Lubor Niederle, sign. II b 1, inv. č. 99, k. 2.

zbierka výšiviek bola Socháňovým vlastníctvom a bolo jeho legitímnym právom rozhodovať o cene, za ktorú ju predá. Na tomto mieste som považoval za potrebné túto epizódu len spomenúť, lebo istým spôsobom dokresľuje načrtnutý koncepčný spor.

Vzhľadom na to, že v nasledujúcej kapitole sa budem venovať textom, ktoré interpretovali Kmeťa ako „duchovného otca“ MSS, chcem ešte raz zdôrazniť nasledovné. Citovaný Kmeťov príspevok (Na miesto návodu) jednoznačne potvrdzuje skutočnosť, že so zberateľskou koncepciou MSS nebol stotožnený a rozhodne namietal voči jej vnímaniu v zmysle etnografického múzea.⁴⁵⁹ Z dôvodu predstavenia kontextu pre poslednú kapitolu tejto práce sa ešte veľmi stručne dotknem vzťahu A. Kmeťa k slovenskému národnému hnutiu. Predtým však treba zdôrazniť, že Kmeť v rámci svojho predsedníckeho postu v MSS, vykonával veľké množstvo zberateľskej, výskumnej a predovšetkým organizátorskej práce. Táto problematika určite predstavuje ďalší výskumný potenciál. Na druhej strane však najmä vďaka precíznemu výskumu M. Rybeckého⁴⁶⁰ majú čitatelia k dispozícii seriózný prehľad o tejto téme.

K postojom Andreja Kmeťa k slovenskému národnému hnutiu

Z uvedeného vyplýva, že Kmeť mal v polovici deväťdesiatych rokov výrazné námietky voči tzv. martinskému centru SNS. Neznamená to samo-

459 Tu možno ešte dodať, že Socháň aj v súkromnej korešpondencii naďalej zdôrazňoval svoju preferenciu etnografickej náplne činnosti MSS. Porovnaj: „[...] ale z mojej strany som Vám ja nikdy umyselne [podčiarknuté v origináli – K. H.] príčiny k nejakej nepriazni nezavdal. Že je moje presvedčenie, by sme v Mus. Spol. predovšetkým tomu pozornosť venovali, čo je najviac zahynutím vystavené, nemožno za zle vykladať. Ja interessujem sa o každý punkt nášho programu. (Ja zaiste som bol ten, ktorý Vás v Domanikách priviedol na starožitníctvo). Ale nič tak nekvapí, nesúri ako výšivky, kroje, ináč by som sa bol práve s takou horlivosťou jinému predmetu venoval. Bárš by nás bolo čo najviac, čo by sme svoje snahy mali.“ Pozri: list P. Socháňa A. Kmeťovi z 12. 11. 1895. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

460 RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť za predsedníctva A. Kmeťa...*, s. 29-39 (a nasledujúce čísla časopisu *Múzeum*).

zrejme, že išlo o natofko vyostrený konflikt, že by ustala komunikácia, alebo že by nenachádzali spoločné platformy pre spoluprácu. Však napokon Kmeť pravidelne prispieval do martinských *Národných novín*, bol predsedom spoločnosti, v ktorej vedení boli významní predstavitelia tohto prúdu národného hnutia, a napokon sa aj dobrovoľne a ochotne presťahoval do Turčianskeho sv. Martina (1906),⁴⁶¹ resp. ďalších styčných bodov by sa dalo menovať omnoho viac.⁴⁶² Kmeť však na druhej strane nešetril kritikou voči martinským národovcom, veď aj vo svojej autobiografii, ktorú písal niekedy v období 1894-1895 otvorene písal: „Teraz zase pri samostatných »Národných Novinách« ničí národ hrozná stagnácia, apatia a akýsi neplodný fatalizmus, ktorý čaká spásu len od zmenených okolností. Ak i prídu tie prajné okolnosti (a bodaj by prišli čím skorej!), ale ak najdú nás nepripravených, neozbrojených vedou a umením, »nezagazdovaných starou silou«: nič nám neprospejú.“⁴⁶³ Kmeť však bol celkovo človek priamočiary a úprimný, t. j. podobnú kritiku (hoci hlavný adresát kritiky je často identifikovateľný len „medzi riadkami“) sa neobával predostrieť aj v súkromných listoch, napríklad takým významným osobnostiam ako bol predseda SNS P. Mudroň,⁴⁶⁴ či predsedníčka Živeny Elena Maróthy Šol-

461 Tu bol samozrejme dôležitý praktický aspekt, pretože sa chcel intenzívnejšie venovať MSS.

462 Možno tu tiež spomenúť v zásade korektnú korešpondenciu s Jozefom Škultéty, redaktorom *Slovenských pohľadov* (hoci Kmeť aj Škultétymu dával najavo nespokojnosť s pasivitou národného hnutia), ktorá trvala až do Škultétyho kritického recenzie tretieho zväzku Osvaldovho *Tovaryšstva*. Tu došlo medzi nimi k pomerne ostrému konfliktu, ktorý pramenil zo sporu o autochtónnosť, resp. starobylosť Slovákov. Podrobnejšie pozri a porovnaj: KLEMENTIS, *Listy Andrej Kmeťa...*, s. 215-237.

463 KMEŤ, *Autobiografia...*, s. 26.

464 „Nachádzame sa my, nie tak v smutných, jako viac nehodných a nedôstojných okolnosťach! Nie len že nám je to krivdou, čo nám robia, ale slúži nám to na haňbu a k zapýreniu, že sme dali vecám tak ďaleko dozrieť. Plní sa mne (a bodaj by sa mi neplnilo!) čo som neraz povedal, keď na moje nepočítané [nespočítané] návrhy a prosby dostával som z Martina (ba z Turca, lebo i zo Znyova) stereotypnu odpoveď: „nenie na čase“, a ja povedal som potom na to, že naši vodcovia dotiaľ budú vraveť „nenie na čase“, kým ani slovenský národ nebude na čase. Už sme tam. Teraz by sme všetci niečo chceli, ale nemáme času, a kým sme mali času, zatiaľ sme sa zabávali, nie že by sme boli s napružením všetkých síl pracovali. Boly pre nás dobré časy, keby sme ich

tésová.⁴⁶⁵ Na ilustráciu skutočnosti, že kritické stanovisko voči Martinu zastával aj neskôr, možno zacitovať z jeho listu J. Petrikovichovi z roku 1900: „Na politickú poradu neprindem, za jedno preto, že môj pobyt vo sv. Martine by príliš predĺžil a mám sľúbených hostí z Moravy, za druhé, pretože vo sv. Martine vonkajší návrh nikdy neprerazí; praktického výsledku nikdy nedocieli sa; načo teda po daromnici namáhať sa.“⁴⁶⁶

Andrej Kmeť a hlasisti

Keď zoberieme do úvahy túto kritiku martinských „stojatých vôd“ nečinnosti, neochoty prijímania „novôt“ a zároveň Kmeťove výzvy k aktivite, reformám a najmä ku každodennej „drobnej práci“, mohli by sme dospieť k predpokladu, že Kmeť mal prirodzene blízko k hlasistom. Toto je však pomerne komplikovaná otázka, ktorá si zasluhuje ďalší výskum a na tomto mieste len naznačím niektoré súvislosti. Na jednej strane v Kmeťovej korešpondencii nájdeme aj pozitívne zmienky o hlasistoch,⁴⁶⁷ na strane

boli chceli použiť. Bol čas, keď kroz mňa dal prosiť Flor. Romer, kustos pešť. musea, nebohého Paulínyiho, aby podal prosbu ku správe musea, že zo všetkých vecí dostaneme do Martina, že ho už viac raz oslovil, ale nedáva mu odpovede; zaiste ani vtedy nedal odpovede, keď som mu ja písal. Keby sme sa boli chytili do študovania aspon vtedy, keď som ja prosil, mohli dnes i naše politické záležitosti lepšie stáť. Veda je sila!“ Pozri: list A. Kmeťa P. Mudroňovi z 12. 2. 1894. A SSV, fasc. 77, č. 85.

465 „Nedôstojne odpovedá p. Škultéty p. Osvaldovi. Krátkymi slovami „niet síl“ trefne označil našu biedu. Niet síl, nemáme síl, vážne pracujúcich, čo mali predvídať vodcovia aspoň od 30 rokov; naopak ale stále odrážali a prekážali založenie vedeckého spolku, vedeckého časopisu. Sily nespahnú nám s neba; tie treba pestovať, dochovávať, tvoriť a to my nechceme. Čo že stoja báchorky, s akými stretávame sa i v najnovšom čísle N. N.? Národ, ktorý chce žiť, potrebuje seriósnu prácu, seriósnu vedu, ostatnie príjde samo. Ako jednotlivec nevyžije teraz bez vzdelanosti, tak národ nemôže zbaviť bez vedy a bez serióznejšej intenzívnej práce. „Kým som bol chlapcom, smýšľal som ako chlapec, konal som ako chlapec, keď ale stal som sa mužom...“ Otázka je, či chce národ náš byť mužom, a či večne nedospelým deckom, za ktoré vždy iný myslieť a jednať má.“ Pozri: list A. Kmeťa E. Maróthy-Šoltésovej z 6. 4. 1895. SNA, fond Živena, k. 149, inv. č. 729.

466 List A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 30. 7. 1900. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

467 Podrobnejšie pozri: list A. Kmeťa J. Petrikovichovi z 7. 11. 1900. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

druhej však nájdeme aj jednoznačne odsudzujúce, ktoré však boli zamerané skôr na celý ideologický prúd pochádzajúci od Masaryka a českých slovakofilov. Toto však malo svoju genézu. Ako vyplýva z predchádzajúceho textu, Kmeť bol typ človeka, ktorý vedel celkom dobre lavírovať medzi rôznymi politickými táborami (Nová škola verzus Stará škola, spolupráca s „maďarónmi“ pri potvrdzovaní stanov MSS atď.). Inými slovami, ak ho v niečom niektorý politický či ideologický prúd oslovil, bol otvorený ku komunikácii a spolupráci. Je preto charakteristické, že po vzniku *Hlasu* to bol práve aj Kmeť, kto Vajanského vyzýval, aby sa „k Hlasu pristúpilo uvážlivo, bez averzií a predpojatosti, aby spor neprerástol únosnú mieru.“⁴⁶⁸

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že základné zázemie hlasizmu spočívajúc v rozvíjaní konkrétnej česko-slovenskej spolupráce, Kmeť naplňal takmer „do bodky“. Veľmi dobre to vyjadruje fragment z jeho listu Niederlemu: „[...] bratov Čechov vrelo milujem a úprimne obdivujem, a za vzor si ich beriem.“⁴⁶⁹ Hoci tento citát pochádza zo skoršieho obdobia, má svoju argumentačnú hodnotu, pretože Kmeť spolupracoval s českým prostredím fakticky počas celého svojho života.⁴⁷⁰ Zaujímavé je tiež hodnotenie práce *Co hatí Slováky?* od Meakulpínského. Tu treba dodať, že toto dielo značne rozvírilo hladinu na slovenskej politickej scéne. Vyznačovalo sa totiž ostrou kritikou slovenských pomerov, ale zároveň jednoznačne vyjadrovalo ideológiu národnej jednoty Čechov a Slovákov. Z toho vyplýva, že v hlasistických kruhoch bolo toto dielo prijaté pozitívne, a naopak v rámci tzv. martinského centra SNS s veľkou nevôľou.⁴⁷¹ Kmeť po pre-

468 PODRIMAVSKÝ, *Slovenská národná strana...*, s. 194. Podrobnejšie pozri v liste, ktorý cituje Podrimavský: list A. Kmeťa S. H. Vajanskému z 15. 2. 1899. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozáta Hurbana Vajanského II (Výber z listov z rokov 1890-1916)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 148-149.

469 List A. Kmeťa L. Niederlemu z 17. 12. 1893. A AV ČR, f. Lubor Niederle, sign. II b 1, inv. č. 99, k. 2.

470 Pozri k tomu: JERŠOVÁ, Mária. Andrej Kmeť a česko-slovenské vzťahy. In *Historické štúdie V*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 7-23.

471 K tejto práci pozri podrobnejšie: HOLLÝ, Karol. Práca *Co hatí Slováky ?* od Meakulpínského ako výraz ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na začiatku 20.

čítaní prvých strán diela, na ktorých Meakulpínský kritizoval slovenské pomery, vyjadril o tomto diele pozitívnu mienku: „Začal som čítať brožúru „Co hatí Slováci,” a dospel som po str. 33., a musím vyznať, že čo potiaľ hovorí, je trpká síce ale svätá pravda. P. Osvald, od ktorého brožúru požičanú mám, tiež píše, že len to želie, že čo brožúra obsahuje, všetko je pravda. A čo sa máme nádejami klamať? Tisíc rokov od pádu našich kráľov je dosť próby, že náš národ k ničomu veľkému a samostatnému nepochlapil sa. Nezadržal si ani zemiastvo, a to vtedy, keď nebolo toľko pokušenia, ako teraz. I teraz tá skúposť, tá tuposť, tá lenivosť a naničodnosť! Bože to odvráť.”⁴⁷² Ako však poukážem ďalej, v inom liste Kmeť toto dielo zasa označil za pamflet a jednoznačne ho odsúdil spolu s celým ideologickým prúdom odvíjajúcim sa od Masaryka.

V záujme aspoň čiastočného pochopenia týchto Kmeťových postojov je dobré venovať pozornosť jeho vzťahu s K. Kálalom, s ktorým už v polovici deväťdesiatych rokov udržiaval pomerne čulú korešpondenčnú komunikáciu.⁴⁷³ Tu treba zdôrazniť, že Kálal ako popredný slovakofil mladšej generácie, bol ideologicky veľmi blízky hlasistom.⁴⁷⁴ Je zaujímavé, že podobne ako generačne starší slovakofil R. Pokorný, skúmal slovenské prostredie nielen teoreticky, ale aj prakticky prostredníctvom poznávacích ciest. A podobne ako aj Pokorný počas jednej z týchto ciest navštívil i Kmeťa. Kálal komentoval toto osobné stretnutie maximálne pozitívne: „Keď som prišiel domov – zdravý a spokojný – čakalo ma mňa toľko práce, že som sa k dopisovaniu nemohol dostať. Takto som čo chvíľa vzpo-

storočia. In *Česko-slovenská historická ročenka*, 2009, s. 217-232.

472 List Andreja Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi z 25. 8. 1901. In SOKOLÍK, *Listy Andreja Kmeťa...*, s. 117.

473 Táto komunikácia bola vedená v priateľskom duchu, porovnaj: „Kdyby mi tak každý ze Slovenska, ochotně a laskavě odpověděl, jako ste ráčil Vy učiniti!“ Pozri: list K. Kálala A. Kmeťovi zo 7. 3. 1895. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

474 Pozri k tomu podrobnejšie: HOLLÝ, Karol. Východiská slovakofilskej ideológie K. Kálala na prelome 19. a 20. storočia. In HORÁK, Pavel - HRADECKÝ, Tomáš (eds.). *České, slovenské a československé dějiny 20. století VIII.* [Hradec Králové] : OFTIS vydavatelství pro Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2013, s. 285-296.

mienal na Vás, na srdečné Vaše pohostinstvo, na čisté Vaše nadšenie, na každé slovo lásky a v duchu Vás čo chvíľa k srdcu viniem. Ďakujem Vám ešte raz za všetko dobré, čo som v dome Vašom zažil a Bôh Vám zaplať. Bol bych šťastný hostiac Vás v rodine svojej! I my tu máme krásné Sitno, ovšem Kmeť mu schádza.“⁴⁷⁵

V roku 1901 však nastal zásadný obrat, keď mu Kmeť napísal nasledovné riadky: „Dokiaľ iba „Čas“ a „Naša Doba“ a za nimi „Hlas“ napádal a všetko bagatelizoval, čokoľvek sa dosiaľ na Slovensku stalo, považovali sme to za poľutovania hodný stav chorobný istých modzgov, zvedených kroz Masaryka: teraz však, keď k Masarykovi pribudol i Pastrnek v zborníku „Slovensko“: vidíme že je tu systém. Úlohy sú podelené dľa strategického plánu. Vidíme otvorený boj; nachádzame sa medzi dvoma ohni: lebo tí, o ktorých domnievali sme sa dosiaľ, že aspoň kryjú nám chrbát v nerovnom boji proti maďarizácii, páľa tiež na nás.“ Po tomto identifikovaní systematickej stratégie odvíjajúcej sa od Masaryka sa pýtal, že kto ešte za týmto politickým kurzom, ktorý podľa neho rozvracal dobré česko-slovenské vzťahy, v Čechách stojí: „Zvedavý som, či jesto ešte v Čechách a na Morave aj iná strana, ktorá by tento nový kurs českej politiky neschvalovala. Bolo by veru nedôstojné, aby niekoľko ľudí z osobnej snád' ambície rozvadili dvoch radných bratov. No smer, ktorému almanach „Slovensko“ dalo výraz, zdá sa, bol dávno pripravovaný. Nechcú sa Česi zavdačiť Maďarom?“⁴⁷⁶

Teda ide tu o jednoznačnú kritiku celého ideologického zázemia hlasistov. Vzhľadom na dôležitosť, akú pripisoval zborníku *Slovensko* treba pripomenúť, že išlo reprezentatívnu publikáciu, vydanú na podnet F. Pastrnka Umeleckou besedou v Prahe (1900). Jej obsah tvorili texty od popredných českých, ale aj slovenských učencov, ktorí spravidla zastávali ideológiu národnej jednoty Čechov a Slovákov. Slovo „spravidla“ som použil najmä preto, že do tohto zborníka prispel aj Kmeť textom o prírodných pome-

475 List K. Kálala A. Kmeťovi z 2. 9. 1900. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

476 List A. Kmeťa K. Kálalovi z 2. 4. 1901. LA PNP, fond Karel Kálal.

roch na „uherském Slovensku“. Je zjavné, že keď dostal autorský výtláčok, nastalo uňho veľké sklamanie. Presné príčiny jeho rozčarovania však nepoznám. Fakt, že spomenul „Pastrnka v sborníku Slovensko“ môže svedčiť o Kmeťovom rozčarovaní z Pastrnkovho príspevku o slovenčine, ale zároveň sa to môže vzťahovať aj na celý zborník. V každom prípade predpokladám, že základnou príčinou Kmeťovho negatívneho postoja bol nesúhlas s premisou o národnej jednote Čechov a Slovákov, ktorá sa prejavila tak v Pastrnkovom príspevku, ako aj napr. v texte L. Niederleho o praveku Slovenska,⁴⁷⁷ ktorý mohol Kmeť sklamať i vzhľadom na jeho silné presvedčenie o autochtónnosti, resp. prinajmenšom dávnovekosti⁴⁷⁸ Slovákov na svojom území.⁴⁷⁹ V každom prípade Kmeťov tvrdý list Kálala veľmi sklamal: „List Váš spôsobil mi veľkú lútosť. I u Vás, hlbokého ducha, učenca, je ako u mnohých druhých, že idete za hodeným heslom, bez uvažovania, bez svôjho vlastnieho presvedčenia. Mravnia bezúhonnosť, najpochvejšie snaženie, sebaobetovnia, píšuc list, neocenil ste za nič. Ja som si veru vyslúžil za pätnásťročniu, každodenniu lopotnú prácu, i z toho cítim úpadok, to je úkaz ojedinelý. Inak som Váš nezmenený citeľ a priateľ.“⁴⁸⁰ A tu sa končí ich korešpondencia.

Zaujímavé však je, že hoci mal Kmeť výhrady v tejto veci aj voči Pastrnkovi, ich komunikácia neprestala. Zrejme si svoje argumenty do istej miery vysvetlili: „Viem ja, že ste Vy nemali zlého úmyslu, kde že by ste sa boli mohli tak veľmi zmeniť!“ Kmeť však ďalej ozrejmil svoje vnímanie zborníka *Slovensko* v kontexte rozmachu Masarykovej publicistiky, slo-

477 Tomuto zborníku som sa venoval v: HOLLÝ, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008, s. 227-238. Tam uvádzam aj citácie spomenutých textov, vrátane Kmeťovho príspevku.

478 Kmeť totiž v liste Škultéymu pripustil ústupok z teórie autochtónnosti: „ani autochtonnosť nerozumiem tak, ako čo by Slováci na svojej terajšej domovine zo zeme boli vyrástli. Sem mohli prísť ešte v čase nákel; [...]“ Pozri: list A. Kmeťa J. Škultéymu zo 17. 1. 1902. In KLEMENTIS, *Listy Andreja Kmeťa...*, s. 228.

479 Mimochodom, posledný list Kmeťa Niederlemu v Archíve Akadémie vied ČR je z roku 1900. Či je to náhoda alebo to súvisí práve s vydaním zborníka *Slovensko*, neviem.

480 List K. Kálala A. Kmeťovi z 3. 4. 1901. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť.

vakofilov a hlasistov: „Ale Almanach „Slovensko“ padol do zlého času. Ráčite uznať, že keď je kto veľmi rozbolelý, i slabé dýchnutie na jeho boľacky urážajú. Ovocie rozosiatego kúkola „Našou Dobou“, „Časom“, „Hlasom“, pamfletom „Co hatí Slováky“, a čo ďalej píše Kálala a iní: nemohlo nedoniesť ovocia. Aspoň ja, nedostávam odpovede z Moravy a z Čiech od tých, s ktorými pred tým stál som v čulom priateľskom a vedeckom styku. Kto že by aj korešpondoval s takými darebákmi, alkoholistami a bezcharakternými individuami, aké sú tohočasní predstavitelia naníchnodného slovenského plebsu!“ Tu zrejme narážal najmä na prácu *Co hatí Slováky?*, ale aj Kálalovu publicistiku, ktorá nie vždy šetrným spôsobom zobrazovala každodennú slovenskú realitu. Pokračovanie listu len dokrešľuje Kmeťovo celkové sklamanie a negatívne hodnotenie tohto ideologického prúdu: „Také janičiarstvo vo vyššom štýle, počnúc od Tolstého, až po posledného „Hlasistu“ v Uh. Skalici a v Ružomberku, môže splodiť iba Slovanstvo. A od takého Slovanstva čakajú daktorií obrodenie človečenstva?! Veru právom môžu sa držať Nemci za „Übermenschov“! Nedejím sa, že Apoštoli nezapomneli Slovanov, bárs tak blízko chodili okolo nich v Macedonii a inde, lebo potrebnej energie nenachádzali v nich. Nedejím sa nad tým, ako dovolia si zachádzať iné národy, i dosť nepatrné, so Slovanmi, totiž ako s nerozumnými zvermi! Uznávam ja naše chyby, slabosti a netaktičnosti, ale naši kritikusi predsa neznajú ťažké okolnosti, ktoré pochádzajú čiastočne z toho, že sme tiež Slovani, a najviac z toho, že obtočení sme príťažlivejším národom maďarským.“⁴⁸¹

Z citovaných fragmentov je zrejme jednoznačná a ostrá kritika hlasistov a ich českých ideologických spojencov. Takto sa Kmeť fakticky, z hľadiska fundamentov národnej ideológie, zaradil na stranu tzv. martinského centra SNS. Je pravdepodobné, že to súviselo s jeho presvedčením o samostatnosti slovenského národa (predovšetkým vo vzťahu k Čechom), resp. aj s dejinnými interpretáciami. Kmeť bol totiž presvedčený o starobylosti Slovákov v ich „súčasnej domovine“ a tento postoj len ťažko mohol mať

481 List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 2. 12. 1901. LA PNP, fond František Pastrnek.

niečo spoločné s presvedčením, že Slováci sú fakticky Česi, t. j. myšlienky, ktorá sa či už explicitne alebo len implicitne objavovala v textoch Kálala, Meakulpínského, ale aj v inkriminovanom zborníku *Slovensku*. Je možné, že Kmeťovi prekážalo aj zobrazovanie Slovákov ako „mladších“ bratov, ktorí potrebujú od skúsenejšieho a vyzretejšieho súrodenca (Čechov) pomoc. S takýmto obrazom často pracoval práve Kálal. Toto sú však stále do veľkej miery len dohady. V záujme presnejších záverov v tejto otázke bude potrebné ešte preštudovať veľké množstvo Kmeťovej korešpondencie.

**„Nám s Osvaldom nejde o iné, než rozhybať a rozkyvkať trochu katolíckeho kňazstvo [...]“
(z listu A. Kmeť a J. Škultétymu, 1891)**

Na záver týchto sond do Kmeťových postojov, chcem len veľmi stručne upozorniť, že v rámci slovenského národného hnutia si Kmeť našiel najbližší prúd v literárnej aktívnej skupine katolíkov, združenej okolo Františka Richarda Osvalda. Okrem toho, že Kmeť aktívne pomáhal Osvaldovi pri jeho publikačných aktivitách (*Kazateľňa*, *Literárne listy*, tri zväzky *Tovaryšstva*),⁴⁸² boli si aj blízkymi priateľmi.⁴⁸³ Možno snáď povedať, že najbližšími. Aspoň tak to vyplývalo z reakcií na Kmeťovu smrť. V ďalšej kapitole totiž naznačím, že Osvald túto udalosť prežíval zjavne najemotívnejšie. Toto priateľstvo vyplývalo z viacerých príčin. Okrem toho, že obaja boli katolícki kňazi a pôsobili pomerne blízko seba, tak určite ich vzťah upevnila Kmeťova úprimná a odhodlaná podpora Osvaldových vydateľských podnikov, ktorých cieľom bola aktivizácia katolíkov na slovenskej národoveckej scéne. Škultétymu v tejto veci napríklad písal: „Nám s Osvaldom nejde o iné, než rozhybať a rozkyvkať trochu katolíckeho kňazstvo, lebo už

482 Pozri k tomu napr.: ŠARLUŠKA, Vojtech. Odras Literárnych listov v korešpondencii Františka Richarda Osvalda Andrejovi Kmeťovi a iným. In KOCÁK, Michal (ed.). *Literárny archív 28/91*. Martin : Matica slovenský, 1994, s. 206-209.

483 Podrobnejšie pozri: RIES, Viliam. *Fr. Richard Osvald (Sborník LVO roč. IV, sv. 2., 1937)*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1939, s. 128-130.

sme tak, jako by sme boli zmizli z tvári zeme, kdežto tu sme, dosť nás je a aj sily tlejú medzi nami: len hýbania málo. Z toho, čo my zamýšľame, nebude mať škodu ani Martin jako centrum, ani N. N., ani Pohľady, ani vôbec nikto. Zimničnú činnosť vyvíňujeme za národ a za cirkev, aby nás táto posledná nepomáhala zadláviť. Poľutujte nás a zastaňte nás, lebo žertvujeme sa, až utlejeme jako uhlík bez svetla, bez teploty.“⁴⁸⁴

Kmeť sa teda usiloval, aby boli Osvaldove aktivity prijímané pozitívne aj vo vedení slovenského národného hnutia. Keď však Škultéty kriticky reagoval na druhý zväzok *Tovaryšstva*, Kmeťa to zjavne rozladilo. V liste Pastrnkovi vtedy písal: „Voči slovenskému, a eminentne národnému [podčiarknutia v origináli – K. H.] dielu nevedia sa povýšiť na spoločné stanovisko! Katolíci majú hrať len podriadenú úlohu. P. Osvaldov (bez stanov síce, ale skutočný) spolok katolíckych spisovateľov ráčte podporiť, jakožto veľmi praktický a užitočný: a veľmi napomôžete vec katolícku!“⁴⁸⁵ Podobne sa vyjadril aj v liste Niederlemu, keď kritizoval nezáujem o *Tovaryšstvo*. Fakt, že o Šoltésovej román *Proti prúdu* bol väčší záujem, považoval za paradox: „Veľké naše nešťastie je, že sme dvojkej konfesie; luteráni sú nadutí a katolíkov za nič nemajú, a kde môžu, naším snahám kladú prekážky. Najhorlivejší ináč, a najvzdelanejší medzi nimi, nekúpili „Tovaryšstvo“, bár ležalo u nich týždeň a týždeň; je to neprajnosť. O „Tovaryšstve“ ledva na silu prehovorili apatické slovo, ale o románe Šoltésovej neprestávajú chváloreči sypať, bárs obe vydanie ani vnútornou ani zovnútorou (Tovaryšstvo 3 zl; román 2 zl!) cenou nemôžu sa porovnať.“⁴⁸⁶

Naznačený konfesionalny spor sa Kmeťa skutočne často dotýkal a ťažko znášal kritiku na stranu katolíckych národovcov. Hoci niet pochýb o tom, že s evanjelikmi vychádzal v mnohých sférach dobre a produktívne (spomeňme len napr. dobrý vzťah s P. Križkom), existujú doklady o tom, že na

484 List A. Kmeťa J. Škultétymu zo 7. 1. 1891. In KLEMENTIS, *Listy Andreja Kmeťa Jozefovi Škultétymu...*, s. 217.

485 List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 18. 6. 1896. LA PNP, fond František Pastrnek.

486 List A. Kmeťa L. Niederlemu z 9. 2. 1895. A AV ČR, f. Lubor Niederle, sign. II b 1, inv. č. 99, k. 2.

konfesionálne napätia reagoval mimoriadne ostro a generalizujúc odsúdil evanjelikov *en bloc*.⁴⁸⁷ Na druhej strane bol však tiež kritický aj voči katolicizmu, čo sa však týkalo predovšetkým uhorskej katolíckej hierarchie.⁴⁸⁸

V súvislosti s Kmeťovou participáciou na národnom hnutí už len dodám, že sa objavil medzi členmi Ústredného výboru SNS ustanoveného v roku 1901.⁴⁸⁹ V rámci vnútorného členenia tohto výboru bol Kmeť zaradený do literárneho odboru⁴⁹⁰ a následne zvolený aj za jeho predsedu.⁴⁹¹ Za člena ústredného výboru SNS bol znovuzvolený aj v roku 1906.⁴⁹² V zápisniciach z porad SNS Kmeť figuruje ako prítomný ešte na valnej porade

487 Napríklad, v súvislosti s jedným publikačným výstupom Karola Salvu konštatoval: „Darmo je, lutheránstvo pochádza z nemca a nemeck je pol žida, preto je aj každý lutherán pol žida. Z Nemca nemohla lepšia „obnova“ Cirkve prísť, lebo od počiatku využíval kresťanstvo na politické ciele; keď už nemohol kroz vierozvestov zajať slovánske krajiny, zajímal cirkevné statky[...] A toto je kľúč, ktorý som ja tak dlho hľadal k tajomstvu, prečo lutheráni bohatnú. Katolíci ale očividne chudobnejú; to je to, že (nemecké a položidovské – teraz už ale úplne neznabožské a materialistické) lutheránstvo prinieslo kus národy nemeckej i do Slovákov [...]“. Pozri: list A. Kmeťa F. R. Osvaldovi zo 27. 1. 1894. A SSV, fasc 65, č. 102.

488 Napríklad P. Mudroňovi písal: „Prinde čas, keď budeme trpko želeť, že prepúšťame, čo kat. p. biskupi robia alebo aspon dopôšťajú robiť proti nám (maďarčenie kostolov, školy, ovody ...), ale napádať ich nechce sa nám! Nuž ale čo sa máme oddávať trudným myšlienkam, ufajme, že nám pečené holuby budú lietať do úst. My máme mnoho ľudí, ktorí oddaní sú istému fatalismu.“ Pozri: list A. Kmeťa P. Mudroňovi z 22. 2. 1894. A SSV, fasc. 77, č. 85.

489 Zápisnica porady Slovenskej národnej strany vydržiavanej dňa 7ho augusta 1901. v Turč. Sv. Martine. In *Kniha zápisnic 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 3.

490 Zápisnica horevzatá v T. Sv. Martine dňa 16. októbra 1901 v zasadnutí domácich členov výboru sl. nár. strany; Zápisnica z dňa 17. októbra 1901. v T. Sv. Martine v zasadnutí ústredného výboru sl. n. strany. In *Kniha zápisnic 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 9 a 17.

491 Zápisnica z dňa 17. októbra 1901. v T. Sv. Martine v zasadnutí ústredného výboru sl. n. strany. In *Kniha zápisnic 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 18. (Členmi literárneho odboru ústredného výboru SNS, okrem A. Kmeťa, boli: Anton Bielek, Julius Botto, Svetozár Hurban, J. Škultéty, V. Šrobár, Ján Wagner. Pozri: tamže, s. 17.)

492 Zápisnica valnej porady slov. nár. strany dňa 5ho apríla 1906. v Turč. Sv. Martine. In *Kniha zápisnic 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 63.

konanej 24. a 25. 4. 1907.⁴⁹³ To už bol Kmeť presťahovaný do Turčianskeho sv. Martina kde o necelý rok aj zomrel. Tým sa začína „posmrtný život“ Kmeťa, t. j. vytváranie historickej pamäti o ňom. Skutočnosť, že tento proces bol vcelku rozsiahly a zaujímavý, sa pokúsim prezentovať v poslednej kapitole tejto práce.

493 Zápisnica valnej porady vydržiavanej dňa 24 a 25. apríla 1907 v Turčianskom Svätom Martine. In *Kniha zápisníc 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 67. Kmeť však bol prítomný len v prvý deň konania porady; porovnaj zoznam prítomných na pokračovaní porady 25. 4. 1907; tamže, s. 74.

4. PAMÄŤ

4.1 Umieranie, pohreb, náhrobok, podobizne a nekrológy

Kmeť ako „nedávno zosnulý“ už v roku 1906

Kmeť necelé dva roky po svojom presťahovaní do Turčianskeho Sv. Martina zomrel. V súvislosti s jeho smrťou však nachádzame v dobovej tlači jej nevšednú „predohru“. Katolícke periodikum *Egyházi Közlöny* 7. 9. 1906 prinieslo článok, v ktorom sa kritizuje prepojenie vedy a politiky v Uhorsku. Okrem iného sa v ňom poukazovalo na ťažkosti preniknutia do vedeckých štruktúr zo strany katolíckych kňazov. V tomto texte je spomenutý aj príklad istého „nedávno zosnulého“ hornouhorskeho katolíckeho kňaza, člena zahraničných vedeckých spoločností, po ktorom bolo pomenovaných okolo 100 druhov rastlín. Pokiaľ v zahraničí bol uznávaný, doma ho takmer ani nebrali na vedomie. To malo byť stimulom k „nie veľmi chválibočnému skutku“, keď vo svojom testamente odkázal svoju prírodovednú zbierku, vrátane pozostatkov mamuta nájdeného v Tekove,⁴⁹⁴ múzeu v Turčianskom sv. Martine.⁴⁹⁵ Niet sa čo diviť, že *Národné noviny* odhalili v tomto anonymnom vedcovi práve Andreja Kmeťa a zá-

494 Ide o známy objav pozostatkov mamuta v Beši. Medvecký v Kmeťovej biografii opísal aj nátlak na Kmeťa, aby tieto pozostatky dal do peštianskeho múzea. Pozri bližšie: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 114-119. Záujem o tento nález zo strany centrálnych inštitúcií bol aj po Kmeťovej smrti. V dňoch 19. a 20. decembra 1910 navštívili v tejto veci martinské múzeum krajinský radca a podsprávca Geologického krajinského múzea Tomáš Szontagh a dr. Tivadar Kormos, geológ z Budapešti. Výbor MSS neprijal ich ponuku na kúpu bešianskeho mamuta, čo odôvodnil mimoriadnou vzácnosťou týchto pozostatkov, ako aj skutočnosťou, „že je to predmet nebohým predsedom Andrejom Kmeťom nášmu muzeumu *testamentárne* poručený, *základinou na konzervovanie opatrený*“ [zvýraznenie kurzívou v origináli]. Pozri: Zápisnica výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 26. januára 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č. 1, s. 29.

495 Podrobnejšie pozri: F. Zs. Tudomány és politika. In *Egyházi Közlöny. A Magyar katolikus papság számára*, 7. 9. 1906, roč. 18, č. 36, s. 575-576.

roveň ubezpečili čitateľov, že „chvála Bohu, ešte zdravý, čulý medzi nami žije a z milosti Božej ešte aj požije.“⁴⁹⁶

Ťažko povedať, čo toto „predčasné pochovanie“ Kmeťa spôsobilo. Možno tu len pripomenúť, že časovo sa to približne kryje s odchodom Kmeťa do knžazského dôchodku a presťahovaním sa do Turčianskeho sv. Martina. To však veľmi nevysvetľuje označenie Kmeťa za „nedávno zosnulého“. Žiada sa tu ešte pripomenúť, že keď Kmeť skutočne zomrel, toto periodikum prinieslo o tom správu (pozri nižšie). V kontexte tejto kapitoly je celá spomenutá vec len malou nuansou, ale tvorí vcelku zaujímavé uvedenie do témy skutočnej smrti Kmeťa.

Zdravotný stav Kmeťa sa v Turčianskom sv. Martine postupom času vážne zhoršil, čo J. Petrikovich datoval októbrom 1907. Po krátkom pobyte v nemocnici v Těšine, Kmeť napokon zomrel v Turčianskom Sv. Martine 16. februára 1908.⁴⁹⁷

Organizovanie aktov piety a úcty v čase Kmeťovho umierania

*„[...] učíme sa pohrabné piesne Kmeťovi,
chudák nevydrží už dlho.“* (Ján Halla)

Už v čase, keď bolo čoraz zrejmejšie, že Kmeťov život sa blíži ku koncu, sa začali organizovať prvé úkony procesu kreovania historickej pamäti o ňom. Na základe dobovej korešpondencie možno konštatovať, že tento proces bol systematicky organizovaný. Výstižne o tom hovorí napr. záverečný fragment z listu Jána Hallu Františkovi Votrubovi: „Ale končím. Je už neskoro (prišiel som zo spevu, kde sa učíme pohrabné piesne [pies-

496 Chýrnik. In *Národné noviny*, 13. 9. 1906, roč. 37, č. 108, s. 3.

497 Petrikovich píše, že Kmeť už dlhšie trpel na chronický „katarrh mechúra“ [zápal močového mechúra; cysticída] ale zdôrazňuje tiež Kmeťovu vôľu pracovať, nedbajúc pri tom na vlastné zdravie. Podrobnejšie: PETRIKOVICH, Ján. Lekárske dobrozdanie o poslednej chorobe Kmeťovej. In MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, 16, s. 174-175.

ne] Kmeťovi, chudák nevydrží už dlho.)[...]“.⁴⁹⁸ Istá skupina tamojších národovcov, teda musela vedome organizovať martinskú societu, aby sa čo najlepšie pripravila na očakávanú poslednú rozlúčku s umierajúcim Kmeťom. Napokon veľmi dobre túto skutočnosť približuje pozostalosť Jozefa Gašparíka Leštinského. Tam sa totiž nachádza text pohrebnej piesne určenej Kmeťovi. Na tom by ešte nebolo nič zvláštne, keby na tomto rukopise nebol aj dátum 13. 2. 1908. Tento prameň teda vhodne dopĺňa citovanú zmienku z korešpondencie J. Hallu. Je teda celkom zrejmé, že v čase keď Kmeť trávil svoje posledné hodiny života na smrteľnej posteli, za bránami jeho domu sa už pripravovala dôstojná prezentácia na jeho pohreb. Pre zaujímavosť tu uvádzam text tejto piesne, ktorá sa volala *Idem, idem...*:

„Idem, idem k Tebe, Ježiši,
lebo Ty si Pán môj najvyšší.
Tebe verne som slúžil,
po Tebe som vždy túžil.
Keď ma voláš, nuž idem;
veď ku Tebe keď prídem,
Ty uvedieš iste i mňa sám
V Tvoj nebeský večný svätý chrám,
V Tvoj svätý chrám, v Tvoj svätý chrám.
2. verš
Chcel som síce ešte pracovať,
započaté dielo dokonáť...
Ale idem, keď volíš;
veď Ty iste dokonáš,
čo ja slabý započal...

498 List Jána Hallu [list podpísaný ako John Hall] Františkovi Votrubovi zo začiatku roku 1908. Ústredný archív Slovenskej akadémie vied (ďalej ÚA SAV), fond František Votruba, k. 3, značka II A. Pozri tiež: ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.). *Korešpondencia Františka Votrubu (1902-1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 114.

Tys pomáhal až dosiaľ:
 ó pomáhaj, žehnaj, spas nás sám,
 prived' ľud svoj k Sebe, v svätý chrám,
 v svoj svätý chrám, v svoj svätý chrám."⁴⁹⁹

F. R. Osvald vyberá kazateľa a konzultuje obsah jeho pohrebnej reči (11. 2. 1908)

Ako som spomenul vyššie, F. R. Osvald pôsobiaci v Tekovskej Teplej mal s Kmeťom veľmi blízky vzťah. Je teda pochopiteľné, že veľmi ťažko znášal aj zvesti o umieraní svojho priateľa a spolupracovníka. V emocionálnom liste A. Halašovi sa vyjadril, že nie je schopný kvôli smútku ísť k jeho smrteľnej posteli a také isté psychické rozpoloženie očakáva aj pri pohrebe.⁵⁰⁰ V druhej časti listu však Osvald prechádza k praktickým otázkam podoby pohrebu, keď relatívne rozsiahly fragment listu venoval vencom na Kme-

499 LEŠTINSKÝ, J[ozef]. G[ašparík]. *A. Kmeťovi. Idem, idem...*, 13. 2. 1908 [In GAŠPARÍK, Jozef – Leštinský. *Príležitostné piesne pohrebne a svadobné*]. LA SNK, sign. 174 I 6.

500 Osvaldove ťažké prežívanie očakávanej smrti Kmeťa je zrejmé aj z jeho listov Michalovi Buzalkovi. Porovnaj: „Tieto dni žijem hroznú hodinu; každú minútu očakávam telegram z Martina o smrti Kmeťovej. Od 3. febr. leží docela telesne i duševne vyčerpaný, ani hovoriť nevláde. Kŕmia ho lyžičkami polievky. Smrť nedá sa odohnať, tak píše mi doktor a žiada, aby som prišiel potešiť nemocného a ich. No a ja v mojom položení nemôžem sa vydať na ďalšiu cestu. Bránia matka, Fani, učiteľ, doktor. Čo robiť? Bože, ani len do hrobu odprevadiť svojho najlepšieho brata! Tak túžil som vidieť ho ešte; vedel som, že dlho nevydrží. Keby snáď bol ešte v špitáli v Tešíne ostal, mohol sa aj na pár rokov udržať! Takto nám je už stratený. Prosím Ťa, modli sa, aby mu Boh bol milostivý!“ Pozri: list F. R. Osvalda M. Buzalkovi z 12. 2. 1908. A SSV, fasc. 67, č. 24 (strojový odpis listu). V podobnom duchu mu písal aj približne o týždeň neskôr: „Mám už teraz z nového úradu práce dosť. A krom mojej zdravotnej biedy tlačí ma žiaľ. Mój dobrý brat Kmeť leží v tešínskej nemocnici tretí už týždeň ťažko chorý, a dľa ľudských výpočtov sotva vyzdravie. Prosím Ťa, Miško môj, pomáhaj modlitbou. Keď ten pôjde, ostanem potom sám, a rad bude na mne. Tak je to; tie letiace tiene len sa váľajú, váľajú ponad nás, až príde ten najstrašnejší tieň, ale aj ten preletí, prešumí, a za ním – svetlo večné. Ale to čakať, v tom čakaní žiť, je hroznú; lež i to len letiaci tieň, ktorý zaháňa milosť, pomoc Božiu.“ Pozri: list F. R. Osvalda M. Buzalkovi z 20. 12. 1907. A SSV, fasc. 67, č. 23 (strojový odpis listu).

tovej rakve.⁵⁰¹ Na tomto mieste treba zdôrazniť, že Osvald tieto riadky písal v čase, keď Kmeťa čakalo ešte 5 dní života. Osvaldov list Vajanskému odhaľuje ďalší rozmer jeho aktivít. Hádám ešte dôležitejšie ako primeraná kultúrna atmosféra pohrebu (spev, vence, atď.), bolo zabezpečenie náležitého ideového odkazu tejto pietnej akcie. Na to bolo potrebné vybrať toho správneho rečníka – kazateľa. Osvald tento element nepodcenil: „Cserei-ho [katolícky kňaz v Turčianskom sv. Martine – K. H.]⁵⁰² som ja ešte pred smrťou Km. [Kmeťa - K. H.] požiadal, aby kázal nad Kmeťom, a on vraj tiež nad tým už bol rozmýšľal, že mal by kázať.” Obsah kázne bol taktiež dopredu konzultovaný: „I to som podal, ako asi on môže hovoriť nad Kmeťom.”⁵⁰³

Pomôcka pre umelca: „maska snätá z tváre“ hneď po smrti

Podstatné záležitosti okolo organizácie Kmeťovho pohrebu ako kázeň, či otázka formy ozdoby jeho hrobu, boli teda organizované ešte za jeho života. Spevákov Kmeťova smrť nezastihla nepripravených, naopak mali nacvičený repertoár. Pred smrťou Kmeťa sa však myslelo aj na vytvore-

501 „Nie som priateľom vencov a pompy pohrabnej; ale musíme brat ohľad na osobu v národe hlavnú [slavnú(?)]. Ďalej píše, že v prípade zakúpenia venca MSS-ou, chce naň podľa svojich možností prispieť. Avšak, ak bude tento veniec, prosí Halašu: „zabstarajte za mňa venec, ktorý položíte na rakvu v mojom mene!“ Veniec by chcel „zo šípov rúžových, jemu, Kmeťovi najmilších, alebo z kvetín polných nezáhradných.“ To by však bolo možné len v lete. Keďže je zima, tak: „dľa Vašej ľúbosti venec slušný so stuhou čiernou s písmenami: Uvidíme sa! Tvoj Richard. Cena môže byť do 40 korún, ktorú potom Vám vyplátim.“ Pozri: list Františka Richarda Osvalda Andrejovi Halašovi z 11. 2. 1908. LA SNK, sign. 37 CH 10. Pôvodná predstava Osvalda o venci sa prejaví aspoň v naratívnej podobe, konkrétne v zakončení pohrebnej kázne, ktorej obsah bol ovplyvnený práve Osvaldom (pozri nižšie).

502 Martinský farár Emil Cserei už mal skúsenosti s pohrebmi národovcov. Asistoval napr. na pohrebe Ambra Pietra, ktorý mimochodom viedol A. Kmeť. Pozri: Pohrab Ambra Pietra. In *Národné noviny*, 6. 12. 1906, roč. 37, č. 145, s. 1. Zaujímavé je, že Vajanský označil Csereiho za „urputného maďaróna“, napriek tomu bol však s jeho kázňou spokojný. Pozri: RIES, *Fr. Richard Osvald...*, s. 130.

503 List F. R. Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908. In PETRUS, *Korespondencia Svetozára Hurbana Vajanského II...*, s. 278-279.

nie trvácnejších elementov oslavy jeho života, konkrétne na vytvorenie jeho vernej podobizne. Na to nezabudli jeho najbližší priatelia, ktorí s ním trávili posledné hodiny života: „Masku jeho tvári sme v deň jeho smrti, v nedeľu ráno, s dr. Jankom Kohútom⁵⁰⁴ sňali, ktorá dobre poslúžila umelcovi k vernému vyhotoveniu z mramora jeho poprsia, ktoré teraz zdobí schodište museálnej budovy. (Práca sochára Fr. Úprku)“.⁵⁰⁵ Halaša ešte v deň smrti odoslal smutnú, ale očakávanú správu skormútenému Osvaldovi. Okrem iného mu napísal aj o lokalizácii Kmeťovho hrobu: „Na cimiteri vybrali sme mu miesto pri Franciscim, Kalinčákovi, Ferienčíkovi, v prostriedku cimitera...“⁵⁰⁶

Kmeť ako nenahraditeľný národovec: „Kde náhrada?!“ (D. Križková-Kardošová).

Kmeťova smrť tak umožnila naplno rozvinúť pripravované, a teda aj očakávané smútočné oslavy jeho života. Pred opisom ich konkrétneho priebehu treba spomenúť dominantnú ideu tých smútočných dní, ktorou bola nenahraditeľnosť Kmeťa. Príznačne o atmosfére dní krátko po jeho smrti písala v liste K. Káralovi Drahotína Križková-Kardošová⁵⁰⁷: „Bola som i na pohrebe; smutno nám v duši, že tak veľkého obetavého

504 Ján Kohút (1875-1943) lekár v Turčianskom Sv. Martine, v medzivojnovom období sa zaslúžil o rozvoj zdravotnej starostlivosti na Slovensku. Pozri: HALAŠA, Pavol – BUKOVSKÁ, Želmíra. *Sprievodca po Národnom cintoríne*. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 119.

505 PETRIKOVICH, *Lekárske dobrozdanie ...*, s. 175.

506 Halaša v liste ubezpečoval Osvalda, že už na druhý deň bude položený na Kmeťovu rakvu „veniec čerstvý vašim menom dľa úpravy už zajtra položíme na rakev...“ Citované podľa: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 173. Na tom istom mieste je publikovaný aj text osnovy smútočného oznamu MSS. Interpretovať lokalizovanie Kmeťovho hrobu si nateraz netrúfam. Bez informácie, kto konkrétne o tom rozhodol, konzekventná interpretácia ani nie je možná.

507 D. Križková, dcéra P. Križku, bola blízkou spolupracovníčkou Kmeťa, najmä v oblasti výšivkárstva. Pozri: KRIŽKOVÁ-KARDOŠOVÁ, Drahotína. *Rozpomienky o národných ornamentoch a o ľudových výšivkách* (Prednesené 9.11.1939 v krúžku ev. žien v Banskej Bystrici). LA SNK, sign. 95 C 28; MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 140-142; GAZDÍKOVÁ, *Andrej Kmeť...*, s. 88 a inde.

pracovníka národného sme utratili!! Kde náhrada?!“⁵⁰⁸ Samotný Kálal však konštatoval Kmeťovu smrť bez väčšieho pátosu: „Kmeť už má pokoj, buď mu zem ľahká“.⁵⁰⁹ Keďže jeho list nebol primárne o Kmeťovi, nemožno z toho vyvodzovať žiadne ďalekosiahle závery. Treba tu však pripomenúť vyššie analyzovanú skutočnosť, že medzi Kmeťom a Kálalom došlo k pomerne vážnej roztržke kvôli národno-ideologickému sporu. Na druhej strane však napr. Jozef Gregor vyjadril okrem žiaľu aj obavu o pokračovanie MSS: „Že je Kmeť už pri [podčiarknuté v origináli – K. H.] Kalinčikovi, to je tým žiaľnejšie [, že] práve takí odchádzajú. Kto bude predsedom? Kto bude Kmeťom?“⁵¹⁰ Téza o nemožnosti náhrady Kmeťa sa stane charakteristickou pre nasledujúce súkromné aj oficiálne smútočné prejavy. Ako poukážem, verejné priznanie, že Kmeť je nahraditeľný, prišlo až roku 1914 súčasne s reinterpretáciou Kmeťovho odkazu.

Oficiálne vyjadrenie smútku na pôde

MSS a organizácia pohrebu

Už na druhý deň po smrti Kmeťa, 17. 2. 1908 bolo zvolané mimoriadne výborové zasadnutie MSS. Predsedajúci tomuto zasadnutiu, podpredseda MSS J. Petrikovich, sa vyjadril o zosnulom predsedovi: „Výhasol oheň, ktorý zohrieval pracujúcich činiteľov okolo našej Museálnej slovenskej spoločnosti. [...] Ztrata, ktorú sme jeho odumretím utrpeli, je nenahraditeľná; niet človeka v národe, ktorý by sa Andrejovi Kmeťovi vyrovnal a hodným nástupníkom jeho sa mohol stať, ním započaté dielo v jeho duchu mohol viesť.“ Petrikovichove slová („v jeho duchu viesť“) do istej miery zodpovedali ďalšiemu vývoju, keď isté kruhy Kmeťovu koncepciu MSS potláčali.

508 List D. Križkovej-Kardošovej K. Kálalovi z 24[?]. 2. 1908. LA SNK, sign. 198 AH 7a.

509 List K. Kálala D. Križkovej-Kardošovej z 19. 2. 1908. LA SNK, sign. A 642.

510 List J. Gregora A. Halašovi z 3. 3. 1908. LA SNK, sign. 37 C 31.

Potom, ako výbor MSS na výzvu Petrikovicha oficiálne vyslovil smútok na smrťou svojho predsedu,⁵¹¹ zasadnutie sa zaoberalo konkrétnou organizáciou pohrebného obradu. Tajomník MSS Andrej Sokolík informoval, že Priemyselný spolok v Turč. Sv. Martine⁵¹² už predošlého dňa zvolal mimoriadne zasadnutie, na ktorom vyjadril úctu Kmeťovi. Jeho členovia sa rozhodli zúčastniť na pohrebe „korporatívne pod zástavou, s tým dodatkom, že nový pohrabný voz povoľuje po prvý raz upotrebiť z príležitosti tohto pohrabu, bez nárokovania poplatku.“⁵¹³

Pohreb: „Impozantný pohrab môjho Kmeťa ma potešil.“ (F. R. Osvald)

O priebehu pohrebu priniesli referát *Národné noviny*. V úvodných slovách bola, podobne ako na mimoriadnom zasadnutí MSS, vyzdvihnutá jedinečnosť a nenahraditeľnosť Kmeťa. V kontexte relatívne intenzívnych príprav na pohreb v čase Kmeťovho umierania znie nevierohodne interpretácia jeho smrti, podľa ktorej Kmeť, „tak nenadále bol vytrhnutý z prostriedku nášho, že sme sa ani nestačili spamätať!“ Použitou metaforou „prostriedku“, teda stredu, sa teoreticky mohlo myslieť aj na Turčiansky Sv. Martin, v ktorom sa podľa tamojších ideológov koncentrovala skutoč-

511 „Zasadnutie žiaľnu zprávu p. podpredsedu úradne v bôľnu známosť berie a v plnom ocenení nesmrteľných zásluh zvečnelého predsedu uzaviera v smysle návrhu pána podpredsedovho, značiac nehynúcu pamiatku oslávenca do pamätnice spolkovvej, i do vlasného uboleného srdca každý z prítomných. Večná pamäť!“ Pozri: SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápísnica 1. (mimoriadneho) výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine dňa 17. februára 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 30.

512 V kontexte aktívnej účasti tohto spolku na Kmeťovom pohrebe treba povedať, že medzi jeho spolupracovníkov patrili aj významní predstavitelia MSS, resp. Kmeťovi blízke osoby ako napr. A. Sokolík či A. Halaša. Podrobnejšie o spolku pozri: HLAVAJ, Jozef. *Martín. Stavbný obraz mesta (O výstavbe Martina do roku 1960)*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 1994, s. 37-38. S iniciatívou prišla aj miestna Dielňa na náradie (tzv. stoličková fabrika), ktorá „ku pozdvihnutiu pohrabnej slávnosti ochotne ponúka za záprah ku pohrabnému vozovi svoju štvorku.“ Pozri: SOKOLÍK, *Zápísnica 1. (mimoriadneho)*..., s. 30.

513 SOKOLÍK, *Zápísnica 1. (mimoriadneho)*..., s. 30.

ná reprezentácia celého slovenského národa. V ďalšej vete je tento motív rozvinutý v tom zmysle, že Kmeť sa po presťahovaní do Turčianskeho sv. Martina⁵¹⁴ dokonale začlenil do martinskej society a svojím spôsobom tam vždy patril: „Veď on tak dobre prijal sa v našom skromnom záhone, zaujal ihneď pevné postavenie, zaplnil medzeru! Kto nám ju znovu zaplní? Obzeráme sa márne?“. Kmeť bol teda interpretovaný ako Martinčan (prirodzene najmä v ideologickom zmysle toho slova). Týmto spôsobom je klasický motív nenahraditeľnosti posunutý do čoraz zjavnejšej politickej roviny.

Referent ďalej informoval o konkrétnom priebehu poslednej rozlúčky s Kmeťom.⁵¹⁵ Na pohrebe sa zúčastnilo veľké množstvo ľudí: „Chrám bol nabitý, ani polovica sprievodu nemala v ňom miesta“. Významné celoslovenské alebo miestne spolky boli taktiež zastúpené. Okrem samozrejmej účasti zástupcov MSS, „Hasičský sbor sväto-martinský vyrukoval v plnom počte“, Živena bola zastúpená svojimi výborníčkami a tajomníkom (teda S. H. Vajanským).⁵¹⁶ Turčiansko-svätomartinský Spevokol (Slovenský spe-

514 O zmene svojej stálej adresy informoval v auguste 1906 Kmeť aj prostredníctvom tlače, pozri: POTEŤRA, Michal (ed.). *Slovenská historiografia v rokoch 1901-1918. Tematická bibliografia v rámci Bibliografie zo slovenských novín a časopisov v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1980, s. 498, záznam č. 1780. V kontexte analýzy Turčianskeho Sv. Martina ako centra slovenského národného hnutia hodnotí F. Ruppeldt presťahovanie Kmeťa nasledovne: „Kmeť bol posledný veľký národovec pred r. 1918, ktorého centripetálna sila národného strediska priťahla do Martina“. Pozri: RUPPELDT, Fedor. *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918. Príspevky ku kultúrnej histórii Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Knižtlačiarsky účastinársky spolok, 1928, s. 157.

515 Rakva vyložili na „skvostný voz, nášho Priemyselného spolku“ členovia výboru MSS. Rakva bola pokrytá vencami s nasledovnými nápismi: „Redakcia „Nár. Novín“ – vernému Slovákov; Uvidíme sa! – Tvoj Richard; Svojmu drahému bratovi a uťeckovi – Rodina; Museálna slovenská spoločnosť – svojmu predsedovi; [...]“. Osvaldova žiadosť vo veci vencov bola teda splnená. Dielňa na náradie si zrejme tiež splnila avizovanú pomoc pri pohrebe: „voz ťahaný bol štvorkou ku kostolu“. Názov tohto podniku sa však v referáte nespomína.

516 MSS a A. Kmeť spolupracovali so Živenou najmä v oblasti výšivkárstva. Kmeť vyzýval Živenu, aby organizovala zber slovenských výšiviek, ktoré mali byť inštalované do špeciálneho oddielu Múzea v jeho novej budove. Nebol však s aktivitou Živeny

vokol) zabezpečil hudobnú kulisu prostredníctvom spievania „dojemného chorálu“, či „Dies irae“. Referent neopomenul ani skutočnosť, že „krásny pohrabný voz“ poskytol Priemyselný spolok bezplatne. Na pohrebe sa zúčastnili aj osoby z iných miest a hornouhorských stolíc. Zvlášť boli vyzdvihnutí účastníci z Mošoviec - tamojší občania nezahanbili svoju povesť vzorných národovcov.⁵¹⁷ Osvald, ktorému na priebehu pohrebu zvlášť záležalo (sám však nebol jeho účastníkom), bol spokojný, a to napriek zhoršeniu jeho zdravotného stavu.: „Impozantný pohrab môjho Kmeťa ma potešil.“⁵¹⁸

Okrem vonkajších prejavov smútku a uznania je zároveň dôležité, že na pohrebe boli po prvýkrát v rozsahovo väčších prejavoch formulované základné tézy oficiálnej interpretácie Kmeťovho odkazu. Okrem hlavného rečníka Csereiho prehovoril na pohrebe aj predseda SNS Pavel Mudroň

v tomto smere spokojný. V liste Riznerovi to vyjadril: „Na výhovorky, že niet síl, nedáme nič.“ Pozri: list A. Kmeťa L. V. Riznerovi z 22. 11. 1906. In SOKOLÍK, *Listy Andreja Kmeťa...*, s. 143. Jozef Gregor v článku Živena a jej tajomník (*Hlas*, 1903), podrobil mimoriadne tvrdej kritike nielen Vajanského (tajomníka Živeny) ale aj činnosť (či skôr nečinnosť) celého spolku. V súvislosti s výšivkami a Kmeťom píše: „Treba obchod otvoriť, cenník dať spraviť, a tak by z toho mohlo čo byť, nie tak starosvetsky, že musia Iudia – predsedu Kmeťa unúvať s obstaraním výšivky. To je hanba pre vás, moje dámy.“ Pozri: GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef. *Dielo VI*. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 429. Článok bol podpísaný ironickým Prepáčte (pozri poznámku editora k citovanému článku na strane 813). Krátko pred smrťou Kmeťa však Živena významným spôsobom podporila MSS prostredníctvom platenia kustódky Emmy Goldpergerovej (pozri nižšie).

517 Informácie o pohrebe spolu s citátmi som čerpal z referátu v *Národných novinách*. Pozri: Dopisy [J. K.: Turčiansky Sv. Martin, 18. februára]. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 2.

518 „[...] Smrť jeho mala u mňa smutné následky. 17-ho ležal som v kĺčoch za 5 hodín, 20-ho za úplných 10 hodín. [...] Vyzerám zle, veľmi dlho tu už nebudem.“ Pozri: list F. R. Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II...*, s. 278-279. Podobne sa o svojom zdravotnom stave v súvislosti so smrťou Kmeťa vyjadril v liste L. V. Riznerovi: „Ani v nemoci nemohol som navštíviť svojho najlepšieho brata Kmeťa, ani do hrobu ho odprevadiť. [...] Smrť jeho hrozne poučinkovala na mňa.“ Pozri: list F. R. Osvalda L. V. Riznerovi z 6. 3. 1908. In ŠARLUŠKA, Vojtech (ed.). Výber z listov Františka Richarda Osvalda II. In *Literárny archív* 25. Martin : Matica slovenská 1989, s. 86.

a v mene MSS jej tajomník Andrej Sokolík. *Národné noviny* priniesli stručný výťah tak z Csereiho kázne, ako aj z „krásnej reči“ Mudroňa,⁵¹⁹ obsahu prejavu zástupcu MSS naopak nevenovali pozornosť.

Kázeň Csereiho – prvé oficiálne formulovanie kľúčových problémov

Hlavné slovo na pohrebe mal spomenutý kňaz E. Cserei (zádušnú omšu slúžilo deväť kňazov). Osvald, ktorý zrejme ovplyvnil obsah jeho kázne, vyjadril s rečníckym výkonom martinského katolíckeho kňaza spokojnosť. Vajanskému o tom písal: „Vykonal to krásne a na moju žiadosť poslal mi kázeň, ktorú podám v Kazateľni“.⁵²⁰ Csereiho kázeň bola skutočne publikovaná v tomto Osvaldovom periodiku,⁵²¹ vďaka čomu máme k dispozícii vzácny prameň pre nosnú tému tejto štúdie. V pohrebnej reči Kmeť vystupoval v ideálnych kategóriách, ako: „vzorný kňaz, úprimný ľudomil a známy učenc“.⁵²¹ S kňazským povoláním Kmeťa je spojená ideálna interpretácia jeho vzťahu k „ľudu“, teda najmä k jeho farníkom v Prencove. V tejto dedine pôsobil „na dosť chudobnej fare.“ Cserei sa tak dotkol kľúčových elementov pamäti o Kmeťovej osobnosti. Prvok Kmeťovej obetavosti a materiálnej chudoby, podobne, ako aj jeho vzťah k farníkom boli častým motívom nekrológov a vzájomne so sebou súviseli. Na jednej strane išlo o pre oslavné texty typickú idealizáciu, ale zároveň aj o vyrovnávanie sa s nejasnými predstavami o Kmeťovom finančnom zázemí. Napríklad v Medveckého biografii Kmeťa v kapitole Čo si ľud rozpráva o Andrejovi Kmeťovi sa možno dočítať, že v Prencove a v okolí mal Kmeť

519 *Literárne listy* Mudroňove vystúpenie opísali dramaticky: „A nad hrobom zabadákal ctihodný starec náčelník [...]“ Pozri: † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 5, s. 30.

520 List F. R. Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II...*, s. 278-279.

521 [CSEREI, Emil]. Reč nad rakvou dp. A n d r e j a K m e ť a, vysl. farára prencovského, predsedu Museálnej slovenskej spoločnosti, v Pánu zosnulého 16. februára 1908 v Turčianskom Sv. Martine. Povedal vysokodôst. p. E m i l C s e r e i, č. kanonik, dekan a farár turčiansko sv. martinský. In *Kazateľňa*, 1908, roč. 28, č. 5, s. 124-126.

povešť boháča („Náš pán farár majú, to len tak hovoria, že sú chudobní [...]“).⁵²² Tu možno pripomenúť, že Kmeť bol mimoriadne aktívnym organizátorom finančných zbierok, a to až do konca svojho života. V tomto zmysle J. Škultéty informoval F. V. Sasinka ešte v roku 1906 o Kmeťovi nasledovne: „Hľadá na svet s bodrou myslou, a namrzí sa len vtedy, keď Slováci nedávajú mu peňazí na Museum tak, ako by si on žiadal.“⁵²³ V kontexte s Osvaldovým podaním mienky „ľudu“ o Kmeťovi sa javí ako vhodné spomenúť aj hodnotenie Štefana Janšáka, ktorý poukázal na to, že v predstavách a spisoch Kmeťa žije „akoby dvojaký ľud“ – „jeden abstraktný a zidealizovaný, druhý skutočný.“ Vzťahy s tým „skutočným“ neboli ideálne.⁵²⁴ Toto je dôležité v súvislosti s textom o Kmeťovi v *Slovenskom obzore* (venujem sa mu nižšie). Treba tu ešte poukázať na jednu súvislosť. Cserei a neskôr najmä Osvald idealizovali Kmeťov vzťah k „ľudu“, v zmysle vzťahu kňaz – farníci a *Národné noviny* podobne idealizovali vzťah Kmeť k „ľudu“ v zmysle národný vodca – Slováci.

Z Csereiho kázne chcem ďalej upozorniť na skutočnosť, že Kmeť tu vystupuje ako zodpovedný a vzorný kňaz aj po jeho presťahovaní sa do Turčianskeho Sv. Martina. „Bol kňazom v úplnom zmysle slova, až do posledného dychu svojho.“ Významné je tiež poukázanie na Kmeťov vzťah k prírodným vedám: „Vedľa kňazského úradu svojho zdarne pestoval i vedy, tie vedy, ktoré najbližšie stoja k Bohu a najbezpečnejšie vedú k nemu, vedy prírodné.“

522 Vo vzťahu k peniazom bola „medzi ľuďom“ rozšírená mienka, že napr., „platil za každú pletku“, teda za informáciu o mieste archeologického, či iného „zemevedného“ nálezu. Jednoducho na svojej ceste za poznaním nebol ochotný šetriť, čo pri jeho horlivosti a nadšení vzbudzovalo pochopiteľné otázky o pôvode jeho peňazí. V tomto kontexte treba povedať, že časť miestneho obyvateľstva bola presvedčená o prepojení Kmeťa s nadprirodzenými silami (napr. Kmeť ako „spojený so zlým“). Podrobnejšie pozri: OSVALD, Fr[antišek]. Richard. Čo si ľud rozpráva o Andrejovi Kmeťovi. In MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 176-177.

523 List J. Škultétyho F. V. Sasinkovi z 11. 10. 1906. LA SNK, sign. M 25 B 44.

524 JANŠÁK, Štefan. *Andrej Kmeť*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1941, s. 14, podrobnejšie s. 14-16.

Cserei neopomenul ani ďalšiu dôležitú tému prítomnú v nekrológoch – vzťah Kmeťa k politike a k slovenskému národnému hnutiu. Csereiho podanie tejto problematiky si zasluhuje pozornosť. Otvorene hovoril o príslušnosti Kmeťa k SNS: „Nemôžem mlčaním pominúť jeho smýšľanie čo občana krajiny uhorskej. I on patril k tej strane, ktorá má isté požiadavky voči teraz panujúcim poriadkom.“⁵²⁵ Kmeť však podľa neho nebol v politickom zmysle radikálom: „No toto smýšľanie svoje zastával dôstojne, rázu kňazskému primerane nikdy neprekročil hranice múdrej miernosti. Nenapádal – ale bránil.“ Zrejme nebude náhoda, že motív „nepoliticosti“ Kmeťa sa objaví aj v provládne orientovaných periodikách (pozri nižšie). Cserei následne zdôraznil aj známy postoj Kmeťa, že veda je pre neho nástrojom pre politiku, pričom však zopakoval jeho umiernenosť: „Jeho zbraňou byly: veda a láska, štítom viera a nádej. Dobře vedel, že kňazi i na tomto poli majú brať zástož smierlivého prostredníctva medzi bojujúcimi, aby sa protivy nesostrili, ale umenšily.“⁵²⁶

Národné noviny v rámci referátu o pohrebe v skratke opísali aj obsah tejto kázne.⁵²⁷ Možno tu pozorovať významové posuny, ktoré zrejme neboli zapríčinené iba krátením textu kázne, v ktorej sa Csereiho venoval Kmeťovi a SNS: „Patril ku strane, ktorá voči politickým pomerom v krajine má svoje snahy a želania právne; on bol jej verným vyznavačom.“ Terminologický rozdiel medzi Csereiho textom v *Kazateľni* a v referáte *Národných novín* je evidentný. Cserei hovorí o istých požiadavkách, *Národné noviny* zas o želaniach právnych. Lojalita Kmeťa k SNS bola u Csereiho vyjadrená viac-menej neutrálnym pojmom „príslušník“, zatiaľ čo *Národné noviny*

525 CSEREI, *Reč nad rakvou...*, s. 125.

526 Csereiho kázeň je zakončená poetickým a zároveň symbolickým zdôraznením Kmeťových pozitívnych vlastností – lásky, skromnosti a bezúhonnosti: „Na dôkaz úcty ukladám na rakev tvoju z ríše vedy tvojej, z ríše rastlín, tri kvety. Prvý kvet ružu – hoci jednu z tých ruží, ktoré sa dľa mena tvojho „rosae Kmetianoe“, Kmeťove ruže zovú, čo odznak tvojej lásky k Bohu a bližnému. Ukladám druhý kvet, útku ale vonnú fialku, čo odznak poníženosti a tvojej skromnosti. Ukladám tretí kvet, nikdy nevädnuću immortellu, čo odznak toho, že si si svojim bezzistným a bezúhonným životom večnosť zaslúžil.“ Pozri: CSEREI, *Reč nad rakvou...*, s. 126.

527 Pozri: *Dopisy [J. K.: Turčiansky Sv. Martin, 18. februára]...*

zdôraznili jeho lojalitu a oddanosť prostredníctvom pomenovania „verný vyznavač“.

Predseda SNS hovorí o Kmeťovi ako o vodcovi Slovákov

Mudroň v pohrebnej reči zdôraznil, že Kmeť patril medzi „výtečníkov a vodcov národa slovenského“, čo bolo vyjadrené aj tým, že bol pochovaný „na tomto svätom poli“, kde spočívali telá popredných národovcov. Kmeťovu osobnosť predstavil prostredníctvom rečníckych protikladov: „Bol chudobný i bohatý, skromný i pyšný, utiahnutý i vyvýšený, zaznaný i oslávený.“ Kmeť žil chudobný život na svojej fare, ale bol zároveň bohatý, keďže „činnosťou a štedrotou obohatil národ svoj“; bol skromný, neženúc sa za hodnosťami, ale bol pyšný na to, „že je synom slovenského národa, že je verným jeho synom, posvätiším mu celý svoj život“. Utiahnutý bol z dôvodu zaznávania zo strany cirkvi, ale zároveň „vyvýšený, lebo videl ho a vyznačil nielen jeho národ, ktorý ho povolal na čelo svojho ústavu, ale vyznačil ho i celý vedecký svet Európy.“ A nakoniec bol „zaznaný v svojom zákutí, ale i oslávený, lebo meno jeho neupadne nikdy do zabudnutia.“⁵²⁸ Mudroň touto rečou vyznačil smer k čestnému a poprednému miestu Kmeťa v národnom kánone.

Neverbálne prejavy úcty

Obraz a plastika (poprsie) Kmeťa

Efektívnym elementom procesu budovania historickej pamäti sú umelecké podobizne, pamätníky, pomníky a pod. Tento dôležitý prvok nechýbal ani v prípade zosnulého Kmeťa. Realizovali ho popredné osobnosti vtedajšieho slovenského umenia. Výborové zasadnutie MSS už 2. 3. 1908 rozhodlo „vymalovať dať pre zasadáciu sieň podobizňu zvečnelého predsedu Andreja Kmeťa, ktorú dôstojne previesť v prirodzenej veľkosti pre-

528 Tamže.

vezme na seba pán Jozef Hanula⁵²⁹ za cenu 160 k.⁵³⁰ Na nasledujúcom výborovom zasadnutí MSS v júli 1908 boli jeho účastníci informovaní, „že podobizeň zvečnelého nachodí sa už tu“. V tej súvislosti bol prijatý návrh Petra Kompiša, aby sa vedenie MSS skontaktovalo s Františkom Úprkom⁵³¹ vo veci vyhotovenia poprsia Andreja Kmeťa.⁵³² V marci 1909 výbor MSS „prijal návrh sochára Fr. Úprku na mramorové poprsie v cene 1000 korún“.⁵³³ K jeho realizácii došlo až nasledujúceho roku.⁵³⁴ V texte som už uviedol, že ako podklad pre Kmeťovu plastiku využil Úprka odliatok z jeho mŕtveho tela.

529 Jozef Hanula vystavoval napr. pri príležitosti milénárnych osláv v Budapešti. Maľoval aj kostol v Sliachoch, na objednávku Andreja Hlinku. Pozitívnu kritiku o jeho tvorbe priniesol *Hlas*. Podobizeň A. Kmeťa sa taktiež stala známou. Podrobnejšie pozri: KOLÍSEK, Alois. Slovenskí maliari. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1913* (Vydal Národný slov. spolok v S. Š. A.; Sostavil Ignác Gessay), s. 168-170.

530 SOKOLÍK, [Andrej]. Zápisnica 2. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 28. marca 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 3, s. 47.

531 Okrem umeleckej hodnoty diel Úprku, sa tento umelec z Moravy (Moravského Slovácka) zaslúžil najmä o organizáciu a propagáciu tvorby „gruppy uhorsko-slovenských maliarov“. Pozri o ňom podrobnejšie: –y–. Výstava gruppy uhorsko-slovenských maliarov. Luhačovice, 19 VII.-1. IX. 1907. In *Slovenský obzor*, 1907, roč. 1, č. 7-9, s. 520-524; KOLÍSEK, *Slovenskí maliari...*, s. 186-189.

532 SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 61-63.

533 GAŠPARÍK, Jozef. Zápisnica z výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 20. marca 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 2, s. 45.

534 Na 17. valnom zhromaždení MSS v auguste 1910 predseda Š. Mišík informoval zúčastnených, že „Vzácnéj ozdoby dostalo sa muzeumu poprsím Andreja Kmeťa, shotoveným akademickým sochárom Fr. Úprkom.“ Pozri: VRANÝ, V[áclav]. Zápisnica XVII. valného zhromaždenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 3. augusta 1910. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 88.

Náhrobok

Zo symbolického hľadiska bolo ešte dôležitejšie vybudovať dôstojný náhrobok.⁵³⁵ Stavba náhrobku sa intenzívnejšie začala organizovať až začiatkom roku 1909. V tom čase nadšenie a ochota verejne si uctiť Kmeťa zo strany okruhu okolo *Národných novín* a nového vedenia MSS už postupne klesala. Na výdavky spojené s náhrobkom sa totiž vyhlásila zbierka,⁵³⁶ lenže iba vo forme výziev v podobe súkromných listov. Vyplýva to z listu F. R. Osvalda J. Škultétymu. Osvald kritizoval neochotu *Národných novín* vyhlásiť verejnú zbierku na Kmeťov náhrobok, ktorú považoval za primeranú Kmeťovmu významu: „[...] nech vyzvú sa všetci synovia vlasti bez rozdielu politického smýšľania, lebo Kmeť [podčiarknuté v origináli – K. H.] vykonal prácu na ozdobu vlasti.“ Treba zdôrazniť, že Osvald v tejto veci používa pojem *vlast* a nie *národ*, čo naznačuje odlišnosť medzi jeho chápaním Kmeťovho odkazu a diskurzom *Národných novín*. Osvald ďalej poukazoval na nepatričné obavy vedenia *Národných novín*: „Vy iste uvažujete i okolnosti politické, možné nemilé následky verejnej sbierky; tých ja neznám a tak i neberem ich do ohľadu.“⁵³⁷

Nepoznám podrobne okolnosti zbierania peňazí na Kmeťov náhrobok.⁵³⁸ Diskusie okolo projektovaných variantov tohto diela boli možno ovplyvnené aj snahou o lacnejší variant. Táto vec sa prerokúvala na výborovom zasadnutí MSS v marci 1909. Pokladník Andrej Halaša informoval, že vo veci pomníka (t. j. náhrobku) Kmeťa hovoril s kamenárom Františkom Laholom,⁵³⁹ „ktorý ochotný je dľa predloženého nákresu postaviť pomník

535 *Národné noviny* pri príležitosti prvého výročia smrti Kmeťa písali, že jeho hrob ešte „neoznačuje mramor a na ňom duchu jeho zodpovedajúci nápis“. Pozri: Panychida. In *Národné noviny*, 16. 2. 1909, roč. 40, č. 20, s. 1. O náhrobku pozri: ĎURIŠKA, Zdenko. *Národný cintorín v Martine. Pomníky a osobnosti*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 59.

536 MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 185.

537 List F. R. Osvalda J. Škultétymu z 8. 1. 1909. LA SNK 41 AI 4.

538 Sumou 121 korún prispela aj SNS. Pozri: Zápisnica zasadnutia Slovenskej národnej strany z [? - bez určenia dňa a mesiaca] 1909. In *Kniha zápisnic 1896-1914*. SNA, fond Slovenská národná strana, 1896-1922, k. 1, s. 92.

539 Tento staviteľ z Liptovského Sv. Mikuláša bol nakoniec výrobcom náhrobku. Autorom bol Blažej Bulla, podstavec budoval pod Bullovým dozorom Jozef Hlavaj. Pozri: ĎU-

na hrob neb. Andreja Kmeťa za 1800 korún. Výboru sa nákres Laholov nezdá sa byť primeraným, preto poveruje pp. Pavla Socháňa a Blažaja Bullu, aby oni spravili primeranejšie nákresy a predsedníctvo aby potom vyjednávalo s Laholom o cene pomníka podľa tých nákresov.⁵⁴⁰ Tu možno dodať, že Štefan Mišík vo svojej reči pri odhalení náhrobku ho nazval skromným.⁵⁴¹

Dokončené dielo bolo slávnostne odhalené počas augustových slávností roku 1909. *Národné noviny* avizovali už vopred, že: „Tohtoročné shromaždenie bude pamätné i tým, že ideme odhaliť nadmohlyný pomník *Andrejovi Kmeťovi* [kurzíva v origináli – K. H.], zakladateľovi musea, ktorý tragickým osudom len krátko mohol sa tešiť zo svojho diela.“⁵⁴² O tejto udalosti referovala aj *Revue Naše Slovensko*. Náhrobok svojim čitateľom opísala nasledovne: „na balvaně z žulové, nekřesané skály kříž z černého granitu, na něm Kristus z bílého mramoru. Podstavec kříže nese na jedné straně datum narození a smrti Kmeťovi, na jiné pak nápis: „Vrúcne miloval Božiu prírodu, nad prírodu starinu i prítomnosť slovenského národa a nadovšetko Boha!“. Spevokol napokon zaspieval pieseň, ktorej slová pochádzali od Vajanského. Vyjadril v nich symboliku nového náhrobku: „[...] Nad jeho mohyloú zbožne sa vypína národnej piety mramorový dar, okolo pomníka slovenská rodina [...]“.⁵⁴³ Vzťah medzi národom a Kme-

RIŠKA, *Národný cintorín* ..., s. 59.

540 GAŠPARÍK, Jozef. Zápisnica z výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 20. marca 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 2, s. 45-46.

541 „[...] ktorému [Andrejovi Kmeťovi] vďační rodáci zblízka i zďaleka postavili tento mramorový pomník, ako skromný, no predsa dost výmluvný znak vďaky a úcty za jeho neunavnú a bezzištnú činnosť v prospech nášho mladého kultúrneho spolku. “ Pozri: [MIŠÍK, Štefan]. Reč pri odhalení pomníka Andreja Kmeťa v Turčianskom Sv. Martine, povedaná Štefanom Mišíkom, konsistoriálnym radcom a predsedom Museálnej slovenskej spoločnosti, 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 82.

542 Politické zátišie. In *Národné noviny*, 3. 8. 1909, roč. 40, č. 90, s. 1.

543 E. P. Ze slavností v Turč. Sv. Martine. In *Revue Naše Slovensko*, 1909, roč. 2, sešit 11-12, s. 466. Pozri tiež: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť*..., s. 185 (tu podľa referátu v *Národných novinách*).

tom je vo Vajanského poetike holistický – Kmeť tu vystupuje ako symbol celého národa („slovenská rodina“) a súčasne mu zo strany tohto celku patrí zbožná pieta. Božský motív u Kmeťa je prítomný aj v interpretácii citovaného nápisu na náhrobku.⁵⁴⁴ *Národné noviny* tak obraz Kmeťa čoraz viditeľnejšie posúvali do sakrálnej sféry. Je to dôležitý element národnej línie martinského centra vo formovaní Kmeťovho odkazu. Táto tendencia je evidentná aj v rukopise Júliusa Bottu o Andrejovi Kmeťovi a MSS (ako sa o tom ešte ďalej zmienim).

V kontexte s odhalením pomníka Kmeťovi možno spomenúť aj text piesne od J. G. Leštinského. Vzhľadom na to, že pieseň s najväčšou pravdepodobnosťou odznela pri tomto akte, považujem za zaujímavé odcitovať jej slová:

„Kto to tu spočíva pod touto mohylou?

Iste zas veľiký národa syn,
čo celým životom, slabosťou i silou
slúžil mu, bol samý skutok a čin
a volal každému: aj ty tak čiň!

Nuž skloň sa, koleno, pred jeho mohylou,
na nejj sa vypína spasenia kríž:
ten kríž nech nám bude v súženiach posilou
a ty rod s úctou sa vždy ku nej blíž,
ku tejto mohyle s úctou sa blíž.

544 Tento nápis na pravej stránke mramorovej knihy, tvoriacej podstavec spomenutého kríža, interpretovali *Národné noviny* ako jednotlivé časti triády – príroda, národ a Boh, ktoré považovali za navzájom prepojené: „Áno v týchto troch znakoch žil Andrej Kmeť svoj činný, bohumilý život. A pravda je, vysoká pravda: kto celým srdcom a povzneseným, hlbokým umom poznáva a miluje Božiu prírodu, nemôže nemilovať svoj národ, jeho starinu (t. j. prešlosť, históriu, kultúrne pamiatky, mužov potrudivších sa za národ, ich diela), nemôže nemilovať pôvod a poslednú príčinu všetkého, i prírody i národa, Boha.“ Pozri: *Politické zátiašie...* V kontexte filozofie dejín tak Kmeť symbolizoval tézu o Božskom pôvode národa.

Na tejto mohyle kríž svätý nám hlása,
 že sa už k nám blíži blažensší čas:
 vo viere a v práci víťazstvo a spása!
 a s kríža znie k nebu prosebný hlás:
 smiluj sa, ó Bože, a svoj ľud spas!⁵⁴⁵

Fotografie

Ďalšou symbolickou formou uznania Kmeťa boli jeho fotografie publikované v tlači. Napriek tomu, že fotografia už nebola žiadnou novinkou, ich publikovanie bolo ešte stále finančne pomerne náročné.⁵⁴⁶ O fotografii ako forme kreovania národných hrdinov⁵⁴⁷ hovorí skutočnosť, že okrem iného boli aj cenným obchodným artiklom. Možnosť speňaženia tohto účinného agitačného elementu si zo slovenských národovcov uvedomoval predovšetkým P. Socháš, ktorý okrem toho, že si zarábala fotografovaním,⁵⁴⁸ vlastnil aj exkluzívny album fotografií významných národovcov. Túto činnosť vyvíjal pomerne intenzívne – T. Vansová predávala fotografie z jeho albumu už začiatkom 90. rokov⁵⁴⁹ a v čase Kmeťovej smrti, keď

545 LEŠTINSKÝ, J[ozef]. G[ašparík]. K odhaleniu pomníka Andreja Kmeťa, 19. 7. 1909 [In GAŠPARÍK, Jozef – Leštinský. Verše z r. 1909 – 1915]. LA SNK, sign. 174 J 8.

546 Milan Hodža v súvislosti so zverejnením fotografie Aurela Vlada v *Slovenskom Týždenníku* pri príležitosti jeho zvolenia do uhorského snemu spomínal: „Vianočná príloha ‘Slovenského týždenníka’ vyzdobila sa jeho fotografiou, čo vtedy – veď už i vtedy bývala hospodárska kríza – hrozilo zviklať finančný rozpočet môjho časopisu.“ Pozri: HODŽA, Milan. Slovensko-rumunská spolupráca v peštianskom parlamente. In [HODŽA, Milan - HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra]. *Slováci a Rumuni*. Bratislava : nákladom „Rofníckej osvetu“ v Bratislave, Zemeľské muzeum, 1935, s. 8.

547 Porovnaj úlohu, akú prikladá B. Anderson fotografiu v súvislosti s nacionalistickou ideológiou koloniálnych štátov: ANDERSON, Benedict. *Wspólnoty wyobrazone. Rozważania o źródłach rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 1997, s. 176 a 181.

548 Vďaka fotografovaniu mal relatívne zabezpečenú hmotnú situáciu počas jeho pôsobenia v Turčianskom Sv. Martine v rokoch 1893-1912. Pozri: PIŠÚTOVÁ, Irena. Pavol Socháš (6. VI. 1862-26. I. 1941). In *Žborník Slovenského národného múzea LXVI, Etnografia 13*, 1972, s. 18-19.

549 T. Vansová predala niekoľkým ženám z Hnúšte fotografie Mudroňa, Vajanského a Francisciho zo Sochášovho albumu, za čo sa jej manžel Jána Vansa musel zodpo-

bol o fotografie už výraznejší záujem, ťažil z postavenia fakticky monopolného vlastníka a predajcu týchto reprodukcí národných osobností.⁵⁵⁰ Pri príležitosti smrti Kmeťa publikovali fotografie vo väčšom rozsahu dve periodiká: *Dennica* a *Revue Naše Slovensko*. Fotografie a ilustrácie boli integračnou súčasťou ich profilu. František Votruba, nový vydavateľ *Dennice*, písal jej zakladajúcej redaktorky⁵⁵¹ už deň po Kmeťovej smrti: „Obrázky budú vždy dobré. Teraz z časových vecí musíme dať tiež niekoľko obrázkov, týkajúcich sa Andreja Kmeťa a niektoré veci americké.“⁵⁵² Pozornosť vzbudzuje Votrubova vecnosť a absencia prejavov ľútosti, či Kmeťovej nenahraditeľnosti. Tu treba povedať, že *Dennica* pod Votrubovým vedením mení svoj charakter,⁵⁵³ smerom k viac ideologickému, resp. politickému periodiku. S tým súviselo aj informovanie o aktuálnych udalostiach spoločenského života.⁵⁵⁴ Fotografie, ako aj nekrológ Kmeťa⁵⁵⁵ v *Dennici* potvrdzujú z formálnej stránky túto premenu.

vedať pred cirkevným súdom (25. 7. 1891). Pre nedostatok dôkazov bolo však bolo pokračovanie konania zastavené. Pozri: list Terézie Vansovej Františkovi Votrubovi z 7. 2. 1908. In ŠIMKOVIČ – VOTRUBOVÁ, *Korešpondencia Františka Votrubu...*, s. 116 a poznámka č. 1 k listu č. 54, s. 117.

- 550 Jasne o tom hovoria listy vydavateľa J. Páričku F. Votrubovi. Párička začiatkom decembra 1907 informoval Votrubu, že: „Socháň má dobré fotografie J. M. Hurbana, M. M. Hodžu, Paulínyho, Moysesu (okrem Štúrovej), ale ich nechce dať reprodukovat', len vraj za istú náhradu, lebo len on má vyhradené právo reprodukovania. Najlepšie bude, keď mu sám direktne napíšeš a keď mu voľačo slúbiš, povedzme po 5 korún za fotografiu, poťažne za právo reprodukovania.“ Párička nakoniec vyúčtoval Votrubovi za fotografiu od Socháňa 4 koruny. Pozri: listy Jána Páričku F. Votrubovi z 2. 12. 1907 a z 17. 12. 1907. ÚA SAV, fond František Votruba, k. 4, i. č. 131, zn. II A.
- 551 F. Votruba sa stal vydavateľom *Dennice* od roku 1907 na základe Zmluvy so zakladajúcou redaktorkou T. Vansovou z novembra 1906. Pozri: *Smluva*. ÚA SAV, fond František Votruba, k. 1, inv. č. 10.
- 552 list F. Votrubu T. Vansovej z 17. 2. 1908. In ŠIMKOVIČ – VOTRUBOVÁ, *Korešpondencia Františka Votrubu...*, s. 118.
- 553 Vansová videla úlohu *Dennice* predovšetkým v rozvíjaní neraz skutočne slabej vzdelanostnej úrovne Slovcov.
- 554 Porovnaj napr.: KUSÝ, Ivan. Jesenský a Tajovský v *Dennici*. In *Literárny archív* 31/94. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 145-149, najmä 148-149.
- 555 Zaujímavé je, že nekrológ v *Dennici* bol svojím obsahom blízky nekrológom z *Národných novín*, teda orgánu, ktorý stál na opačnej strane politického spektra než Votruba.

Dennica napokon uverejnila štyri fotografie venované Kmeťovi: dve v rámci nekrológu - jeho podobizeň „Andrej Kmeť“⁵⁵⁶ a „Nová museálna budova v Turč. Sv. Martine. (V úzadí 'Národný Dom'.)“ a dve na ďalších stranách čísla: „Vrch Sitno. Andrej Kmeť [sediaci na vrchu spolu s ďalšou osobou]“ a „Andrej Kmeť na Kriváni (2496 m.) 20. augusta 1907. Fot. Z. Krivoss.“⁵⁵⁷

Revue Naše Slovensko uverejnilo takisto štyri fotografie: jeho celostránkovú podobizeň s autogramom, „Slovenský „Národní dům v Turč. Sv. Martině“; „Dům 'Slovenské Matice' (v pôvodním stavu před konfiskaci)“⁵⁵⁸ a „A. Kmeť pri križi u Trpína (v Hontě)“. Autorom poslednej fotografie bol P. Socháň⁵⁵⁹ a je pravdepodobné, že *Revue Naše Slovensko* ju nedostalo od neho zadarmo. Redakcia tento pôsobivý obrázok modliaceho sa Kmeťa náležito využila – pripojila k nemu básň od Pavla Arelata a celá strana tak oslavuje Kmeťovu pamiatku na primeranej esteticko-umeleckej úrovni.⁵⁶⁰ Fotografia pôvodnej budovy Matice korešponduje s oficiálnym

Celý nekrológ má národno-oslavný charakter. Kmeť podľa tohto článku svoj život „posvätil národu a vede.“ Vzájomný vzťah Kmeťa a slovenského národa je zobrazený harmonicky. Poukázalo sa aj na neuznanie jeho zásluh „doma“, čím sa však zrejme myslela katolícka cirkev v Uhorsku. Podobne ako Mudroň, aj autor tohto nekrológu vyslovil presvedčenie o jeho večnej pamiatke: „Jeho telo sa síce bude rozpadáť v susedstve Kuzmányho, Kalinčíka, Ferienčíka a Francisciho“, ale „jeho museum hlásať bude, koľko potu a zaprenia treba k národnej práci.“ Pozri: H. Kronika [Za Andrejom Kmeťom.]. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 2, s. 48-49.

556 Technickú stránku tlačenia podobizní na konci 19. storočia, s odkazmi na literatúru k dejinám reprodukcie ilustrácií v polygrafii ako aj k histórii fotografickej techniky pozri: MIKULÍK, Ladislav. K portrétu Antona Bernoláka. In *Bulletín Univerzitnej knižnice v Bratislave*, 2007, č. 2, s. 44-54, najmä s. 48-50.

557 *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 2, s. 48, 49, 50 a 51. Pozri tiež: K našim obrázkom. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 3-4, s. 98. Tu sa informuje o fotografiách z predošlého čísla.

558 *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, nestránkované strany nachádzajúce sa za stranami 248 a 256.

559 V *Revue Naše Slovensko* nie je uvedený autor, ale pod tou istou fotografiou uverejnenou v Medveckého biografii Kmeťa figuruje ako autor P. Socháň. Pozri: MEDVECKÝ, Andrej *Kmeť...*, s. 145.

560 Pozri: ARELATO, Pav[el]. Za Andrejom Kmeťem (K obrázku). In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 257. Básne boli ďalšou formou slávenia Kmeťovej pamiatky. Známu sa stala najmä básň v *Černokňažníkovi*, ktorá našla svoje miesto

nekrológom v tomto periodiku. Viacero fotografií bolo uverejnených aj v Medveckého biografii, čo súviselo i s reprezentatívnym charakterom tejto publikácie. Z ideologického hľadiska je dôležitá prítomnosť fotografie Andreja Kmeťa v Bottovej *Krátkej histórii Slovákov* (o čom sa ešte zmienim neskôr). Fotografie Kmeťa sa objavili aj v slovenských periodikách v USA, o čom budem hovoriť neskôr.

Nekrológy

Skôr, ako sa budem venovať štandardným nekrológom v periodikách, treba aspoň spomenúť, že Kmeťova smrť bola reflektovaná aj v oficiálnom cirkevnom nekrológu, ktorý je doposiaľ súčasťou tzv. *Knihy nekrológov v Prímási Levéltár v Ostrihome*. Hoci mal Kmeť vo svojom živote kritický postoj k uhorskej cirkevnej hierarchii, jeho obraz ako kňaza sa vykresľuje jednoznačne pozitívne. Okrem iného sa tu spomína, že pôsobil v čisto protestantskom kraji, bez duchovnej a svetskej podpory. Slúžil tak najchudobnejším obyvateľom, Cigáňom, pastierom atď. Spomenuté je tu aj jeho predsedníctvo v MSS či diela ako *Hospodár na Slovensku*, *Veleba Sitna* a *Svätý škapuliar*.⁵⁶¹

Nekrológy v periodikách programovo nebudujúcich odkaz Kmeťa

Kmeť bol natoľko známou a výraznou osobnosťou, že priestor správam o jeho smrti venovalo viacero periodík. V tejto časti spomeniem tie z nich, ktoré sa venovali Kmeťovi len jednorazovo, resp. neboli priamo zainteresované na budovaní jeho odkazu. Nasledovný prehľad rozhodne nie je

aj v Medveckého biografii Kmeťa. Medvecký do nej začlenil ešte ďalšie tri básne. K Medveckého práci pozri nižšie.

561 Podrobnejšie pozri a porovnaj: *Necrologium Sacerdotum Adioeceseos STRIGONIENSIS. Ab anno Domini 1901 [...]*, pag. 19. Prímási Levéltár, Esztergom. Oficiálnu cirkevnú správu o smrti Kmeťa pozri tiež v: *Circulares Literae Dioecesanae anno 1906 ad clerum Archidioecesis Strigoniensis a Claudio Francisco cardinale Vaszary Principe Primate Regni Hungariae et Archiepiscopo Dimissae. Strigonii* : [Typis Gustavi Buzárovits], 1906, s. 117.

úplný, napriek tomu však z neho vyplýva, že Kmeťova smrť rezonovala na pomerne širokom geografickom priestore, ako aj v rámci rôznych ideologických a názorových prúdov.

Rumunská a poľská tlač

Je zaujímavé, že Kmeťova smrť bola reflektovaná aj napr. v rumunskej a poľskej tlači. V Brašove vychádzajúce periodikum *Gazeta Transilvaniei* prinieslo krátku správu o tejto udalosti. Okrem iného sa v správe zdôraznilo, že Kmeť bol slávnym botanikom, uznávaným aj v zahraničí. Informovalo sa tu aj o pohrebe, na ktorom sa mali zúčastniť aj slovenskí národnostní poslanci.⁵⁶² Tu treba dodať, že *Gazeta Transilvaniei* v tomto období programovo informovala aj o slovenskom národnom hnutí, čo vyplývalo nepochybne i z faktu, že na uhorskom sneme existoval Klub národnostných poslancov (Rumunov, Slovákov a Srbov). Či sa skutočne slovenskí poslanci zúčastnili na Kmeťovom pohrebe, sa mi nepodarilo overiť. O niečo rozsiahlejšiu správu o smrti Kmeťa priniesla aj *Lupta*, rumunské periodikum vychádzajúce v Budapešti. Zdôraznila sa v nej mimoriadna aktivita Kmeťa pre „slovenské múzeum“. Zrejme z narýchlo zisťovaných informácií tu došlo aj k uvedeniu niekoľkých chybných údajov. Kmeť sa totiž spomínal ako predseda MS a po jej zatvorení mu malo byť zabavených mnoho hospodárskych kníh (v skutočnosti išlo len o dielo *Hospodár na Slovensku*). Na druhej strane je tu vyzdvihnutý Kmeť ako botanik, hoci so zjavne prehnaným údajom o jeho členstve až v šesťdesiatych zahraničných vedeckých spoločnostiach. V závere správy sa konštatuje, že Kmeťova smrť spôsobila veľkú bolesť v srdciach všetkých Slovanov.⁵⁶³

Smrť Kmeťa neobišiel ani poľský *Świat słowiański*. To je však celkom pochopiteľné, pretože toto periodikum pod vedením Feliksa Koneczného programovo mapovalo udalosti v jednotlivých slovanských národných hnutiach a Kmeťova smrť rozhodne patrila do takéhoto pravidelného

562 Doliul Slovacilor. In *Gazeta Transilvaniei*, (Număr de Duminecă 6.), Vineri 8 (21) Februarie 1908, roč. 71, č. 30, s. 3.

563 Doliul Slovacilor. In *Lupta*, Duminecă 10/23 Februarie 1908, roč. 2, č. 32, s. 6.

mesačného prehľadu. Text venovaný Kmeťovi v tomto časopise je pomerne rozsiahly a fundovaný. To zrejme súviselo aj s tým, že išlo o mesačník a autor textu mal dosť času na získanie podrobných informácií. Je tu predstavený faktograficky presný výber z Kmeťových životopisných údajov, vrátane takých nuáns ako vydanie dvoch brožúr v roku 1871, publikovanie v Lichardovom *Obzore* či presťahovanie sa v roku 1906 do Turčianskeho sv. Martina. Je tu tiež vyjadrený obdiv ku Kmeťovi, ktorý si aj v najťažších podmienkach vedel nájsť takú oblasť aktivity, ktorá bola prospešná pre Slovákov. Spomína sa aj jeho botanická činnosť.⁵⁶⁴ Z poľských periodík možno ešte spomenúť príspevok v krakovskej *Nowej Reforme*. Tento text je takisto dosť podrobný. Zaujímavé je, že na začiatku sa Kmeť spomína spolu s Andrejom Hlinkom, ktorý si odpykával svoj trest v Segedíne. Kmeťa a Hlinku autor označil za v poslednej dobe najpopulárnejších kňazov v „slovenskom svete“. Uvádza Kmeťove pôsobenie v CLSŠ, zvláštnu pozornosť venuje *Hospodárovi na Slovensku*, ktorý „plesni-vel“ v Nitre“. Autor spomína i Kmeťove výzvy k študovaniu po zatvorení MS, botaniku atď. Zaujímavé je, že uznanie zo strany vedeckých autorít sa tu nespomína v súvislosti s botanikou, ale s archeológiou a etnografiou. Možno práve s tým súvisí aj ďalší výklad so zreteľom na „Dom“ a následne MSS. Kmeť je tu označený za slovenského vlastenca („patryota“).⁵⁶⁵ V tomto prípade by som predpokladal, že autor čerpal informácie najmä z *Národných novín*.

Nekrológy v slovenskej tlači v USA

Rovniankov *Slovenský denník* vyšiel 17. 2. 1908, teda už deň po Kmeťovej smrti, s impozantnou titulnou stranou, celou venovanou Kmeťovi aj

564 Podrobnejšie pozri a porovnaj: ek. Słowacka kronika. In *Świat Słowiański*, marec 1908, roč. 4, tom 1, s. 321.

565 mg. Ks. Andrzej Kmet. (1841–1908). In *Nowa Reforma. Numer popołudniowy*, 20. 2. 1908, roč. 27, č. 84, s. 1. Skratkou „mg.“ Sa v tomto prípade pravdepodobne podpísal Jan Magiera. Za pravdepodobnú identifikáciu autora, ďakujem Krystyne Klejn-Podchorowskej z Biblioteki Narodowej vo Varšave. Jan Magiera bol slavistom a snažil sa o poľsko-slovenské zblíženie. Pozri: http://z-ne.pl/t,haslo,2950,magiera_jan.html.

s jeho fotografiou. Väčšinu textu tvoria úryvky z jeho autobiografie, ktorú pôvodne písal práve pre amerických Slovákov. Samotný autorský text je ladený emocionálne, zdôrazňujúc tragickosť tejto udalosti. V texte sa pracuje s klasickými motívmi Kmeťovej skromnosti a pracovitosti, zdôrazňuje sa jeho kľúčová úloha pri MSS, uznanie od zahraničných vedeckých kruhov, prenasledovanie nepriateľmi, životná núdza a obetavosť atď.⁵⁶⁶ Zo slovenských periodík v USA Kmeťovu smrť zaznamenal aj katolícky týždenník *Jednota*, ktorý vo svojom vydaní z 19. 2. informoval čitateľov o tejto udalosti. Treba dodať, že hoci bol príspevok až na štvrtej strane, je tu prítomná aj fotografia Kmeťa, čo nebolo, ako som poukázal vyššie, v slovenských periodikách úplne bežné. V tomto nekrológu sa zdôrazňuje Kmeťova nenahraditeľnosť či skromnosť a v neposlednom rade jeho vernosť národu („ani na hrozby neodrodil sa rodu, z ktorého pošiel“). Odkaz čitateľom bol jasný: „I ako kňaz i ako Slováč zostane on vzorom našim. Andrej Kmeť zomrel. U rakvy jeho plače národ, pretože do posledného dychu pracoval, aby slovenské meno pozdvihol na piedestál úcty.“⁵⁶⁷

Maďarská tlač

Kmeťovu smrť reflektovala aj maďarská tlač. V prvom rade chcem pripomenúť, že cirkevné noviny *Egyházi Közlöny*, ktoré už v roku 1906 Kmeťa „predčasne pochovali“, priniesli po skutočnej smrti Kmeťa krátku správu o tejto udalosti.⁵⁶⁸ Podobne stručne informovali o zosnulom Kmeťovi aj v Turčianskom sv. Martine vychádzajúce noviny *Felvidéki Híradó*. Pripomenuli však pohreb s impozantnou účasťou.⁵⁶⁹

Zaujímavejší nekrológ publikoval *Selmeczbánynai Híradó*, vychádzajúci v Banskej Štiavnici, t. j. blízko Prenčova, kde Kmeť strávil väčšinu svojho života. Konštatuje sa v ňom, že Kmeťa poznalo „veľmi veľa ľudí v našom meste.“

566 † Andrej Kmeť. 19. nov. 1841–16. febr. 1908. In *Slovenský denník. The Slovak Daily*, 17. 2. 1908, roč. 7, č. 1758, s. 1.

567 Andrej Kmeť. In *Jednota. Katolícky týždenník*, 19. 2. 1908, roč. 16, č. 852, s. 4.

568 † Memento. In *Egyházi Közlöny*, 28. 2. 1908, roč. 20, č. 9, s. 156.

569 *Felvidéki Híradó. Politikai Hetilap*, 23. 2. 1908, roč. 26, č. 8, s. 5.

Vyzdvihujú sa jeho zásluhy v botanike a archeológii, pričom sa konštatuje, že svoje publikácie vydával v slovenčine. Pre Štiavničanov malo byť najviac blízke jeho dielo *Veleba Sitna*. Konštatuje sa tu, že hoci mal Kmeť slovenské povedomie do konca života, politicky neagitoval, pretože veda bola preňho dôležitejšia ako politika. Ako upozorním nižšie, tento motív sa objaví aj v provládných *Slovenských novinách*. V maďarskom štiavnickom periodiku sa tiež spomenulo pomenovanie jedného druhu ruží po Kmeťovi, uznanie zo strany vedcov v Nemecku a fakt, že jeho smrťou utrpel stratu vedecký svet vo všeobecnosti. Pripomenula sa tu aj Kmeťova intenzívna zbierkotvorná činnosť, pričom noviny konštatovali, že tieto zbierky, vrátane nálezů mamuta, daroval do múzea v Turčianskom sv. Martine. V súvislosti s jeho ľudskými hodnotami a kňazskou službou ho hodnotili ako mierneho a dobrosrdečného. Záverom sa konštatuje, že je škoda, že svoje vedomosti a aktivity nesmeroval k obohateniu maďarskej, ale slovenskej kultúry.⁵⁷⁰

Z maďarskej tlače možno ešte spomenúť krátku správu v novinách *Esztergom*.⁵⁷¹ Okrem iného sa v nej pripomenula aj botanická činnosť Kmeťa. Tu treba zdôrazniť, že maďarské botanické časopisy takisto nezabudli na jeho význam. Pokiaľ budapeštiansky dvojazyčný botanický časopis *Magyar Botanikai Lapok / Ungarische Botanische Blätter* priniesol len krátku správu o úmrtí Kmeťa,⁵⁷² tak periodikum *Növénytani Közlemények* publikovalo pomerne obsiahly životopis Kmeťa, zameraný najmä na jeho botanickú činnosť. Jeho autorom bol Sándor Jávorka, v tom čase ešte mladý, neskôr významný maďarský botanik. Jávorka okrem iného zdôraznil Kmeťove zásluhy pri výskume nových druhov ruží, ale aj jeho prínos pre mykológiu. Spomenul aj štúdium v herbáre u arcibiskupa Haynalda a poukázal na to, že v jeho herbári je bohato zastúpená európska i americká flóra.

570 Halálózás. In *Selmeczbánýai Hiradó. Végyes tartalmú hetilap*, 23. 2. 1908, roč. 18, č. 8, s. 4.

Za zabezpečenie tohto prameňa ďakujem Józsefovi Demmelovi.

571 Hírek. In *Esztergom*, 23. 2. 1908, roč. 13, č. 8, s. 4.

572 Meghalt. — Gestorben. In *Magyar Botanikai Lapok (Ungarische Botanische Blätter)*, 1908, roč. VII, č. 4/8 (Április – augusztus), s. 274.

Neopomenul fakt, že Kmeť svoj herbár daroval múzeu v Turčianskom sv. Martine. Zaujímavá je aj osobná časť nekrológu, keď Jávorka zdôraznil pohostinnosť zosnulého, úprimnosť či veselosť. Tieto jeho vlastnosti mali možnosť botanici spoznať, keď ho navštevovali na osamelom vidieku, kde pôsobil. Z toho by mohlo teoreticky vyplývať, že aj samotný Jávorka bol u Kmeťa v Prenčove. Na konci tohto príspevku je ešte bibliografia Kmeťových botanických prác.⁵⁷³

Česká tlač

V českej tlači takisto možno nájsť články o Kmeťovej smrti. Je príznačné, že to bolo v periodikách, ktoré sa programovo venovali slovenskému národnému hnutiu, resp. od autora, ktorý Kmeťa osobne poznal. Išlo o Karla Choteka, ktorý na jeho smrť pohotovo reagoval v novinách *Den*. Publikoval tu pomerne rozsiahly príspevok, ktorý má charakter osobnej spomienky na návštevu u neho v Prenčove. Svoje dojmy z Kmeťa opísal veľmi priaznivým, Kmeťovmu charakteru a činnosti nakloneným spôsobom. Z tohto príspevku je vhodné zdôrazniť, že Chotek nezabudol na aspekt česko-slovenských vzťahov v jeho živote. V tejto veci písal: „Nám Čechům Kmeť byl oddán úpřimně, ač měl s námi některé nemilé zkušenosti. Rád ukazoval maďaronským hostům, když k němu zavítali, české knihy. S podivem mluvil o našich výstavách a vysoko cenil český průmysl. Do Prahy jezdil s posvátnou úctou. Česká musea měla v něm nadšeného ctitele, zejména museum Náprstkovo. [...]“ Dôležitá zmienka je na samom konci jeho príspevku: „Při poslední návštěvě před dvěma léty, Kmeť napsal do Ottova Naučného Slovníku, kde jméno jeho chybí, stručný nárys své životopisní, jež přineseme budoucně.“⁵⁷⁴

573 JÁVORKA, Sándor. Kmet András emlékezete (1841—1908.). In *Növénnytani Közlemények. A Kőr. Magyar Természettudományi Társulat Novénnytani Szakosztályának folyóirata*, 1908, roč. 7, č. 2, s. 77-78.

574 Podrobnejšie pozri: Vzpomíná Dr. K. Ch. [CHOTEK, Karel]. Andrej Kmeť. In *Den. Lidový list svobodomyšlný*, 20. 2. 1908, roč. 2, č. 50, s. 1-2, citáty zo s. 2.

Na fakt, že v českom prostredí nie sú všeobecne dostupné údaje o Kmeťovi totiž upozornil aj *Čas*, periodikum blízke T. G. Masarykovi: „Životopisných dat ani seznamu prací bohužel nemáme po ruce. O muži tomto v Ottově slovníku naučném není zmínky.“⁵⁷⁵ V tejto súvislosti treba dodať, že Chotekovo avizované heslo do *Ottovho slovníka naučného* bolo skutočne zaradené. Zhodou okolností práve v roku 1909 vyšli doplnky k celej encyklopédii a tam mohlo byť heslo o Kmeťovi bez problémov zaradené.⁵⁷⁶ Ako vyplýva z citovaného Chotekovho príspevku, autorom tohto hesla bol samotný Kmeť a redakcia ho zrejme len upravila v súvislosti s jeho smrťou.

V nekrológu v spomenutom *Čase* sa označuje ako jeden „z nejzasloužilejších pracovníků“, pripomína sa jeho obetavosť prejavovaná venovaním zbierok MSS, ktorej bol tvorcom. Zvlášť vynikol ako botanik a v tejto veci sa zdôrazňuje, že jeho herbár obsahuje „unika květeny slovenské“. Pripomína sa tu tiež jeho erudovanosť v archeológii a geológii. Zvlášť sa zdôrazňuje, že tieto úspechy získal v ťažkých podmienkach „venkovské fary“, t. j., že „pracoval bez výhod, ktorých učencům ve velikých městech poskytují musea, sbírky, knihovny, pomůcky.“ Zaujímavý je motív faktickej apolitickosti Kmeťa: „V politickém životě slovenském Kmeť mnoho neznamenal, neúčastnil se ho. Za to kulturní práce jeho dlouho nebude nahrazena.“⁵⁷⁷ Pripomeňme, že Kmeť noviny *Čas*, spolu s časopisom *Naše doba* tvrdo kritizoval v predchádzajúcej kapitole citovanom liste Kálalovi. Nič to nemení na skutočnosti, že to bola práve Masarykova *Naše doba*, ktorá sa tiež venovala Kmeťovmu úmrtiu. Nie je náhoda, že ideologicky spriaznený Hodžov *Slovenský týždenník* je tu explicitne spomenutý: „Dobře napsal o něm Slov. Týždenník, že činnost jeho byla ohromná, takže jí větší byla jen jeho skromnost a obětavost.“ Motív Kmeťovej skromnosti je ďalej rozvinutý do zdôraznenia jeho obetavosti, pretože svoje zbierky získaval „ne pro sebe, ale pro národ“. Vznik MSS

575 Andrej Kmeť. In *Čas*, 19. 2. 1908, roč. 22, č. 49, s. 2.

576 Pozri heslo: KMEŤ, Andrej. In *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátýosmý díl. Doplnky*. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1909, s. 776.

577 Andrej Kmeť. In *Čas*, 19. 2. 1908, roč. 22, č. 49, s. 2.

bol podľa tohto periodika najmä jeho zásluha. Odchod do Turčianskeho sv. Martina sa vysvetľoval práve Kmeťovou túžbou venovať sa botanickým a starožitníckym zbierkam. Záverom sa konštatuje, že skôr ako bola završená jeho práca na múzeu (t. j. dokončená nová budova MSS – K. H.) bola „namáhavou duševní prací při uspořádání musea, jakož i delší nemoci ztrávena [...] jeho životní síla.“⁵⁷⁸

V rámci tohto ideologického prúdu zaznamenávame ešte príspevok o Kmeťovi v časopise *Osvěta* (v skoršom období tu publikoval články o Slovákoch napr. K. Kálal). Tento stručný nekrológ je jednoznačne pozitívny, zdôraznila sa v ňom najmä Kmeťova zásluha na rozvoji MSS. Záver tohto textu je charakteristický: „Ušlechtilá, ryzí povaha, vlastenecké přesvědčení a obětavá práce životní staví jej mezi přední národní buditele slovenské.“⁵⁷⁹

Spomenutý K. Chotek napísal v súvislosti s Kmeťovou smrťou ešte jeden text, a to do *Národopisního věstníka československého*. Tento nekrológ obsahuje viacero faktografických informácií, ktoré boli pravdepodobne inšpirované heslom o Kmeťovi v *Ottovom slovníku naučnom*. Chotek zrejme mal k dispozícii Kmeťov text tohto hesla, resp. je veľmi pravdepodobné, že sa sám pričínil o jeho publikovanie v tejto významnej českej encyklopédii. Okrem korektne podanej faktografie Chotek zdôraznil Kmeťovu skromnosť a pracovitosť. Vzhľadom na odborný profil periodika vyzdvihol Kmeťovu zásluhu na rozvoji etnografie: „Pro nás zvlášť významná je činnost jeho v národopise. Kmeť je z prvních na Slovensku, který poznal význam individuality lidu slovenského.“ V súvislosti s česko-slovenskými vzťahmi konštatoval: „Nám Čechům byl opravdovým bratrem. Naše škoda, že nedovedli jsme si ho získati více na prospěch našich ústavů.“⁵⁸⁰

578 Slovák. Slovensko. In *Naše Doba. Revue pro vědu, umění a život sociální*, 1908, roč. 15, č. 6, s. 451.

579 F. V. V. Nové rovy. Andrej Kmeť. – Božislav Kožený. – Jindřich Pechtl. – Karel P. Kheil. In *Osvěta*, 1908, roč. 38, č. 4, s. 376.

580 CHOTEK, K[arel]. Andrej Kmeť. In *Národopisní věstník československý*, 1908, roč. 3, s. 88-89. Dostupné na internete: <http://www.nul.k.cz/ek-obsah/vestnik/html/knihy/vestnik03/index.htm>

Nekrológ v *Slovenskom týždenníku*

Prechádzajúc na pôdu slovenských periodík v Uhorsku chcem pripomenúť nekrológ v Hodžovom *Slovenskom týždenníku*.⁵⁸¹ Podobne ako v nekrológoch v iných periodikách aj tu bol zdôraznený smútok a súčasne aj vyjadrenia úcty voči zosnulému Kmeťovi. Uvádza sa, že smrťou Kmeťa utrpel národ takú stratu, ktorej dosah „v prvých okamihoch smútku ešte ani poňať sa nedá“. Z konkrétnych zásluh sa zdôrazňovala najmä zásluha Kmeťa na založení MSS, zabezpečovaní financií a pod. V tomto smere vykonával činnosť tak veľkú, že väčšou od nej bola „len jeho skromnosť a obetavosť.“ Svoje dielo nestíhol dokončiť: zomrel totiž v čase „keď mal položiť korunu na dielo celého svojho života“, čím sa narážalo na otvorenie novej muzeálnej budovy.⁵⁸² V tom spočíva „tragika jeho osudu“. Je teda zrejmé, že vyššie citovaná *Naše doba* bola skutočne inšpirovaná týmto textom. V súvislosti so *Slovenským týždenníkom* je však ďalej zaujímavé, že v nekrológu sa nepriamo – prostredníctvom chvály Kmeťa – kritizuje vzťah katolíckeho duchovenstva k národnému hnutiu. Tým, že sa Kmeť „pridŕžal národu, z ktorého pošiel“, stanovil „zriedkavý zjav v radoch katolíckeho duchovenstva“.⁵⁸³ Koniec obsahuje zaujímavé porovnanie: „zomrel, človek tichý, skromný, ktorý ale za národ vykonal viac, než tábor, v ktorom válčil Žižka.“⁵⁸⁴

581 Výpisky z tohto nekrológu nachádzame v denníku Júliusa Bottu. Pozri: *Dejiny utrpenia národa Slovenského alebo. Pamätné udalosti zo života národa Slovenského. Denník vedie Julius Botto od 2ho februára roku 1876*. LA SNK, sign. 33 E 4, s. 415-419.

582 Nová muzeálna budova bola slávnostne otvorená až počas augustových slávností roku 1908.

583 Kritika katolíckeho spektra na uhorskej politickej scéne (predovšetkým Katolíkus Néppárt a jeho orgánu *Kresťan*) bola dôležitou súčasťou Hodžovej publicistiky v *Hlase*, ale najmä v *Slovenskom týždenníku*. Pozri: VOTRUBA, František. Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In ŠTEFÁNEK, Anton – VOTRUBA, František – SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža, publicista, politik a verejný pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 416-417.

584 † Andrej Kmeť. In *Slovenský týždenník*, 21. 2. 1908, roč. 6, č. 8, s. 1-2.

Prirovnanie Kmeťa k tábore Žižku možno interpretovať z hľadiska politického profilu *Slovenského týždenníka* ako symbol Kmeťovho aktivizmu (v zmysle „drobnej práce“). Národovci zoskupení okolo týchto Hodžových novín, v rámci agitácie proti pasivite používali totiž výraz „české tábory“. Jeho význam korešponduje nie iba s historickou ideológiou stúpencom národnej jednoty Čechov a Slovákov, ktorá budovala obraz husitov ako „buditeľov Slovákov“, ale predovšetkým na Sládkovičovu báseň „To české tábory!“⁵⁸⁵, ktorou „ospieval nový národný ruch český [po zavedení dualizmu]“.⁵⁸⁶ Nespokojnosť s rakúsko-uhorským vyrovnaním v českom politickom živote našla svoj výraz aj v protestných „táboroch ľudu“; tieto masové akcie boli Sládkovičom a mnohými ďalšími Slovákami vnímané ako vzor pre aktivizáciu slovenského národného života.⁵⁸⁷ Je to však len jedna z možných interpretácií.

Nekrológ v *Revue Naše Slovensko*⁵⁸⁸

Nekrológ v *Revue Naše Slovensko* je vďaka jeho úvodnej časti originálny. Kmeť je tu predstavený v širšom kontexte slovenských dejín⁵⁸⁹ za posledných 50 rokov. Na začiatku je načrtnutá ich koncepcia – ostatné polstoročie je rozdelené na tri časti, z ktorých každá má svoje charakteristické

585 Porovnaj napr. hodnotenie Františka Votruba, ktorý cieľ Hodžovej kritiky politickej pasivity na stránkach *Slovenského týždenníka*: „[...] aby mohlo sa dostať ta [Slovensko], kde ho chcel mať Sládkovič, stavajúc mu pred oči v najprudkejšom demokratickom zápase bojujúce ‘české tábory’.“ Pozri: VOTRUBA, *Slovensko v politickej aktivite...*, s. 417. Spomínanú báseň Sládkovič publikoval v almanachu *Tábor*. Podrobnejšie o tomto zborníku pozri: KRAUS, Cyríl. Almanach Tábor (k stému výročiu). In *Slovenská literatúra*, 1970, roč. 17, č. 6, s. 636-643.

586 VLČEK, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turč. Sv. Martin : nákladom vlastným, 1890, s. 201.

587 Podrobnejšie: VOTRUBA, *Slovensko v politickej aktivite...*, s. 292-296.

588 Pretože toto periodikum vychádzalo v Prahe, malo sa analyzovať v rámci prehľadu českých nekrológov. Lenže vzhľadom na jeho programové zameranie na „uhorských Slovákov“ ho spomínam v časti venovanej slovenským periodikám v Uhorsku.

589 Kmeť v dejinných súvislostiach je predstavený aj v nekrológu J. Škultétyho, pozri nižšie.

znaky: a) obdobie Memoranda a Matice slovenskej je opísané ako „nadsený ruch let šedesátých“; b) nasledujúce obdobie sa vyznačuje „skleslosťou a pasivitou, kedy jiskra národného uvedomění dusila se pod príkrovem politického útisku“; c) súčasná doba „nového jara, nové práce a nadějí“. Z tejto koncepcie následne vychádza Andrej Kmeť ako výnimočný a vzácny národný pracovník. Patrí totiž do tej úzkej skupiny národovcov, ktorí prežili všetky tri obdobia v „nezmenšenej činnosti“. V tomto texte treba zvlášť zdôrazniť, že sú spomenuté Kmeťove výzvy v *Národných novinách* v „smutných časoch“ po zavretí MS, k „studiu, vzdelanosti a vědě.“ Osobitne sa zdôrazňuje jeho botanická činnosť, vrátane objavenia neznámych druhov ruží a húb, kontaktov s domácimi a zahraničnými učencami a pomenovaniu niektorých druhov ruží jeho menom. Až po botanike nasleduje informácia o archeológii a národopise. Dôraz sa kladie aj na Kmeťovu chudobu a obetavosť. V tejto súvislosti sa autor nekrológu zmieňuje aj o jeho obchodovaní s „prírodninami“; pričom zisk venoval na národné účely. „Nejvřelejším jeho přáním bylo založení slovenského musea a společnosti, která by aspoň v některém směru nahradila Matici.“ Tento opis, vďaka diferenciacii medzi múzeom a spoločnosťou, sa približuje viac k Osvaldovej línii interpretácie (pozri nižšie). Opis odchodu do Martina istom zmysle pripomína interpretáciu *Národných novin* (pozri nižšie), v ktorom sa pracuje s kontrastom poslanca kňaza a predsedu MSS: „[...] opustil svou církev a přestěhoval se k drahému svému museu.“⁵⁹⁰

Alternatívne obrazy Kmeťa v nekrológoch

Doteraz spomenuté udalosti by mohli navodiť zdanie, že Kmeť sa všeobecne prezentoval iba s pietou a každá zainteresovaná strana oslavovala jeho „pre národ nenahraditeľné“ životné pôsobenie. Táto línia prirodzene pokračovala, hoci bola čoraz viditeľnejšie diferencovaná. Existovali však aj jeho alternatívne obrazy. Išlo predovšetkým o texty v *Slovenských novinách* a *Slovenskom obzore*.

590 Za Andrejem Kmeťem. In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 242- 243.

Slovenské noviny: „Do politiky sa nemiešal, on žil výlučne len vede...“

Už Cserei načrtnol politickú angažovanosť Kmeťa a odvtedy bol tento element v tvorení jeho posmrtného obrazu často prítomný, hoci v diferencovanej podobe aj v ďalších textoch či príhovoroch. *Slovenské noviny* však priniesli úplne opačnú interpretáciu. Prirodzene, súvisí to s politickou orientáciou tohto denníka, ktorý vychádzal po slovensky s vládnu podporou a ktorý presadzoval princípy uhorského vlastenectva v interpretácii uhorských vlád (napr. maďarčinu ako štátnu reč).⁵⁹¹ To predurčovalo formu aj obsah nekrológu. Kmeťovi bol venovaný priestor až na tretej strane v rubrike Chýrnik 20. 2. 1908 (možno stojí za zmienku, že nekrológ nasledoval až po informácií o nehostinnom počasí v Budapešti). Andrej Kmeť v interpretácii tohto periodika nevystupuje ako národovec, ale ako „ctihodný starec, znamenitý učenec a spisovateľ“. Ani raz sa nespomína jeho angažovanosť v slovenskom národnom hnutí. Naopak, záver článku takú možnosť vzhľadom na prepojenosť národnej angažovanosti a politiky vyslovene popiera: „Do politiky sa nemiešal, on žil výlučne len vede a svojmu vznešenému povolaniu [kňaza – K. H.]. Nech odpočíva v pokoji!“⁵⁹² Je tu teda podobná interpretácia ako v spomenutom texte z *Selmecz-bányai Híradó*, s tým rozdielom, že banskoštiavnické periodikum vnímalo Kmeťovu slovenskú národnú identitu v negatívnom zmysle.

591 Podrobnejšie pozri: POTE MRA, *Bibliografia...*, s. 22, 44-45, 97-98. Pôvodný program tohto periodika pozri: „Príhlas Slovenských novín“ (Horň.) k slovenskému obecnstvu, informujúci o niektorých politických zásadách týchto novín. In BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914 III. 1885-1901*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 77. Menej známym, avšak významným faktom je, že časť redakcie *Slovenských novín* pod vedením S. Czambela tvorila jedno z centier „starostlivosti o spisovnú slovenčinu“. Pozri k tomu: KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 101.

592 Chýrnik. In *Slovenské noviny*, 20. 2. 1908, roč. 23, č. 42, s. 3. Z obsahu nekrológu je zaujímavá zmienka o Kmeťovom diele *Hospodár na Slovensku*, pričom sa však nespomína konfiškácia tohto diela.

Pri interpretácii tohto nekrológu sa však ponúka vysvetlenie vychádzajúce z oficiálneho statusu MSS ako nepolitického spolku. Za apolitickosť zodpovedal samotný Kmeť ako jej predseda prostredníctvom M. Zsilinszského samotnej vláde.⁵⁹³ Oficiálne bola teda MSS apolitickou organizáciou. Táto súvislosť by teda mohla posunúť výklad apolitickosti Kmeťa v *Slovenských novinách* do iného svetla. Lenže, na druhej strane, Kmeťova angažovanosť v slovenskom národnom hnutí sa len ťažko dala prehliadnúť (bol napr. v štruktúrach SNS) a teda išlo skôr o vedomú relativizáciu tohto aspektu Kmeťovho života.

Z periodík, podporujúcich uhorsko-maďarskú štátnu ideu, treba ešte spomenúť katolíckeho *Krätana*, ktorý sa o Kmeťovi vyjadril stručnou, viac-menej formálnou, avšak pozitívnou správou.⁵⁹⁴

***Slovenský obzor* upozorňuje na „tienne stránky života dotyčného“**

Kmeť aj v periodikách ako *Slovenské noviny* či *Krätan*, hoci nevystupoval ako národovec, bol zobrazený v pozitívnom svetle. Nečakane ostrá kritika prišla zo strany *Slovenského obzoru*, periodika vydávaného Antonom Štefánkom. V alternatívnych obrazoch Kmeťa zašiel najďalej. Tu treba upozorniť na skutočnosť, že toto periodikum reprezentovalo časť bývalých

593 Tieto garancie boli na úrovni súkromných dohôd pri schvaľovaní stanov MSS. Andrej Halaša spomínal M. Zsilinszského ako osobu, ktorá priamo uhorskému premiérovi Bánffyemu garantovala apolitickosť MSS. Prirodzeným dôsledkom bolo, že „žiada i on [Zsilinszký] zase garancie od Kmeťa, že spolok s politikou má pokoj.“ Pozri: list A. Halašu J. Bottovi z 13. 5. 1895. LA SNK, sign. 33 A 24.

594 „Andrej Kmeť, dlhoročný a zaslúžený predstaviteľ „Museálnej Slovenskej Spoločnosti“, katolícky farár na odpočinku dňa 16. februára zomrel v 67. roku trapného, lež blahonosného účinkovania svojho v Turč. Sv. Martine. Odpočinutie večné daj mu Pane!“ Pozri: Chýrnik. In *Krätan*, 29. 2. 1908, roč. 15, č. 9, s. 8. Správa v takejto forme bola vnímaná ako ignorovanie tejto významnej udalosti. V atmosfére všeobecného smútku to bolo prijaté negatívne o to viac, že išlo o oficiálny po slovensky písaný orgán katolíckeho kňazstva, podobne ako maďarský *Alkotmány* [o tomto periodiku pozri aj nekrológ v *Literárnych listoch* nižšie]. Pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 178, poznámka č. 1.

hlasistov a budúcich prúdov.⁵⁹⁵ Odlišné národné ideológie viac-menej vylučovali zhodu tohto periodika s *Národnými novinami* a názorovo sa nestretalo ani s Osvaldovými *Literárnymi listami*.⁵⁹⁶ Štefánkova politická orientácia bola onedlho po publikovaní tejto provokatívnej poznámky použitá ako argument v emotívnej reakcii *Literárnych listov*.

V poznámke Štefánkovo periodika sa informuje o smrti Kmeťa, ktorý v nej vystupuje ako „jedon z najusilovnejších slovenských pracovníkov“. Pretože jeho biografické údaje a „náležité ocenenie jeho činnosti“ už boli obsiahlo opísané v slovenskej tlači, autor nechcel „opakovať známe veci“. Jeho zámerom bolo poukázať na to, že „pri smrti takého veľkého človeka majú povolané kruhy aj na tienne stránky života dotyčného upozorniť.“ Nemalo pritom ísť o prekročenie uznanej zásady „o mŕtvych len dobre“; odôvodnenie kritiky zosnulého malo spočívať na výstrahe „pred *príliš* [kurzíva v origináli] jednostrannou prácou.“ Kmeť bol podľa *Slovenského obzoru* natoľko vhlbený do svojej muzeálnej, botanickej, archeologickej či inej práce, že „ztratil kontakt s ľudom svojím“. Nasledovala nekompromisná kritika: „Z Prenčova som sa dozvedel, že Kmeť sociálnu a hospodársku prácu v svojej obci úplne zanedbal. U iných národov by to nebola taká veľká chyba, u nás Slovákov v prítomnom čase je to hriech. Lebo čo nám pomôžu všetky muzea a sberky, keď nám ľud zahynie.“ Pisateľ týchto slov údajne nechcel krivdiť nebohému Kmeťovi, chcel len upozorniť na to, že „našou prvou snahou musí vždy a všade byť najsamprv ľud pred mravnou zkazou, pred maďarizáciou a hospodárskym úpadkom zachovať a potom teprv môžeme sa venovať aj iným prácam.“⁵⁹⁷

Je možné, že táto kritika čiastočne mala svoj reálny základ, keďže konkrétnej osvetovej práci sa Kmeť venoval zrejme vo väčšej miere v Krni-

595 O *Slovenskom obzore* pozri bližšie: ŠTEFÁNEK, Anton. Slovensko pred prevratom a počas prevratu. Deviata prednáška cyklu „Československá revolúcia“ prednesená 12. apríla 1923. Praha : Nákladom Pamiatníka odboja v Prahe, 1923, s. 37; POTEMRA, *Bibliografia...*, s. 38, 47-48, 100-101.

596 Pozri napr. obsiahlu kritiku *Hlasu* od T. Milkina: Mentor [MILKIN, Tichomír]. »Hlasu« a jeho družine. In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľní“*; 1899, roč. 9, č. 4, s. 43-50.

597 Poznámky [Andrej Kmeť]. In *Slovenský obzor*, 1908, roč. 2, č. 1-2, s. 92.

šove, než v Prenčove. Problematický vzťah medzi Kmeťom a „ľudom“ taktiež naznačujú už citované fragmenty textov k tejto téme (Osvaldovo spracovanie obrazu Kmeťa v očiach „ľudu“, resp. aj Janšákova biografica Kmeťa). Vychádzajúc z nich, Prenčovčania nie vždy zdieľali Kmeťovo nadšenie pre štúdium a zberateľstvo, čím vznikala čoraz väčšia bariéra v ich vzájomných vzťahoch. Podrobnejší výskum tejto myšlienky by bol zaujímavý z hľadiska precizovania rôzneho chápania pojmu „drobná práca“ v dobovom diskurze. Nie je však vylúčené, že *Slovenský obzor* mal touto poznámkou v úmysle poukázať aj na jeho silne idealizujúci obraz Kmeťa, ktorý sa po jeho smrti presadzoval. Faktom ostane, že Štefánkov časopis narušil vtedajšiu atmosféru „povinnej úcty“ voči „nenahraditeľnému“ A. Kmeťovi.

Odkaz Kmeťa ako politikum: reakcia *Literárnych listov*

Emotívna reakcia nedala na seba dlho čakať. V Osvaldových *Literárnych listoch* Jozef Budaya⁵⁹⁸ v súvislosti so zámerom autora textu v *Slovenskom obzore* neopisovať známe veci, považoval tvrdenie o zanedbávaní ľudu Kmeťom za skutočne celkom neznáme. Podľa Budaya Kmeť svojimi spismi učil racionálne hospodáriť tak svoje okolie, ako aj celé Slovensko. Príspevok v *Slovenskom Obzore* pripisuje Antonovi Štefánkovi a celú záležitosť interpretuje v politickom a súčasne konfesionálnom kontexte: „[...] „Slovenský obzor“ nepredarmo prevzal prácu dedičstvo „Hlasu“. Pán Štefánek sa zatajiť nemôže! On rýpať musí, hlavne, keď je reč – o katolíckom kňazovi!“⁵⁹⁹

598 Autor je podpísaný J. B. (pozri nasledujúcu poznámku). Michal Potemra ho identifikoval ako Jozefa Budaya, pozri: POTE MRA, *Slovenská historiografia...*, s. 501, záznam, č. 1805. Katolícky kňaz Jozef Buday patril k verejne aktívnym príslušníkom slovenskej katolíckej inteligencie. Jeho činnosť bola spätá so Spolkom svätého Vojtecha, v ktorom v medzivojnovom období zastával funkciu podpredsedu a po smrti Andreja Hlinku sa stal jeho predsedom. Pozri: HANAKOVIČ, *Dejiny Spolku...*, s. 260-262 a inde.

599 J. B. [BUDAY, Jozef]. Dve poznámky In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 32.

Nekrológy v *Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Literárnych listoch a v Národných novinách*

Pokiaľ som sa doteraz venoval prehľadu obrazov Kmeťa v periodikách, ktoré sa mu programovo nevenovali, teraz prejdem k trom periodikám, ktoré mali reálny a odôvodnený záujem pracovať s jeho odkazom pre verejnosť.

Nekrológ v *Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti*

Oficiálne periodikum MSS publikovalo nekrológ ešte vo februári 1908.⁶⁰⁰ Na rozdiel od *Národných novín* nie je Kmeťova smrť interpretovaná ako prekvapenie, ale ako očakávaná tragédia: „Čoho sme sa dlho báli, pred čím sme s deseniím trnuli, konečne predsa len nasledovalo: vysokozašlúžilý, nezapomenuteľný, nenahraditeľný predseda náš pobral sa z radu živých.“ Podobne je tu rozdielna interpretácia jeho pôsobenia. Pokiaľ *Národné noviny* zdôrazňovali Kmeťa ako národovca, tu je okrem iných prívlastkov predstavený ako občan a snáď aj ako slovensko-uhorský vlastenec: „Bol on muž na poli spoločenského, občianskeho, vedeckého, cirkevného i národno-vlasteneckého života vysokozašlúžilý;“. Formulácia „národno-vlastenecký život“ totiž skutočne môže byť interpretovaná aj v rovine zdôraznenia lojality k Uhorsku. Vzhľadom na oficiálny status MSS to ani nie je prekvapivé, napokon samotný Kmeť sa na pôde MSS v tomto zmysle aj vyjadroval.⁶⁰¹ Napokon pokračovanie nekrológu túto

600 † Andrej Kmeť, predseda Museálnej slovenskej spoločnosti, zomrel v nedeľu dňa 16. februára o 8. hodine ráno v Turčianskom Sv. Martine v 67. roku poželhaného života. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 1-3.

601 Porovnaj napr.: „My svätosväte zachováme naše vysokou vládou potvrdené stanovy a žiadame si svätosväte zachovať, a zvelebiť svojskú kultúru. — Slúžiť vlasti je prvou povinnosťou každého z nás (Eötvös), a my dvíhajúc kultúru u nás, slúžime vôbec vlasti, a museumom našim ukazujúc na kultúru našich predkov a skladajúc v museume dôkazy kultúry mrtvých i živých údov nerozlučiteľnej, prozretelnej Božou i tisícročnými dejinami s celkom spojenej slovenskej súčasťi tejto vlasti: dvíhame jej česť a slávu, chránime jej ozdobu a skvosť. Tým pracujeme na istej budúcnosti vlasti, držiac sa slova mrdra vlasti Františka Deáka: ‘V našej dobe má len ten národ politickú budúcnosť, ktorý vynasnažuje sa vyšíniť na úroveň všeobecnej vzdelanosti a pokračovať na nej.’“ Pozri:

interpretáciu podporuje, pričom sa navyše zdôrazňuje aj kňazský aspekt jeho pôsobenia: „[...] bol príkladný člen rodiny i priateľ úprimný. Bol muž výborný, i čo občan i čo kňaz, získavši si zlatým písmom zaznačené meno v dejinách národa, nevädnucci veniec uznania slávy [...]“. V súvislosti so vznikom MSS sa tu zdôrazňuje absencia kultúrnej inštitúcie Slovákov v tomto období. Zaujímavý je tiež dôraz na dokazovanie starobylosti Slovákov. V čase, keď Slováci nemali žiadnu kultúrnu ustanovizeň, to bol práve Kmeť, „ktorý v sdružení s poniektorými posvätenkami národného dobra, založením Mus. Slov. spoločnosti hľadal cestu ku udôstojneniu slovenského človeka, jeho vtipu, dovednosti i súcosti, dôkladmi dokazujúc čo spisovateľ i čo pilný, obetavý sberateľ pamiatok z dávnych dôb predkov našich, že Slovák je nielen pravekým obyvateľom vlasti svojej, ale že sa aj uplatňoval na každom poli dôstojne!“ Okrem toho je tu prízvukovaná aj jeho materiálna chudoba v kontraste s množstvom zbierok venovaných MSS. Interpretácia presťahovania sa do Turčianskeho sv. Martina je v rovine jeho túžby byť v „bezprostrednej blízkosti“ svojho „duchovného dieťaťa“, t. j. MSS.⁶⁰²

Nekrológy v *Literárnych listoch*

Literárne listy venovali relatívne veľký priestor zosnulému Kmeťovi, čo je pochopiteľné, pretože ich hlavným redaktorom bol F. R. Oswald. Kmeťov nekrológ sa dostal na prvé tri strany štvrtého čísla tohto periodika v roku 1908,⁶⁰³ v nasledujúcom čísle sa nachádza druhý, biografický nekrológ⁶⁰⁴

[KMEŤ, Andrej]. Reč, ktorou dp. *Andrej Kmeť*, predseda, otvoril valné shromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavané v Turč. Sv. Martine, dňa 8. aug. 1901. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1901, roč. 4, č. 4, s. 58.

602 Slováci ako „chudobný“ a „neplyvný“ národ nemajú síl stavať monumentálne pomníky svojim zaslúžilým osobnostiam; nekrológ však vyzýva každého Slováka k akémusi „duchovnému pomníku“: „no z oka každého slovenského človeka odrážaj sa čo pomník jemu postavený: nehynúca, hlboká vďaka za činnosť jeho v národe!“

Pozri: † *Andrej Kmeť, predseda Museálnej slovenskej spoločnosti, zomrel v nedeľu dňa 16. februára o 8. hodine...*, s. 2.

603 † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1908, roč. 18, č. 4, s. 1-3.

604 † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1908, roč. 18, č. 5, s. 28-30.

a napokon v čísle šesť je na prvej strane publikovaná bibliografia Kmeťových prác.⁶⁰⁵ V prvom nekrológu bol prítomný klasický motív nenahradiiteľnosti Kmeťa pre národ. Národovecká stránka jeho odkazu však ustupovala do úzadia. Okrem toho je dôležité, že Kmeť tu nevystupuje iba ako slovenský národovec, ale aj ako uhorský vlastenec. Idealizácia, typická pre nekrológy, bola zreteľná aj tu, pričom sa prezentuje predovšetkým ako ideálny kňaz. Okrem toho sa neopomenulo ani jeho vedecké pôsobenie: „Kmeť žil svojmu kňazskému povolaniu a vede. Dni života jeho môžeme nazvať dňami modlitby a práce.“ Dôraz bol kladený najmä na botaniku. V druhom nekrológu bola vyzdvihnutá univerzálna hodnota jeho diela, ktorá sa prejavila uznaním tohto „muža-učenca“ aj zo strany verejných orgánov „nepriateľských Kmeťovmu smýšľaniu“. Neopomenulo sa však mlčanie tlačového orgánu Katolíckej ľudovej strany (*Alkotmány*): „Také narušenie harmonie citov a prejavov lásky kresťanskej nad hrobom uráža, bolí a nespada sa zabudne.“⁶⁰⁶ Nekrológ konzekventne píše o jeho výzvach k založeniu „vedeckého spolku“ a „prírodovedného časopisu.“ Za neúspech týchto plánov boli zodpovední poprední slovenskí národovci: „Žiaľ, vtedajší smerodajní muži nepodporovali ho. Následky dokazujú, že čo sa vtedy vodcom nezdalo byť „na čase“, stalo sa dnes vecou nemožnou.“ MSS bola roku 1895 založená zas „jeho ustavičným namáhaním.“ Tzv. martinské centrum je teda v súvislosti s Kmeťovými snaženiami o inštitucionalizáciu odbornej vedeckej práce (nevynímajúc pritom prírodné vedy) podrobené tvrdej kritike, čo je však plne v súlade so

605 Literárna činnosť † Andreja Kmeťa (Z laskavosti p. Ľudovíta V. Riznera, s dodatkami od redakcie.). In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 31. Bibliografia Kmeťa pochádzala od Ľ. V. Riznera, ktorý sa systematicky venoval bibliografickému výskumu. Osvald vedomý si jeho odbornosti ho žiadal o súpis prác Kmeťa, pretože iba tak „vo všeobecnosti nechcel by som to odbaviť“. Početné kázne Kmeťa z *Kazateľne* bibliografia nezahŕňa. Pozri: list F. R. Osvalda Ľ. V. Riznerovi z 6. 3. 1908. In ŠARLUŠKA, *Výber z listov Františka Richarda Osvalda II...*, s. 85-86.

606 Osvald v liste Vajanskému vyjadril pranie, aby sa na túto skutočnosť upozornilo aj v iných slovenských periodikách. Pozri: List F. R. Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II...*, s. 278-279. V rámci môjho výskumu som však nenarazil na tú zmienku.

zaznamenanými postojmi samotného Kmeťa. Významná a výnimočná zároveň je jednoznačná diferencia medzi MSS a Kmeťovou ideou vedeckého spolku. Od jeho smrti fakticky až do dnešných čias sa totiž Kmeť často stotožňuje najmä s ideou múzea a zberateľstva. Autor tohto nekrológu (pravdepodobne Osvald) si bol plne vedomý skutočnosti, že po smrti Kmeťa nemá nikto z prípadných podporovateľov jeho vedeckej inštitúcie dostatočný vplyv na jej presadenie.

Literárne listy teda reprezentujú zrejmu ideovú opozíciu voči redakcii *Národných novín*. Toto treba mať na pamäti pri zjavne radikálnej interpretácii Kmeťovho presťahovania sa z Prenčova do Turčianskeho Sv. Martina roku 1906. Martin sa tu nespomína ako centrum slovenského národného hnutia, ale len ako sídlo MSS. Kmeť vraj nemal v pláne zotrvať tam dlhšie: „Úmysel jeho bol ostať v Martine len do tých čias, kým svoje botanické zbierky neusporiada.“⁶⁰⁷ Podobné myšlienky je ťažko potvrdiť alebo vyvrátiť. Napriek tomu má táto interpretácia zrejme bližšie ku skutočnosti než priezračne nacionalistická predstava o Martine ako úplne prirodzenom mieste pre Kmeťa – národovca.

Nekrológy v *Národných novinách*

Národné noviny hneď po Kmeťovej smrti vyvinuli veľkú aktivitu na systematické budovanie jeho odkazu. Na úvod sa žiada zacitovať slová Vajanského, ktoré písal Osvaldovi. Okrem toho, že v nich vyjadril spokojnosť s priebehom pohrebu Kmeťa, tiež dodal: „Myslím, i *Národné Noviny* prispeli pietne a vzletne k oslave nebožtíka.“⁶⁰⁸ Skutočne, *Národné noviny* venovali zosnulému Kmeťovi najviac priestoru. Okrem iných textov tu boli publikované aj sústrastné telegramy prichádzajúce na adresu

607 Tie mali podľa tohto nekrológu spolu s „kasňami a príslušnými knihami“ vážiť až 4250 metrických centov. Kmeťov herbár (*Herbarium Kmetianum*), ktorý obsahuje viac ako 77 000 položiek je dodnes považovaný za najvýznamnejšiu botanickú zbierku na Slovensku. Je uložený v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Pozri: VOZÁROVÁ, Marta. Herbárové zbierky na Slovensku. In *Múzeum*, 2001, roč. 47, č. 2, s. 10.

608 RIES, Fr. *Richard Osvald...*, s. 130. Ries tento list presnejšie nedatoval.

MSS.⁶⁰⁹ Z nich treba spomenúť najmä kondolenciu od Lajosa Mocsáryho. Onedlho jeho telegram využil Vajanský pre silno agitačný článok Mocsáryho sústrasť. Nadviazal najmä na Mocsáryho víziu Kmeťa ako biskupa v Nitre. Analýzu tohto textu obmedzím na poukázanie pozitívnej reflexie obrazu Kmeťa ako možného katolíckeho biskupa. To totiž symbolizovalo zmenu v postavení celého národa. V protiklade k tomu Kmeť ako reálny kňaz bol vnímaný *Národnými novinami* v negatívnom zmysle. Vajanský v tomto texte podal výstižnú charakteristiku publicistiky venovanej smrti Kmeťa v *Národných novinách*, keď konštatoval, že toto periodikum postavilo Kmeťovi „slušný literárno-historický pomník.“⁶¹⁰

Úvodný nekrológ v *Národných novinách*

Už dva dni po smrti Kmeťa bola celá titulná stránka venovaná jeho nekrológu. Tento text sa v niektorých prvkoch odlišuje od neskorších textov. Okrem štandardných idealizujúcich a národno-agitačných elementov⁶¹¹ sa v texte nachádzajú aj myšlienky, ktoré úplne nekorešpondujú s ďalšími textami v tomto periodiku. Konkrétne napr. nasledovný fragment: „Jeho myšlienkou bolo pomôcť slovenskému pestovaniu vied. Šiel príkladom na-

609 Medzi ich odosielateľmi nechýbali ani zástupcovia významných inštitúcií a známe osobnosti. Z neslovenských boli zastúpení najmä Česi (napr. Lubor Niederle), ale napr. aj Poliak Roman Zawiliński. Kondolencie určené MSS uverejňovali *Národné noviny* od 20. do 29. 2. 1908 na pokračovanie pod hlavičkou *Sústrastné telegramy a príhlasy*.

610 HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Mocsáryho sústrasť. In *Národné noviny*, 27. 2. 1908, roč. 39, č. 25, s. 1. Mocsáryho nekrológ je využitý aj v Škultétyho nekrológu Kmeťa. Vajanský o smrti Kmeťa informoval aj ruskú verejnosť na stránkach novín „Moskovskije vedomosti“ 16. (19. februára) 1908: „[...] sme pochovali v Turčianskom Sv. Martine predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti Andreja Kmeťa, archeológa a botanika, ktorý obetoval celý život a celý majetok na slovenské kultúrne účely.“ Pripomína tiež nedokončenú muzeálnu budovu: „Múzeum ešte nie je dokončené, a Slováci už stoja nad hrobom neúnavného pracovníka.“ Pozri: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Listy z Uhorska. 40 listov uverejnených v ruských novinách „Moskovskije vedomosti“ v priebehu roku 1908*. Ed. L. P. Laptěvová. Trans. Viktória Slobodníková. Martin : Matica slovenská 1977, s. 31.

611 Kmeť je opisovaný prívlastkami ako napr. „oddaný slovenskému dielu až do samoza- budnutia“, či „veliký milovník národa svojho a veliký trpiteľ bôľov, ktorých ešte ani sám národ dostatočne necíti“ a ako „muž nenahraditeľný“.

pred. Vhlbil sa do vied prírodných a do archäologie. V botanike vynikal takým vehlasom, že jeho meno známe je v celom svete, kde zaoberajú sa tou vedou. Išiel až do špeciálnosti a novoodkrytí. Jeho soznam šípov nemá vo svete rovného. Veľkú váhu kládol na kraje a ich floru a faunu. [...] Nielen mikrokosmicky, ale i makrokosmicky hľadel na prírodu a jej zjavy, a hľadel na ňu nadto nadovšetko milujúcimi očami slovenského patriota, ktorému národ nebolo pusté slovo, ale časť a to podstatná časť jeho vlastného bytu.⁶¹² Kľúčovým úsilím Kmeťa bol teda podľa citátu rozvoj vedy, jej diferencovaných špecializácií. Fakt, že malo ísť o „slovenské pestovanie vedy“, hovorí podobne ako koniec citátu o veľmi blízkom vzťahu Kmeťa k slovenskému národu, nie je to však jediný aspekt, ktorý sa v texte zdôrazňuje.

Po tomto nekrológu nasleduje jeho druhá, biografická časť,⁶¹³ kde je pozoruhodná zmienka o potvrdení stanov („otvorenia“) MSS roku 1895. Priamo sa tu totiž spomínajú, a to v pozitívnom zmysle, kontakty Kmeťa nielen s Mocsárym, ale aj so Zsilinszkým. Táto skutočnosť sa v neskorších textoch väčšinou nezdzôrazňovala.

612 † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, 18. 2. 1908, roč. 39, č. 21, s. 1. Okrem iného sa v texte vyzýva aj na pomenovanie martinského Múzea podľa Kmeťa.

613 † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, roč. 39, 18. 2. 1908, č. 21, s. 2. Tento stručný opis jeho činnosti je zaujímavý v kontexte nekrológu v *Ludových novinách*. Pozri: † Andrej Kmeť. In *Ludové noviny*, 21. 2. 1908, roč. 59, č. 8, s. 1-2. Jeho veľkú časť totiž tvorí doslovný opis biografickej črty z *Národných novín*. Ich redakcia na túto skutočnosť upozornila v poznámke nazvanej To nejde: „‘Ludové noviny’ od slova do slova prevzaly od náš životopisnú časť [časť] nekrológu † Andreja Kmeťa, bez nazvania „Národných Novín“. Jestli niekto upotrebí a podá ďalej to, čo vyjde v našich novinách, my nemáme nič proti tomu; ale žiadame, aby udal, odkiaľ to berie. Ináč to nejde.“ Pozri: Chýrnik. In *Národné noviny*, 25. 2. 1908, roč. 39, č. 24, s. 3. *Ludové noviny* však priniesli aj niekoľko originálnych myšlienok, z ktorých nasledovná posúva celú situáciu do ironickej roviny: „Kmeť je podaný ako originálny kazateľ – v jeho kázňach nebolo ani stopy po tom, že by z cudzieho čerpal.“ Pozri: † Andrej Kmeť... (*Ludové noviny*), s. 2. V tomto kontexte však možno dodať, že medzi *Národnými novinami* a *Ludovými novinami* existovali hlbšie konflikty na ideologickej báze. Pozri napr.: ŠKULTÉTY, Jozef. Rozmnožené slovenské noviny. In GRÁCOVÁ, Genovéva – MARKUŠ, Jozef (eds). *Slovenský národ. Z publicistiky Jozefa Škultétyho*. Martin : Matica slovenská, 2003 [pôvodne v *Slovenských pohľadoch*, 1903, roč. 23, s. 62-64], s. 51-53.

Odkaz Kmeťa ako agitácia: „Bije dvanásť! Kto mešká počína mrieť.“ (Národné noviny)

Text v nasledujúcom vydaní *Národných novín* už navodzuje silne agitačný rozmer budovania Kmeťovho odkazu. Reaguje sa v ňom na pohreb Kmeťa, ako to vyplýva z jeho názvu – Nad sviežim hrobom.⁶¹⁴ Smrť Kmeťa je tu interpretovaná ako boží trest pre národ. Boh však „posiela na národ svoje tresty, nielen aby pokarhal ich za viny a hriechy, ale aby ich i poučil a varoval.“ Boží trest hoci veľký, ešte nie je osudný. Takým sa stane, „keď napomenutí nenaucia sa z neho konať pravé a báť sa Boha.“ Autor článku konkretizuje tieto všeobecné idey na povinnosti národa voči Kmeťovi: „Prvou našou povinnosťou je nedať padnúť dielu, ktorému Andrej Kmeť, venoval svoj život. V užšom a širšom smysle.“ V užšom ponímaní sa má na myslí múzeum. Nasledovný fragment je zaujímavý v tom, že je v ňom výzva na usporiadanie a selekciu muzeálneho materiálu, pričom sa však nespomínajú prírodovedné artefakty, ale písomné pamiatky a knižnica. Nekrológ teda kladie slovenskému národu za povinnosť: „Postarať sa, aby v museálnej činnosti smrťou predsedovou neprešla nejaká prestávka, aby stavba, zovnútorne hotová dostala, dostala dôstojné vnútorné zariadenie, umný vnútorný poriadok, systematické rozloženie, náležitú selekciu, lebo nie všetko, čo sberateľská ochota nakopila, patrí do musea; sriadené bibliotéky, aby z hromady kníh stala sa skutočná, živá bibliotéka, prístupná, kynosurami zmobilisovaná; sriadiť archív písomností a tak z hĺby starého papiera utvoriť skutočný archív, priehľadný, prístupný, jedným slovom umne a pilne pokračovať v Kmeťovom diele, mnohosľubne započatom.“ Hádam už tu možno vidieť počiatok zmeny v chápaní účelu MSS po Kmeťovej smrti. Ako totiž uvediem ďalej, najmä Škultéty bude chápať jej zmysel v rovine knižnice a archívu.

Definícia „širšieho zmyslu“ zachovania Kmeťovej pamiatky má jednoznačne charakter nacionalistickej agitácie: „V širšom smysle trest veľkej duchovnej ztraty má nás učiť činne milovať svoj národ a neunavne

614 Nad sviežim hrobom. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 1.

pracovať na svojom diele vo všetkých oboroch a na všetkých poliach. [...] Mať vo vernej pamäti, že sme Slováci a len ako Slováci môžeme prísť k blahobytu, cti a sláve.“ Táto rétorika pokračuje aj ďalej: „Od našej vôle a činnosti závisí, či máme byť žobráckou luzou bez cti a povolania a či národom medzi národami. Bije dvanásť! Kto mešká počína mrieť. Kto otáľa, blíži sa k hrobu, ale nie k hrobu čestnému, nad akým stojíme dnes, ale k jame, kam hádzu hnijúce kosti zdochlín! Sám seba bije a hanobí, kto nechce byť členom živého národa.“

Národné noviny pri príležitosti prvého výročia smrti Kmeťa priniesli úvodník Panychida.⁶¹⁵ Kmeť sa tu spomína ako napr. úspešný botanik a reflektujú sa aj ďalšie aspekty jeho činnosti. Všetko je však podriadené národnej interpretácii. Najlepšie je viditeľná na zreteľnej opozícii jeho kňazského a národoveckého povolania. To je spojené s dôrazom na Kmeťa ako Martinčana (v ideologickom zmysle) s interpretáciou MSS ako národnej inštitúcie, ktorá bola naplnením Kmeťových ideí a vízií: „Po dlhej, krvopotnej práci na malej dedinke, Prenčove, *Andrej Kmeť* [kurzíva v origináli – K. H.] prešiel do Turčianskeho sv. Martina, sídla Museálnej spoločnosti, ktorú on navrhol, osnoval, obohatil, ba takmer sám stvoril. Osvobodený od pastoraálnych povinností, od šlechtných síce, ale predsa hatiacich pút svojho kňazského úradu, mienil venovať sa cele kultúrno-vzdelanostnej práci za svoj národ slovenský“. Koniec článku výstižne vyjadruje zámer budovať takýto obraz Kmeťa prostredníctvom jeho trvalého začlenenia do národného kánonu: „Rozpomeňme sa v ročnici predčasnej smrti na svetlú postavu Andreja Kmeťa a v modlitbe želajme zvečnelému slávu v národe!“

Ku genéze prednášky J. Bottu a posledného oficiálneho nekrológu na pôde MSS

Valné zhromaždenie MSS malo roku 1908 špecifický charakter. Bolo prvým počas jej existencie, na ktorých chýbal jej zakladateľ a prvý predseda. Na funkcionárov MSS čakali dve základné úlohy: zvoliť nástupcu

615 Panychida. In *Národné noviny*, 16. 2. 1909, roč. 40, č. 20, s. 1.

Kmeťa a predniesť fakticky posledné oficiálne prejavy o Kmeťovi na pôde MSS.⁶¹⁶ Tie tvoril nekrológ, ktorý predniesol Škultéty a prednáška Júliusa Bottu o pravekých nálezoch v Gemeri.⁶¹⁷ Korešpondencia zainteresovaných osôb odhaľuje zaujímavé pozadie oboch prejavov.

Škultéty v liste Bottovi zo 6. 4. 1908 tlmočil prosbu Výboru MSS o prednášku pri príležitosti augustového valného zhromaždenia MSS. Prosil ho o to aj on osobne v „záujme dobrej veci“.⁶¹⁸ Botto 7. 6. 1908 poslal rukopis prednášky a prosil Škultétyho o posúdenie, aby prípadne mohol spraviť potrebné zmeny.⁶¹⁹ Botto si prednášku pripravil na tému „Kultúrne momenty v živote Slovákov IXho storočia“.⁶²⁰ Škultéty mu však odpovedal až v polovici nasledujúceho mesiaca. Súviselo to zrejme s tým, že napriek oficiálnemu rozhodnutiu o Bottovi ako autorovi prednášky 2. 7. 1908,⁶²¹ jej téma ešte nebola schválená. Totiž 14. 7. 1908 Halaša písal Bottovi list, v ktorom ho informoval, že: „Jožko [zrejme Škultéty – K. H.], pripomenul prednášku Tvoju a nezdá sa mu volený predmet. Či by Ti nebolo možné, vybrať niečo bližšieho, bezvadného, ku pr. z historie gemera alebo o osadníkoch pohronských?“ Dôvod sa týkal obáv pred možnými represiami: „Musíme byť veľmi obozretní pri Mus. spoločnosti, aby sa nemohli v ničom zadrapiť do nás.“ Botto mu obratom (15. 7.) odpovedal. Písal o spomenutej téme prednášky, ktorú koncipoval s vedomím „nášho úbohého stavu“, čo znamená, že sa „úzkostlivo vystríhal“ všetkého, čo by

616 Z neskorších rečí mal z hľadiska MSS oficiálny charakter ešte prejav Š. Mišika pri odhalení Kmeťovho náhrobku o rok neskôr.

617 BOTTO, Július. O gemerských nálezoch z doby neolitu a bronzu. Vo valnom zhromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol Julius Botto. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 13, č. 2, s. 83-96.

618 List J. Škultétyho J. Bottovi zo 6. 4. 1908. In KOCÁK, Michal (ed.) *Listy Jozefa Škultétyho I. 1871-1910*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 237.

619 List J. Bottu J. Škultétymu zo 7. 6. 1908. In KOCÁK, Michal (ed.) *Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultétymu*. In *Literárny archív* 24/87. Martin : Matica slovenská 1988, s. 29.

620 O téme prednášky sa Botto zmiňuje v liste Halašovi, pozri: list J. Bottu A. Halašovi z 15. 7. 1908, LA SNK, sign. 37 A 49.

621 SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 62.

mohlo spôsobiť MSS problémy. Na zmenu témy však bez väčších problémov pristúpil: „Nuž ale dobre aj tak; pokúsim sa zostaviť prácičku cele neškodnú, bezfarebnú.“⁶²²

V ten istý deň, 15. júla, Škultéty zaslal po dlhom čase Bottovi odpoveď. Písal, že téma prednášky je zaujímavá, ale vzhľadom na politické pomery nie je úplne vhodná: „Prednáška, rozumie sa bude zaujímavá. Vzhľadom na politické naše pomery a v nich na postavenie Muzeálnej spoločnosti bola by azda primeranejšia špeciálnejšia slovenská látka (viac o Slovákoch a menej o Slovanoch), no mal som hovoriť hneď vtedy, v prvej polovici júna, keď ste mi ráčili poslať rukopis.“ Napriek výhradám pokladal prednášku za zaujímavú: „O kultúrnom živote Slovákov alebo Slovanov vôbec z IX. stoletia dnes vieme menej, než pred 60 rokmi. [...] Predmet takýto je teda z tejto stránky ťažký. Jednako v takomto spracovaní prednáška zaujímavá bude.“⁶²³ Škultéty v tomto liste predostrel aj konkrétne odborné výhrady voči textu (isté časti navrhuje vynechať), celkovo však vyjadril súhlas s prednáškou Bottu. Ten však následne zmenil tému v intenciách Halašovho odporúčania. Dňa 22. 7. písal Škultétymu: „Ďakujúc Vám za dobroprajnú láskavú kritiku srdečne, dovoľujem si uvedomiť Vás, že budem prednášať o nálezoch gemerských z doby neolitu a bronz.“⁶²⁴

Citované pramene nie je jednoduché interpretovať. Všeobecne možno konštatovať, že obsah Bottovej prednášky bol dôležitý viac z politického ako odborného hľadiska. V listoch sa naznačuje možnosť represii zo strany vlády.⁶²⁵ Celkovo po smrti Kmeťa je viditeľná zvýšená opatrnosť.

622 List J. Bottu A. Halašovi z 15. 7. 1908. LA SNK, sign. 37 A 49; list A. Halašu J. Bottovi zo 14. 7. 1908. LA SNK, sign. 33 A 24.

623 List J. Škultétyho J. Bottovi z 15. 7. 1908. In KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho 1*, s. 238.

624 List J. Bottu J. Škultétymu z 22. 7. 1908. In KOCÁK, *Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultétymu*, s. 29.

625 Táto obava mala svoj reálny základ. Roku 1908 bola uhorská politická scéna značne nestabilná. Tento krízový stav bol ovplyvnený napr. Andrásyho návrhom plurálneho volebného práva, anexiou Bosny a Hercegoviny, nastolením požiadavky samostatnej uhorskej banky či stále aktuálnym nebezpečenstvom masových demonstrácií. Bola to ďalšia fáza krízy datujúcej sa od volieb 1905 a 1906, v ktorých rozhodujúcu väčšinu získala Strana nezávislosti. Koalícia pod jej vedením začala vládnuť len vďaka rezignácii z požiadaviek väčšej nezávislosti Uhorska vo vzťahu k Viedni. Pokiaľ v tejto veci

Jednou z možností, ktorá by túto obozretnosť nového vedenia MSS vysvetľovala, bola snaha Škultétyho orientovať MSS smerom k budovaniu slovenskej knižnice a archívu, čo mohlo súvisieť so zvýšenou obavou z reštriktívnych opatrení. Presnejšiu interpretáciu tejto otázky však umožní až ďalší výskum. Pri ňom však treba pamätať aj na chronológiu citovaných listov. Ide predovšetkým o to, že Škultéty posielala súhlasnú odpoveď Bottovi deň potom, ako Halaša informuje, že Škultétymu sa prednáška nepozdáva.

Botto v prednáške nakoniec v intenciách Škultétyho hovoril „viac o Slovákoch a menej o Slovanoch“. Legitimizoval zväčša neprijímané Kmeťove názory na autochtónnosť Slovákov a vyjadril uznanie jeho dielu. V Bottovom texte o praveku v Gemeri, ako aj v rukopise *Andrej Kmeť a museálna slovenska spoločnosť*⁶²⁶ vystupuje Kmeť takmer výlučne ako horlivý bádateľ slovenskej minulosti.⁶²⁷ Ide o variant čisto národoveckej interpretácie Kmeťa. Zaujímavé však je, že významná časť nekrológu od Škultétyho hovorí o Slovanoch. Vznik tohto textu⁶²⁸ zrejme tiež sprevádzali zákulisné boje o jeho obsah. Je vysoko pravdepodobné, že Škultéty nebol výlučným autorom tohto prejavu. Svedčí o tom zmienka v jeho liste J. Bottovi: „Mne nadiktovali nekrológ Kmeťa, ale to, čo ste Vy ráčili napísať, bude dopl-

zaujala kompromisné stanovisko, ďalší z pilierov jej programu – budovanie Uhorska ako maďarského národného štátu – uskutočňovala o to intenzívnejšie (napr. prostredníctvom zákona č. 27 o cirkevných a obecných ľudových školách z roku 1907). Na druhej strane v tomto čase viditeľne vzrastali najmä hospodárske pozície Nemaďarov, čo znamenalo pre maďarských nacionalistov relevantný dôvod k programovej maďarizácii. Podrobnejšie: ZSUPPÁN, F. Tibor. The Hungarian Political Scene. In CORNWALL, Mark (ed.). *The Last Years of Austria-Hungary. A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe*. Exeter : University of Exeter Press, 2002, [revised and expanded edition]. s. 101-107.

626 BOTTO, Július. *Andrej Kmeť a museálna slovenská spoločnosť*. LA SNK, sign. 33 C 2.

627 Porovnaj: BOTTO, Július. *O gemerských nálezoch...*, s. 96 a inde.

628 Tento oficiálny nekrológ Kmeťa odznel na augustovom zhromaždení MSS pred Bottovou prednáškou. Jeho zostavením bol poverený Jozef Škultéty 2. 7. 1908. Pozri: SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 62.

nením môjho – nebude opakovanie.“⁶²⁹ Tu mal zrejme na mysli rukopis pôvodnej Bottovej prednášky.

Škultétyho nekrológ: Kmeť sa vynára z filozofie (uhorských a slovenských) dejín

Škultétyho nekrológ sa líši od doteraz spomenutých najmä vďaka predstaveniu Kmeťa na pozadí teoretickej reflexie slovenských a slovanských dejín. Škultéty predstavuje klasický variant „prirodzenoprávnej“ koncepcie slovenských dejín Slovákov.⁶³⁰ Podľa nej v histórii Uhorska až do konca 18. storočia „panovala latina“ ako komunikačný jazyk vo verejnej sfére. To determinovalo absenciu „nacionálnej myšlienky“ a ešte v polovici 18. storočia „sa zdalo, že tu pri formovaní spoločnosti „národnosť nikdy nebude mať značenia.“ Koncom tohto storočia však prichádzajú zásadné zmeny. Podnety prichádzali z francúzskej filozofie, panovania Jozefa II., francúzskej revolúcie. Efektom týchto zmien bol úpadok nivelujúcej sily latinčiny (ktorej sila a doba trvania nemala v Európe obdobu),⁶³¹ ktorá prestala „stierať farbu národnej osobnosti“. V tom čase sa začali aj prví Slováci oduševňovať za „nacionálnu myšlienku“; ako príklad spomenul Bernoláka. Do tohto teoretického rámca začleňuje aj Kmeť: „Andrej Kmeť bol temer len z druhého pokolenia slovenského – jestli totiž môže-

629 List J. Škultétyho J. Bottovi z 15. 7. 1908. KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho I...*, s. 239.

630 Porovnaj: ŠKULTÉTY, Jozef (ed.). *Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho život a účinkovanie, pohreb dňa 23. februára 1888, reči a truchlospev na pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom zvláštného výboru, 1888, s. 5-6; BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejepisný náskres. Sväzok I*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1923 [II. nezmené vydanie; I. vyd.: 1906], s. 5-7. Tieto diela potvrdzujú, že v mienka o pretrvávajúci štúrovského konceptu tisícročného útlaku v diskurze slovenského národného hnutia počas dualizmu, je zjavne nekorektná.

631 Modifikovanou verziou tejto myšlienky začína Škultéty aj svoju úvahu z roku 1926: „V Uhorsku, a najmä na Slovensku, latinská reč v školách udržala sa tak dlho, jako nikde inde v Európe.“ Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. *Prvé národné shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine*. Turčiansky Sv. Martin : Červený Kríž; Matica Slovenská; Živena, 1926 [III. vydanie], s. 3.

me hovoriť o pokolení, a nie o jednotlivcoch – oduševneného nacionálnou myšlienkou.“

Záver nekrológu zasadzuje Kmeťa už do širšieho slovanského kontextu. Škultéty porovnáva osobnosť Kmeťa k trom pozitívnym typom Slovanov. Prvý reprezentuje poľský jezuita Peter Skarga. Vyznačoval sa zápalom, „menom Boha hovoril horké pravdy svojmu národu“ nevyklúčujúc pritom jeho najvyšších predstaviteľov. Tento typ osobností „nezná bázne“ a „nikomu nelichotí“, zároveň sa vyznačuje vysokou mravnosťou. Mimochoďom, Skarga, podľa zachovanej podobizne „telesne je taký slabunký, ani náš zvečnený predseda.“ Prípadný dojem z disproporcie medzi významom týchto dvoch osobností Škultéty využíva na zdôraznenie skromnosti Kmeťa: „Ak ho k priveľkému prirovnávam, odpustí mi duch skromného nášho Andreja Kmeťa.“ V tejto súvislosti treba povedať, že pozitívny obraz Skargu v interpretácii Škultétyho je istým paradoxom. Škultéty, podobne ako Vajanský, boli poprední predstavitelia rusofilskej orientácie. To bolo spojené s pozitívnym vzťahom k pravoslávniu a k ruštine. Pozitívny obraz Skargu je z tohto pohľadu v istom zmysle paradoxný. On bol totiž vzorovým príkladom bojovného ducha proti pravoslávny a stál na platforme latinčiny ako vedeckého jazyka.⁶³²

Druhý typ predstavuje duchovenstvo „česko-bratské, zvlášte moravskej vetve“. Tieto osobnosti boli „mravno-prísny, sebazapieravý“, akoby z ranokresťanských čias. Tretí typ duchovne založených Slovanov nachádza v ruských dejinách 14. a 15. storočia. Reprezentujú ho zakladatelia kláštorov, ktorí sa vyznačovali silnou vôľou, nebojácnosťou a na svojej ceste k vysokým cieľom ich nezastavila nijaká prekážka. Je tu zrejmy motív

632 Piotr Skarga (1536-1612), jezuita, známy svojím entuziazmom v misii medzi pravoslávny, najmä v súvislosti s genézou Brestskej únie (1596), autor knihy *O jednote Božej Cirkvi pod jedným Pastierom* (Wilno 1577). Bol odporcom pravoslavia, ktoré vyhlasoval za falošnú cirkev (grécku), oproti skutočnej (rimskej). V kontexte Škultétyho prirovnania je zaujímavé, že v tejto knihe sa jasne vyslovuje proti slovanským jazykom ako jazyku vzdelancov či vedy. Pozri: JAKOWENKO, Natalia. *Historia Ukrainy. Od časów najdawniejszych do końca XVIII wieku*. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000, s. 159.

troch základných konfesií Slovanov. Skarga reprezentuje katolíkov, českí bratia protestantov a ruskí mníši zas pravoslávie. Všetky tri typy sa zosobňujú v Kmeťovi, ktorý má teda symbolizovať slovanskú jednotu.

Vracajúc sa ku Skargovi a Kmeťovi sa otvára priestor pre kritiku vládnicích pomerov v Uhorsku, v ktorých „niet poľa ani pre vývin osobnosti.“ Kmeťova osobnosť by sa bola mohla lepšie rozvíjať v podmienkach, v akých žil Skarga. Kmeť však pôsobil v podmienkach, „kde kňazstvo je v službe tých, ktorí vedú do svojej moci dostať krajinu“. Sila osobnosti, (charakteru, pripravenosti, práce) zostáva platná v akýchkoľvek pomeroch. Z toho dôvodu: „Osobnosť Andreja Kmeťa volá na mladé pokolenie slovenské, sviati mu príkladom povzbudzujúcim, oduševňujúcim“.⁶³³

4.2 K pokusom zmeniť účel Muzeálnej slovenskej spoločnosti

Valné zhromaždenie MSS roku 1908 zvolilo za nového predsedu Štefana Mišika. Prirodzene, nebol jediným kandidátom. Táto funkcia bola ponúknutá Osvaldovi, ktorý sa však nepovažoval, najmä s ohľadom na Kmeťovu „učenosť a vedeckú vzdelanosť“ za jeho vhodného nástupcu.⁶³⁴ Osvald

633 [ŠKULTÉTY, Jozef]. Pamiatke Andreja Kmeťa. Vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol Jozef Škultéty In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 5, s. 65-71. Evanjelické *Církevné listy*, ktoré ináč nevenovali pozornosť zosnulému Kmeťovi, reagovali na tento nekrológ pozitívne: „Je to cenná kultúrnohistorická úvaha, v ktorej osobnosť a dielo znamenitého slovenského muža, tak mocne a úspešne zasiahnuvšieho do kultúrneho nášho života, plasticky sú načrtnuté, nielen v úzkom rámci skromných našich dejov súčasných, ale v širšom rozhlade po iných nám najbližších národoch.“ Pozri: Literatúra. In *Církevné listy*, 1908, roč. 22, č. 11, s. 351.

634 Toto zistenie M. Rybeckého (citáciu pozri v nasledujúcej poznámke) je v zásade pravdivé. Napriek tomu však z Osvaldovej korešpondencie možno vytušiť, že Osvald túto ponuku predsa len zvažoval. Porovnaj: „Musím sa Ti pochváliť, čo chcú zo mňa spraviť. Požiadali ma, aby som po smrti Kmeťovej prijal jeho dedičstvo pri Muzeálnej spoločnosti, predsedníctvo. No pekne som sa im poďakoval. Som starý, chorý, blízko hrobu a – do vedy tej rozumiem sa toľko ako hus do piva. Ale neviem, ako bude, keď aj to je u nás vzácna vec, že spoločnosť chce predsedníctvo podržať pre katolíkov z uznania a piety naproti jej zakladateľovi, kňazovi katolíckemu. Ešte neviem, či sa

navrhoval doterajšieho prvého podpredsedu MSS, J. Petrikovicha, ktorý taktiež odmietol a dokonca sa aj vzdal doterajšej funkcie. Milan Rybecký uvádza ako príčinu tejto rezignácie tlak na Petrikovicha, ktorý pôsobil ako okresný lekár, zo strany maďarských úradných kruhov.⁶³⁵ Zaujímavá je skutočnosť, že bezprostredne po Kmeťovej smrti sa uvažovalo aj o Júliusovi Bottovi.⁶³⁶ Nakoniec o voľbe Kmeťovho nástupcu rozhodla jeho konfesiónalna príslušnosť – nový predseda MSS Štefan Mišík bol rovnako ako Kmeť katolíkom.⁶³⁷ Jasne písal o tejto veci Škultéty v liste J. Bottovi: „Za predsedu Muzeálnej spoločnosti volili by sme Mišíka, [...] Musí sa hľadiť na katolíkov. Teraz ešte viac než inokedy, lebo katolíci v Martine nám vymreli.“⁶³⁸ S týmto faktorom sa stotožnil aj Botto, ktorý v súvislosti s Mišíkom poukázal na národnobuditeľský aspekt v rámci katolíckej so-

s otázkou neobrátim tieto dni k ordinariátu, či nemal by námietky proti prijatiu.“ Pozri: list F. R. Osvalda M. Buzalkovi, z 16. 3. 1908, A SSV, fasc. 67, č. 25.

635 RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto...*, s. 136.

636 Je známe, že Janko Jesenský si zobral za manželku dcéru Júliusa Bottu, Annu. Ich vzťah sa začal rozvíjať z iniciatívy Jesenského od roku 1908. F. Jesenský písal 18. 2. 1908 svojmu bratovi o stanovisku rodiny, podľa ktorého si mal Janko vybrať medzi rodinou Pivkovskou a Bottovskou. V súvislosti s Bottovskou Fedor písal: „[...] a my máme styky i s rodičmi, ktorí radi by sa dostali bývať do Martina a teraz po smrti Kmeťa spomína sa za predsedu MS [...]“ Pozri: PETRUS, Pavol. Z listov Anny Jesenskej, rodenej Bottovej, Jankovi Jesenskému v rokoch 1909-1914. In *Literárny archív* 20/83. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 120.

637 Vo svojej úvodnej predsedníckej reči vyjadril nálezitý obdiv ku svojmu predchodcovi, ktorého „ani zďaleka nemôže nahradiť“ a zároveň povedal, že nevie pochopiť, ako sa on, „nepatrný r.-k- kňaz z horskej samoty“ dostal k predsedníckemu miestu v MSS. Pozri: [MIŠÍK, Štefan]. Reč držaná pri otvorení budovy muzea v Turčí. Sv. Martine dňa 5. augusta 1908 skrze *Štefana Mišíka*, novozvoleného predsedu Mus. Slov. Spoločnosti. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 49.

638 List J. Škultétyho J. Bottovi zo 6. 4. 1908. In KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho I...*, s. 238. Ako vyplýva z korešpondencie Vajanského so Sasinkom, s Mišíkom, ako možným funkcionárom – katolíkom, sa v martinských inštitúciách počítalo už skôr. Pozri: list F. V. Sasinka S. H. Vajanskému z 14. 12. 1906 a list S. H. Vajanského F. V. Sasinkovi zo 16. 12. 1906. In PETRUS, *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II...*, s. 256-257.

ciety: „Na každý pád je potrebné s ním [s Mišíkom] katolíkov k národnej práci priťahovať a k obetavosti a pracovitosti mravne nútiť.“⁶³⁹

Ako poukázal M. Rybecký, v MSS po smrti Kmeťa dochádza k závažným zmenám. Nešlo pritom iba o výber jeho nástupcu, „ale aj o personálne zmeny v jej vedení a o ďalšiu orientáciu jej činnosti.“⁶⁴⁰ V tomto kontexte má v mojej interpretácii prvoradý význam, že podpredsednícke miesto po Petrikovichovi zaujal J. Škultéty, ktorý (s podporou Andreja Halašu) v tejto funkcii až do prvej svetovej vojny zohral nemalú rolu pri určovaní ďalšieho koncepčného smerovania MSS.⁶⁴¹

Odsunutie Andreja Sokolíka ako prejav Škultétyho vplyvu v MSS

Škultétyho vplyv v MSS sa výrazne prejavil v prípade „odstúpenia“ Andreja Sokolíka z miesta tajomníka MSS. Andrej Sokolík patril medzi najbližších spolupracovníkov Kmeťa⁶⁴² a patril do úzkeho okruhu osôb s rozhodujúcim vplyvom na MSS. Sokolík sa podľa oficiálnych prameňov vzdal funkcie tajomníka, čo bolo oznámené na valnom zhromaždení MSS v auguste 1909.⁶⁴³ Jozef Škultéty pri tej príležitosti vyzdvihol jeho činnosť: „Podpredseda Jozef Škultéty vyzdvihuje zásluhy tajomníka An-

639 List J. Bottu J. Škultétymu z 8. 4. 1908. In KOCÁK, *Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultétymu...*, s. 28.

640 RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre ...*, s. 136. O vývoji MSS v rokoch 1908-1914 pozri: tamže, s. 136-145.

641 Tamže, s. 139; HANAKOVIČ, Štefan. Dr. Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. In KOCÁK, Michal (ed.). *Jozef Škultéty (1853-1948). Zborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV a Literárneho archívu Matice slovenskej v dňoch 23. a 24. mája 1968 v Turč. Tepliciach*. Martin: Matica slovenská, 1970, s. 177. Andreja Halašu spomína Š. Hanakovič.

642 Porovnaj rozsiahlu korešpondenčnú agendu v martinskej pobočke Archívu Slovenského národného múzea.

643 „Predseda [Štefan Mišík] oznamuje, že Andrej Sokolík vzdal sa svojho úradu, tajomníctva Museálnej slovenskej spoločnosti.“ Pozri: VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 103.

dreja Sokolíka, ktorý neunavnou, mnohoročnou, požehnanou prácou úrad tento k úplnej spokojnosti nás všetkých zastupoval, agitoval, pracoval na zveladení, rozšírení a rozvoji nášho jediného kultúrneho spolku.“⁶⁴⁴

Pretože Sokolík už dlhšie žiadal o uvoľnenie z funkcie, táto verzia príbehu znie dôveryhodne. Tým spôsobom vošla aj do historiografie.⁶⁴⁵ Korešpondencia však poskytuje alternatívny výklad tejto veci. Na jej základe možno dospieť k takej interpretácii, že Sokolík sa v konečnom dôsledku nevzdal funkcie dobrovoľne, ale bol fakticky zákulisne zosadený Škultétym.

Faktom je, že Andrej Sokolík po smrti manželky v septembri 1908 žiadal listom MSS o uvoľnenie z funkcie jej tajomníka. Následne však v liste Škultétymu z 13. 2. 1909 mení svoje rozhodnutie: „Ponevác príčiny, pre ktoré som koncom mesiaca septembra m. r. z hodnosti tajomníka MSS-ti odstúpil, prestali a zaďakovanie moje vo výborovom zasadnutí posiaľ pojednávané nebolo, ťahám to zaďakovanie späť, chcúc podľa možnosti i ďalej pracovať na spoločnom diele. Ráč toto osvedčenie vziať v úradnú známosť.“⁶⁴⁶ Z právneho hľadiska, teda Sokolík naďalej zastával funkciu tajomníka.

Škultéty Sokolíkov postoj interpretoval ako egoistický, že sa riadi iba osobnými záujmami, čo je v rozpore s charakterom MSS: „Kým ja mám nejaké slovo a zodpovedné miesto pri MSS, neprestanem žiadať, aby sme ju stavali nad všetky svoje osobné záujmy a šetrili ju nadovšetko. Tá skutočnosť, že nemáme ničoho podobného verejného, vyžaduje od nás veľkú prísnosť. Ty vravíš, že prestali príčiny, pre ktoré si v septembri m. r. odstúpil. Vidiš, to je už nie ten pomer, ktorý sme povinní zachovať oproti tejto našej inštitúcii. Ty nechceš MSS-nosti, keď Ti ona nezodpovedá a bola by Ti zase dobrá, keď by to Tvoj záujem vyžadoval.“ Škultéty následne vyvinul aktivitu smerom k tomu, aby Sokolíkov list nebol úradne zaregistrovaný. Toto však bolo zjavne v protiklade s formálno-právnymi pravidlami spolkovvej činnosti: „Idem Ťa prosit, aby si považoval svoj posledný mne

644 Tamže, s. 109.

645 RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre ...*, s. 137.

646 KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho 1...* poznámka č. 1 k listu č. 453, s. 405-406.

poslaný list za nenapísaný. [...] Prosím ťa teda úprimne i ako priateľ, aby si nechal veci tak, ako sa utvorili od septembra. [...]“ Na Sokolíkove dlhodobé pôsobenie však nezabudol: „V najbližšom výbore formálne vybaví sa Tvoje zaďakovanie; rozumie sa, s náležitým uznaním 14-ročnej zásluhy.“⁶⁴⁷ Škultéty uvádza Andreja Halašu ako jedínú osobu, ktorá je o celej veci informovaná. Podporuje sa tým záver Š. Hanakoviča, že smerovanie MSS po smrti Kmeťa určoval okrem Škultétyho aj Halaša.⁶⁴⁸ Dodajme, že po smrti Sokolíka, Škultéty nevnímal ako problém napísať mu vcelku oslavný nekrológ. Zrejme však nie je náhoda, že sa v ňom koncentruje najmä na aspekty jeho života, ktoré neboli zviazané s MSS.⁶⁴⁹

Z tohto príkladu možno vyvodit', že Škultéty mal veľkú reálnu moc v novom vedení MSS. Citované listy a nekrológ Sokolíka majú pomerne veľkú výpovednú hodnotu aj v kontexte Škultétyho metód pri tvorení ideologických textov. U Škultétyho sa totiž možno stretnúť s verejnými prejavmi uznania pri súčasnej tvrdej kritike prezentovanej iba v hraniciach súkromnej sféry.⁶⁵⁰

647 List J. Škultétyho A. Sokolíkovi z februára 1909 In KOCÁK,). *Listy Jozefa Škultétyho I...*, s. 247-248.

648 HANAKOVIČ, Dr. *Jozef Škultéty...*, s. 177.

649 ŠKULTÉTY, Jozef. † Andrej Sokolík, prvý tajomník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 4, s. 97-99.

650 To by sa dalo podporit' viacerými príkladmi (napr. publikovanie Sasinkových textov v *Slovenských pohľadoch*, pri ich súčasnej kritike v súkromnej korešpondencii); v súvislosti s MSS je však zaujímavé, že Škultéty roku 1921 v liste Vranému písal: „[...] keď vo výročnej správe *pred valným zhromaždením* usiloval si sa strhať to, čo som ja verejne hľadel pekného povedať o mŕtvych, ako sú pre naše Múzeum A. Halaša a dr. Petrikovich, ja ani vtedy nepredložil som to ani výboru – taký zhovievavý som *bol naproti* Tebe. [kurziva v origináli]“ Škultéty v tomto liste pripomína Vranému incident s muzeálnou kustódkou E. Goldpergerovou, s ktorou „robil veci, ktoré v úrade nemôžu byť trpené (keď nepustil si ju z Múzea a ona oblokom po rebríku musela vyjsť a utekať pre mňa!)“ Škultéty zdôrazňuje, že o veci mlčal. Pozri: list J. Škultétyho V. Vranému z 24. 5. 1921. KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911-1941*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 56-57.

Sporný bod: „slovenskosť“ zbierok.

Jedným z pilierov diskusie o princípoch činnosti MSS, ktorá sa datuje už od jej vzniku, bola dilema medzi koncepciou „národnej“ a „všeobecnej“ vedy. Významným konkrétnym prejavom tohto koncepčného sporu bol „národný“ (t.j. slovenský) alebo „všeobecný“ (t.j. aj neslovenský) pôvod muzeálnych artefaktov (pripomínam tu „kauzu“ nákupu austrálskych vtákov). Významným prameňom v tejto veci, je list Osvalda Škultétymu z novembra 1908.⁶⁵¹ V súvislosti s interpretáciou Osvaldovho postoja treba venovať pozornosť aj časti listu, v ktorej píše o MSS vo všeobecnosti. Vyjadruje v nej dôveru Škultétymu ako človeku, ktorý môže v „smutných časoch“ MSS „múdro spravovať“. Toto ťažké obdobie sa môže interpretovať v zmysle zvýšeného národnostného útlaku, avšak Osvald narážal skôr na slabú zaujatnosť národovcov k tomuto spolku. Ďalšie fungovanie MSS podmieňuje práve zmenou v tomto smere: „len aby naši národovci mali viac srdca a obetavosti k nej [k MSS].“ V tejto súvislosti podával nekompromisnú kritiku slovenských národovcov. Z dôvodu nízkeho počtu členov MSS, ako aj nedbanlivosti v platení členských príspevkov, Osvald písal: „[...] nikdy nevedel som byť opravdivej dobrej vôle pri našich martiných slavnostiach. Vieme hovoriť hodne i prepych vieme dokazovať a na všetky strany kričať o našej slovenčine; ale obetovať a – pracovať tuším nenaučíme sa nikdy.“

V ďalšej časti listu Osvald prešiel k zásadnej dileme smerovania MSS: „No s jednej strany bude snáď lepšie, na koľko spoločnosť naša bude brať ohľad len na slovenské naše predmety; cudzie, v našich krajoch nevidané bude prijímať len do daru. Dobrý náš Kmeť nebol by dbal sriadiť museum všeobecné! Koľko peňazí stály to predmety cudzokrajové! A nedal si povedať nič. Nech sa o to starajú veľké musea, hovorieval som mu; ale on: náš človek nemá príležitosti navštevovať veľké musea, a tu to vidí aj on! – Je to síce všetko pekné, ale už tuším dnes vidíme, že ani nová budova nám nedostačí a my predsa vzali sme si pred seba predovšetkým dokázať

651 List F. R. Osvalda J. Škultétymu z 17. 11. 1908. LA SNK, sign. 49 AI 4.

svojím museumom, čo boli, vedeli a mali Slováci v Uhorsku. Tak sa mi zdá, že teraz len za týmto cieľom pôjdeme, a dobre.“⁶⁵²

Osvald tu teda podporil koncept výlučne „slovenskej“ činnosti MSS, ktorý ako ďalej poukážem, zastával Škultéty. V kontexte doteraz uvedených Osvaldových postojov to môže vyznievať trochu prekvapivo. Treba tu však zdôrazniť, že Osvald jasne a zreteľne poukázal na to, že tento koncept MSS nebude v súlade s pôvodnou koncepciou Kmeťa. V nasledovnom texte upozorním, že takéto priame pomenovanie vecí zo strany Škultétyho, prinajmenšom v textoch určených verejnosti (t. j. spravidla s výrazným agitačným rozmerom) je skôr nepravdepodobné.

Prírodné vedy ako „nenárodné“

Škultétyho postoj k smerovaniu činnosti MSS je dobre čitateľný z listu Jurovi Janoškovi z apríla 1909.⁶⁵³ Reaguje v ňom na Janoškov návrh, aby za kustóda⁶⁵⁴ bol vybraný Václav Vraný.⁶⁵⁵ Škultéty si kladie zásadnú otázku

652 V ďalšej časti listu vyzýval k písaniu článkov o Kmeťovej obetavosti a k článku o Kmeťovi a „Slovenskom Muzeume“.

653 List J. Škultétyho J. Janoškovi z 3. 4. 1909. In KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho I...*, s. 248-250.

654 Požiadavka kustóda patrila medzi piliere Kmeťovej snáh v rámci MSS. Táto jeho požiadavka vošla do tradície prostredníctvom zvolania: „Kustos, kustos, príjd kráľovstvo tvoje!“ (1904). Ako praktický človek vedel, že zbožné priania nestačia na realizáciu tejto akútne potrebnej požiadavky. Založil preto sám základinu na plat muzeálneho kustóda v hodnote 300 zlatých. Pozri: MEDVECKÝ, *Andrej Kmeť...*, s. 110. Prvou muzeálnou kustódkou sa stala Emma Goldpergerová v roku 1907. Primárne spravovala zbierky Živeny, od ktorej aj poberala plat. Výbor MSS sa rozhodol oceniť túto jej činnosť vo forme prideleného bytu. Pozri: SOKOLÍK, Andrej. Zápisnica 1. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčí. Sv. Martine dňa 21. februára 1907. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1907, roč. 10, č. 2, s. 29.

655 KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho I...*, poznámka č. 9 k listu č. 456, s. 407. Albert Pražák publikoval v *Slovenskom denníku* roku 1921 oslavný článok „Jubileum Václava Vraného“, ktorý viditeľne rozčúľil Škultétyho. Pražák vyzdvihoval Vraného zástoj na rozvoji MSS a spomínal aj jeho spoluprácu s Kmeťom. Škultéty na to v liste J. Vlčkovi reagoval: „Kmeť v svojom živote Vraný ani nevidel!“ Škultéty tým narážal na skutočnosť, že Vraný prišiel do Martina, kde začal pracovať ako kustód Múzea až po smrti Kmeťa, roku 1909. Pretože Škultéty nemal vysokú mienku o Vraného pôsobení v MSS,

o primárnom odbornom zameraní kustóda. V stanovách MSS zakotvená diferenciácia odbornej činnosti MSS nekorespondovala s predstavami Škultétyho. Aby sa jednotlivé odbory mohli pestovať na primeranej úrovni, boli by podľa neho potrební aspoň traja kustódi. Škultéty okrem praktických problémov zviazaných s ich zabezpečením nesúhlasil s touto ideou najmä principiálne: „Ale i *načo* i z *čoho* [troch kustódov]? **Pre nás vyžaduje sa, postaviť do nášho múzea človeka, ktorý by i vedel i chcel pracovať v knižnici a v archíve. To je národný záujem.** Z toho mohla by mať prospech národná vec slovenská. Túto našu knižnicu s archívom ja považujem dnes za najväčší, najdrahocenejší verejný majetok slovenský [kurzívou v origináli, zvýraznenie moje – K. H.]“⁶⁵⁶. V týchto slovách Škultéty jasne formuloval svoje postoj k programu činnosti MSS. Jej obmedzenie na zber slovenských písomných dokumentov so sebou nesie programové odmietnutie prírodných vied. Tie sú totiž vo svojej podstate „neslovenské“: „Čo by povedalo potomstvo o nás, ktorí nestarali sme sa o knižnicu a archív, ale postavili sme kustóda pre prírodopisný oddiel, **pre rastliny, ktoré v prírode obnovujú sa každú jar, pri ktorých sa teda nič nezamešká. Áno študovať flóru alebo faunu Slovenska môžu i neslováci** [zvýraznenie moje – K. H.] (ako i študujú ju i maďaróni – napr. Hazslinszky)⁶⁵⁶; ale to, čo je výlučne naše, čo je v písme, v papieroch zložené, študovať a vynášať na svetlo je našou úlohou. Úlohou vlastne súrnou. Tu môže sa i všeličo *zameškať* [kurzíva v origináli – K. H.] – pre naše pokolenie. Lebo v tých knihách a písmach

Prážakovým článkom sa podľa neho robila okrem iného „ujma pamiatke Kmeťa“. Podrobnejšie pozri: list Škultétyho Vlčkovi z 1. 10. 1921. In AMBRUŠ, Jozef (ed.), *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 149-152 a poznámky k listu na s. 324-327.

⁶⁵⁶ Ferenc (Fridrich) Hazslinszky (1818-1896), profesor na kolegiálnom vyššom gymnáziu v Prešove, člen Uhorskej akadémie vied. Všeobecne je považovaný za zakladateľa kryptogamologického výskumu v Uhorsku. Napísal niekoľko monografií a viac ako sto štúdií zameraných najmä na huby, lišajníky, machy a riasy. Svoj výskum zameriaval aj na územie Horného Uhorska. Pozri: HALLON, Ludovít – FALISOVÁ, Anna – MOROVICS, Tibor Miroslav. *Chronológia vývoja vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : AEPRESS, s.r.o. pre Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2006, s. 113.

starých nášho múzea – ja verím! – skrýva sa všeličo, čo objavené malo by pre naše pokolenie budiaci účinok.“

Kustód podľa jeho predstáv mal byť historik, ktorý skúma dejiny nielen zo všeobecného odborného hľadiska, ale aj zo „slovenského pohľadu“: „Nám treba starať sa o kustóda – bibliotekára, človeka literárne vzdelaného, historika, historika literatúry, pritom človeka v duši s ohňom nielen pre odborné štúdium, ale i pre slovenskú národnú vec.“⁶⁵⁷ Škultéty teda koncipoval MSS nie ako vedecký spolok, ani nie ako všeobecné múzeum, ale fakticky ako slovenskú národnú knižnicu, ktorá by sa zameriavala na zberateľstvo a výskum slovenskej knižnej kultúry. V tomto duchu hovoril aj na valnom zhromaždení MSS roku 1910.⁶⁵⁸

Mišík ako zástanca „všeobecnej vedy“.

Alternatívu voči Škultétyho poňatiu MSS tvoril predseda Mišík. Napríklad jeho prejav pri odhalení Kmeťovho náhrobku obsahuje – okrem časti zjavne idealizujúcej vzťah Kmeťa k ľudu⁶⁵⁹ – dva charakteristické elementy, ktoré možno hodnotiť ako alternatívny koncept v porovnaní s diskurzom *Národných novín*, resp. citovanými výrokmami Škultétyho. Prvým je pozi-

657 List J. Škultétyho J. Janoškovi z 3. 4. 1909. In KOCÁK, *Listy Jozefa Škultétyho 1...*, s. 248-250.

658 Neostal len pri všeobecných výzvach, ale spracoval konkrétny materiál z dejín slovenských knižničných zbierok. Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. Ribay, Rešetka, Čaplovič a iní slovenskí sbieratelia kníh. Napísal a vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 3. augusta prečítal Jozef Škultéty. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 67-75. Nakoniec Vraného na funkciu kustóda oficiálne navrhol Škultéty. Jeho návrh ale zrejme nepredpokladal, že kustód bude mať dostatok času na svoju odbornú činnosť, pretože jeho funkcia sa spojila s administratívne náročným tajomníckym postom (mimočodom uvoľnenom po Sokolíkovi). Škultéty teda predložil: „návrh včerajšieho výboru, aby za kustosa našej spoločnosti povolaný bol Václav Vraný, s tým by i tajomnícke agendy, poťažne povinnosti viedol a zastupoval.“ Pozri: VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. Valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 109.

659 Tá je však zakončená pozitívnym hodnotením jeho kňazstva, ktoré má zo svojej podstaty blízko k vede: „On mal na zreteli radu sv. Písma: ‘Ústa kňazove nech zachovávajú vedu.’“ Pozri nasledujúcu poznámku.

tívne hodnotenie jeho kňazstva, ktoré priamo súviselo s jeho pozitívnym vzťahom k botanike: „On mal na zreteli radu sv. Písma: „Ústa kňazove nech zachovávajú vedu.“ Podľa tejto rady i konal. Bol telom i dušou oddaný zvlášte vede botanickej, ktorá sa ináče i lúbeznou (*scientia amabilis*) menuje.“ Tým sa dostal k verejnému oceneniu Kmeťovho záujmu o prírodné vedy: „Pred 18 rokmi bol som s drahým priateľom Andrejom Kmeťom na výstave v Prahe. Tam obdivovali sme spolu v rozličných pavillonoch vystavené zaujímavé predmety; no kým som ja väčšiu pozornosť venoval starožitnostiam, náš Kmeť so založenými rukama, ako vo vytržení, dlho stál pred sbierkou umne preparovaných jedovatých húb a z úst jeho počul som opakovať slová: „Toto je krása, toto je krása!“ Huby vyzerali ako svieže v prírode po daždi alebo rose. Kmeť nemal pokoja, kým nesdelili mu i spôsob takého zachovania húb. Oj, bár by sme dnes mali čím viac sluhov Božích podobných jemu! “⁶⁶⁰

Škultúry v tom istom čase propagoval zásadne odlišné idey: „Pri niektorých častiach badať ešte nedostatok odborných známostí, i málo nás je, opisovať, vykladať vzácne predmety zčiasťky ešte nevieme, zčiasťky nestihneme, menovite i knižnica a archív ešte čakajú svojich robotníkov. No prvé je sbierať, zachrániť.“⁶⁶¹

660 [MIŠÍK, Štefan]. Reč pri odhalení pomníka Andreja Kmeťa v Turčianskom Sv. Martine, povedaná Štefanom Mišíkom, konsistoriálnym radcom a predsedom Museálnej slovenskej spoločnosti, 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 83. Výber tejto dávnej epizódy sa javí ako dôležitý, pretože to bola vlastne podpora prírodovedného múzejníctva. Mišík vo svojich predsedníckych rečiach skutočne vyzýval napr. k potrebe obohatenia zbierok z oblasti fauny. Pozri napr.: [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XVIII. valné shromáždenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti 2. augusta 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č. 3, s. 65-67; [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XIX. valné shromáždenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti 7. augusta 1912. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 3, s. 65-69.

661 VANOVIČ, Ludovít. Zápisnica XVI. valného shromáždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 104.

„Dom“ ako naplnenie ideí Kmeťa

Niektoré elementy prispôsobovania si odkazu Kmeťa a dejín MSS s možným cieľom legitimizovať alternatívnu predstavu o smerovaní MSS som už načrtnol v rámci nekrológov. Teraz spomeniem niektoré ďalšie texty, ktoré tento trend „prepísovania“ dejín od istej miery stabilizovali a upevňovali jeho status oficiálneho výkladu.

Za kľúčový text považujem citovaný nekrológ Škultétyho. Z načrtnutého historického úvodu Škultéty postupne prešiel k etnografii ako „novému odvetviu vedy“. Podľa neho sa zrodila v 19. storočí a skúma „človeka ako člena spoločnosti národov“. Dôležité je, že túto novú vedu zaujíma aj „najnepatrnejší, najopustenejší národ“. Svetoví špecialisti začali pracovať metódou terénneho výskumu. Takto sa časť etnografov dostala aj ku skúmaniu napr. slovenských povestí. Títo to však nerobili kvôli zaujatosti za Slovákov, ale kvôli vede. Tým však nepriamo prebudili záujem Slovákov o skúmanie etnografického materiálu, predovšetkým výšiviek. Kmeť ako všestranne založený učenec (spomína sa aj ako botanik, či archeológ) bol touto vlnou viditeľne ovplyvnený. Tento úvod slúžil Škultétymu k postupnému prechodu k opisu vzniku MSS: „už dávnejšie [Kmeť] horlil a **agitoval za museum** – temer bez výsledku. **Teraz, keď ukazovalo sa, že bude to museum vlastne národopisné, nielen pochopili sme Kmeťa, ale i oduševnili sa za jeho námahy.** [zvýraznenia moje – K. H.]“ Inštitucionalizáciu uhorského etnografického výskumu (Národopisná spoločnosť, časopis a múzeum v Budapešti) interpretuje ako nápomocný faktor pre povolenie MSS. Nasleduje interpretácia v kontexte slovenskej society: „Oprávnenosť, prirodzenosť mať ju i v Martine bola zrejmejšia.“ O dve strany ďalej síce Škultéty už spomenul, že Kmeť vyzýval k založeniu vedeckého spolku, „v ktorom sústredili by sa pracovníci“ a nezamlčuje ani fakt, že boli situácie, keď v tejto veci nenachádzal porozumenie, hoci presviedčal o ňom so svojou charakteristickou výrečnosťou. Škultétyho výklad však smeroval plynulo k „Domu“. Spomenul, ako Kmeť navštívil na preňčovskej fare pri zbieraní podielov na stavbu

tejto inštitúcie. Kmeť už mal svoj podiel dávno zaplatený, ale s radosťou podpísal aj ďalší.⁶⁶² Pre neho mal byť tento čin úplne prirodzený: „Veď to boli kroky k uskutočneniu jeho myšlienky.“ V Škultétyho výklade potom nasleduje otvorenie „Domu“ a presťahovanie do jeho priestorov početných zbierok Kmeťa a otvorenie spoločnosti roku 1895.⁶⁶³

Toto je teda interpretácia, na ktorú som poukazoval v predchádzajúcej kapitole. Postupuje totiž v línii „Dom“ – MSS, pričom MSS je tu predstavená ako najmä etnografická inštitúcia a Kmeť ako agitátor za múzeum. V predchádzajúcom texte som zdôraznil, že Kmeť múzeum podporoval a možno by sme našli aj zmienky o jeho agitácii zaň, ale jeho prioritným cieľom bolo založenie vedeckého spolku. A na to, že zásadne nesúhlasil s chápaním MSS v zmysle etnografického múzea, som upozornil analýzou jeho textu Na miesto návodu. Skutočnosť, že tak významná osobnosť, akou bol Škultéty predstavila túto líniu dejín MSS v kontexte ideí Kmeťa, je pomerne závažná. Niet totiž pochýb o tom, že Škultéty bol tak intelektuálnou, ako aj národoveckou autoritou.

Tendencia stotožniť „Dom“ s MSS je snáď najviditeľnejšia v Bottovom rukopise *Andrej Kmeť a museálna slovenska spoločnosť*, ktorý jeho založením fakticky končí svoj text. Kmeť je tu opísaný ako „božsky nadaný“, avšak Boh mu pri zakladaní MSS výrazne pomohol prostredníctvom založenia „Domu“. Botto v tejto veci videl „riadenie božie“.⁶⁶⁴

Škultéty roku 1912 upevňoval žiadaný obraz Kmeťa a MSS prostredníctvom svojho prejavu počas augustových slávností. Jeho reč publikovaná v *Národných novinách* predstavovala „Dom“ ako ideu Kmeťa. Je tu predstavený ako jeho iniciátor a jeho výzvy sa zo strany martinskej spoločnosti stretli s bezproblémovým súhlasom. Prirodzene, MSS je v tomto texte

662 Jánovi Ormisovi Škultéty podal odlišnú verziu tejto epizódy: „Škultéty vtedy Kmeťa pripravil o päťdesiat zlatých (podiel na Národný dom), hoci bol Kmeť v peňažných veciach „tenký súkeník“. Pozri: ORMIS, Ján Vladimír. *Rozhovory s batkom Škultétym*. Praha : Nakladateľ L. Mazáč, 1933, s. 60.

663 Porovnaj a pozri podrobnejšie: [ŠKULTÉTY, Jozef]. *Pamiatke Andreja Kmeťa...*, najmä s. 66 a 69-70, ale aj inde.

664 BOTTO, *Andrej Kmeť...*

v pozícii priamej pokračovateľky „Domu“. Okrem toho je MSS po smrti Kmeťa definovaná najmä prostredníctvom archívu a knižnice.⁶⁶⁵

MSS a Kmeť v oficiálnych dejinách Slovákov

J. Botto v druhom diele knihy *Slováci. Vývin ich národného povedomia* (1910) spomína Kmeťa v súvislosti s MSS ako „tichého, skromného, ale vedecky vzdelaného a na úmor pracovitého“. V súvislosti s jeho smrťou píše príznačne, že MSS „potkala nenahraditeľná ztrata: zakladateľ, jej duša, Andrej Kmeť odumrel ju 16. februára 1908.“⁶⁶⁶ Kmeť vystupuje aj v ďalšom známom diele J. Bottu, v *Krátkej histórii Slovákov* (1914).⁶⁶⁷ Treba povedať, že toto dielo je typickým príkladom historického výkladu ako inštrumentu národnej agitácie. Táto publikácia obsahuje fotografie národovcov. Ich zloženie vypovedá o tom, koho Botto, resp. skôr Ústredný klub slovenskej snemovej národnostnej strany považoval za potrebné si uctiť za aktivity pre národ. Kmeťovu fotografiu v tejto publikácii možno interpretovať v zmysle oficiálneho potvrdenia jeho národoveckého statusu. Kmeť, zakladateľ MSS, je v ňom opísaný ako „slachetný, vedecky vzdelaný, obetivý a pracovitý“. Zaujímavá je tiež interpretácia MSS v tomto diele, ktorá

665 „On Andrej Kmeť, v takej dobe, keď verejná činnosť bola najťažšia, na nič sa neobzerajúc a ničoho sa neľakajúc, stvoril zbierky, povolané nahradiť Múzeum, spolu s Maticou slovenskou barbarsky nám zatvorené. Ním povzbudzovaná a súrená martinská spoločnosť vysúkala rukávy a roku 1890 bol už hotový Národný Dom, v ktorom bezpečne mohli byť uložené zbierky tvorené na preňčovskej fare. A v auguste 1895 sa zriadila Muzeálna slovenská spoločnosť pod predsedníctvom Andreja Kmeťa. Od roku 1908 je Múzeum už vo vlastnej, osobitnej budove, zveľadené, rozhojnené. Jeho knižnica a archív sú dnes veľkým imaním slovenským; národopisné, archeologické, botanické, mineralogické, numizmatické atď. zbierky priťahujú rok čo rok viac návštevníkov. Budova Múzea je už primalá...“ Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. Vitajte! In ŠKULTÉTY, Jozef. *Ža slovenský život*. Martin : Matica slovenská, 1998. Ed. Genovéva GRÁCOVÁ, s. 137 [pôvodne v *Národných novinách*, 6. 8. 1912, č. 91].

666 BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejepisný nákras. Sväzok II*. Turčiansky Sv. Martin : Knílačiarcky účastinársky spolok, 1923 [II. nezmené vydanie; I. vydanie: 1910], s. 111 a 112.

667 BOTTO, Július. *Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Vydanie Slovenskej národnej strany, 1914, s. 91. Kmeť má v tejto publikácii na strane 81 aj fotografiu.

vystupuje ako symbol národnej jednoty: „Ona [MSS – K. H.] je akoby odznakom a predstaviteľom vzdelanostnej a národnej jednoty, ako i buditeľom a udržiavateľom kmenovej spolupatričnosti Slovákov. Lebo práve v nedostatku toho citu, že sa všetci Slováci nepovažujú za členov jednej rodiny, že nestoja všetci a jeden za všetkých, vází príčina, že si Slováci svoje národné práva vybojovať nemôžu.“⁶⁶⁸ MSS tak bola vnímaná prioritne ako slovenský národný spolok a čoraz viac sa vzdalovala od Kmeťovej koncepcie, ak aj nie vedeckého, tak prinajmenšom vzdelanostného spolku. V citovanej práci plní obraz MSS typicky agitačnú funkciu.

Z hľadiska dejín vnímania charakteru MSS po Kmeťovej smrti je poučné spracovanie dejín slovenskej literatúry Alberta Pražáka v *Slovenskej čítanke*. Kmeťa spomínal ako zakladateľa MSS, ktorá vznikla, „aby na širším základe pôsobila k zachováni a shromáždění kulturních památek a lidopisných i přírodních znamenitostí Slovenska.“ Jej zberateľská a konzervačná činnosť však nerozšírila ideový obzor Slovákov: „Nových myšlenkových podnětů nepřinesla tato společnost, uchovávajících a přehlížejících látky dané. Ty teprve klíčili v mládeži kolem ní.“⁶⁶⁹ Vypovedá to o tom, že výzvy Kmeťa k špecializovanému výskumu, ktorý prekračoval hranice konzervovania a zachovania, neboli všeobecne známe, a možno aj o životnosti Vajanského koncepcie „zachovať a nateraz ani neskúmať“ (Živá starina) v spoločenskom vnímaní MSS.

Júl 1914: Kmeť by „kúpil každú pamätnosť, hoci by bola pochodila s ostrova Sumatry.“ (Národné noviny)

Tesne pred vypuknutím vojny vyšli v *Národných novinách* dva úvodníky venované tejto problematike. Ich autor jednoznačne zastával „slovenské zberateľstvo“. S tým však súvisela aj zásadná reinterpretácia Kmeťovho

668 BOTTO, *Krátká história...*, s. 91-92. Zaujímavé je, že pri časti o Kmeťovi a MSS (s. 91) má fotografiu F. R. Osvald.

669 PRAŽÁK, Albert. Literatura slovenská od let šedesátých po přítomnost. In [BÍLÝ, František (ed.)]. *Slovenská čítanka*. Praha : Moravsko-slezká Beseda v Praze; Nakladatelství EMIL ŠOLC, společnost s r. o. Praha-Karlín, [1910], s. 286.

odkazu. Nemám bližšie informácie o genéze týchto textov. Treba však poznamenať, že mesiac pred ich uverejnením, dňa 18. 6. 1914, zasadal výbor MSS. Na tomto rokovaní sa zúčastnili iba martinskí členovia a aj to v malom počte. Okrem dvoch iných predstaviteľov výboru to boli Škultéty, Vraný a nástupca zosnulého Halašu vo funkcii pokladníka Jozef Országh.⁶⁷⁰ Toto výborové zasadnutie v špecifickom zložení môže mať súvislosť s rozhodnutím publikovať spomenuté texty. Potvrdiť to však môže iba ďalší výskum.

Presne šesť rokov a päť mesiacov po smrti Kmeťa bolo v článku Naše muzeum I. verejne deklarované to, čo bola jasné od počiatku: „Andrej Kmeť bol sbierateľ dychtívý. [...] Ako kopal a vykopal mammuta na tekovskom Pohroní, tak jestli mu len prostriedky dovolily, kúpil každú pamätnosť, hoci by bola pochodila s ostrova Sumatry. Jemu museálny predmet bol vzácny, jestli ani nemal súvislosti so slovenskou minulosťou alebo s prítomnosťou. Tak i prírodopisné sbierky horliv veľadil [...], nehľadajúc, či predmety pochodia z územia Slovákmi obývaného. [...] Túto vlastnosť Kmeťovho ducha i poznať na našom Muzeume. Jednako bude ono muzeumom slovenským.“⁶⁷¹ V zásade totožné myšlienky písal roku 1908 Osvald Škultétymu. Na verejnosť však spravidla neprenikli.⁶⁷² V pokračovaní tohto článku (Naše Muzeum II.)⁶⁷³ je popri dôraze na Kmeťove zásluhy a „slovenskú horlivosť“⁶⁷⁴ prítomný aj kľúčový posun v interpretácii

670 M. Rybecký spomína ako účastníkov tohto zasadnutia podpredsedu, tajomníka a pokladníka MSS a ďalšie dve nemenované osoby. Pozri: RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre*, s. 145.

671 Naše Muzeum I. In *Národné noviny*, 16. 7. 1914, roč. 45, č. 82, s. 1.

672 Slovo „spravidla“ som použil najmä preto, že v roku 1913 vyšla Medveckého biografica Kmeťa, prezentujúca také obrazy dejín MSS a Kmeťových koncepcií, ktoré sa odlišovali od spomenutých textov v národoveckej tlači. Pozri k tomu nižšie.

673 Naše Muzeum II. In *Národné noviny*, 21. 7. 1914, roč. 45, č. 84, s. 1.

674 Kmeť tu vystupuje ako príklad slovenskej obetavosti, vďaka ktorej sa Múzeum udržuje: „Ako povstalo [Múzeum], tak sa i veľadí, rozmnožuje – z horlivosti slovenskej. V ňom sú uložené výsledky práce, ktorú Andrej Kmeť konal asi dve tretiny svojho života.“ Zdôrazňovanie slovenskej obetavosti, ktorú reprezentuje Kmeť, je písané v kontexte absencie štátnej podpory, ktorú martinské Múzeum na rozdiel od múzeí v Košiciach či Šoproni, nedostáva. Pozri: *Naše Muzeum II...*

tézy o nenahraditeľnosti Kmeťa: „Muzeum naše potkaly už veľké ztraty; [...] Už roku 1908 utratilo svojho zakladateľa Andreja Kmeťa; od tých čias už niet ani Andreja Halašu a dr. Petrikovicha.⁶⁷⁵ Kmeťových prvých pomocníkov... Sú to ztraty ozaj nenahraditeľné... no ľudia sme smrteľní... [...] Pominú sa i znamenití ľudia, ale zostanú ich diela. A dobrá vec, dobre založená, dobre zanechaná, najde si nových ľudí.“ Kmeť teda strácal exkluzívnosť – jeho nenahraditeľnosť, tak zdôrazňovaná v čase prvých nekrológov, je tu relativizovaná a fakticky negovaná.

Domnievam sa, že tieto dva úvodníky majú v celom príbehu formovania pamäti o Kmeťovi pred prvou svetovou vojnou zvláštny význam. V rámci národoveckej tlačie ide zrejme o prvé zmienky o zásadnom spore medzi všeobecným a slovenským konceptom MSS, a to v kontexte explicitnej zmienky o Kmeťovi. Hoci to bola iba jedna rovina komplexnejšieho ideového konfliktu, nepochybne poukazovala na podstatu celej problematiky, ktorá bola zainteresovaným zrejme od začiatku – že nové vedenie MSS (tu mám na mysli predovšetkým Škultétyho, a nie predsedu Mišíka) predstavovalo do veľkej miery negáciu Kmeťových ideí. Doteraz to bolo možné čítať iba „medzi riadkami“ v niektorých ideologických textoch zámerne si prispôsobujúcich dejiny MSS. Až po šiestich rokoch od smrti Kmeťa dochádza k jasnej a verejnej reinterpretácii jeho odkazu: od osobnosti svojím významom nenahraditeľnej pre slovenský národ, resp. neraz takmer „prototypu“ slovenského národovca s božskými vlastnosťami, k „dychtivému zberateľovi“, ktorý hodnotil zbierané artefakty na základe „nenárodných“ kritérií.

Hodnota tohto textu ako prameňa k formovaniu pamäti o Kmeťovi sa zväčší, keď si uvedomíme, že necelý týždeň od uverejnenia jeho druhej

675 K zosnulým významným osobnostiam v MSS patril aj Andrej Sokolík.

časti bola činnosť vedenia MSS pozastavená.⁶⁷⁶ Valné zhromaždenie MSS sa uskutočnilo až po vojne,⁶⁷⁷ v nových politicko-spoločenských pomeroch. K celej veci treba snáď dodať len toľko, že integrálnou súčasťou kreovania pamäti o Kmeťovi bola práca na biografii, ktorú napokon zostavil K. A. Medvecký, ale významne sa o ňu pričínil najmä F. R. Osvald. Táto práca vyšla roku 1913 a poskytovala do veľkej miery odlišné obrazy Kmeťa v porovnaní s vyššie spomenutými nekrológmi či inou publicistikou. V prvom rade treba zdôrazniť, že práca je založená na mimoriadne serióznom pramennom základe, predovšetkým Kmeťovej korešpondencii. Tá sa začala organizovane zbierať fakticky hneď od jeho smrti. Hoci Kmeť bol v tejto práci prirodzene vyzdvihovaný, zostavovateľ sa neobával poukázať aj na jeho nedostatky a predovšetkým na spory pri genéze MSS. Ďalšie koncepcné otázky sa tu prezentujú v úsilí nezakrývať najmä jeho spory s tzv. martinským centrom SNS. Pokiaľ by sa presadila pôvodná koncepcia, podľa ktorej sa mali na písaní tohto diela podieľať napr. J. Botto či J. Škultéty, predpokladám, že celkový obraz Kmeťa by bol v tejto práci iný. Toto bolo potrebné aspoň stručne pripomenúť, podrobne som sa tejto téme venoval na inom mieste.⁶⁷⁸

V každom prípade, ja osobne považujem Medveckého biografiu Kmeťa, napriek jej limitom a nedostatkom, za prácu bez ktorej sa žiaden seriózny výskum tejto osobnosti nemôže zaobiť. Svojou komplexnosťou a serióznosťou spracovania je podľa mňa stále neprekonanou monografiou. A to píšem samozrejme s tým vedomým, že verejnosti ponúkam moje vlastné knižné spracovanie A. Kmeťa.

676 27. 7. 1914 bolo ohlásené valné shromaždenie MSS odvolané na neurčitý čas. Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef - VRANÝ, Václav. Oznámenie. In *Národné noviny*, 28. 7. 1914 a 30. 7. 1914, roč. 45, č. 87 a 88, s. 1 a 2.

677 O MSS počas vojny pozri: RYBECKÝ, *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre...*, s. 145-150.

678 HOLLÝ, Karol. Ku genéze a charakteru Životopisu † Andreja Kmeťa od Karola A. Medveckého (1913). In PORIEZOVÁ, Miriam (ed.). *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2006, s. 141-159.

ZÁVER

V práci som sa venoval vybraným aspektom aktivít a postojov Andreja Kmeťa v kontexte slovenského národného hnutia. Fakt, že sa Kmeť stal aktívnym národovcom, treba pripísať aj všeobecnejšej atmosfére po memorandovom zhromaždení v roku 1861. Pomerne priaznivé podmienky pre aktivity slovenského národného hnutia nepochybne zarezovali aj prostredí slovenskej komunity bohoslvcov v Ostrihome. Práve tu sa Kmeť identifikuje s rolou slovenského národovca. Z jeho textov z tohto obdobia je badateľný nacionalistický entuziazmus a nadšené výzvy k aktivite. Príznačné je pre neho prepojenie povolania kňaza s úlohami národovca. Po svojej vysviacke mimoriadne aktívne nadväzuje na v tom čase rozšírené a populárne osvetové aktivity (reprezentované napr. Lichardom). Za dôležité považujem to, že trend vzdelávania veriacich a starostlivosť o ich hmotný blahobyť prostredníctvom racionalizácie hospodárskej praxe bol aktuálny aj na cirkevnej platforme. Kmeťove nadšenie z moderného fenoménu združovania sa je celkom zrejmé, pretože sám iniciuje, resp. participuje na vzniku viacerých z nich. Je charakteristické, že do politickej sféry vstupuje práve prostredníctvom osvetu (brožúry písané pre Bobulu). Po roztržke s Bobulom, ako jeden z prvých reagoval na výzvu z Turčianskeho sv. Martina, zorganizoval volebné zhromaždenie vo svojom regióne a agitoval za miestneho kandidáta. Je príznačné, že tak robí aj na pôde knižnice, ktorú založil. Reálna aktivita v regiónoch charakterizuje jeho chápanie skutočnej politiky. Hoci je aktívnym členom Matice slovenskej, nepokladá jediná centrálnu inštitúciu za dostatočnú a konzekventne vyzýva k decentralizácii slovenského politického a kultúrneho života. V čase pôsobenia v Krnišove sa badateľne prehlbuje aj jeho vášeň pre seriózne štúdium. Určite možno súhlasiť s Kabinom, že to súviselo s písaním vážnej a náročnej práce, akou bol *Hospodár na Slovensku*. Je nepochybné, že záujem o prírodné vedy mal už od ranej mladosti, avšak až niekedy

v polovici sedemdesiatych rokov sa stal erudovaný výskum prírody preňho skutočným poslaním.

Možno to ovplyvnil aj útlm slovenského národného hnutia po zatvorení Matice slovenskej, keď postupne začína v jeho aktivitách prevažovať záujem o systematické vzdelávanie sa a rozvoj vied. V tomto období začal veriť, že toto je tá správna reakcia na represie zo strany uhorskej vlády. Veril v silu serióznej, špecializovanej vedy. Dôležité je, že tým mal na myslí predovšetkým prírodné vedy. Hoci jeho projekt vedy ako politiky nevyznieva veľmi realisticky (je prinajmenšom otázne ako by rozvoj prírodných vied reálne pomohol slovenskej politike v Uhorsku), na druhej strane je mimoriadne zaujímavý odpor voči tomu zo strany slovenskej politickej reprezentácie. Pokiaľ v matičných časoch všetky projekty organizovania vedy (hoci zväčša ostalo len pri projektoch) zahŕňali aj prírodné vedy, v osemdesiatych a najmä deväťdesiatych rokoch sa situácia zjavne mení. Uprednostňuje sa predovšetkým etnografia, resp. zber etnografického materiálu. Na tento aspekt som kládol pri mojom výklade zvláštny dôraz. Kmeť uznával všetky hodnoty zberateľstva a etnografie, ale nie v tejto sfére videl prvoradú úlohu v rámci národného hnutia. Chcel založiť vedecký spolok s osobitným zreteľom na prírodné vedy, čo sa mu nepodarilo a zvíťazila zberateľská koncepcia Muzeálnej slovenskej spoločnosti. A navyše musel bojovať proti zjavným tendenciám chápať ju ako spoločnosť etnografickú pričom musel bojovať aj o to, aby mohol zbierať cudzokrajné prírodovedné artefakty.

Niektoré z týchto tendencií pokračovali aj po smrti Kmeťa, keď napr. Škultéty označil prírodovedný výskum za záležitosť, „ktorá má čas“, a teda nie je potrebné sa jej systematicky venovať. Možno práve v tomto aspekte treba vidieť neochotu prijímať Kmeťove projekty a výzvy k vedeckej činnosti. Pokiaľ koncom 19. storočia sa vnímal zber etnografického materiálu ako akútna potrebná oblasť činnosti (Vajanský – zrejme aj pod vplyvom petrohradských etnografov), tak po Kmeťovej smrti sa pozornosť zamerala na zber písomných pamiatok (Škultéty). Na druhej strane však treba

povedať, že toto všetko sa týka viac-menej dejín koncepcií a menej reálneho fungovania MSS. Zásadným limitom bol aj vznik samotnej MSS, ktorá sa nestala vedeckým spolkom ale primárne zberateľskou inštitúciou. Práve tu treba vidieť dôležitú príčinu Kmeťových rozporov s tzv. martinickým centrom SNS. Okrem neochoty založiť vedecký spolok často „martincom“ vytýka najmä všeobecnú pasivitu. Na druhej strane som sa usiloval ukázať, že Kmeť mal zásadné námietky aj voči opozičným hlasistom, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou vyplývali z odlišnej národnej ideológie. Najbližší prúd v národnom hnutí preňho predstavovala skupina okolo F. R. Osvalda.

Napriek tomu, že Kmeť bol výrazne kritickým voči slovenským národoveckým elitám, je zaujímavé, že po jeho smrti sa v zásade celé spektrum národoveckej tlače (až na jednu poznámku Štefánkovho *Slovenského obzoru*) podieľalo na kreovaní jeho pozitívneho obrazu. Zdôrazňovala sa jeho nenahraditeľnosť a bol vyzdvihovaný do roviny prototypu ideálneho národovca. Bol to však len Osvald, kto poukázal na jeho problémové vzťahy s vedením národného hnutia v Turčianskom sv. Martine. Pokúsil som sa zároveň ukázať, že Kmeťova smrť do istej miery umožnila posunúť koncepciu MSS iným smerom, t. j. k zbieraniu predovšetkým slovenských artefaktov s uprednostňovaním písomných pamiatok.

Skutočnosť, že Kmeť bol jednoznačne výraznou osobnosťou, ktorá ďaleko prekračovala horizont slovenského národného hnutia, som sa pokúsil doložiť na príklade neslovenských nekrológov. Tu by som chcel vyzdvihnúť význam toho, že aj provládna maďarská tlač si ho náležite uctila, hoci niekedy s tendenciou interpretovať ho len ako učenca a zdôrazniť jeho apolitickosť.

V práci som ponúkol viacero interpretácií, ktoré si však nenárokujú byť všeobecne platné. Je možné, že po zohľadnení ďalších faktov či okolností ich bude potrebné v budúcnosti revidovať. Základným cieľom tejto práce bolo poukázať na veľký potenciál primárnych prameňov viažucich sa k A. Kmeťovi. Som presvedčený, že takmer každý čiastkový problém načrtnu-

tý v tejto práci je možné analyzovať hlbšie a precíznejšie. Tieto sondy do života Kmeťa teda problematiku skôr otvárajú, ako by ponúkali definitívne riešenia. Podobne aj príbeh kreovania jeho pamäti by bolo vhodné rozpracovať ďalej, pretože Kmeť bol zaujímavý v zásade pre každý režim v 20. storočí a historická pamäť o ňom sa formuje v podstate až do súčasnosti. To všetko sú úlohy pre ďalší výskum.

PRAMENE A LITERATÚRA

Archívne pramene

Archív Akadémie vied Českej republiky, Praha

- fond Lubor Niederle

Archív Matice slovenskej, Martin

- fond Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)

Archív Národného múzea, Praha

- fond Antonín Frič

Archív Slovenského národného múzea, pobočka Martin

- fond Andrej Kmeť

Archív Spolku sv. Vojtecha, Trnava

- fondy identifikovateľné podľa príslušnej signatúry

Literárni archív Památníku národného písemníctvi, Praha

- fondy – Martin Hattala; Karel Kálal; František Pastrnek; Rudolf Pokorný; Daniel Sluníčko

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin

- fondy identifikovateľné podľa príslušnej signatúry

Prímási Levéltár, Esztergom

- Necrologium Sacerdotum Adioeceseos Strigoniensis

Slovenský národný archív, Bratislava

- fondy: – Pavel Križko; Slovenská národná strana, 1896-1922; Živena

Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava

- fond František Votruba

Dobové diela a publicistika

- † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 4, s. 1-3.

- † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 5, s. 28-30.

- † Andrej Kmeť. In *Ludové noviny*, 21. 2. 1908, roč. 59, č. 8, s. 1-2.

- † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, 18. 2. 1908, roč. 39, č. 21, s. 1.

- † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, 18. 2. 1908, roč. 39 č. 21, s. 2.

- † Andrej Kmeť. In *Slovenský týždenník*, 21. 2. 1908, roč. 6, č. 8, s. 1-2.

- † Andrej Kmeť. 19. nov. 1841–16. febr. 1908. In *Slovenský denník. The Slovak Daily*, 17. 2. 1908, roč. 7, č. 1758, s. 1.

- † Andrej Kmeť, predseda Museálnej slovenskej spoločnosti, zomrel v nedeľu dňa 16. februára o 8. hodine ráno v Turčianskom Sv. Martine v 67. roku pozhnaného života. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 1-3.

- † Memento. In *Egyházi Közlöny*, 28. 2. 1908, roč. 20, č. 9, s. 156.

- ARELATO, Pav[el]. Za Andrejem Kmeťem (K obrázku). In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 257.
- Andrej Kmeť. In *Čas*, 19. 2. 1908, roč. 22, č. 49, s. 2.
- Andrej Kmeť. In *Jednota. Katolícky týždenník*, 19. 2. 1908, roč. 16, č. 852, s. 4.
- BORBÁS, Vinc. v. Rosa Pokornýana Kmeť in „Uhorské Noviny“ 1883. Nr. 1. In *Osterreichische Botanische Zeitschrift. Organ für Botanik und Botaniker*, 1883, roč. 33, s. 225-226. Dostupné na internete: <http://www.biodiversitylibrary.org/item/91218#page/239/mode/1up>.
- BOTTO, Július. *Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Vydanie Slovenskej národnej strany, 1914.
- [BOTTO, Július]. O gemerských nálezoch z doby neolitu a bronzu. Vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol Julius Botto. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 13, č. 2, s. 83-96.
- BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejeписný nákres*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1923 [II. nezmenené vydanie; I. vydanie: 1906 a 1910].
- J. B. [BUDAY, Jozef]. Dve poznámky In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 32.
- *Circulares Literae Dioecesanæ anno 1906 ad clerum Archidioecesis Strigoniensis a Claudio Francisco cardinale Vaszary Principe Primate Regni Hungariæ et Archiepiscopo Dimissæ*. Strigonii : [Typis Gustavi Buzárovits], 1906.
- [CSEREI, Emil]. Reč nad rakvou dp. A n d r e j a K m e ť a, vysl. farára preňčovského, predsedu Museálnej slovenskej spoločnosti, v Pánu zosnulého 16. februára 1908 v Turčianskom Sv. Martine. Povedal vysokodôst. p. E m i l C s e r e i, č. kanonik, dekan a farár turčiansko sv. martinský. In *Kazateľňa*, 1908, roč. 28, č. 5, s. 124-126.
- Doliul Slovacilor. In *Gazeta Transilvaniei*, (Număr de Duminecă 6.), Vineri 8 (21) Februarie 1908, roč. 71, č. 30, s. 3.
- Doliul Slovacilor. In *Lupta*, Duminecă 10/23 Februarie 1908, roč. 2, č. 32, s. 6.
- Dopisy [J. K.: Turčiansky Sv. Martin, 18. februára]. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 2.
- DRAŠKÓCI, Móric. Prírodopýtaťelský spolok. In *Národné noviny*, roč. 5, 28. 2. 1874, č. 25, s. 1-2.
- ek. Słowacka kronika. In *Świat Słowiański*, marec 1908, roč. 4, tom 1, s. 321.
- *Emlékkönyv. Kiadta az esztergomi növendék-papság magyar egyházi-irodalmi iskolája alapít-tatásának ötvenedik évfordulójára alkalmából*. Esztergom : Nyomatott Laiszky Jánosnál, 1883.
- E. P. Ze slavností v Turč. Sv. Martině. In *Revue Naše Slovensko*, 1909, roč. 2, sešit 11-12, s. 466.

- F. V. V. Nové rovy. Andrej Kmeť. – Božislav Kožený. – Jindřich Pechtl. – Karel P. Kheil. In *Osvěta*, 1908, roč. 38, č. 4, s. 376-378.
- F. Zs. Tudomány és politika. In *Egyházi Közlöny. A Magyar katolikus papság száma-ra*, 7. 9. 1906, roč. 18, č. 36, s. 575-576.
- GAŠPARÍK, Jozef. Zápisnica z výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 20. marca 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 2, s. 45-46.
- H. Kronika [Za Andrejom Kmeťom.]. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 2, s. 48-49.
- HALAŠA, A[ndrej]. Zápisnica horevzatá v Turčianskom Sv. Martine dňa 24. apríla 1893 v sriaďujúcom shromáždení navrhnutého slovenského vedeckého spolku. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 1, 1896, s. 110-111.
- Halálozás. In *Selmeczbániai Híradó. Vegyes tartalmú hetilap*, 23. 2. 1908, roč. 18, č. 8, s. 4.
- Hírek. In *Esztergom*, 23. 2. 1908, roč. 13, č. 8, s. 4.
- Hírek. In *Felvidéki Híradó. Politikai Hetilap*, 23. 2. 1908, roč. 26, č. 8, s. 5.
- Hodnostári, úradníci, jednatelia, členovia výboru a vedeckých odborov Matice Slovenskej. In *Letopis Matice slovenskej*, 1868, roč. 5, sv. 2, s. 140-141.
- HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Mocsáryho sústrast. In *Národné noviny*, 27. 2. 1908, roč. 39, č. 25, s. 1.
- V[AJANSKÝ, HURBAN, Svetozár]. Návrh plánu pri sbieraní etnografických dát pre Museum „Domu“ (dľa programu geografického spolku v Petrohrade). In *Národné noviny*, 6. 12. 1890, roč. 21, č. 143, s. 1-2.
- HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Učená spoločnosť. In *Národné noviny*, 27. 8. 1892, roč. 23, č. 100, s. 1.
- HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Živá starina I. In *Národné noviny*, 27. 11. 1890, roč. 21, č. 139, s. 1.
- HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Živá starina II. In *Národné noviny*, 29. 11. 1890, roč. 21, č. 140, s. 1.
- CHOTEK, K[arel]. Andrej Kmeť. In *Národopisní věstník českoslovanský*, 1908, roč. 3, s. 88-89. Dostupné na internete: <http://www.nul.k.cz/ck-obsah/vestnik/html/knihy/vestnik03/index.htm>.
- Vzpomíná Dr. K. Ch. [CHOTEK, Karel]. Andrej Kmeť. In *Den. Lidový list svobodomyšlný*, 20. 2. 1908, roč. 2, č. 50, s. 1-2.
- Chýrnik. In *Křestan*, 29. 2. 1908, roč. 15, č. 9, s. 8.
- Chýrnik. In *Národné noviny*, 13. 9. 1906, roč. 37, č. 108, s. 3.
- Chýrnik. In *Národné noviny*, 25. 2. 1908, roč. 39, č. 24, s. 3.
- Chýrnik. In *Slovenské noviny*, 20. 2. 1908, roč. 23, č. 42, s. 3.

- IZÁK, Gustáv. Pánu Frankovi Kabina, pravotárovi v Budapešti. [Verejná hovorná (Za formu a obsah odseku uverejnených článkov neprejíma redakcia zodpovednosť).]. In *Národné noviny*, 2. 12. 1882, roč. 13, č. 142, s. 4.
- JÁVORKA, Sándor. Kmet András emlékezete (1841—1908.). In *Növénnytani Közlemények. A Kir. Magyar Természettudományi Társulat Novénnytani Szakosztályának folyóirata*, 1908, roč. 7, č. 2, s. 77-78.
- K našim obrázkom. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 3-4, s. 98.
- KABINA, Franko. Rozpomienky na môjho bratranca. In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmet. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladom spisovateľovým, 1913, s. 38-47.
- [KMEŤ, Andrej]. Autobiografia Andreja Kmeťa. (Napísal ju 8. apríla 1895.). In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmet. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladom spisovateľovým, 1913, s. 10-37.
- RAŠINA. [KMEŤ, Andrej]. Autonomija cirkve katolíckej. In *Slovenské noviny*, 25. 1. 1870, roč. 3, č. 10, s. 2.
- A. K. [KMEŤ, Andrej]. Či sa má i kňaz roľníctvom zapodievať? In *Cyrrill a Method. Časopis cirkevný*. 30. 9. 1865, roč. 15, č. 24, s. 185-186.
- [KMEŤ, Andrej]. Dopisy. KRUPINA. Ohlas na ľud okolia Bzovského. In *Slovenské noviny*, 20. 3. 1871, roč. 4, č. 45, s. 2-3; Dopisy. KRUPINA. Ohlas na ľud okolia Bzovského. (Pokračovanie). In *Slovenské noviny*, 22. 3. 1871, roč. 4, č. 46, s. 2-3; Dopisy. KRUPINA. Ohlas na ľud okolia Bzovského. (Dokončenie). In *Slovenské noviny*, 24. 3. 1871, roč. 4, č. 47, s. 2-3.
- KMEŤ, Andrej, farár v Krnišove. *Hospodár na Slovensku. Sošit prvý*. Turč. Sv. Martin : Matica Slovenská, 1875.
 - A. K. [KMEŤ, Andrej] Jak blahonosne môže účinkovať kňaz, ktorý je spolu i horlivý národovec. In *Cyrrill a Method. Časopis cirkevný*. 15. 9. 1865, roč. 15, č. 23, s. 177-179.
 - KMEŤ, Andrej. *Jako sa majú poklady kopat?* Pešť : Tlačou a nákladom „Minervy“, 1871.
 - KMEŤ, Andrej. *Juraj Holček. Životopisný nástin (Odtisk zo »Slovenských Pohľadov«)*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku, 1908.
 - A. K. f. k. [Andrej KMEŤ farár krnišovský]. Kapitola o voľbách. IV. In *Národné noviny*, 2. 11. 1871, roč. 2, č. 130, s. 1.
 - A. K. f. k. [Andrej KMEŤ farár krnišovský]. Kapitola o voľbách. V. In *Národné noviny*, 4. 11. 1871, roč. 2, č. 131, s. 2.

- A. K. [KMEŤ, Andrej]. Krnišov (Hodrušské divadlo). In *Slovenské noviny*, 27. 8. 1874, roč. 7, č. 126, s. 3.
- KMEŤ, Andrej. Krnišov. (Naše súdobníctvo.). In *Slovenské noviny*, 28. 2. 1874, roč. 7, č. 32, s. 3.
- KMEŤ, A[ndrej]. Krnišov, 3. febr. (Naším roľníkom.) In *Slovenské noviny*, 11. 2. 1874, roč. 7, č. 22, s. 3.
- Km. [KMEŤ, Andrej]. Literárne želania. In *Národné noviny*, 20. 9. 1883, roč. 14, č. 110, s. 1-2.
- KMEŤ, A[ndrej]. Na miesto návodu. In *Národné noviny*, roč. 26, 10. 9. 1895, č. 106, s. 1.
- KMEŤ, A[ndrej], zápisník. Nakladateľsko-účastinársky spolok zvolensko-hontiansky. In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 12. 1871, roč. 2, č. 12, s. 383-385.
- KMEŤ, Andrej. Naša činnosť literárna. (Pokračovanie.). In *Národné noviny*, 29. 8. 1885, roč. 16, č. 101, s. 2-3.
- KMEŤ, Andrej. Naša dedinka. Obrázky zo sociálneho a mravného života našich roľníkov. Spísal M. H. Vydal Martin Kollár, redaktor »Katolíckych Novín«. V Trnave. Tlačou Adolfa Horovitza. 1889. Str. 52. Cena 12 kr. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1891, roč. 1, č. 4, s. 54-56.
- KMEŤ, Andrej. Naše museum. In *Národné noviny*, 11. 8. 1892, roč. 23, č. 93, s. 1.
- KMEŤ, Andrej. *Nový svet alebo Čo nového vo svete*. Pešť : Tlačou a nákladom „Minervy“, 1871.
- RAŠINA. [KMEŤ, Andrej]. Ozvena na článok „Úloha mladého Slovenstva.“ In *Slovenské noviny*, 25. 1. 1870, roč. 3, č. 10, s. 1-2
- KMEŤ, Andrej. Prázdniny. In *Národné noviny*, 28. 12. 1872, roč. 3, č. 154, s. 1-2.
- [KMEŤ, Andrej]. Reč, ktorou dp. *Andrej Kmeť*, predseda, otvoril valné zhromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavané v Turč. Sv. Martine, dňa 8. aug. 1901. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1901, roč. 4, č. 4, s. 57-60.
- KMEŤ, Andrej, farár krnišovský. *Spolok Svätého Vojtecha*. Pešť : Tlačou „Minervy“, [1873].
- KMEŤ, Andrej. Svitaj, Bože, svitaj! In *Národné noviny*, 14. 2. 1882, roč. 13, č. 19, s. 1-2.
- KMEŤ, Andrej. Študujme! In *Národné noviny*, 21. 3. 1876, roč. 7, č. 34, s. 1-2.
- KMEŤ, Andrej. Vedecký spolok! In *Národné noviny*, 13. 10. 1892, roč. 23, č. 120, s. 1.
- KMEŤ, Andrej – SOKOLÍK, Andrej. Vyzvanie v záležitosti Museálnej slovenskej spoločnosti. In *Národné noviny*, 31. 8. 1895, roč. 26, č. 102, s. 3-4.
- [KMEŤ, Andrej]. Wzdelávajúci katolícky spolok pre ľud Senohradský a Horo-Mladunský. In *Katolícke Noviny*, 5. 3. 1873, roč. 4, č. 5, s. 35.

- KMETĚ, Andrej, farár krnišovský. Wzdelávající katolícky spolok pre ľud Senohradský a Horno-Mladunský (Dokončenie.). In *Katolícke Noviny*, 5. 4. 1873, roč. 4, č. 7, s. 50-51.
- A. K. [KMETĚ, Andrej]. čl. c. l. slov. školy. Začiatky štvrtého a posledného roku prvej generácie cirk. liter. školy na semeníšti ostrihomskom. In *Cyryll a Method. Časopis cirkevný*, roč. 15, 15. 4. 1865, č. 11, s. 81-84.
- KMETĚ, Andrej. Zpráva o porade národnej stránky nemčianskeho volebného okresu. In *Národné noviny*, 16. 9. 1871, roč. 2, č. 110, s. 3.
- KMETĚ, Andrej. »Zvelebenie človeka« dľa učenia Darwinistického. In *Slovenské listy*, 1. 4. 1899, roč. 2, č. 20, s. 2-3.
- KOLÍSEK, Alois. Slovenskí maliari. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1913* (Vydal Národný slov. spolok v S. Š. A.; Sostavil Ignác Gessay), s. 168-170.
- B. L. [LACHMANN, Bohdan]. Cirkevno-literárna škola na semeníšti ostrihomskom. In *Cyryll a Method. Časopis cirkevný*, 25. 3. 1865, roč. 15, č. 9, s. 65-68.
- Literatúra. In *Cirkevné listy*, 1908, roč. 22, č. 11, s. 351.
- Literárna činnosť † Andreja Kmetá (Z laskavosti p. Ľudovíta V. Riznera, s dodatkami od redakcie.). In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 31.
- mg. [MAGIERA, Jan (?)]. Ks. Andrzej Kmet. (1841–1908). In *Nowa Reforma. Numer popołudniowy*, 20. 2. 1908, roč. 27, č. 84, s. 1.
- Meghalt. – Gestorben. In *Magyar Botanikai Lapok (Ungarische Botanische Blätter)*, 1908, roč. VII, č. 4/8 (Április – augusztus), s. 274.
- MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmet. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladom spisovateľovým, 1913.
- Mentor [MILKIN, Tichomír]. »Hlasu« a jeho družine. In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľní“*, 1899, roč. 9, č. 4, s. 43-50.
- [MIŠÍK, Štefan]. Reč držaná pri otvorení budovy muzea v Turč. Sv. Martine dňa 5. augusta 1908 skrze Štefana Mišíka, novozvoleného predsedu Mus. Slov. Spoločnosti. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 49-52.
- [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XVIII. valné shromaždenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti 2. augusta 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č. 3, s. 65-67.
- [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XIX. valné shromaždenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti 7. augusta 1912. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 3, s. 65-69.
- [MIŠÍK, Štefan]. Reč pri odhalení pomníka Andreja Kmetá v Turčianskom Sv. Martine, povedaná Štefanom Mišíkom, konsistoriálnym radcom a predsedom

- Museálnej slovenskej spoločnosti, 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 82-84.
- Nad sviežim hrobom. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 1.
 - Naše Muzeum I. In *Národné noviny*, 16. 7. 1914, roč. 45, č. 82, s. 1.
 - Naše Muzeum II. In *Národné noviny*, 21. 7. 1914, roč. 45, č. 84, s. 1.
 - NOVÁK, Rud. (Z Ostrihomu 1879.). Počátek a koniec „cirk. lit. slov. školy“ na semeništi ostrihomském. In HLAVINKA, Alois (ed.). *Růže Sušilova. Almanach bohoslovců v seminářích českých i brněnských, jakož i z Ostřihoma a z Vídně*. Brno : Nákladem vlastním, 1885, s. 27-32.
 - OSVALD, Fr[antišek]. Richard. *Čo si ľud rozpráva o Andrejovi Kmeťovi*. In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmeť. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladem spisovateľovým, 1913, s. 176-177.
 - Panychida. In *Národné noviny*, 16. 2. 1909, roč. 40, č. 20, s. 1.
 - PETRIKOVICH, Ján. Lekárske dobrozdanie o poslednej chorobe Kmeťovej. In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmeť. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladem spisovateľovým, 1913, s. 174-175.
 - Pohrab Ambra Pietra. In *Národné noviny*, 6. 12. 1906, roč. 37, č. 145, s. 1.
 - POKORNÝ, Rudolf. *Ž potulek po Slovensku. Sešit I – VIII*. Druhé vydání. Praha : Nákladem spisovateľovým, 1885.
 - POKORNÝ, Rudolf. *Ž potulek po Slovensku. Díl II*. Praha : Nákladem spisovateľovým, 1885.
- Politické zátiešie. In *Národné noviny*, 3. 8. 1909, roč. 40, č. 90, s. 1.
- Poznámky [Andrej Kmeť]. In *Slovenský obzor*, 1908, roč. 2, č. 1-2, s. 92.
 - PRAŽÁK, Albert. Literatura slovenská od let *šedesátých* po přítomnost. In [BÍLÝ, František (ed.)]. *Slovenská čítanka*. Praha : Moravsko-slezská Beseda v Praze; Nakladatelství EMIL ŠOLC, společnost s r. o. Praha-Karlín, [1910], s. 272-291.
 - PRÍHODA, Pavel. Zo života na ostrihomskom semeništi. In MEDVECKÝ, Karol A. (spísal a sostavil). *Andrej Kmeť. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenc, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladem spisovateľovým, 1913. s. 48-49
 - RALBOVSKÝ, Ondřej. Letoší dopis. In HLAVINKA, Alois (ed.). *Růže Sušilova. Almanach bohoslovců v seminářích českých i brněnských, jakož i z Ostřihoma a z Vídně*. Brno : Nákladem vlastním, 1885, s. 32-34.
 - RED. *). Dopisy. KRUPINA. Ohlas na ľud okolia Bzovského. In *Slovenské noviny*, 20. 3. 1871, roč. 4, č. 45, s. 2.
 - Red. **. KMEŤ, Andrej. Prázdniny. In *Národné noviny*, 28. 12. 1872, roč. 3, č. 154, s. 1.

- Red. KMEŤ, A[ndrej], zápisník. Nakladateľsko-účastinársky spolok zvolensko-hontiansky. In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 12. 1871, roč. 2, č. 12, s. 385.
- Slovák. Slovensko. In *Naše Doba. Revue pro vědu, umění a život sociální*, 1908, roč. 15, č. 6, s. 449-451.
- SOCHÁŇ, Pavel. Návrh valnému shromáždeniu „Museálnej spoločnosti slovenskej“ dňa 22. augusta 1895. In *Národné noviny*, roč. 26, 17. 8. 1895, č. 96, s. 3-4.
- SOCHÁŇ, Pavel. Vyzvanie. In *Národné noviny*, 27. 6. 1895, roč. 26, č. 74, s. 4.
- SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 1. (mimoriadneho) výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine dňa 17. februára 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 29-31.
- SOKOLÍK, Andrej. Zápisnica 1. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turč. Sv. Martine dňa 21. februára 1907. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1907, roč. 10, č. 2, s. 28-30.
- SOKOLÍK, [Andrej]. Zápisnica 2. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 28. marca 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 3, s. 45-47.
- SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 61-63.
- Spolkové zprávy. In *Národné noviny*, 12. 8. 1890, roč. 21, č. 93, s. 4.
- Stanovy Museálnej slovenskej spoločnosti. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1896, roč. 1, s. 97-103.
- Stanovy „Slovenského vedeckého spolku.“ In *Národné noviny*, 10. 9. 1892, roč. 23, č. 106, s. 2-3.
- Š. J. Ostrihom, v januári. (Nečo o cirk. lit. slov. škole na semenisku tunajšom.). In *Orol. Časopis pre zábavu a poučenie*, 31. 1. 1875, roč. 6, č. 1, s. 27.
- ŠKULTÉTY, Jozef. † Andrej Sokolík, prvý tajomník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 4, s. 97-99.
- ŠKULTÉTY, Jozef (ed.). *Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho život a účinkovanie, pohrab dňa 23. februára 1888, reči a trýchlospev na pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoty*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom zvláštneho výboru, 1888.
- [ŠKULTÉTY, Jozef]. Pamiatke Andreja Kmeťa. Vo valnom shromáždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol Jozef Škultéty In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 5, s. 65-71.
- ŠKULTÉTY, Jozef. *Prvé národné shromáždenia v Turčianskom Sv. Martine*. Turčiansky Sv. Martin : Červený Kríž; Matica Slovenská; Živena, 1926 [II. vydanie].

- ŠKULTÉTY, Jozef. Ribay, Rešetka, Čaplovič a iní slovenskí sbieratelia kníh. Napísal a vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 3. augusta prečítal Jozef Škultéty. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 67-75.
- ŠKULTÉTY, Jozef - VRANÝ, Václav. Oznámenie. In *Národné noviny*, 28. 7. 1914 a 30. 7. 1914, roč. 45, č. 87 a 88, s. 1 a 2.
- VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 103-109.
- VLČEK, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turč. Sv. Martin : nákladom vlastným, 1890.
- VRANÝ, Václav. Zápisnica výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 26. januára 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č. 1, s. 28-29.
- VRANÝ, V[áclav]. Zápisnica XVII. valného shromaždenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 3. augusta 1910. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 87-93.
- Vyzvanie. In *Národné noviny*, 10. 9. 1892, roč. 23, č. 106, s. 2.
- ——. Výstava grupy uhorsko-slovenských maliarov. Luhačovice, 19 VII.-1. IX. 1907. In *Slovenský obzor*, 1907, roč. 1, č. 7-9, s. 520-524.
- Za Andrejem Kmeťem. In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 242- 243.

Edície prameňov

- AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963.
- BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914. II 1867-1884*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.
- BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914 III. 1885-1901*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- GRÁCOVÁ, Genovéva – MARKUŠ, Jozef (eds). *Slovenský národ. Z publicistiky Jozefa Škultétyho*. Martin : Matica slovenská, 2003.
- GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef. *Dielo VI*. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.
- HOLLÝ, Karol. *Veda a slovenské národné hnutie : snahy o organizovanie a inštitucionalizovanie vedy v slovenskom národnom hnutí v dokumentoch 1863-1898*. Bratislava : Historický ústav SAV v Typoset Print s.r.o., 2013.
- HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Listy z Uhorska. 40 listov uverejnených v ruských novinách „Moskovskije vedomosti“ v priebehu roku 1908*. Ed. L. P. Laptevoová. Trans. Viktória Slobodníková. Martin : Matica slovenská, 1977.

- KLEMENTIS, Eugen. Listy Andreja Kmeťa Jozefovi Škultétymu. In KOSTOLNÁ, Eva (ed.). *Literárny archív 10/73*. Martin : Matica slovenská, 1974, s. 215-237.
- KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 1. 1871-1910*. Martin : Matica slovenská, 1982.
- KOCÁK, Michal (ed.). Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultétymu. In *Literárny archív 24/87*. Martin : Matica slovenská 1988, s. 7-60.
- PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozáta Hurbana Vajanského II (Výber z listov z rokov 1890-1916)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- PETRUS, Pavol. Z listov Anny Jesenskej, rodenej Bottovej, Jankovi Jesenskému v rokoch 1909-1914. In *Literárny archív 20/83*. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 120-179.
- SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Andreja Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin : Matica slovenská, 1984.
- SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Ludovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi*. Martin : Matica slovenská, 1970.
- ŠARLUŠKA, Vojtech (ed.). Výber z listov Františka Richarda Osvalda II. In *Literárny archív 25*. Martin : Matica slovenská 1989, s. 54-109.
- ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.). *Korešpondencia Františka Votrubu (1902-1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961.
- ŠKULTÉTY, Jozef. *Ža slovenský život*. Ed. Genovéva Grácová. Martin : Matica slovenská, 1998.

Literatúra

- ANDERSON, Benedict. *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 1997.
- BARANOVIČ, Štefan. J. L. Holuby a A. Kmeť (Spolupráca J. L. Holubyho s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou). In VOZÁROVÁ, Marta (ed.). *Význam osobnosti Dr. h. c. Jozefa Ludovíta Holubyho v dejinách vedy na Slovensku. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Pezínok 27. – 29. 5. 1986*. Bratislava : Krajské osvetové stredisko, 1986, s. 180-195.
- BARANOVIČ, Štefan. Poznámky a vysvetlivky. In BARANOVIČ, Štefan (ed.). *KMEŤ, Andrej. Veleba Sitna*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 233.
- ČULEN, Konštantín. Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena. In PÖSTÉNYI, Ján (ed.). *Sborník Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha*, roč. 1. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1933, s. 59-457.
- ĎURIŠKA, Zdenko. *Národný cintorín v Martine. Pomníky a osobnosti*. Martin : Matica slovenská, 2007.

- FERANEC, Jozef. Samuel Jaroslav Zachej. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1994*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1994, s. 28-34.
- GAUČÍK, Štefan. *Prvá účastinárska spoločnosť spárorozovej sudodielne a paromlyna v sl. a kr. meste Krupine (1872-1876) a Krupinská sporiteľňa, uč. spol. (1872-1915)*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Katedra slovenských dejín a archívnictva, 1997.
- GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. Andrej Kmeť – organizátor a propagátor predaja slovenských výšiviek a jeho spolupracovníci. In *Etnologické rozpravy*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 88-93.
- GEGUŠ, Ivan (ed.). *Matica slovenská (1857) 1863–1875 (1912). Inventár*. Martin : Matica slovenská, 1990.
- HAJDÚK, Juraj. Poznámky k záujmu Andreja Kmeťa o teratológiu rastlín (K 70. Výročiu úmrtia). In *Múzeum. Metodický a informačný materiál*, 1977, roč. 22, č. 2, s. 101-110.
- HAJDÚK, Juraj – PIŠŮT, Ivan. Andrej Kmeť a slovenské botanické zbierky. In *Múzeum. Metodický a informačný materiál*, 1971, roč. 16, č. 4, s. 224-226.
- HERČKO, Ivan. Úloha Andreja Kmeťa v rozvoji geologického bádania na Slovensku. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 72-75.
- HALAŠA, Pavol – BUKOVSKÁ, Želmíra. *Sprievodca po Národnom cintoríne*. Martin : Matica slovenská, 1981.
- HALLON, Ludovít – FALISOVÁ, Anna – MOROVICS, Miroslav Tibor. *Chronológia vývoja vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : AEPRESS, s.r.o. pre Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2006.
- HANAKOVIČ, Štefan. *Dejiny Spolku svätého Vojtecha*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005.
- HANAKOVIČ, Štefan. Dr. Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. In KOCÁK, Michal (ed.). *Jozef Škultéty (1853-1948). Zborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV a Literárneho archívu Matice slovenskej v dňoch 23. a 24. mája 1968 v Turč. Tepliciach*. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 175-180.
- HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť. Rozbor publikačnej činnosti v Sborníku a v Časopise MSS*. Bratislava : Muzeologický kabinet pri Slovenskom národnom múzeu; Martin : Matica slovenská, 1969, s. 163-190 [ide o text v bibliografickej práci: Rozbor publikačnej činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti].
- HANAKOVIČ, Štefan et al. *Senohrad 1135 – 2010*. Senohrad : Obecný úrad Senohrad, 2010.

- HINCOVÁ, Katarína. *Andrej Kmeť (1841-1908) – život a dielo*. Doktorandská dizertačná práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenských dejín a archívniectva, 1999.
- HLAVAJ, Jozef. *Martin. Stavbný obraz mesta (O výstavbe Martina do roku 1960)*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 1994.
- HLÔŠKOVÁ, Hana. Funkcia povestí v diele Andreja Kmeťa. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žorník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 76-101.
- HODŽA, Milan. Slovensko-rumunská spolupráca v peštianskom parlamente. In [HODŽA, Milan - HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra]. *Slováci a Rumuni*. Bratislava : nákladom „Roľníckej osvety“ v Bratislave, Zemedelské muzeum, 1935, s. 5-17.
- HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2001.
- HOLLÝ, Karol. Formovania historickej pamäti o Andrejovi Kmeťovi. In *Forum Historiae*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 1-47. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39392/Holly.pdf>
- HOLLÝ, Karol. Formovanie národnej ideológie českých slovakofilov (1880-1881) a jej hodnotenie v rámci slovenskej národoveckej society. In HRADECKÝ, Tomáš - HORÁK, Pavel (eds.). *České, slovenské a československé dejiny 20. stoločí. VII*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové Filozofická fakulta, 2012, s.11-22.
- HOLLÝ, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008.
- HOLLÝ, Karol. Ku genéze a charakteru Životopisu † Andreja Kmeťa od Karola A. Medveckého (1913). In PORIEZOVÁ, Miriam (ed.). *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2008, s. 141-159. Dostupné na internete: http://www.ulib.sk/files/Publikacie/SBP/sbp_I_2008.pdf.
- HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881-1897). In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 259-261.
- HOLLÝ, Karol. Práca Co hatí Slováky ? od Meakulpínského ako výraz ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na začiatku 20. storočia. In *Česko-slovenská historická ročenka*, 2009, s. 217-232.
- HOLLÝ, Karol. Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939. In KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2014, s. 21-52.
- HOLLÝ, Karol. Východiská slovakofilskej ideológie K. Kálala na prelome 19. a 20. storočia. In HORÁK, Pavel - HRADECKÝ, Tomáš (eds.). *České, slovenské*

- a československé dějiny 20. století VIII.* [Hradec Králové] : OFTIS vydavatelství pro Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2013, s. 285-296.
- HRABOVEC, Ivan. Spolupráca Andreja Kmeťa s ľudovýchovnými pracovníkmi, záujemcami o botaniku a českými botanikmi. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 65-71.
- JAKOWENKO, Natalia. *Historia Ukrainy. Od časów najdawniejszych do końca XVIII wieku*. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000.
- JANOTA, Dušan M. Andrej Kmeť, priekopník slovenskej vedy, poľnohospodárstva a múzejníctva a jeho doba. In *Sborník Československé akademie zemědělských věd. Historie a musejníctví*, 1957, roč. 2 (XXX), č. 1, s. 67-72.
- JANŠÁK, Štefan. *Andrej Kmeť*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1941.
- JASENÁK, Ladislav. *Andrej Kmeť 1841 – 1908. Život a dielo*. Bratislava : Ústredná správa múzeí a galérií, 1987,
- JASENÁK, Ladislav. Andrej Kmeť – osudy a snaženia. In KRÁLIKOVÁ, Eva (ed.). *Žborník Slovenského národného múzea. Etnografia 32*, roč. LXXXV – 1991. Martin : Slovenské národné múzeum – Národopisné múzeum, 1991, s. 13-29.
- JASENÁK, Ladislav. Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti vo svetle vzájomnej korešpondencie Andreja Kmeťa a Pavla Križku. In *Žborník Slovenského národného múzea. Etnografia 34*, roč. LXXXVII – 1993, s. 25-39.
- JERŠOVÁ, Mária. Andrej Kmeť a česko-slovenské vzťahy. In *Historické štúdie V*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 7-23.
- KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin : Matica slovenská, 2006.
- KAČÍREK, Luboš. Od Parnasu k redaktorstvu. Spolupráca Kolomana Banšella s Novou školou. In *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 2, s. 48-61. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/326431/kacirek.pdf>.
- KAČÍREK, Luboš. Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In BOBÁK, Ján (ed.). *Historický zborník 17*, č. 2/2007. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 13-36.
- KAČÍREK, Luboš. Vzťah Novej školy slovenskej k Matici slovenskej. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Matica slovenská v národných dejinách. Žborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Matica slovenská v národných dejinách 26. – 27. 2. 2013 Martin*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 59-68.
- KLEMENTIS, Eugen. Úsilie A. Kmeťa o založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Sborník Slovenského národného múzea 57 – Etnografia 4*, 1963, s. 91-97.

- KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta. *Na žírnej rovine... Z príbehu Čabäna Michala Žilinského*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014.
- KOSTICKÝ, Bohuš. *Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959.
- KOVÁČ, Marián. Spolupráca Andreja Kmeťa s pestovateľmi a šľachtiteľmi ruží. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 121-123.
- KRASNOVSKÝ, Branislav. Obraz historického povedomia slovenského katolíckeho kléru v kazateľskej tvorbe druhej polovice 19. storočia. In HLADKÝ, Juraj – KRASNOVSKÁ, Elena (eds.). *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a spoločenskom kontexte obdobia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 306-317.
- KRAUS, Cyril. Almanach Tábor (k stému výročiu). In *Slovenská literatúra*, 1970, roč. 17, č. 6, s. 636-643.
- KUKA, Pavol. *Andrej Kmeť*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo pre Vlastivedné múzeum vo Zvolene, 1963.
- KUNOVSKÁ, Vlasta (ed.). *Načo je národu Dom... Význam Národného domu v kultúrno-spoločenských dejinách Slovenska (Odborný seminár pri príležitosti 110. výročia otvorenia Národného domu)*. Martin : Divadlo Slovenského národného povstania, 2002.
- KUSÝ, Ivan. Jesenský a Tajovský v Dennici. In *Literárny archív* 31/94. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 145-149.
- LABUDA, Jozef. Andrej Kmeť – priekopník slovenskej archeológie. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 40-45.
- LIBA, Peter. *Čítanie starých otcov. Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatúry pre ľud na Slovensku v rokoch 1848–1918*. Martin : Matica slovenská, 1970.
- LIZOŇ, Pavel. Význam zbierok Andreja Kmeťa pre mykológiu. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 57-61.
- MATULA, Vladimír. Matica slovenská a počiatky slovenského múzejníctva. In MĚSÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds.). *Matica slovenská v našich dejinách. Sborník statí*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 124-135
- MATULA, Vladimír. V. I. Lamanskij a Slovensko. In *Slovenské štúdie IX*, Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 138-147.
- MEDVECKÝ, K[arol]. A[nton]. *Z mojich rozpomienok k šesťdesiatinám 8. VI. 1875. – 8. VI. 1935*. Trnava : Nákladom Fr. Urbánka a spol., 1935.

- MIKULÍK, Ladislav. K portrétu Antona Bernoláka. In *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*, 2007, č. 2, s. 44-54. Dostupné na internete: http://www.ulib.sk/files/Publikacie/bulletin/Bulletin2_2007.pdf
- OČKA, Stanislav. Herbárová zbierka Andreja Kmeťa v SNM v Martine – Múzeu Andreja Kmeťa. In *Žbortník Slovenského národného múzea v Martine. Kmetianum roč. XI – 2008*. . Martin : Slovenské národné múzeum v Martine, 2008, s. 107-136.
- ORMIS, Ján Vladimír. *Rozhovory s baľkom Škultétym*. Praha : Nakladateľ L. Mazáč, 1933.
- PASIAR, Štefan. Ludovýchova a ľudovýchovné úsilie v matičných rokoch. In MĚSÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds). *Matica slovenská v našich dejinách. Sborník statí*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 50-75.
- PETRÁŠ, Milan. Poľnohospodárska odborná spisba Andreja Kmeťa. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Žbortník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1994*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1994, s. 79-93.
- PETRÁŠ, Milan. Účasť A. Kmeťa v spolkoch a spoločnostiach. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žbortník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 136-145.
- PETKO, Tomáš. Pozostalosť Andreja Kmeťa. In *Žbortník Slovenského národného múzea v Martine. Kmetianum*, roč. XI – 2008. Martin : Slovenské národné múzeum v Martine, 2008, s. 30-35.
- PIŠŤTOVÁ, Irena. Pavol Sochán (6. VI. 1862-26. I. 1941). In *Žbortník Slovenského národného múzea LXVI, Etnografia 13*, 1972, s. 18-19.
- PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici 19. storočia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1983.
- PRAŽÁK, Albert. Pokusy štúrových žáků o vědu a o vzdělávací ústavy. In *Bratislava*, 1928, roč. 2, č. 3, s. 390-423.
- PROFANTOVÁ, Zuzana. Andrej Kmeť a slovenské príslovia. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žbortník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 102-113.
- RIES, Viliam. *Fr. Richard Oswald (Sborník LVO roč. IV, sv. 2., 1937)*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1939, s. 128-130.
- RUPPELDT, Fedor. *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918. Príspevky ku kultúrnej histórii Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1928.
- RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. (Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva)*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1983.
- RYBECKÝ, Milan. Muzeálna slovenská spoločnosť za predsedníctva A. Kmeťa v r. 1895 - 1908. In *Múzeum*, roč. 12, 1967, č.1, s. 28-41.

- RYBECKÝ, Milan. Úsilie A. Kmeťa o organizovanie slovenského vedeckého života a vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 4, s. 24-45.
- SOKOLÍK, Viliam. Andrej Kmeť. In SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Andrej Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 9-59.
- SOKOLÍK, Viliam. *Ž bojov o pokladnicu slovenskej kultúry. Knižnica Národného domu a Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1890 – 1927*. Martin : Matica slovenská, 1966.
- STRAKA, Vladimír. Práca Andreja Kmeťa v odbore entomológie (Pri príležitosti 140. Výročia narodenia). In *Múzeum. Metodický, študijný a informačný materiál pre potreby pracovníkov múzeí a galérií*, 1981, roč. 26, č. 3, s. 70-72.
- SZABÓ, Miloslav. *Od slov k činom. Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875-1922)*. Bratislava : Kalligram, 2014.
- ŠARLUŠKA, Vojtech. Odras Literárnych listov v korešpondencii Františka Richarda Osvalda Andrejovi Kmeťovi a iným. In KOCÁK, Michal (ed.). *Literárny archív 28/91*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 206-209.
- ŠARLUŠKA, Vojtech. *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska. 19. storočie*. Martin : Matica slovenská, 1982.
- ŠKOVIROVÁ, Katarína. Botanické zbierky Andreja Kmeťa v Turčianskom múzeu A. Kmeťa v Martine. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 62-64.
- ŠTEFÁNEK, Anton. Slovensko pred prevratom a počas prevratu. Deviatá prednáška cyklu „Československá revolúcia“ prednesená 12. apríla 1923. Praha : Nákladom Pamiatníka odboja v Prahe, 1923.
- URBAN, Peter. Andrej Kmeť – ornitologické čriepky. In *Tichodroma 20*, 2008, s. 191-195. Dostupné na internete: http://www.tichodroma.sk/pdfs/Tichodroma_20.split/Tichodroma_20.191-195.pdf.
- VĚTVIČKA, Václav. Růže Andreja Kmeťa. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 114-120.
- VOTRUBA, František. Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In ŠTEFÁNEK, Anton – VOTRUBA, František – SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža, publicista, politik a verejný pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 246-488.
- VOZÁROVÁ, Marta. Botanik Andrej Kmeť. In JASENÁK, Ladislav (ed.). *Žborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1993*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1993, s. 46-56.
- VOZÁROVÁ, Marta. Herbárové zbierky na Slovensku. In *Múzeum*, 2001, roč. 47, č. 2, s. 8-10.

- ZIEGENSPECK, Hermann. Braun, Alexander Heinrich. In *Neue Deutsche Biographie* 2, 1955, s. 548. Dostupné na internete: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd116415576.html>
- ZSUPPÁN, F. Tibor. The Hungarian Political Scene. In CORNWALL, Mark (ed.). *The Last Years of Austria-Hungary. A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe*. Exeter : University of Exeter Press, 2002, [revised and expanded edition]. s. 101-107.

Bibliografie a encyklopédie:

- HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť. Rozbor publikačnej činnosti v Sborníku a v Časopise MSS*. Bratislava : Muzeologický kabinet pri Slovenskom národnom múzeu; Martin : Matica slovenská, 1969 [bibliografia na s. 7-160].
- JASENÁK, Ladislav. *Andrej Kmeť 1841 – 1908. Život a dielo*. Bratislava : Ústredná správa múzeí a galérií, 1987, [bibliografie na s. 20-49 a 56-119].
- LEPIŠOVÁ, Anna. *Andrej Kmeť. Personálna bibliografia*. Martin : Okresná knižnica v Martine, 1981.
- *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl. Lih – Media*. S 15 přílohami a 178 vyobrazeními v textu. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1900.
- *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátýosmý díl. Doplňky*. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1909.
- POTEMRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958
- POTEMRA, Michal (ed.). *Slovenská historiografia v rokoch 1901-1918. Tematická bibliografia v rámci Bibliografie zo slovenských novín a časopisov v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1980.
- RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G–K*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932.
- RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L–O*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932.
- RIZNER, Ludovít V. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel štvrtý: P–R*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Matice slovenskej, 1932.

Internetové zdroje neuvedené vyššie:

https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_von_Uechtritz

https://en.wikisource.org/wiki/The_New_International_Encyclop%C3%A6dia/Kerner,_Anton

<http://herbarium.univie.ac.at/>

<https://herbier.unistra.fr/herbier-de-strasbourg/collecteurs-et-botanistes/collecteurs-de-lherbier-de-strasbourg/michel-gandoger/>

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/02086.htm>

<http://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.specimen.goet013836>

<http://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000391079>

http://z-ne.pl/t,haslo,2950,magiera_jan.html

SUMMARY

Andrej Kmeť and Slovak National Movement Fragments of his life and formation of his historical memory by 1914

The monograph follows up the selected activities and attitudes of Andrej Kmeť (1841-1908) in context of the Slovak National Movement. It also traces up the formation of his historical memory before 1914 (e.g. the funeral, obituaries, art work). The first three chapters analyse life of A. Kmeť and their fundamental sources are his publicistic writings and correspondence. The first one deals with his “national awakening” – as a matter of fact A. Kmeť identified with the ideology of the Slovak National Movement during his theological studies in Esztergom. Within this chapter the author briefly describes history of the Slovak clerical-literary school on the Seminary in Esztergom and Kmeť’s significant participation in its activities.

After A. Kmeť had taken orders he mostly engaged in edification activities, such as establishing libraries and associations, writing edification booklets etc. These educational and edification activities were dominative during his chaplaincy service in Senohrad and Krnišov. The chapter two reflects on this period of his life and therefore its title is Edification. At that time Kmeť had cooperated with the New Slovak School but after his quarrel with Ján Nepomuk Bobula his political orientation was directed more towards the Slovak National Party, resident in Turčiansky sv. Martin. He wrote an extensive work *Hospodár na Slovensku* (Farmer in Slovakia) for Matica Slovenská, which suggests his active participation in the activities of this institution.

Although he continued on edification activities after Matica Slovenská had been closed down, natural sciences became a subject of his dominant interest, and that was in terms of his scientific activities (mainly botany) as well as in terms of his efforts to institutionalise scientific work within the Slovak

National Movement. Therefore the third chapter is called Science and introduces selected activities and attitudes of A. Kmeť during his chaplaincy service in Prenčov (and partly in Krnišov, too). The author describes reactions of A. Kmeť on an atmosphere of disappointment and apathy in the Slovak National Movement after 1875. Kmeť appealed for action, primarily and in particular for study of natural sciences. He wished for establishing of natural sciences journal and association. Most of the leaders of the National Movement did not share his ideas and opinions. Further on the author deals with a genesis of Slovak Museum Society in context of the previously mentioned efforts of A. Kmeť. The genesis of the museum institution shows a clear evidence of failure of Kmeť's effort to establish an academic institution. Furthermore A. Kmeť, as a chairman of the Slovak Museum Society, was forced to fight against misconstruction of its purpose as ethnographical museum. In this chapter the author also outlines some attitudes of A. Kmeť towards selected fractions in the Slovak National Movement. He was critical towards the Slovak National Party as well as towards their ideological rival – Hlasist Movement. While he reproached the former their apathy and passivity, his negative attitude toward the latter was of ideological character, when on the beginning of the 20th century he objected strongly against published articles of Hlasists, and especially of their Czech colleagues. On the other side, as the author implies, in the early period of his life A. Kmeť worked with Czech slovakophils (Rudolf Pokorný, Karel Kálal). A group of Catholics associated around František Richard Osvald was the current of the Slovak National Movement which Kmeť mostly related to.

Title of the last chapter is Memory and the author analyses different formations of posthumous legacy of A. Kmeť within the Slovak National Movement by 1914. The fact that a whole spectrum of Slovak nationalists endeavour to heroize A. Kmeť is interesting. On the other side the author observed some efforts to change the conception of the Slovak Museum Society, to focus on collection of explicitly Slovak artefacts and written relics . These efforts were not consistent with the original concept of A. Kmeť.

REGISTER

- Anderson, Benedict 191
 Arelato, Pavel 193
 Bánffy, Dezső 154, 206
 Baranovič, Štefan 14, 17, 30
 Bernolák, Anton 11, 220
 Bezák, Štefan 15, 16
 Bielek, Anton 170
 Blaho, Štefan 73
 Bobula, Ján Nepomuk 30, 50-51,
 53-55, 57, 59-63, 65, 67, 69, 72,
 76-79, 82, 93, 239
 Bokes, František 64
 Borbás, Vince 100-102, 104, 118
 Botto, Július 170, 190, 194, 202, 216-
 220, 223-224, 233-235, 238
 Braun, Alexander Karl Heinrich
 101-102
 Bubela, Jan 118
 Buday, Jozef 208
 Bulla, Blažej 188-189
 Buzalka, Michal 176
 Cserei, Emil 177, 182-185, 205
 Czambel, Samuel 145, 147, 154, 205
 Čajda, Ďuro 148
 Čelakovský, Ladislav Jozef 117
 Čulen, Martin 60
 Deák, Ferenc 209
 Demmel, József 198
 Dérer, Gustáv 95
 Draškóci, Móric 108-109
 Dula, Matúš 148
 Eötvös, József 47, 209
 Fabjan, Ďur 72
 Fekete, Mihály 15
 Ferienčík, Mikuláš Štefan 75, 81, 178,
 193
 Francisci, Ján 53, 60, 62, 75, 78, 82,
 131, 147, 178, 191, 193-194
 sv. František 11
 František Jozef I. 33
 Frič, Antonín 159
 Friesenhof, Gregor 85
 Gandoger, Jean Michel 103
 Gašparík-Leštinský, Jozef 175-176,
 190-191
 Gaučík, Štefan 70
 Godra, Bartolomej 95
 Goldpergerová, Emma, 182, 226, 228
 Gregor, Jozef 179, 182
 Grünwald, Béla 48
 Halaša, Andrej 138-140, 143, 148,
 155, 176-180, 188, 206, 217-219,
 224, 226, 236, 237
 Halla, Ján 174-175
 Hanakovič, Štefan 154, 224, 226
 Hanula, Jozef 187
 Hattala, Martin 151
 Havlíček, Vincent 63
 Haynald, Lajos 103, 198
 Hazslinszky, Friedrich 229
 Heyduk, Adolf 116
 Hincová, Katarína 16
 Hlavaj, Jozef 188
 Hlinka, Andrej 187, 196, 208

- Hložanský, Jozef 50, 52
 Hodža, Michal Miloslav 192
 Hodža, Milan 191, 200, 202-203
 Holček, Juraj 31-33
 Holec, Roman 121
 Hollý, Ján 29-30, 42
 Holub, Jozef 127
 Holuby, Jozef Ludovít 103-105, 111,
 124-125, 127, 131, 139
 Hrnčár (Hrnčiar), Jozef 124
 Huľuk, Michal 70, 73
 Humovský, Juro 72
 Hurban Vajanský, Svetozár 7, 135-
 138, 141-143, 148, 163, 170, 177,
 181-183, 189-191, 211-213, 221,
 223, 235, 240
 Hurban, Jozef Miloslav 30, 192
 Chorvát, Krištof 153
 Chotek, Karel 199-201
 Izák, K. 95
 Izák, Gustáv 59-61, 63, 65, 125-128,
 130
 Janoška, Jur 228
 Janota, Dušan 92
 Janšák, Štefan 184, 208
 Jasenák, Ladislav 18, 29, 102
 Jávorka, Sándor 198-199
 Jesenský, Fedor 223
 Jesenský, Janko 223
 Jozef II. 220
 Juriga, Ján 35
 Kabina, Franko 97-98, 105, 116, 118-
 132, 146-147, 154, 239
 Kačírek, Luboš 30
 Kálal, Karel 158-159, 164-168, 178-
 179, 200-201
 Kalinčiak, Ján 178-179, 193
 Kameníček, František 154
 Kardoš, Adam 63-67
 Karel, Jozef 16, 36, 45, 98, 100
 Keller, Jozef 100-101
 Kellner, Lorenz 30
 Kerner, Anton von Marilau 101-102
 Kiss, Ján 85-86
 Klejn-Podchorowska, Krystyna 196
 Klementis, Eugen 147-148
 Kodym, František Vlastimil 85
 Kohút, Ján 178
 Kollár, Ján 14
 Kompiš, Peter 187
 Koneczny, Feliks 195
 Korauš, Matej Imrich 122, 125, 127-
 128
 Kormos, Tivadar 173
 Kostický, Bohuš 50-51, 54
 Kožchuba, Ján 82-83
 Kramár, Samuel 73
 Krasnovský, Branislav 45
 Krivoss, Z. 193
 Križko, Pavel 88, 143, 145-147, 149-
 152, 155, 169
 Križková-Kardošová, Drahotína 178-
 179
 Kuka, Pavel 37
 Kuzmány, Karol 193
 Lahola, František 188-189
 Lachmann, Theodor Bohdan 18, 20,
 48
 Lamanskij, Vladimír Ivanovič 136
 Lichard, Daniel Gabriel 47-48, 56,
 75, 83, 85-87, 89-90, 92, 125, 196,
 239

- Löbe, William 48
 sv. Ludovít 30
 Magiera, Jan 196
 Mallý-Dusarov, Ján 29-30, 36-37, 44-45, 48, 50, 53, 92-94
 Martinovič, Matúš 72
 Masaryk, Tomáš Garrigue 163-166
 Meakulpínský (Novomestský, Ladislav) 163-164, 168
 Medvecký, Karol Anton 12, 29-30, 50, 53, 59, 60, 62-63, 97, 120-121, 133, 173, 183, 193-194, 236, 238
 Milkin, Tichomír 207
 Mišík, Štefan 187, 189, 217, 222-224, 230-231, 237
 Mocsáry, Lajos 154, 213-214
 Moyzes, Štefan 15, 17, 42, 49, 77, 192
 Mudroň, Pavel 146, 148, 161-162, 170, 182-183, 186, 191, 193
 Niederle, Lubor 159, 163, 166, 169, 213
 Novák, Rudolf 15-16
 Oblak, 124
 Oborný, Adolf 117
 Orel, Dobroslav 29
 Ormis, Ján Vladimír 46, 233
 Ormis, Samuel 75
 Országh, Jozef 236
 Orthvay, Theodor 95
 Oswald, František Richard 8, 62, 105, 132-133, 161-162, 164, 168-169, 176-178, 180-184, 188, 204, 207-208, 210-212, 222-223, 227-228, 235-236, 238, 241
 Pářička, Ján 192
 Pastrnek, František 143, 145-147, 149-151, 165-167, 169
 Pauliny-Tóth, Viliam 51, 60, 90, 93-94, 162, 192
 Penzel, Anton 49, 56
 Petráš, Milan 48-49, 58, 68-70, 76, 83, 86, 91-92
 Petrikovich, Ján 101, 103, 122, 128, 147, 162, 174, 179-180, 223-224, 226, 237
 Pietor, Ambro 147, 177
 Pokorný, Rudolf 100-101, 103, 105, 115-119, 128-131, 164
 Potemra, Michal 208
 Pražák, Albert 95, 228-229, 235
 Príhoda, Pavel 13-16, 30, 33-34
 Profantová, Zuzana 29
 Radimecký, Michal 12
 Radlinský, Andrej 16-17, 20, 26-27, 31, 35, 37, 48, 99
 Ralbovský, Ondřej 32
 Rizner, Ludovít Vladimír 7, 18, 46, 68-69, 71, 73, 78, 80-81, 85, 122, 164, 182, 211
 Rómer, Florián František 12, 94, 95, 162
 Rovnianek, Peter Vítazoslav 196
 Rybecký, Milan 133, 137-139, 150, 160, 222-224, 236
 Salva, Karol 170
 Sasinek, Franko Vítazoslav 7, 75, 85, 90, 99, 111, 184, 223, 226
 Seberíni, Ondrej 83
 Simor, János 32, 47
 Skarga, Piotr 221-222
 Sládkovič, Andrej 203

- Sochán, Pavel 151-160, 189, 191-193
 Sokolík, Andrej 134, 152, 154-155,
 180, 183, 224-226, 230, 237
 Sokolík, Viliam 46
 Straka, Karol 73
 Strossmayer, Josip Juraj 42
 Szontagh, Tamás 173
 Šípka, Samuel 148
 Škultéty, Jozef 7, 95, 137, 146, 148,
 161, 162, 166, 168-170, 184, 188,
 203, 213, 215, 217-234, 236-238,
 240
 Šoltéssová (Maróthy-Šoltéssová), Elena
 161-162, 169
 Štefánek, Anton 206-208, 241
 Štefanovič, Samuel 70
 Štúr, Dionýz 94
 Štúr, Ludovít 11, 192
 Šrobár, Vavro 170
 Šustek, Daniel 81
 Turzo, Ludovít 143
 Tolstoj, Lev Nikolajevič 167
 Truchlý Sitniansky, Andrej 64, 95,
 105, 116
 Uechtritz, Karl Friedrich von 101
 Úprka, František 178, 187
 Vagáč, Florián 12
 Vagáč, Kvetoslav 16
 Vansa, Ján 191
 Vansová, Terézia 191-192
 Viktorin, Jozef 71, 76-77, 82
 Vlad, Aurel 191
 Votruba, František 174, 192, 203
 Vraný, Václav 226, 228, 230, 236
 Wagner, Ján 170
 Zachej, Samuel 82, 98, 122, 146
 Zátarecký, Samuel 73
 Závodník, Štefan 78, 85-86, 89-90, 95
 Zawiliński, Roman 213
 Zaymus, Romuald 126
 Zechentner, Gustáv Kazimír 127, 143
 Zoch, Ivan Branislav 83-84, 89-90
 Zsilinszky, Mihály 131, 206, 214
 Žižka, Jan 202-203

1. Pohľad na Ostrihom. A. Kmeť tu pôsobil v rokoch 1861-1865.
Autor fotografie: Zsolt Ferda

2. Pôvodná budova katolíckej fary Senohrade, kde pôsobil A. Kmeť v rokoch 1865-1868.
Autor fotografie: Karol Holly

3. Kostol sv. Imricha v Senohrade.
Autor fotografie: Karol Hollý

4. Zvonica v Kráľovciach-Krnišove.
Pred ňou sa nachádzal katolícky
kostol, ktorý už v súčasnosti neexis-
tuje. A. Kmet pôsobil v Krnišove
v rokoch 1868-1878. Autor fotogra-
fie: Karol Hollý

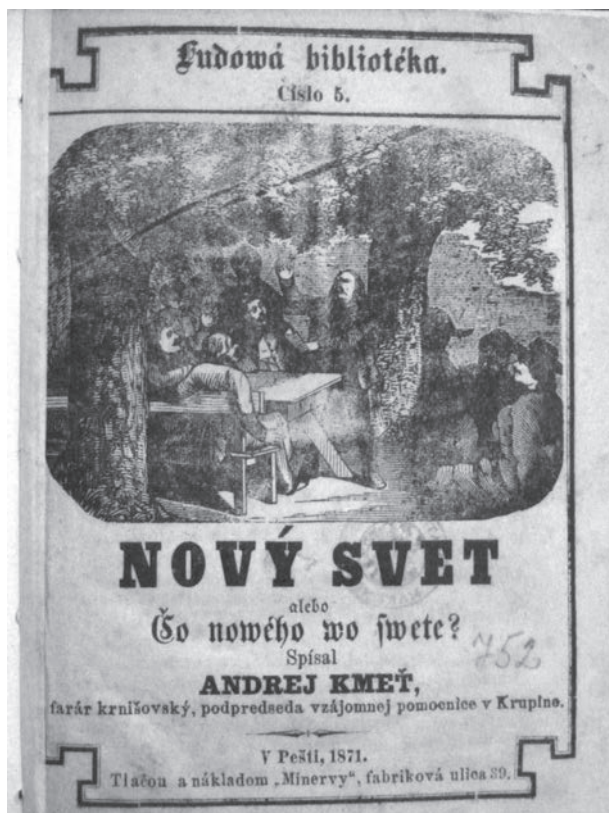
5. Pamätná tabuľa umiestnená na dome č. 45 v Kráľovciach-Krnišove. Dom je umiestnený pred miestom, kde stál katolícky kostol. Autor fotografie: Karol Hollý

6. Areál katolíckej fary v Prenčove. V pozadí kostol sv. Mikuláša. A. Kmeť tu pôsobil v rokoch 1878-1906. Autor fotografie: Eva Hollá

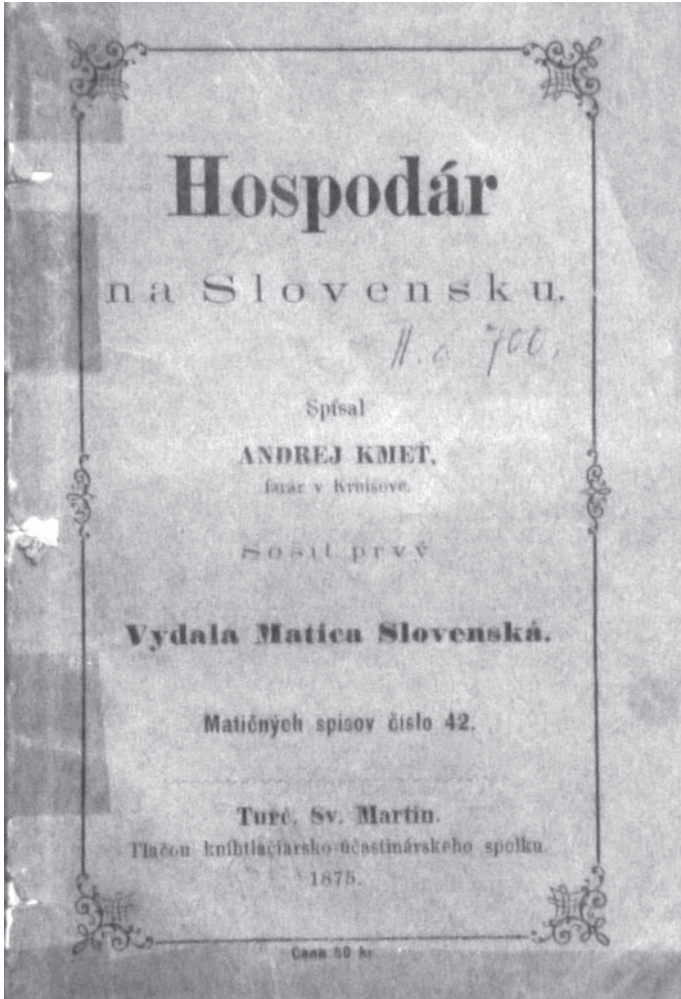
7. Dobový pohľad na Turčiansky sv. Martin na pohľadnici od P. Socháňa. Andrej Kmeť tu žil v rokoch 1906-1908. Zdroj fotografie: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. PM 15/210

8. Ukážka z knižnej produkcie A. Kmeťa: obálka brožúry *Nový svet alebo Čo nového vo svete?*

9. Ukážka z knižnej produkcie A. Kmeťa: obálka brožúry *Jako sa majú poklady kopat?*

10. Ukážka z knižnej produkcie A. Kmeťa: obálka *Hospodára na Slovensku*

CYRILL a METHOD.

Časopis cirkevný.

Predplatná cena colorotná: 4 zl. 50 kr. pôbročná: 2 zl. 25. kr. r. ě. s poštovou dopravkou. Predpláca sa u vydávateľa a redaktora Dr. And. Radlinského, farára kútskeho. Adresuje sa do *Holíca* (Uhry) via *Göding*. Vychádza 15, a 30, každého mesiaca na hárkú.

Číslo 24.

V Skalici, v sobotu dňa 30. septembra 1865.

Ročník XV.

Či sa má i kňaz s roľníctvom zapodievať?

Roľníctvo je prvé a najstaršie zamestnanie ľudí, bo už Adam v raji zem obráňal musel. Roľníctvo je základ štátu, základ dobrobytu; bez neho človečenstvo ani rok štát nemôže. Roľníctvo je stav poctivý, ba čestný, bo často proroci, vodcovia, a kráľi od pluhu bezprostredne povolani boli. Len neskorší vek ho vždy viac a viac znižoval, potlačoval, mu na cti utŕhal, až sa nenadáde v porobe octnul. Od niekoľko rokov znovu začína svoje práva a ceny nadobývať, a s tým sa navráti aj jeho patriarchálnosť.

Kňazi, hlavne mnši, sebe voľakedy veľké zásluhy o roľníctvo vydobudli: slúš sa, aby aj včú na jeho vzkriesení ochotne pracovali.

Jako že to ale možné? Či majú snáď priloženiu svojej ruky ku poľnej práci len výživu si hľadať? — To nie! Nájdu sa síce pravoslavní kňazi, ktorí svoje pole sami obráňajú, ale v tomto smysle je roľníctvo nie kňaza dôstojné; v tomto smysle nehodí sa ono pre kňaza. Kto by sa vedel u nás len s tou myšlienkou spriatelíť, aby kňaz za včas rána svoje voly napásoal, a potom svätú omšu slúžiť išol? — Takto teda duchovenstvo roľnícky stav nepozdvihne, ani k takému pozdvihnutiu povolania nemá. Inší spôsob vynajšol k tomu veľaljši duch času.

Väčšia čiastka fár na Slovensku je potom opatrená, čo kňaza hned hospodárom robí. V nektorom biskupstve je farár tak na pole odkázaný, že, až si to neopatrí, nevyžije. V takýchto okolnostach teda kňaz z poľa žijúci nevyhnutne starať sa musí nielen o duchovnú správu fary svojej, lež aj o pole svoje, aby si ho opatril, áno aby si ho dobre opatril, a tak z neho výdavky stav kňazský tlačiac zapravil mohol. Hľa, v tomto smysle hodí sa stav roľnícky pre kňaza, a hodí sa musť, lebo mu živnosť, ktorú zinkade, nedostane, podáva.

Týmto činom má kňaz ale aj nástroj v ruke

k pozdvihnutiu roľníctva. On si obstaráva pole, jako najlepšie môže a veriaci to vidiac, ho nasledujú, a tak roľníctvo dvíhať a dobrobyt ľudu zmláhať sa bude.

Toto zvláste požaduje od kňaza položenie ľudu nášho slovenského. Náš ľud je ubiedený, a bieda, níkomu na nohy nepomôže: každé podujatie u nás bieda najviač hamuje. Kňazom teda slovenským na tom veľmi záležáť musť, roľníctvo povzdvihnúť, a dobrobyt ľudu napomôcť. Kto toto koná, ani nevie, koľko dobrého činí. On napomáha bezprostredne ľudu; keď sa ľud dobre má, má sa dobre obec. A kto nevie, že obec o mnoho viac vykonať môže, jako jednotlivec, bo jednotlivec viac podlieha vplyvu aj nepatrných okolností, ktoré ho potlačíť môžu; nie tak obec, ktorá jako morálna osobnosť pevnejšie stojí. Majetok jednotlivca sa po jeho smrti rozdrobí a jeho činnosť zanikne: obec ale ostane vždy celá, a môže vždy účinkovať. — Dalej, keď sa obec dobre má, má sa dobre celá krajina; už zase čo takýto komplex obcí vyvedie, každý sa ľahko domyslí. — Veľká bieda vedie k veľkým zločinom: tak dobrobyt k dobre musť viesť. Stojí-li ale toto poslednie, vtedy kvitnú čnosť, a z čnosť len tešíť sa môže jak cirkev tak štát; nasledovne, kto dobrobyt ľudu napomáha, podporuje prosredne štát, a rozširuje údy cirkeve víťaziacej a víťaznej. Včú zase Cirkev a štát požaduje vzdelanosť a osvetu, a síce osvetu opravdivú. Táto nadobudnúť sa môže len skrze školy a knihy, knihy ale skrze spoločnosť, k čomu všetkému peňazí treba, ktoré len ľud dobre sa majúci podať môže. Hľa, jako to koluje, a centrum všetkého je napomáhanie hmotného dobrobytu ľudu skrze roľníctvo.

Jakú radosť toto pôsobíť musí národovcovi! — Už príroda sama potočuje každého, a keď ju takto vie vykoristiť, tým väčšej pôvabnosti nadobudne.

Daleko za druhými národami kulhá národ náš v tomto ohľade, nemajúc ešte ani jednej hospodárskej spoločnosti, ktoré práve tak sú nám potrebné, jako náš hospodársky list „Obzor.“ Aj tieto dve

24

11. Ukáža z publicistiky A. Kmeťa: časť článku z *Cyrilla a Methoda*

Vychádza tri razy do týždňa.
Predplatná cena
pre Uhorskú a Rakúsku
za celý rok 15 sl.
za pol roka 8 sl.
za štyri roky 3 sl.
do zahraničia
za celý rok 15 sl.

NÁRODNÉ NOVINY

Bezplatné dopisy
príjímajú sa len od zaslaných
od prijímateľov.
Nefrankované listy sa ne-
príjmajú.
Industriálne čísla predávajú
sa po 8 kr.

Redakcia, administrácia a expedícia v Tur. Sv. Martine.

Ročník XXIII.

Štvrtok, 11. augusta 1892.

Číslo 93.

Naše museum.

Aj v týchto novinách bola pripomenutá návšteva pútny ministrov v Štárnici pri otváraní nového budovy akadémie. Každý seriózny človek žele za svetovým chýrom štátnickej akadémie, a pozrie sa novú budovu, vzdychne v sebe: Kým bola akadémia svetochýrna, spoločná bola v skromných domoch; keď utratila chýr svetový, potrebuje budovu nádešer. Prichodí mi na um, čo sedávajú písači maďarských časopisov u univerzity peštianskej (maď. z príležitosti svetového štátnického plagiátorského fóra) že vďaka pútnosti na nej svetové authority ktoré dali univerzite chýr, ale teraz že je potrebné, aby univerzita dala chýr odboru. Teraz hola budova musí platiť chýr akadémie štátnickej.

Z tých dátých dobrých časov akadémie štátnickej, keď Štárnica a ostatné naše hornobuhorské mestá, a vôbec Horniaci výtvarní nad Dunajkami, kde boly pasty a všetko skoro púdné: mohla aspoň jedna doba pamiatka ostáť pre terajších sedem chýbných rokov, a síce jedovo veľiké museum, otvorené obecnostvu. V Štárnici, podľa jej chýru a bohatstva, podľa množstva učebných, polnáchov, štátnickej a vôbec vzdelávacieho sveta: malo od dávna stať a museum bohatšie, než je teraz peštianske; malo mať budovu, aspoň jak je terajšia nová akademická budova; Štárnica mala mať pospolitosti, aspoň na štyri míle dookola, s musedijnými sbierkami dobre obznanými, ktorí pospolitosti i v najnižších svojich vrstvách bola by mala mať jakýjaký pochop o cene predmetov sbierkových, a či to, či vodičov turistov, či inou prácou bola by si mohla aj siebo zrobit. Z tohoto všetkého, po storočnom jubileate akadémie štátnickej, nihto nádoho, leda — prvorat a príležitost k ďalšej práci, ktorá pri terajších obľádných okolnostiach v krátkom čase málo stvorí tu, k čomu predtým nebolo by dostačovalo snáť stáť!

Keby som mohol hovoriť o takýchto ľahších okolnostiach vzťahom na stvorenie nášho národného museuma slovenského v Tur. Sv. Martine! Keď vracal som sa zo svetovej výstavy viedenského Roku 1873, a ideci navštívil som v Pešti sebohého Floriana Romera, kustos museuma peštianskeho, (ktorý, mimochodom bud pripomenuto, sberal predmety domáckeho priemyslu hornobuhorského pre výstavu), hľadel mi tento veľký na srdce, rieknuť: „Poradte tomu Panľnu Tóthovi, aby nemoh Matice podal prosbu ku správne museum krajinškého: zo všetkého, z čoho máme duplikáty, dáme do Martina. Lebo vznesť je cieľ museuma viditeľšieho. Z dieľských krajin, kto príde obrat si museum peštianske: keďže v Martine aj tam najpospolitější človek obzre si sbierky a poudí sa. A museum na to sá, aby vzdelával obecnost.“ Netreba podotknúť, že akosho prišiel som domov, bez odklady s radosťou sčítal som tento odraz prvému podpredsidi Matice Slovenskej.

Ta hola prájdné časy pre naše museum, keď aspoň tieto vynikajúci muž Olympu maďarského

takto hovoril. Pravda, bol to muž práce a muž vedy, pravý kňaz, pred ktorým nebola „acceptio personarum“, ale všíl si aj najmenšieho človeka podľa jeho osobnej hodnoty. Či tento šťastný muž mal viac seba verových za sebou a či reklamal sa v takomto predpokladaní tak, jako stúpelec jeho v inom smere, šťastný a spravodlivý Ľudovít Mocsáry: nevím. Dost na tom, že v krátkom čase za tým sčabala viedla naša Matice, ochromila ďalšími prírastkami vzdelávacieho a vísno maďarského národa slovenského, nedoprajúc pospolitosti slovenskej, nie to obznanil si sa sbierkami musedijnými a čerpal z nich vzdelanie, ale ani poučil sa o svojom hospodárstve, aby vedela odháňat od seba hľad, pre ktorý musí utekať do Ameriky, aby sa tam uveľičila. Stáli vtedy, keď naša habali Matice a gymnasia, na čele viedy možovia vedy a ľubšieho rozhlada??

Tito volajú z trónov svojej veľkej moci a ešte väčšej nadutosti: „Nenachodim Slovenka na globus, neznam Slovaka, len Maďara!“ Naposť Florian Romer, keď prijímal úpky, všílky a častky hotového ráha ľada nášho zo Smehradu, písal v listoch svojich: „Dotiaľ mám skriepku s tými, ktorí nechcú veriť, že to sedidielky zhotovili, čo sama cisárstva obdivovala („quod ipsi Augustissima mirata est!“) a na tuom mieste predpovedal budúcnosť toho ľadu, keď železnice vísťku vyrovnajú, ktorý (ľud) teraz tolko viedne!“ (Listy požané pôvodné ležaly na stole počas našej všíljkovej výstavy v Tur. Sv. Martine spolu i so seznamom významných pri svetovej výstave viedenských, kde aj tri ženy senobrádké obdržali pochvalné diplomy za úpky).

Nak, to dobré, prájdné a spravodlivé časy a okolnosti pre nás sú pred, ale smeg ľud náš je tu a nepozýli ešte úplne svojich posvätočov, svojich vedcov a zástupcov. Silou týchto svojich činiteľov, nie cudzou pomocou stvorenie museum v našom spoluvlastníctvom „Dome“, aby sme pomocou museuma nášho malého, vidieckeho, mohli vzdelávať svoj ľud, bo veď „chova ľud“ ešte je všíljkou heslom mocných aj slabých a je ona skutočnosť požiadavkou skónávájaceho devätnásteho stotia a bude istosť požiadavkou ešte urputnejšou bližšieho sa dvadsiateho stotia!

Ku prevedeniu tejto vznešenej šľoky, jako ku dosiahnutiu všetkých šťastných cieľov potrebné sú sily združené, potrebné je spolk a spoločné spoluposobenie všetkých lepších spon národa slovenského. Pre takýto spolk narovoril by som meno „účenej spoločnosti“ so útlomom v Turčianskom Sv. Martine a s šľiakami po všetkých našich mestách a mestechách, okolo ktorých sdrátili by sa naši vzdelanci patriebého kraja alebo štola. Nepoviem, že každý musel by si voliť odbor, v ktorom by študoval a pracoval; väčšina uróbi to sama od seba ochotne, každý v tom odbore, v ktorom má radosť alebo k nemu príležitost a vlohy. Ostatní sberiali by

* Predmety, pre výstavu určené, vystavené budú najprv v Pešti, kde si ich najvyšší dvor obzerá. Pozn. dopln.

material potrebný a prispievali by mieram ročným príspevkom. Podľa okolnosti vydávali by spoločnosť aj vedecký časopis, v ktorom publikovali by sa našley alebo výskumy vedecké. Práca a študium nám je nevyhnutne potrebné, jestli neobčeme v nečinnosti úplne zmeravé. Nič nemie škodlivejšieho než nečinnosť, z ktorej vytieká potom spathia čili životná smrť, táto škrtka nemazateľná, táto rana nezohľaditeľná. Preto by každý vzdelaný syn národa slovenského nemohol byť ľadkom svojho národa, preto nie jeho vzdelávateľom a kristielom? Preto by každý vzdelanec slovenský nemal svoj vzdelaný odbor z tých semieram početných odborov a specialít vedeckých, počnúc od obľobov až po prírodovedu; preto by každý vedecom slovenský, keď vykoná povinnosti povolania svojho svedomu, nemal mať radosť s niečím, čím obodril by ducha svojho ku plneniu povolania svojho a rozšíreniu známosti svojej, o ktorých nikdy popreku nezakáže svoje, kde a kedy sa mu dobre stá, alebo leda a keby sa mu veľmi dobre vyplátiť? Uhm, že sloví mojej niko neberie za plnú všíljkosť, tým menej za ľart, ale netre som presvedčený o každom, že podobne presvedčený je o ľubkovo významne a dieľskom dosahu týchto doľobreníamých šľimných slov.

Keď shrómáme či sa Turčianskom Sv. Martine pri príležitosti našich augustových šľimností; koho dovedie tá či zanjatosť za študujúca mládež, či zanjatosť za záchitosti „Živny“, či spoluvlastníctvom „Dome“, a či len potreba vidieť a pohľadávať sa s prísteli a známymi a v úprimnom rozhovore oľahčít srdco: všetci doleže tu rájnym za budúcnosť národa a zanjatosť za „učenej spoločnosť“, ktororej potreby a záchitosti tvorily by na budúco a jednu zanjatosť viac, ktorí tiahly by matov slovenských obľasne do Martina a pály by ich ku centrum. Jedna vec napomáha druhú, a často ani nevies, jak všídnate napomádeť milou vecou veľkú, jestli v tej malej si borily a verny. „Šľimobokú Dobry, že si bolí nad malom verny, budeš mať moc...“ Koľko poznatých vecí mohly by nám bratať... Keď museum poľat a zanjatosť opeka, keď by aj tí páskom „učenej spoločnosti“ boli ku starer vlniti pripátni! Prídite, brata, priotvorite, a čo v najväčšom počte. Na zdar!

Andrej Kňof.

Politický prehľad.

— 10. aug.
V anglickom parlamente pridávomou bola prednášaná tréasa reč. V tej stálo, že si pred rozpatie min predložilo parlamentu zákonodarné gráce boly dokončené, preto nie potreby, aby nový parlament v takom poznamene čas zotval pohromade vybavovať zákonodarné práce. Troska reč stálo, že keďže parlament stádo sa do nasledujúcej seansi, uróbi nízkeť a pohľadáček pokroky na časte zákonodarné. Po predtým krátkučkej trójnej reči začala sa adrešná debata. K zavrhovanej adreši člen liberálnej strany Aquath odporoval opravu, v ktorej odsevi sa, že vieda potreba mať dôvera silnej osobere a krajiny; terajšia vieda však stratala tieto osobere. O tomto nábrvo nízkeť snemovna bude hlasovať vo štvrtok.

12. Ukážka za publicistiky A. Kmeťa: článok z *Národných novin*

Panu Bratovi do V. Breznice
 napísal som bezodkladne.
 Za poskytnutie u P. Farára
 ďakujem, a prosím, rácke to v evi-
 dencii dvať, a hocčasť náčas upo-
 zornit, aby sa klopel u P. Kurbínyho.
 Ako, ako, ohľadom k tomu myšlil
 som sa. Nuž, ako sa dá, tak rácke
 urobiť.
 Ešte raz ďakujem a veľa pozre-
 čený, pozdravujú Pána, s výrazom
 úprimnej úcty a rodáckeho pozdravu
 krajin
 v Turc. Sv. Martine 21. Sept. 1907.
 posledné riadky (odkiaľ)
 jeho mne písané! A. Kmeť

13. Ukážka rukopisu A. Kmeťa: časť z listu A. Kmeťa D. Križkovej-Kardosovej z 21. 9. 1907. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. A 685. Na liste je adresátkou listu dopísané, že išlo o posledný list od Kmeťa.

S hlbokým žiaľom a srdcom stiesneným oznamujeme obecnstvu slovenskému, že vysokozašlúžilý predseda **Museálnej slovenskej spoločnosti**

DŮSTOJNÝ PÁN

ANDREJ KMEŤ,

RÍMSKO-KATOLÍCKY FARÁR NA ODPOČINKU,

po dlhšej nemoci umrel v 67. roku požehnaného života v Turčianskom Sv. Martine dňa 16. februára 1908 o 8. hodine ráno.

Telesné pozostatky zvečnelého uložia sa v utorok dňa 18. februára o 10. hodine predpoludním, dľa obradov cirkvi r.-k., do tunajšieho cintora na večný odpočinok.

POKOJ PRACHU JEHO!

Zalkaj, Tatro, nad rovom novým, skrýva v sebe
prach jedného z najšlechetnejších synov národa!

V TURČIANSKOM SV. MARTINE, 16. februára 1908.

SPRÁVA A VÝBOR

MUSEÁLNEJ SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI.

Karolínske vydanie knižnice v Turč. Sv. Martine

14. Úmrtné oznámenie o smrti A. Kmeťa

Zdroj: Archív Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice, fond Andrej Kmeť

v Turč. Sv. Martine dňa 20. Febuara 1908

ÚČET

pre Parastalosť zasmul. Predsedu fariara A. Kmeťa
v Turč. Sv. Martine

1 čierna Kasová truhla	zlatoj	65. —
1 plachta i vanha fajn	"	12. —
1 Pracovaný matrac	"	4. 50
1 Plán na kres, ina sviece	"	1. 50
4 vaskavi sviece	"	3. 60
1 5/4 colavi futral (bedna)	"	12. —
Recepcia Bellak a kres	"	8. —
Hrobári	"	5. —
Plac na cintare	"	2. —
1 veniec	"	6. 20
4 vyljovantavi deknietky na kres	"	6. 50
1.5 mtrava fajn a zastava	"	17. 50
Spolu Zlaty		143. 80
Spolu Marim		287. 60. fajn
Zdarhos som prjal		
Phlbatos vctav		
Jan Brehlav		

15. Jeden z účtov za pohreb A. Kmeťa. Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sign. 37 FF 46

vyhadia tri razy do tyzdna:
v stredu, stvrtok a sobotu.
Tvojdena cena pre Bratislavu
za celý rok 18 k., na pol roka 9 k.,
za štyri roky 4 k., na mesac
1 k. 50 h.
Kto odhlasuje:
do Slovenska 16 mesiac, Ruska
9 rublov, Ameriky 4\$, dalsie,
smele! odhlasujeme si každý.

NÁRODNIE NOVINY.

Bezplatná dary
prijimajú sa len od našich
kš dobrovoľníkov.

Neupotrebovaných rukopisov
v redakcia verziec.

Jednotlivé číslo predáva sa
za 10 h., polnoce 12 h.

Redakcia, administrácia a expedícia v Turčianskom Sv. Martine.

Zastupujúca pre Ameriku: P. V. Rovnianek & Comp., Pittsburg, Pa, 612-614 Grant Street.

Ročník XXXIX.

Utorok, 18. februára 1908.

Číslo 21.

ANDREJ KMEŤ.

rímsko-katolícky fardar na odpočinku, predseda „Mesiacnej slovenskej spoločnosti“, zakladateľ a výborník „Matice Slovenskej“, zakladateľ katolíckeho gymnázia v Eklidstrove pod Zolovom atď., slávny vedec, slovenský patriot a neunavý pracovník na poli slovenskej slovensosti, slovenského vedeckého bádania, zbierania historických a bytových pamiatok.

umrel v nedeľu dňa 16. februára o 8. hodine ráno v Turčianskom Sv. Martine v 67. roku pobežnaného života.

„Národné Noviny“ v 98. čísle dňa 22. augusta roku 1895 napísaly na dvojdnom mieste:

„Od dlhých rokov, v sčasti tichej dedinky a veľkými duchovnými schopnosťami trudi sa osobný muž vedeckými prácami, s ideálno-čistým nezistným cieľom: rozšíriť slávu slovenského mena, urobiť meno slovenské, kraj slovenský sčudným miestom v našej domovine, ale vôbec vo svete vedeckom, a mužov špeciálne odvádzal sa menovite vedám prírodným. V našom tridsaťročnom politickom položení, vo veľkej borbe o kus chleba a o hohý život milióna ľudí; nie div, že náš Andrej Kmeť ostal dlho tmeť samotný so svojou krásnou snahou. Ale veru srdečne sme sa radovali: hlavne jeho milovaneho utvorila sa „Mesiacná slovenská spoločnosť“, ktorá vydržiavala dňa 22. augusta 1895 svoje prvé zasadajúce zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine vo veľkej dvorane „Domu“.

Verebože písať oľaku nedarmo tak právukoval sčakutie tichej dedinky“, lebo, čo s nej poslo pre náš národ, nestojí v nijakom pomere s jej utatnostou a sבודatnosťou. Ako by týmto faktom chcel k nám hovoriť Hospodin: „Tatry synu, netrhaj sa po blisku a hrmoste veľkých centrov, onaj svoja pôdu, polievaj aj svoje rodné záhony!“

Bývalý um vyhasol, veľké veľké srdce prestalo biť a náš vedec, uštelil, neunavý pracovník zavrel na vky svoje oči. Zborel, ako srnca, vydávajúc sirovdararé svedky; spálil ho vzdušný ohn, nesčakite priestoru sľahat na veľkom slobodnom priestranstve, ušiel sa v hroznom bholi nad nešťastím a bespomocnosťou svojho národa slovenského! K nám, do Martina, hnaný tšibou postaril národa pa-miatku, prišiel ešte plný zlezajný veľ, omiadnutým duchom chytil sa inšer a cesty do práce a tešil sa, že v stle svojo milovaneho musea ľudie mužer ešte zdarnjšie pracovat, no skoro vypovedalo sčakietke jeho teľa a upadol do choroby, ktorá ho i skľatila do hrobu.

V Kmeťovi tratme musa nenahradiťného. Činný oheň, nepodávajúci vnútorného miaru horel v jeho čistom srdci a hnal ho do činnosti menš zotierajúcej síly telesnej. Oddanosť slovenskému dieľu až do samonabudnutia, ideálna čistota rúk, nezistné fenomenálna pilnosť neunavý, vohá perník, dieľ prečísľany a koncentriala duchovná, to hohý vlastnosti, ktoré s niobou, a sčudoby vedely dary dávat národu. Ouhodný obdaril boháctvo, lebo uhodný mal srdce a vohá, a boháť štrici v ľahú. Horkosť len vtedy naplnila srdce nebohého, keď videl nikde nečnosť. Ale to ho nemýľilo, on prooval, sčeral, obostoval ďalej, až prišlo k faktum, že iste tretina mu-seálnych zbierok je jeho osobným darom. Je výsledkom jeho vlastných snáh, strádání, pilnosti a munificencie. Neboho by nesprávné celé naše museam pomenovat Kmeťovským!

Z uhodných fár, krušivakej a prečovakej, Kmeť vohá daroval národu, než premohol so svojich prebytkov. Obetivosť Kmeťova prevyšovala všetko, čo sa u nás dieľo v tomto ohľade.

Jeho myšlienka bolo pomocť slovenskému pestovaniu vohá. Šiel príkladom napred. Vhbil sa do vied prírodných a do archeologie. V bo-tanike vynikal takým veľkím, že jeho meno sradne je v celom svete, kde saobehaj sa u toa vedou. Ítel až do špeciálnosti a uvo-odkrytí. Jeho soznam sčpor nemá vo svete rovného. Veľká vohá kšdel na kraje a ich ťoru i ľanu. No príroda miloval nielen ako špecialista, ale i ako post s vyzhého stanoviska, priamo Humboldtovského, o čom dáva svedčstvo jeho prekrásna práca „Veľka Sitna“. Nielen mikrokozmičky, ale i makrokozmičky hľadel: a príroda a jej javy, a hľadel na ňo sradne novdosteko milujúcejmi očami sloven-ského patriota, ktorému národ nebol pasté slovo, ale časť a to podstatná časť jeho vlastného bytu.

Čelá veľké životné dieľo Kmeťovo pochádza z óakých hraníc dedinského sčakutia, a keď sčubia došielka mu širšiu postar, keď ako prededa musea bol vo svojom elemente, osrohobedý od starostí kšarského úradu, mohol oddat sa celý svojmu obľúbenému dieľu, bo-lytiská sčmoháť ešte usťasťno hoháctvom na jeho slabom tele a konečne tichá smrt urobila konečnú prácu i znahám i tšebím veľkého-uzistého, obetného muža.

Šťastje nad jeho rakvu a ustrátnym, ako by chladom zmeravým srdcom a mysľe naše mdrne hľadá tšebu a potešenie. Ne-dokonalí svojho dieľa, ktoré bolo mu všetkým na tomto svete! Opustil ho, krvácajúce a hlboko smútiace, nie nad smrťou, ale nad ná-rodem svojím!

Posledný prenasledovania národa nášho hlboko dotkli sa jeho jemno citlivého srdca. No netrúfil nádeje a trpelivo očakával vykš-penie a vkršsienie.

Náša matšinská nekropolis rozšomtila sa o molyby, ku ktorej nesťasie národný chodník! S vřatnosťou sradne nad ňou šťastnejší syn národa a, pripájajúc hoháť srce a hohá z oka, dšpšitného, vohajne si: tu ľahá veľký dšvek, veľký milovák národa svojho a veľký trpelivý pštor, ktorých ešte ani sčn národ dšpšitne nečielil!

Nech mu je ľahké slovenské zem a večná, včasná pamäť Andrejovi Kmeťovi v národe!

17. Hrob A. Kmeťa na Národnom cintoríne v Martine. Autor fotografie: Karol Hollý

Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie

Sondy do života a kreovanie historickej pamäti do roku 1914

© Karol Hollý

© Historický ústav SAV

Recenzenti:

RNDr. Miroslav Tibor Morovics, CSc.

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Grafická úprava:

Jozef Hupka

Vydal Historický ústav SAV vo Vede, vydavateľstve SAV

Bratislava 2015

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV – 0119-11 v Historickom ústave.

Autor bol pri práci na tejto knihe podporený Literárnym fondom a Štipendiom Vzdelávacej nadácie Jana Husa

Poradové číslo 4164

ISBN 978-80-224-1480-7